

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÜSKÜDARLI AŞKÎ'NİN DELÎLÜ'S-SÂLİKÎN ADLI ESERİ
(İNCELEME/TRANSKRİPSİYONLU METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meral NAYMAN DEMİR

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Müjgân ÇAKIR

HAZİRAN 2019

Ösküler Akk'in Detil's Salikin Adli Eseri
Merad Noyman ^{Demir} tarafından hazirlanan ..... (Incelene / Transkripsiyel Metin) adli bu tezin
yitel... lisanu tezi olarak uygun olduğunu onaylarim.

Doç. Dr. Müjgan Çakır

Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dil ve Edebiyat Anabilim Dalında
Eski Türk Ed. yitel... lisanu tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. Müjgan Çakır
Üye : Dr. Öğr. Üyesi A. Emre Özyıldırım
Üye : Prof. Dr. Hanife Konur
Üye : _____
Üye : _____

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Meral NAYMAN DEMİR

Meral NAYMAN DEMİR, Üsküdarlı Aşkî'nin Delîlü's-sâlikîn adlı eseri: inceleme/transkripsiyonlu metin.

ÖZET

Üsküdarlı Aşkî 16. yüzyılda yaşamış ve dîvânından başka bilhassa tasavvufî meseleler üzerine kurulu mesnevîler kaleme almıştır. “Üsküdarlı Aşkî'nin Delîlü's-sâlikîn adlı eseri: inceleme/transkripsiyonlu metin” başlığını taşıyan bu çalışmada ana nokta, yaratılış bahsinde yazılmış bu eserde şairin meseleye bakışı ve benzer konularda kaleme aldığı diğer eserleriyle mukayesesidir.

Çalışmaya konu olan metnin yazması Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin Devlet Kütüphanesi)'de Ms. or. oct. 2637 numarasıyla Dürrî mahlaslı bir şair adına “Dalîl as-sâlikîn” olarak kayıtlıdır. 35 varak olarak kaleme alınmıştır ve okunaklı bir yazıya sahiptir. Şimdilik bilinen tek nüsha budur.

Araştırmamızda Üsküdarlı Aşkî'nin Delîlü's-sâlikîn adlı eseri Latin alfabesine aktarılmış, muhteva özellikleri ifade edilmiş ve şairin Delîlü's-sâlikîn'le benzerlikler gösteren diğer iki mesnevîsiyle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Eserde geçen bazı dinî ve tasavvufî kavramlarla ilgili bilgiler verilmiş ve Delîlü's-sâlikîn'de geçtikleri beyitlerle konu daha açık bir hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Şimdiye kadar varlığından haberdar olunmayan bu eserin yapılan karşılıklı okumalar ve eserdeki bilgiler ışığında Üsküdarlı Aşkî'ye aidiyeti ispatlanmıştır. Son olarak metnin daha iyi anlaşılabilmesi için günümüz Türkçesiyle nesre çevirisi araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELEER: Delîlü's-sâlikîn, Aşkî, Tasavvuf, Yaratılış.

Meral NAYMAN DEMİR, Üsküdarlı Aşkî's Delîl as-Sâlikîn: analyze and transcription text.

ABSTRACT

Üsküdarlı Aşkî who lived in the 16th century has composed mystical mesnevis alongside his dîvân. This study titled: "Üsküdarlı Aşkî's Delîl as-sâlikîn: analyze and transcription text" has a focus on Aşkî's mesnevi written on the creation of the universe and its textual similarities with the authors other works.

The manuscript of the authors work is a part of the Berlin State Library Collection (Ms. or. oct. 2637) and it is catalogued under the pen-name Dürrî. The manuscript is 35 folios and written with a readable hand-writing. This is for now the only known copy of the work.

In this study Aşkî's Delîl as-sâlikîn is transcribed, its content is examined and it is compared to two other mesnevis of the author. Information on the mystical and religious terminology is tried to be explained and also by giving examples from the text is given in order to make the topic more clear.

In this study by comparing different text and using the information in the text it is proved that this unknown text is a work of Üsküdarlı Aşkî. Finally the text is translated into Modern Turkish prose in order to make it more understandable and it is presented to the use of the researchers.

KEY WORDS: Delîlü's-sâlikîn, Aşkî, Mysticism, Genesis.

ÖNSÖZ

Üsküdarlı Aşkî, klasik Osmanlı edebiyatının en güçlü dönemlerinden kabul edilen 16. yüzyılda Bâkî, Fuzûlî gibi çağdaşlarının aksine oldukça sade bir dille eserlerini kaleme almış ve tasavvufî meseleleri eserlerinde işlemeyi tercih etmiştir. Bu eserlerinden biri de şimdiye kadar eski Türk edebiyatı literatüründe haberdar olunmayan Delîlü's-sâlikîn adlı eseridir. Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin Devlet Kütüphanesi)'de Ms. or. oct. 2637 numarada Dürrî adına kayıtlı olan bu eserin aslında Üsküdarlı Aşkî'ye ait olduğu yapılan araştırmalar sonucunda tarafımızdan tespit edilmiştir. Gerek eserin medhiye bölümünde dönemin padişahı II. Selim'den övgüyle söz edilmesi gerek mahlasını birkaç yerde zikretmesi, eserinin hâtîme bölümünde eserinin adını Delîlü's-sâlikîn ve onu tamamladığı tarihi de H. 980/M. 1572-3 olarak açık biçimde vermesi eserin Üsküdarlı Aşkî'ye aidiyeti hususunda net bir karar vermemizi sağlamıştır. Uzun yıllar Aşkî'ye ait olduğu sanılan yegâne eser Dîvân'ı olarak bilinmekteydi. Ancak son yıllarda eski Türk edebiyatı sahasında yapılan çalışmalar neticesinde Aşkî'nin yine tasavvufî konuları içeren iki ayrı mesnevisi daha tespit edilmiştir. Biz de çalışmamızı hazırlarken Üsküdarlı Aşkî'ye aidiyeti kanıtlanmış bu iki eserle ve dîvânıyla karşılaştırmalı okumalar yaptık ve pek çok ortak beytin var olduğunu gördük. Bu da çalışmamızın konusu olan metnin kime ait olduğu hususunda doğru bir karar verdiğimizizi gösterdi.

Araştırmamızın ilk bölümü Üsküdarlı Aşkî'nin hayatı, edebî şahsiyeti, tasavvufî kişiliği ve eserleri üzerine kurulmuştur. İkinci bölümde çalışmamızın temeli olan Delîlü's-sâlikîn'in şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durulmuş ve yaratılışa dair kapsamlı bir içeriğe sahip olan metinde anlatılan bütün hususlar açık bir biçimde aktarılmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde Aşkî'nin benzer içeriklerle yazdığı Menâzilü's-sâlikîn ve Muhtâr-nâme metinleri ile mukayesesi yapılmış, benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konması amaçlanmıştır.

Yaratılış bahsinde yazıldığını belirttiğimiz eserde geçen bazı dinî ve tasavvufî kavramlar hakkında bir bölüm açılmış ve burada söz konusu kavramların metinde geçtikleri beyitler örnek olarak sunulmuştur. Çalışmamızın üçüncü bölümünde Delîlü's-sâlikîn transkripsiyon alfabesiyle Latin harflerine aktarılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi'nin ses ve imla özelliklerine uygun bir biçimde kaleme alınan bu metin her ne kadar sade bir Türkçe'yle kaleme alınmış olsa da barındırdığı tasavvufî kavramlar ve yaratılış bahsi üzerine bina edilmesi sebebiyle kimi zaman anlamada güçlük doğurmaktadır. Bunları en aza indirmek maksadıyla günümüz Türkçesine aktarılmış ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Bu çalışmaya başlamadan evvel şüphesiz Aşkî'nin divanı haricindeki bazı eserleri konusunda ayrıntılı çalışmaları olan Prof. Dr. Sadık Yazar'a müracaat ettik. Kendisine çalışmayı yapmamız hususunda verdiği destekten dolayı şükranlarımızı sunuyorum. Yüksek lisans eğitimim boyunca her anlamda bana sunduğu katkılar dolayısıyla hocam Prof. Dr. Hanife KONCU'ya, hiçbir desteğini esirgemeyen, her zaman olumlu tavrını hissettiğim ve pek çok konuda yardımını gördüğüm hocam Dr. Öğretim Üyesi Leyla ALPTEKİN SARIOĞLU'na, sorduğum sorulara cevap veren ve bilgisinden üniversite hayatım boyunca her defasında istifade ettiğim hocam Dr. Öğretim Üyesi Ali Emre ÖZYILDIRIM'a teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Gerek lisans gerekse yüksek lisans hayatım süresince her manada yardım ve desteğini gördüğüm, akademik alanda ilerlemem konusunda verdiği cesaret dolayısıyla Sayın hocam Prof. Dr. Hatice AYNUR'a teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Bu çalışmayı hazırlarken bana bilgi ve zamanını ayırmaktan imtina etmeyen, kütüphanesinden istifade etmemi sağlayan ve her konuda büyük bir sabır gösteren danışmanım Doç. Dr. Müjgân ÇAKIR'a çok teşekkür ediyorum.

Son olarak bu yolda hep yanımda olan ve desteğini esirgemeyen eşim Ömer DEMİR'e ve varlığıyla mutluluk kaynağım olan kızım Naide Ömür DEMİR'e şükranlarımı sunuyorum.

Meral NAYMAN DEMİR

Mayıs, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
METİNDE KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ	xi
1. ÜSKÜDARLI AŞKÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	12
1.1. Aşkî'nin Hayatı.....	12
1.2. Aşkî'nin Edebî Şahsiyeti.....	31
1.3. Aşkî'nin Tasavvufî Kişiliği.....	38
1.4. Eserleri	43
1.4.1. Dîvân	43
1.4.2. Muhtâr-nâme tercümesi.....	44
1.4.3. Menâzilü's-sâlikîn.....	49
1.4.4. Temhîdât (Kenzü'l-hakâyık) tercümesi.....	54
1.4.5. Arûsü'l-arûz.....	58
1.4.6. Delîlü's-sâlikîn	59
2. DELÎLÜ'S- SÂLİKÎN	62
2.1. Delîlü's-Sâlikîn Şekil ve Muhteva Özellikleri.....	62
2.1.1. Şekil özellikleri.....	62
2.1.2. Muhteva özellikleri.....	65
2.2. Eserin Menâzilü's- sâlikîn ve Muhtâr-nâme ile mukayesesi	93
2.2.1. Menâzilü's- sâlikîn ve Delîlü's-sâlikîn mukayesesi	93
2.2.2. Muhtâr-nâme ve Delîlü's-sâlikîn Mukayesesi	106
2.3. Metinde Geçen Dinî ve Tasavvufî Kavramlar	113
2.4. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol.....	142
2.5. Eserin Nüsha Özellikleri.....	145

2.5.1. Nüsha Tavsifi	145
3. METİN	146
4. NESRE ÇEVİRİ.....	299
5. SONUÇ.....	342
6. KAYNAKLAR	345
7. ÖZGEÇMİŞ.....	349

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser.

a.g.m. : Adı geçen makale.

a.g.t. : Adı geçen tez.

a.g.y. : Adı geçen yazma.

Bkz. : Bakınız.

c. : Cilt.

Çev. : Çeviren.

D. S. : Delîlü's-sâlikîn

Ed. : Editör.

H. : Hicrî.

Haz. : Hazırlayan(lar).

M. : Milâdî.

M. N. : Muhtâr-nâme

M. S. : Menâzilü's-sâlikîn

Mnz : Manzum.

s. : sayfa.

t. y. : Tarih yok.

TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

vr. : Varak.

Y.Y. : Yazarı yok.

METİNDE KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

ا	Ā / A
ب	B
پ	P
ت	T
ث	Ṣ
ج	C
چ	Ç
ح	Ḥ
خ	Ḫ
د	D
ذ	Z
ر	R
ز	Z
ژ	J
س	S
ش	Ş
ص	Ṣ
ض	Ž / Ḍ
ط	Ṭ
ظ	Z
ع	‘
غ	Ğ
ف	F
ق	Q
ک/گ	K / G / Ń
ل	L
م	M
ن	N
ه	H (A / E)
و	V (O / Ö / U / Ü / Ū)
ی	Y (I / İ / Ī / Ā)

1. ÜSKÜDARLI AŞKÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Aşkî'nin Hayatı

Eski Türk edebiyatı çalışmalarında şairlerin hayatı, eserleri ve şiir anlayışları ile ilgili bilgilere ulaşabileceğimiz en önemli kaynaklardan olan tezkirelerde çalışmamızın konusu olan Üsküdarlı Aşkî'nin hayatıyla ilgili -kimi zaman birbirinden farklılık gösterse de- çeşitli bilgiler edinmemiz mümkündür.

Buna göre 16. yüzyıl şairlerinden biridir. Asıl adı İlyas olan şairimizin doğum yeri hakkında tezkirelerde iki farklı isim zikredilir. Âşık Çelebi, Kınalızâde, Beyânî, Riyâzî, Kafzâde Fâizî onu Yenihisarlı;¹ Sehi Bey, Latifî, Ahdî onu Üsküdarlı olarak kabul ederler.² Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında ayrıntılı bir biçimde bahsedileceği gibi şair, hayatının bir döneminde Üsküdar'da yaşamıştır; bu da nereli olduğu

---

¹ Âşık Çelebi. (2010). Meşâirü'ş-Şu'arâ: inceleme-metin Haz. Kılıç, F. c. 2 (s. 1087). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.; Kınalızâde Hasan Çelebi. (2017). Haz. Sungurhan-Eyduran, A. Tezkiretü'ş-Şu'arâ c. 2 (s. 62) Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim adresi <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55834.kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>, [erişim 20/05/2019].; Beyânî. (2017). Tezkiretü'ş-Şu'arâ Haz. Sungurhan, A. (s. 127) Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim adresi <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55835.beyani-tezkiresipdf.pdf?0>, [erişim 20/05/2019].; Riyâzî. (2017). Riyazü'ş-Şu'arâ Haz. Açıkgöz, N. (s. 230). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim adresi http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/54137_540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0, [erişim 20/05/2019].; Kayabaşı, B. (1997). Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya (s. 403).; İsen, Mustafa. (1994). Kühül Ahbar'ın Tezkire Kısım (s. 244) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

² Sehi. (2017). Heşt Behişt (s. 181). Haz. İpekten, H., Kut, G., İsen, M., Ayan, H., Karabey, T. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.; Latifî. (2000). Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzama (inceleme-metin) Haz. Canım, R. (s. 394). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.; Ahdî. (2018). Gülşen-i Şu'arâ Haz. Solmaz, S. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim adresi <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56733.ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>, [erişim 20/05/2019].

konusunda farklı fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Şairin hayatındaki Üsküdar evresi ilerleyen sayfalarda anlatılacaktır.

Aşkî'nin doğum tarihi konusunda tezkirelerde herhangi bir bilgi yoktur. Ancak günümüzde Aşkî üzerine yapılmış akademik çalışmalarda onun doğum yılıyla ilgili çeşitli varsayımlarda bulunulmuştur. Bunlardan ilki İskender Pala'nın şairin divanı hakkında hazırladığı doktora tezidir. Tezinde ortaya attığı varsayımlar şu şekildedir:

Araştırmacı ilk olarak Aşkî'nin,

Ḳaddümi dāl itdi bār-ı minnet-i ehl-i ğurūr

Dirlik için anlara ölince olurdum şabūr

Âhîr-i ömrüm durur dünyâdan eylersem 'ubūr

Kimse ol eytāmı yād itmez meger Rabb-i Ğafūr (K51 /VII)³

mısralarını delil kabul ederek onun Kânûnî'nin öldüğü H. 974/M. 1566 yılında ihtiyarlık zamanlarını yaşadığını iddia eder. Pala'ya göre bir insanın belinin büküldüğü, çocuklarının geçimini sağlayamadığı bir dönem onun 60-65 yaşları olarak düşünülebilir. Buna dayanarak şairin doğumunu da 16. yüzyılın ilk yılları olarak kabul eder.⁴ Yine aynı çalışmasında Pala, tezkiresini H. 945/M. 1538 yılında tamamladığını bildiğimiz Sehî Bey'in Aşkî'yi “nazma kâdir yigitdür” ifadesiyle genç ve yetenekli şairler arasında saymasına, yeniçerilikten feragatini görülen geçmiş zamanla ifade etmesine⁵ bakarak şairin o dönemlerde 35 yaşlarında olabileceğini söyler. Buna dayanarak da doğum tarihini yine 16. yüzyılın başları kabul eder.

³ Metnin tamamı için Bkz. Pala, İ. (1983). Aşki: hayatı, edebî şahsiyeti ve Dîvân'ı c. 2 (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul (s. 76); Uzun, S. (2011). Üsküdarlı Aşkî Divanı: Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları (YL Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul (s. 232).

⁴ Pala, a.g.t., c 1, s. 11.

⁵ Sehî, a.g.e., s. 181.

İskender Pala, şairin doğum tarihini en azından bir tarih aralığı belirlemek suretiyle delillendirmeye, bu konuyla ilgili varsayımlarını sunmaya devam eder. Aşkî'nin yeniçeriliğinden, Almanya Seferi sırasında esir düşmesinden,⁶ öldü sanılıp ulufesinin kesilmesinden, Müeyyed-zâde Şeyh Hacı Efendiye intisabından söz eder. Bütün bunlar Aşkî'nin Âşık Çelebi ile tanıştığı H. 941/M. 1534-5 yılına kadar gerçekleşmiştir. Şairin yirmili yaşlarında yeniçeriliğe başladığını varsayar ve başından geçen olayların en az on yıl içinde gerçekleşmesini normal bir zaman akışı olarak kabul eder. Buna dayanarak şairin doğum tarihini yine 16. yüzyılın başları olarak savunur.⁷

Yine az önce zikredilen (K51/VII) numaralı manzumesinde şair, Kânûnî'nin Belgrad Seferi'nde onun önünde piyade olarak görev aldığını ifade eder.⁸ Bu seferin H. 927-8/M. 1521 yılında yapıldığı bilindiğine göre bu sefere katılırken yine en azından yirmili yaşlarında olması gerekir. Bu da Pala için 16. yüzyılın ilk yıllarında doğduğunun kanıtıdır.

Şairin doğduğu zaman hakkında yaklaşık bir tarih aralığı ileri süren diğer isim Süreyya Uzun'dur. Babası dergâh-ı muallâ yeniçerilerinden⁹ biri olarak kabul edilen Aşkî de yeniçeridir.¹⁰ Araştırmacı yüksek lisans çalışmasında “yeniçeri oğlu yeniçeri” olma durumunun kafa karıştırıcı olduğunu belirtir. Yavuz Sultan Selim zamanına kadar evlenme hakkına sahip olmayan yeniçeriler bu dönemden sonra yalnızca ihtiyarladıklarında evlenebilmişlerdir. Yavuz'un bu hakkı en erken H. 917-8/M. 1512'de tanımış olabileceği varsayılırsa ve şairin babası hemen bu tarihte evlenmiş ve çocuk sahibi olmuşsa şair Belgrad Seferi sırasında ancak 8-9 yaşlarında olabilir bu da araştırmacı tarafından gerçekleşmesi zor bir ihtimal olarak değerlendirilir. Ancak

---

⁶ Bu konuyla ilgili ilerleyen kısımlarda bilgi verilecektir.

⁷ Pala, a.g.e., c. 1, s. 11-13.

⁸ Metnin tamamı için Bkz. Pala, a.g.t., s. 75.; Uzun, a.g.t., s.230-32.

⁹ Sehî, a.g.e., s. 181.; Ahdî, a.g.e., s. 229.; Dergâh-ı mualla Osmanlı saray yazışmalarında ve fermanlarda saray ve hükümet merkezini ifade eder. Zamanla padişaha bağlı olarak görev yapanlar için de kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Abdülkadir Özcan, “Dergâh-ı Âlî,” TDVİA, c. 9, s. 174.

¹⁰ Sehi Bey, a.g.e., s. 181.; Latifi, a.g.e., s. 394.; Ahdî, a.g.e., s. 229.; Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1087.; Kınalızâde, a.g.e., s. 62.

Osmanlıda yeniçeriler arasında eskiden beri evlenmelerine izin verilen ve sonra çocukları da hanedan ordusuna dahil edilen kapıkulu süvarileri denilen bir grup vardır. Aşkî'nin de böyle bir askerin oğlu olabileceğini ifade eder. Aşkî'nin H. 927-8/M. 1521'de yapılan Belgrad Seferi'ne katıldığı zamanlarda 20-25 yaşlarında olabileceğini, bu sebeple 15. yüzyılın son on beş yılında ya da 16. yüzyılın hemen başlarında doğmuş olması gerektiğini belirtir.¹¹

Tezkirelerden edindiğimiz bilgilere bakılırsa padişahın her daim önünde savaşa giden korkusuz bir askerdir. Bu hususta Âşık Çelebi "...âteş-i neberdüñ semenderi..." ifadesini kullanır.¹² Her ne kadar korkusuz, iyi bir asker olduğu söylene de esas ilgisinin şiire olduğu yine tezkirelerde yer alan bir bilgidir. Âşık Çelebi şairin şiire olan sevgisini "Ammā vezne añsalar hātırı vezn-i şi're gider ve tonanmaya topçı yazsalar bu göñlin sefine-i ğazel ile yazardı. Yoldaşları ta'līm-hānede idmāna küşiş iderdi. Bu vaşf-ı ebrūda hayāller bulmağla tab'ın āzmāyiş iderdi."¹³ sözleriyle ortaya koyar.

Şiire olan sevgisi ve ilgisi bilinen Aşkî yeniçerilik görevini ömrünün sonuna kadar sürdürmemiştir. Yeniçerilik vazifesinden ne şekilde ve ne zaman ayrıldığı konusu tıpkı doğum yeri gibi kaynakların kesin bir kanaate varamadığı noktalardandır. Sehi Bey tezkiresinde "...ve kendüsi dağı āsitān-ı devlet mülāzimlerinden olup yeñiçeriler bölüğünde iken dirliginden ferāğat idüp şi're māyil oldı..."¹⁴ ifadesiyle Aşkî'nin askerlik görevinden feragat ettiğini belirtir. Latîfi "...yeñiçerilikden tekā'üd itmiş..." ifadesiyle yeniçerilikten emekli olduğunu söyler.¹⁵ Ahdî "...kendü de ol bölükde iken nāğāh gerdiş-i devr-i felekden toğuz yüz altmış üçde teninde bir 'ārıza peydā olmuş. Hıdmetinde kuşūr ve zağmetle rencūr olduğı ecilden 'ulūfesin kesmişler..." diyerek

---

¹¹ Uzun, a.g.t., s. 15.

¹² Âşık Çelebi., a.g.e., s. 1087.

¹³ Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1087.

¹⁴ Sehi Bey, a.g.e, s. 181.

¹⁵ Latîfi, a.g.e., s. 394.

vücudunda husule gelen bir hastalıktan dolayı askerlik görevini bıraktığını söyler.¹⁶ Bu durumu Riyâzî de tezkiresinde tekrar eder.¹⁷ “Haķîr ile ol zemāndan ki sene ihdā ve erba‘în idi ve faşlı daķı faşl-ı erba‘în idi, āšnālķķ ħāşıl olmuşdur.” diyerek H. 941/M. 1534-5 senesinde şairle tanıştığını belirten Âşık Çelebi ise “Niçe kez futāde pādşāh öñinde piyāde sefer idüp Alaman seferinde öldi diyü ‘ulūfesin kesdürürler, dirliğinde üzerine ölüm yilin esdirürler.” ifadeleriyle onun Almanya Seferi’nde öldü sanıldığını ve bundan sonra Aşķî’nin askerlikten ayrıldığını söyler.¹⁸ Gelibolulu Âlî de “Yeñiçeri zümresinden iken Alamān seferinde öldi diyü dirliği kesilmiş kendüsi ibķāsına muķayyed olmayup Ĥacî Bektāş kisvetin Ĥacî Bayrām tācına deĝişmiş.” sözleriyle Âşık Çelebi’deki bilgileri yineler.¹⁹

İskender Pala’nın doktora çalışmasında Aşķî’nin Almanya Seferi sırasında esir düştüğü bilgisine rastlarız. Bu konu hakkında tezkirelerde bir bilgiye ulaşamasak da Pala şairin, Kānûnî’nin Almanya üzerine gerçekleştirdiği sefer sırasında kaybolduğunu ve sebebi bilinmeyen bu kayboluşun üzerine öldü sanılıp ulufesinin kesildiğini söyler. Pala’nın anlatımıyla şairin şiirlerinde anlattığına göre esaret hadisesi şu şekilde gerçekleşmiştir: Görev yolculuğu sırasında Aşķî ve birkaç arkadaşı bir yere oturur ve sohbeta dalarlar ve yakalanırlar. Aşķî’nin arkadaşları ölür ve kendisi esir düşer. Aşķî esareti sırasında Kānûnî’ye

I

Şeb irse ārzūmendem şafā-yı bezm-i yārāna

Seĝergāh olsa müştākam baķam rüy-ı Müselmāna

Elüm alup beni atduñ efendi çünki yabana

---

¹⁶ Ahdî, a.g.e., s. 229.

¹⁷ Riyâzî, a.g.e., s. 230.

¹⁸ Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1087.

¹⁹ Gelibolulu Âlî, a.g.e., s. 244.

Meded kırtar meded hānum esīrem kāfiristāna

II

Çemende bezm iderken tūī-i ūīrīn-suhenlerle

Revā mı hem-dem olam bir niçe zāğ u zağanlerle

Yirüm seng-i siyehdür hasret-i sīmīn-bedenlerle

Meded kırtar meded hānum esīrem kāfiristāna

III

Harīfin bülbul-i kıuds-aūiyānuñ büm u zāğ itdün

Bir iki dāne dirhemle belā bendin duzağ itdün

Şalup küffār içine ehl-i ĩmāndan ırağ itdün

Meded kırtar meded hānum esīrem kāfiristāna

IV

Çamu halkınuñ olmış dilleri ‘iūyān ile tīre

Çarıūmış her biri görseñ yürür bir süri hınzīre

Muħammed ümmetin ūalmaya Hağ bunuñ gibi yire

Meded kırtar meded hānum esīrem kāfiristāna

V

Efendi sen işin ‘Iūķī kıuluñuñ āh ü zār itdün

Bu bir kaç dāne dirhemle belā bendin hiūār itdün

Akıtduñ Akdeñizde gözleri yaūm biħār itdün

Meded kırtar meded hānum esīrem kāfiristāna²⁰

²⁰ Manzumenin tamamı için Bkz. Pala, a.g.t., c. 2, s. 133-34.; Uzun, a.g.t., s. 290-291.

şiiiriyle hâlini arz eder. Sonunda nasıl olduğu bilinmeyen bir biçimde özgürlüğüne kavuşur. Almanya seferi H. 938-9/M. 1532’de yapılmış ve ardından Kânûnî İstanbul’a dönmüştür. Bir yıl sonra İran’a sonbaharda bir sefer yapılmış ve Pala’nın ifadesine göre şair de bu orduda hazır bulunmuştur. Araştırmacı bu sebeple söz konusu Almanya esaretinin bir yıl sürdüğünü beyan eder.²¹ Şairin Almanya Seferi’nde esir düşmesi ile ilgili bilhassa şairi tanıdığını söyleyen Âşık Çelebi dahil diğer kaynaklarda herhangi bir bilginin olmaması dikkat çekicidir.

Kaynakların fikir birliği ettiği husus ise Aşkî’nin ulufesinin kesilmesidir. Bu konuda Âşık Çelebi sefer sırasında öldü sanılması üzerine ulufesinin kesildiğini söylerken;²² Riyâzî ve Ahdî’ye göre hasta olup ulufesi kesilmiştir.²³ Hatta Ahdî “...kendü de ol bölükde iken nâgâh gerdiş-i devr-i felekden toköz yüz altmış üçde teninde bir ‘ârıza peydâ olmuş. Hıdmetinde kuşūr ve zahmetle rencūr olduğu ecilden ‘ulufesin kesmişler.” diyerek daha ayrıntılı bir bilgi verir.²⁴ Pala ulufesinin ne sebeple kesildiğini söylemez. Ancak şair bu durumu pek ciddiye almamış olmalı ki esaretten kurtulduktan sonra yeniden orduya katılmıştır. Araştırmacı Aşkî’nin muhtemelen bu ikinci seferde artık parasını alamadığını ve bunun üzerine ordudan tamamen ayrıldığını belirtir.²⁵

Şairin esir düşüp düşmediğini, askerlik görevinden ne sebeple ayrıldığını kesin olarak bilemiyoruz ancak kaynaklar Aşkî’nin askerlik vazifesini bir noktada bıraktığında hem fikirdirler. Âşık Çelebi, Aşkî’nin yeniçerilikten ayrılmasından sonra, İstanbul’da Mü’eyyed-zâde Şeyh Hacı Efendinin zaviyesine gidip geldiğini ve ona bağlı bir sufi olduğunu söyler. Böylelikle onun Hacı Bektaş yolundan ayrıldığını ve Hacı Bayram tacı giydiğini belirtir. Ardından “defterdâr-ı vakt” dediği Molla İdris-zâde Ebu’l-Fazl

---

²¹ Pala, A.g.t., s. 19-20.

²² Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1087.

²³ Riyâzî, a.g.e., s. 230.

²⁴ Ahdî., a.g.e., s. 229.

²⁵ Pala, a.g.e., s. 20.

Çelebi'nin yardımıyla katipler zümresine dahil olduğunu söyler.²⁶ Gelibolulu Âlî de bu konuda Âşık Çelebi ile aynı bilgiyi verir.²⁷ Beyânî tezkiresinde “Yeniçeri zümresinden iken Mü’eyyedzâde Şeyh Hâcî Efendiye inâbet ü hidmet idüp ba’dehû bir müddet imâret kâtibi olduktan sonra...” ifadeleri kayıtlıdır²⁸. Kınalızâde’de ise “Evvel âteş-i ceng ü vegânun semenderi ve bîşezâr-ı harb-ı tûb u tûfengün şîr-i neri olan tâ’ife-i Yeniçeriden olup ba’dehû Mü’eyyedzâde Şeyh Hâcî Efendiye mahabbet-i irâde ile künc-i inzivâda kalmış idi. Ba’dehû Ebu’l-fazl Efendinün fazl u himmeti ile ba’z-ı ‘amâ’ire kitâbet üzre idi.” sözleriyle Aşkî’nin yeniçerilikten sonra tarikat değiştirdiğini ve katiplik vazifesini yaptığını belirtir²⁹. Riyazî ise sadece “Zümre-i Bektâşiyândandır.” ifadelerini kullanır³⁰. İskender Pala’nın çalışmasında Mü’eyyedzâde Şeyh Hacı Efendiye intisabıyla ilgili şunlar söylenmiştir: Yeniçerilikten ayrıldıktan sonra Hacı Bayram tacı giymesi H. 941/M. 1534 yıllarına dayanmaktadır. Aşkî ve Âşık Çelebi’nin tanışıklığı da bu zaman diliminde ve Mü’eyyedzâde’nin zaviyesinde vuku bulur. Aşkî’nin zaten geniş olan çevresi bu zaviyede daha da genişler. Eskiden beri takdirini kazandığı ve Âşık Çelebi’nin “defterdâr-ı vakt” dediği Molla İdriszâde Ebu’l-Fazl Çelebi’nin aracılığıyla katipler sınıfına dahil olur³¹. Katiplik vazifesine geçişiyle ilgili Süreyya Uzun yüksek lisans çalışmasında Molla İdriszâde’nin Aşkî’ye katiplik vazifesine geçerken büyük katkı sağladığından söz eder³².

Aşkî’yle ilgili bilgi veren kaynakların neredeyse tamamında şairin “idüm” redifli bir manzumesi alıntılanır. Âşık Çelebi şairin biyografisini aktarırken bu manzumeyi

---

²⁶ Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1087.

²⁷ Âlî, a.g.e., s. 244.

²⁸ Beyânî, a.g.e., s. 124.

²⁹ Kınalızâde, a.g.e., c. 2. S. 62-63.

³⁰ Riyazî, a.g.e., s. 230.

³¹ Pala, Molla İdriszâde’nin Aşkî’ye bu vazifeyi kazandırdığında hangi mevkide olduğunu bilmediğini belirtir. Zira söz konusu tarihlerde başka isimlerin defterdarlık görevini yürüttüğünü söyler. Muhtemelen Âşık Çelebi’nin kullandığı “defterdâr-ı vakt” ifadesi tezkiresini yazdığı yıl olan H. 973-4/M. 1566’yı kastetmektedir. Pala, a.g.t., s. 21.

³² Uzun’a göre Molla İdris-zâde defterdarlık görevini 33 yıl sürdürmüştür. Aşkî’nin katiplik görevine geçtiği yıllarda da bu vazifededir. Sehî Bey’in kimi ifadelerini dayanak olarak gösterir. Uzun, a.g.t., s. 16-17.

katiplik vazifesine geçtiğini belirttiikten sonra yazar.³³ Kınalızâde de Âşık Çelebi gibi katiplikten emekli olmak için yazdığını belirtir.³⁴ Riyâzî ve Ahdî ise yeniçerilikten hastalığı sebebiyle ayrıldıktan sonra bu manzumeyi yazdığını söyler.³⁵ Söz konusu manzumeyi aşağıda nakletmek faydalı olacaktır.

Pâdişâh-ı cihân-penâhuñ ben

Niçe yıl işiginde çâker idüm

Yimez idüm cihân ğamın zîrâ

Pâdişâhuñ ‘ulûfesin yir idüm

Şehriyâruñ du‘â vü medhinde

Mîr Husrev gibi suhenver idüm

Şâhuñ atı önince ruñ üzre

Her ğazâyı piyâde eyler idüm

Çal‘a ceng[i]_olsa añmayup ölümüm

Yanar oda girür semender idüm

Haste kaldum kesildi dirliceğüm

Şağ olursam şolağ olam dir idüm

---

³³ Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1089.

³⁴ Kınalızâde, a.g.e., c. 2, s. 63.

³⁵ Riyâzî, a.g.e., s. 230.; Ahdî, a.g.e., s. 229.

Seg-be-şahrâ dimezden evvel çarh

İtlerüñle kapuñda hem-ser idüm

Şāh-ı ‘ālem-penāh şağ olsun

Çākeriyem ezel de çāker idüm³⁶

Buna göre şair bütün âlemin padişahı olan zatın eşiğinde yıllarca köle olmuş, sultanının verdiği ulufe ile hiç sıkıntı çekmemiş ve dünya gamını yememiştir. Padişaha dua ve medihler sunmada tıpkı Mir Hüsrev gibi söz ustasıdır. Yıllarca şahın atının önünde piyade olarak bulunmuş korkusuz bir askerdir. Ancak hastalanmış ve dirliği kesilmiştir. Aktardığımız şiire bakıldığında şairin bu manzumeyi ulufesinin kesilmesi üzerine sunduğu düşünülebilir. Ancak kanaatimizce bu, katiplik vazifesi sırasında hastalanması ve iş göremez duruma gelmesi sonucunda yazdığı bir manzumedir. Osmanlı döneminde şairler padişahlardan bir şey arzu ederken hem onların ne kadar yüce ve ihsan sahibi olduklarından söz ederler hem de kendilerinin padişah için ne kadar büyük ve fedakâr işler yaptıklarını ve güçleri müsaade ettiği müddetçe daha büyük işler yapmak arzusu içinde olduklarını, gerekirse onun için canlarını dahi verebileceklerini sıkça belirtirler. Katiplik vazifesinden hastalığı sebebiyle ayrıldığını düşündüğümüz Aşkî'nin padişahıtan bir şeyler umarken yukarıdaki manzumede söz ettiği gibi asker olarak gösterdiği kahramanlıkları, korkusuzluğu dile getirmesinden daha normal bir şey olamaz.

Yukarıdaki manzumeden de anladığımız kadarıyla birtakım mahrumiyetler çeken Aşkî'nin özellikle devrin padişahı Kânûnî'den beklentileri vardır. Âşık Çelebi'nin “Çün zillet-i ‘uzletden lezzet almışdı ve sevdā-yı sūd u ziyānı başdan şalmışdı. Yetīm gibi bölük hevāsın itmedi... Şadaqāt-ı şāhīden ber-vech-i teqā‘üd sedd-i ramak

---

³⁶ Şiirin tamamı Süreyya Uzun'un adı geçen yüksek lisans tezinden alınmıştır. Uzun, a.g.e., s. 652-53.

deryūze itdi...” sözlerinden anladığımız kadarıyla padişaha sunduğu şiir beğenilmiş ve arzusu sorulmuştur. Şair de bunun üzerine merhum Basîrî'nin³⁷ on akçelik ulufesini

.....

Başîrî göz yumup bâğ-ı cihāndan

On akçayla gedügi oldu maḥlûl

Umarın ḥācetin ben nā-murāduñ

Mürüvvet kânıdur şeh ide maḥbûl

sözleriyle kendisine verilmesini dilemiştir³⁸. Yalnızca bu on akçelik ulufeye değil, padişahın çeşitli ihsanlarına da nail olduğunu yine Meşâirü'ş-Şu'arâ'dan öğrenmekteyiz.³⁹

Bunun ardından şairin hayatında Üsküdar evresi başlar. Şairin Üsküdarlı diye anılmasına sebep de aslında bu muhitte ikamete başlamasıdır. Padişahıtan gördüğü ihsanlar üzerine Aşkî Üsküdar'da denize nazır bir yerde oturmuştur. Lakin bunun bir yalı satın alınmasıyla mı yoksa bir arsa satın almak ve bu arsada hiç yoktan bir yer inşa etmek suretiyle mi olduğu konusu kaynaklarda farklılık göstermektedir. Âşık Çelebi yalnızca cennet gibi bir mekanı mesken tuttuğunu “Cānib-i Üsküdār'da deryāya müşrif müşerref bir ferrûḥ u ferah-baḥş kenārda mesken ve şükūfezār-ı cennet-āsāda nişîmen tutdı.” sözleriyle bildirir.⁴⁰ Kühü'l-Ahbār'da Gelibolulu Âlî “Üsküdār'da bir

³⁷ Daha çok nükteleriyle tanınan bir divan şairidir. Doğum tarihi bilinmemekle beraber 1534-35 yıllarında vefat etmiştir. Bkz. Mehmet Çavuşoğlu, “Basîrî” TDVİA, c. 5, s. 105-106.

³⁸ Manzumenin tamamı için Bkz. Uzun, a.g.t., s. 653.

³⁹ Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1089-1090.

⁴⁰ Âşık Çelebi, a.g.e., 1090.

maḳām-ı bihişt-āsāda naḳd-i ‘ömrini sürür-ı behçet-şi‘ārıla geçürmiş.” diyerek Üsküdar’da cennet gibi bir makama kurulduğunu ifade eder.⁴¹

Pala, doktora tezinde Üsküdar’da bir yalı satın aldığı bilgisini iletir. Aynı bilgi İsmail Ünver’in hazırladığı ansiklopedi maddesinde de mevcuttur.⁴² Zamanla misafirleri gitgide artan bu yalının artık ona yetmediğini ve yanına kendi deyimiyle bir tekyegâh yaptırmak istediğini söyler. Ancak bu kendisine bağlanan on akçelik emekli maaşı ile yapılacak bir şey değildir. Bunun üzerine Kânûnî’ye bir manzume yazar ve yardım talebinde bulunur. Pala, bu yardım talebine olumlu bir karşılık bulup bulmadığını net olarak bilememektedir. Lakin şairi Üsküdarlı olarak zikreden Sehi, Latifî ve Ahdî tezkirelerinden hareketle olumlu bir karşılık bulduğunu düşünür. Zira söz konusu tezkireler sırasıyla H. 944-45/ M. 1538, H. 952-53/ M. 1546 ve H. 970-71/M. 1563 tarihlerinde yazılmıştır ve Aşkî bu tarihlerde hâlâ Üsküdar’da ikamet etmektedir. Ancak misafirlerinin çokluğu, şairin cömertliği ve gelirinin bunu karşılayacak kadar çok olmaması zor zamanlar geçirmesine sebep olmuş ve evini rehin bırakmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine II. Selim’e;

Ben ḳuluñ olmış idüm deyn ile nişfu’ d-dīn

Ḳudretüm yoḳ ki edā eyleyem iy kân-ı kerem

diyerek yardım dilenmiştir. Ancak II. Selim’den herhangi bir yardım görmemiş olması ki Üsküdar’dan Yenihisar’a geçmek zorunda kalmıştır⁴³.

Yukarıda da zikredildiği gibi şairin Üsküdar’da ikametiyile ilgili farklı fikirler mevcuttur. Bunlardan biri de Süreyya Uzun’un yüksek lisans çalışmasıdır.

---

⁴¹ Âlî, a.g.e., s. 244.

⁴² Ünver, İ. “Aşkî, Üsküdarlı”, TDVİA, c. 4, s. 23.

⁴³ Pala, a.g.t., c. 1, s. 24-29.

Araştırmacı'ya göre şairin H. 944-45/M. 1538'den biraz evvel Üsküdar'da bir yalı değil deniz kenarında bir yer satın aldığı

Pādiřāh-ı berr  baħrñ kılduğı iħsān ile

skder ķurbında aldum bir maķām-ı ĥoř-hevā

Āb u gilden anda yapdum ĥusrevā bir tekyegāh

Ki_eyleye āsāyiři geldükçe ařĥāb-ı řafā

sözleriyle apaķık ortadadır. şair, buraya kendi deyimiyle bir tekyegāh yaptırmıştır. şairin kaleme aldığı ve yukarıdaki dizeleri de iķine alan mukattaatı aslında bu durumu özetler mahiyettedir. Söz konusu manzumeyi buraya aktarmak meselenin daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır kanaatindeyiz.

'Iřķ ile ĥāb-ı 'ademden olalı bīdār dil

ķılmamıřdum ķayd-ı dünyāya ta'alluķ ben gedā

Çeşm-i 'irfān ile seyr idüp tecerrüd 'ālemin

'Āřıķ-ı řrīde-ĥāl olup yürürdüm bī-nevā

Geh ķılurdum pāy-i ehl-i 'uzlete baş üzre yir

Eyler idüm 'ıřķ ile gāhī cihānı zīr-i pā

Mürde-i tīę-ı belā-yı 'ıřķ idüm ben ĥastenñ

Bir grinrdi dil-i bīmārına derd  devā

Eylemişdüm m̄a-ḥaṣal ‘uzlet maḳāmın iḥtiyār
Bu fenā mülkine çeşmüm istemezdüm kim baḳa

Bir ḥaṣīr alur yirüm yoğ idi bu ğam-ḥānede
Töhmet idi cism-i ‘uryānuma naḳş-ı būriyā

‘Avn-ı Ḥaḳdan irdi nā-geh himmet-i şāh-ı cihān
Genc-i luṭfindan bu ‘abd-i muḥlişe kıldı ‘aṭā

Pādişāh-ı berr ü baḥrūñ kılduğı iḥsān ile
Üsküder ḳurbında aldum bir maḳām-ı ḥoş-hevā

Āb u gilden anda yapdum ḥusrevā bir tekyegāh
Ki_eyleye āsāyişi geldükçe aṣḥāb-ı şafā

Eksük olmaya içinden ehl-i dil şām u seḥer
Dā’imā ola devām-ı devlet-i şāha du‘ā

Līk on biñ aḳça ḳarż aldum yaparken ol evi
Deyn ḳaddüm bükdi yoḳ ḳalbümde ol ğamdan şafā

Āsitān-ı ‘izzete bir cān ḳalur borcum hemān
Cūd-ı şāh ile eger olursa ol deynüm edā

‘İşkiyā eyle du‘ā-yı devlet-i şāh-ı kerīm

Çekme gam ki _evvel de luṭf-ı şāh ile oldu binā

Tekye-i dehre ḵonup göçdüḵçe bu ḵalk-ı cihān

Gün gibi yansun çerāḡ-ı devlet-i zıll-ı Ḥudā⁴⁴

Aşk sayesinde yokluk uykusundan uyanan şair gözleri dünya mülküne baksın istememektedir ve uzlet makamına çekilmiştir. Dünyada küçük bir parça hasır alacak kadar dahi bir yeri yoktur. Ancak Allah’ın yardımı ile yüce cihan padişahının lütufları ona erişmiş; karaların ve denizlerin padişahının sunduğu lütuflar ile Üsküdar yakınlarında bir yer satın almış ve burada dostları gelip huzur bulsun, cihan padişahının devleti daim olsun diye dua etsinler, istemiştir. Şair bu evi yaparken çokça borçlanmış ve borcu sebebiyle daha önce yaşadığı safayı artık hissedemez olmuştur. Ancak yine kendi kendisine gamlanmamasını söyler. Çünkü şu an borcu belini bükmüş olsa dahi bu ev yine padişahın lütfuyla inşa edilebilmişti.

Aşkî, bu evi yaptırırken oldukça fazla borca girmiş ve evini borçlarına karşılık rehin koydurmuştur. Borçlarını bir türlü ödeyemeyen Aşkî, II. Selim’e “kerem” redifli kasîdeyi sunarak yardım talep etmiştir:⁴⁵ Şiirin bir kısmını buraya aktarmayı yararlı buluyoruz.

Ben ḵuluñ olmuş idüm deyn ile nıṣfu’d-dīn

Ḵudretüm yoḡ ki edā eyleyem iy kân-ı kerem

...

---

⁴⁴ Uzun, a.g.t., s. 652.

⁴⁵ Bu kasîdeyi daha önce Kanunî’ye bayram vesilesi ile sunmuştur. Ancak borç hadisesi üzerine söz konusu şiire kimi mısraları eklemiş ve şiirden bazı mısraları silerek yeniden tertip etmiş ve II. Selim’e sunmuştur. Şiirlerin tamamı için Bkz. Uzun, a.g.t., s. 171-76.

Rehdür hānecügüm deynüme iy şāh meded

Çıkdı elden eger olmaz ise fermān-ı kerem

Cūd u ihsān-ı şehensāh ile olmuşdı binā

Oluban şevk ile ‘işretgeh-i yārān-ı kerem

Gāh olup luḫf ile menzilgeh-i aşhāb-ı şafā

Geh ḫadem-rence ḫılurdı gelüp a‘yān-ı kerem

Göz göre şimdi şatılmaḫ degül iy şāh revā

Var iken sencileyin ḫusrev ü ḫāḫān-ı kerem

Ḫıl ‘aḫā ‘ādet-i aḡnāma gerek mühr-i şerīf

Ḫusrevā eyle gerekse baña ihsān-ı kerem⁴⁶

Şairimizin Üsküdarlı olarak anılmasına sebep olan bu ev zamanla şuaranın, zürefa-yı erkanın uğrak yeri olmuş ve burada nice toplantılar, eğlenceler tertip edilmiş, şairane ve mutasavvıfane sohbetler edilmiştir. Âşık Çelebi Meşâirü’ş-Şu’arâ’da bu evin bir nevi kültür ocağı olmasını; “Zurefā-yı erkānuñ şoḫbetgāhı ve sâ’ir yārānuñ melce’ ü penāhı oldu. Gāh ekābir bezmiyle reşk-i felek gāh maḫbūblar cem‘iyle mecma‘-ı cem‘-i melek oldu. Gāh şu‘arā müşā‘aresiyle güm güm ötdi gāh ‘ulemā āvāzı kâ’ināti ḫıtdı. Gāh ‘ayyāşlar na‘rāsı vü şurāḫīler ḫılḫulleri baḡçesinüñ bülbüllerinüñ şıḫlıḡın diñdürdi gāh muḫribler naḡmesi vü sâzlar elḫānı Zühre’yi felek bāmından baḫdurdı gāh şūfīler hūy u ḫāyı āftāba derā‘a vü ḫaylasānın bıraḫdurdurup semā‘ itdürdi. Gāh şaḫrānc-

⁴⁶ Uzun, a.g.t., s. 175.

bāzlar ve nerrādlar hengāmesi Müşteri'nün mā-melekin tās-ı felekde nerrād-ı reşke ütdürdi. Anda olan 'ıyş u 'işretler ve zevk u şöhetler gayretinden Zühre ser-māye-yi çaldurdi ve kamer külçesin kadeh-i hāleye koydı. Hürşid cām-ı Cemşid-i dost-kāmilerin çeküp şu'ā'-ı cur'aların bezme şaçdı. Keyvān ehl-i bezme nüḥüseti irmesün diyü toközuncı feleke kaçdı.⁴⁷” sözleriyle oldukça şairane bir biçimde beyan eder.

Şairin yukarıda bir kısmını aktardığımız “kerem” redifli şiirindeki yardım talebine karşılık bulup bulmadığı konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Âşık Çelebi, eserinde “Ba'dehu yine ol meskeni tebdil itdi. Kevkeb-i tab'ı Üsküdar burcından Yeñişişār evcine taḥvīl itdi...” ifadesiyle Yenihisar'a döndüğünü söyler. Bu bilgiye bakılırsa bir yardım görmediği düşünülebilir. Veyahut Süreyya Uzun'un da çalışmasında dediği gibi bir yardım görmüşse bile bu yardım evini kurtarmaya yetmemiştir⁴⁸.

Babasının bir yeniçeri olmasından başka ailesi ile ilgili bir bilgiye sahip olmadığımız Aşık'nin Üsküdar'da ikamet ettiği dönemlerde evlendiğini

Didiler gel evlen ehl-i sünnete kıl iktidā
Evlenüp evlād ile başuma aldum biñ belā
Kullığa lāyık bir iki bende-zādeñ var şehā
Nān için şeh-zāde virdi nāme-i şefkat-nümā
Virmedi mektüb Sulṭān Bāyezīd ile Ağa
Luṭf-ı Haḫdan umaram ola 'aṭā-yı pādişāh

⁴⁷ Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1090.

⁴⁸ Uzun, a.g.t., s. 22.

mısralarından öğrenmekteyiz⁴⁹. Evliliğinden birkaç çocuğunun olduğunu aşağıdaki mısralardan öğrenmek mümkündür.

Âhîr-i ‘ömrüm durur dünyâdan eylersem ‘ubûr

Kimse ol eytâmı yâd itmez meger Rabb-i Ğafûr⁵⁰

Çocuklarından yalnız birini açık bir biçimde zikreder. Pîrî adını verdiği bir oğlu olduğunu yine başka bir şiirinden öğrenmekteyiz.

Pîr itdi beni derd ile ğam zâviyesinde

Pîrîdür adı pîr olası bir püserüm var⁵¹

Âşık Çelebi tezkiresini yazarken şairin hâlâ hayatta olduğunu ve şiirlerini kendisi tertip ederek divan şekline getirdiğini ve inziva köşesine çekildiğini “...Hâliyâ anda tedvîn-i dîvân ve tertîb-i eş’âr idüp küşe-i ‘uzletde ve ‘âlem-i ferâgatde şeb u rûz vaşf-ı pādşâh-ı ‘adâlet penâha mülâzımdur...” sözleriyle beyan eder.⁵²

Riyâzî’nin Riyâzü’ş-Şu’arâ’sında ölüm tarihi H. 959/M. 1551-2 olarak kayıtlıdır ve Yenihisar mezarlığına defnedildiği belirtilmektedir⁵³. Kâfzâde Fâizî, Zübdetü’l-Eş’âr’ında ise şairin ölüm tarihini H. 994/M. 1585-6 olarak kaydeder⁵⁴. İskender Pala’nın çalışmasında ise Aşkî’nin ölüm tarihini H. 984/M. 1576 olarak aktarır. Mezarının Yenihisar’da olduğunu ancak yerini tespit edemediklerini belirtir. Ölüm

⁴⁹ Şiirin tamamı için Bkz. Uzun, a.g.t., s. 232.

⁵⁰ Şiirin tamamı için Bkz. Uzun, s. 232.

⁵¹ Şiirin tamamı için Bkz. Uzun, a.g.t., s. 395.

⁵² Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1090.

⁵³ Riyâzî, Riyâzü’ş-şuarâ, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail, 314, vr. 96a.

⁵⁴ Kayabaşı, a.g.t., s. 403.

tarihi ve mezarının bulunduğu yer bilgisi Süreyya Uzun'un çalışmasında da aynı biçimdedir⁵⁵.

Aşkî'nin ölüm tarihi konusunda fikrimizi beyan etmemiz gerekirse çalışmamızın konusunu oluşturan Delîlü's-Sâlikîn adlı eserini H. 980/M. 1572-3 yılında tamamladığını

Delîlü's-Sâlikîn oldı buña nām

Toğuz yüz sekseninde buldı itmām

beytiyle bizzat kendisi söylemektedir. Bu bilgidен hareketle kaç yılında vefat ettiğini kesin olarak bilemesek de en azından H. 980/M. 1572-73 yılına kadar yaşadığını kesin olarak söyleyebiliriz⁵⁶.

---

⁵⁵ Pala, a.g.t., s. 30.; Uzun, a.g.t., s. 22.

⁵⁶ 945 numaralı beyit.

1.2. Aşkî'nin Edebî Şahsiyeti

Bâkî, Fuzûlî gibi güçlü şairlerin yetiştiği bir dönemde Aşkî de yazdığı güçlü eserlerle adından söz ettirmiştir. Her ne kadar yaşadığı dönem için ikinci sınıf bir şair olarak anılsa da bilhassa murabba sahasında başarılı örnekler verdiği ifade edilen Aşkî gazel, kaside gibi diğer nazım biçimlerinde de birçok manzume kaleme almıştır.⁵⁷ Yazdığı 60 murabba ile Edirneli Nazmî, Enderunlu Vâsîf ve İlhamî mahlaslı şair padişah III. Selim'den sonra bu nazım şeklinde en çok eser veren şair namını kazanmıştır.⁵⁸

Aşkî ve dîvânı üzerine İskender Pala ve Süreyya Uzun'un çalışmalarında Aşkî'nin şiire ve şaire bakışı hemen hemen benzer bakış açılarıyla ele alınır.

Tāze güllerdür me'ānî goncadur nāzûk hayāl

Ṭab'-ı şā'ir 'andelīb-i zārdur gülzār şî'r

beytine binaen şairin şiirdeki manayı henüz açmış taze güllere benzettiği ve nazik, ince hayâlin ise henüz açmamış gonca misali kabul edildiği görülmektedir.⁵⁹ İnce hayâller, adeta bir bülbül gibi inleyen şair vesilesiyle açılıp, taze güllere dönerler. Klasik dîvân şiirinin inleyen bülbülü ve onu daima inleten gül imgesi Aşkî için de vazgeçilmezdir. Kişinin şiir ile uğraşması ancak onun olgunluğu sebebiyle mümkündür.

Vaşf-ı dendānuñla dürr-i nazma deryādur gönül

Nuṭṭ sâhil 'aql ğavvāş u dür-i şehvār şî'r

⁵⁷ Pala, a.g.t., c. 1, s. 71.; Pala, İ. (1988). Aşkî Divanı'ndan örnekler (s. XIV). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

⁵⁸ Uzun, a.g.t., s. 49

⁵⁹ Pala, a.g.t., s. 71-2; Uzun, a.g.t., s. 25-26.

Yukarıda alıntılanan beyitte Aşkî nazmı bir inci tahayyül ederek gönlü o incinin varlığını sürdürdüğü deniz olarak değerlendirir ve şair olanın söyleme gücünü bu denizin sahili sayar. Madem şiir yegâne, esasında herkesin elde etmek istediği bir incidir o zaman bir dalgıç gibi olan akıl da o denize dalmalı ve o biricik inciye elde etmelidir.⁶⁰

Şairler için yeni sözler bulmak arzusu esastır. Daha önce söylenmiş olanı söylemek lüzumlu değildir. Her şairin gayesi olan yeni ve söylenmemiş olanı söyleme çabası elbette beklenen bir tavidir. Aşkî de bunu şöyle nazmeder:

Eylegil vaşf-ı dehân-ı yârda fikr-i daķık

‘İşkiyâ lâzım durur tarz-ı gâzelde ihtirâ‘

diyerek gazelde yeni sözler bulmak arzusunda olduğunu okuyucusuna aktarır.⁶¹ Böyle bir iddiası olan şairin yazdığı mesnevîlere, daha önce farklı kişiler için kaleme aldığı manzumelere bakılırsa şairin bu özgün olma arzusunu pratikte pek de gerçekleştiremediğini söyleyebiliriz.⁶² Sanırız onun bu konuda kimi zaman pek hassas davranmadığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Zira hem çalışmamızı oluşturan Delîlü’s-sâlikîn adlı eseri hem de Muhtâr-nâme ve Menâzilü’s-sâlikîn adlı eserlerinde benzer söyleyişlere rastlamamız mümkündür. Bahsi geçen üç mesnevîyi de çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde karşılaştıracığımız için bu bahiste yalnızca bu fikrimizi beyan etmekle iktifâ edeceğiz.

Billâhi luţf-ı tab‘uña inşâf ‘İşkiyâ

Ḥaķķâ budur ki her gâzelüñ ‘âşıkânedür

⁶⁰ Pala, a.g.t., s. 72.; Uzun, a.g.t., s. 26.

⁶¹ Pala, a.g.t., s. 72.; Uzun, a.g.t., s. 29.

⁶² Uzun, a.g.t., s. 33.

Aşkî kendi hakkını kendi verir ve her gazelinin âşıkâne olduğunu zikreder.⁶³

Vaşf idersin dürr-i dendânın o mâhuñ ‘İşkiyâ
Ol sebebden şi‘rûñe nazm ehli yârân imrenür

Aşkî’ye göre sevgiliyi vasfetmesi bile şiir ehli olan herkesin ona imrenmesine vesile olmaktadır.

‘İşkiyâ husrev-i nazm olsa ‘aceb mi nânum
Tîğ-ı şeh gibi sözüm tıtdı bütün dünyâyı

Şaire göre söylediği sözler öylesine güzeldir ki kendisini 13. yüzyılda yaşamış ve eserlerini Farsça kaleme almış şair Hüsrev ile karşılaştırır ve bunda şaşılacak bir şey olmadığını belirtir.

‘İşkiyâ ger bu gâzel ire diyâr-ı ‘Aceme
Şevkdan büy-ı vefâ külbe-i ‘Attâra düşe

Şiirinin güzelliği konusunda oldukça iddialı olan Aşkî kendisini Attâr’ın yolunda saymaktadır. Eğer onun sözleri Acem mülküne erişmiş olsaydı, bu sözler öylesine şevk verirdi ki Attâr’ın kulübesine vefa kokusu yayılırdı.

Muhtaşar kıl ‘İşkiyâ işbu gâzel nazmını kim
Şeyh Firdevsîñüñ unutturmasun Şehnâmesin

---

⁶³ Uzun, a.g.t., s. 35-6.

Kendine öyle çok güvenir ki nazmını fazla uzatmamasını kendine salık verir. Zira uzatırsa onun sözünün güzelliği Firdevsî'nin Şehnâme'sini unutturacaktır.⁶⁴

Aşkî için şiir, Pala'nın da belirttiği gibi bir kazanç kapısı olarak sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere klasik Osmanlı şiir sanatında şairler söyledikleri sözlerin hâmleri tarafından beğenilmesini ve taltif edilmesini arzularlar. Aşkî de bunu sık sık yapmıştır. Askerlik görevinden ayrıldığı vakit Kânûnî'ye beyitler yazıp ondan ihsanlar arzu etmesi, evi rehin kaldığında II. Selim'den lütuflar beklemesi bunu gösterir niteliktedir.

Ėayrı mey hâcet degül erbâb-ı nazma 'Işkiyâ
Gösterür mey hâletin ger olsa pür-esrâr şi'r

Şiir ehli olanların sarhoş olmasına şiirin sırlarla dolu olması kâfi gelecektir.

'Işkiyem ben dağı bir tûî-i şîrin-güftâr
Dehenüm toptoludur şekker-i medğ-i sulţân

Kendisini şirin sözlü bir papağana benzeten Aşkî'nin ağzı sultanını övecek şeker gibi şirin sözcüklerle doludur.

Farsça'yı bildiğini Muhtâr-nâme'yi tercüme edişinden anladığımız Aşkî bu konuda da kendine pek güvenir ve II. Selim'in Farsça bir şiirine tahmis yazar. Farsça tarih beyitleri de kaydetmiştir.⁶⁵ Yine Delîlü's-sâlikîn'de de iki adet Farsça rubâîyi orijinal halleri ve manzum tercümeleriyle beraber sunmuştur.

⁶⁴ Pala, a.g.t., s. 78.

⁶⁵ Pala, a.g.t., s. 77-8.

İy perî dîvâne olurduñ hevâ-yı ‘ışk ile

Oķusañ şevķ ile alup ‘Işķîñ dîvânını

Şair için kendi dîvânı öylesine güzeldir ki peri gibi güzel olan sevgili, şiirini şevk ile eline alıp okusa o şiir sevgiliyi dîvâne etmeye kâfi olacaktır.

Şiirlerinde Fuzûlî’ye yaklaşan lirizmiyle Aşkî’nin, Fuzûlî ile tanışmış olduğu yahut onun şiirlerini görmüş olduğu ve Fuzûlî’ninki kadar mükemmel olmasalar da bazı şiirlerinin birbirine benzediği fikri Pala tarafından beyan edilmektedir.⁶⁶ Nitekim Pala, Fuzûlî ve Aşkî’ye ait mısraları birbirini müteakip aktarır:

Dest-bûsu arzûsuyla ölürsem dostlar

Kûze eylen toprağum sunun anunla yâre su

Fuzûlî burada sevgilinin elini bir kere olsun öpmek istediğini ve eğer bu arzuyla ölürse gömüldüğü topraktan bir kap yapılmasını ve sevgiliye bununla su verilmesini arzu eder. Böylelikle ölmüş dahi olsa sevgilinin ellerine kavuşacaktır.

Saňa şarılmak naşîb olmadı bārî cismüme

Köhne-i pîrâhenüñ öldükde ‘ömrüm şarasın

Aşkî de yine sevgilisine sarılmayı çok arzuladığı hâlde bu arzusuna bir türlü kavuşamamıştır. O da en azından öldüğünde sevgilinin gömleğinin kendisine kefen yapılmasını ve böylelikle sevgilisine sarılmayı arzulamaktadır.⁶⁷

⁶⁶ Pala, a.g.t., s. 80.; Pala, a.g.e., s. XIV.

⁶⁷ Pala, a.g.t., s. 80; Fuzûlî’nin Su kasidesinin bir beyti olan şiir Pala’nın adı geçen tezinden olduğu gibi alınmıştır. Bu sebeple transkripsiyon sistemine göre değil Pala’nın yazımıyla verilmiştir.

Ortaya bir eser koyan bütün sanatçıların arzusu unutulmamak, sonsuza dek hatırlanmaktır. Aşkî’de de durum farklı değildir. Aşkî de,

Luṭf idüp ‘ömrüm unutma ‘İşkîñüñ bu şi‘rini

Yāduña al gāh gāh anı anuñla yād kıl

beytini diyerek yazdığı şiirle anılmak istediğini aktarır.⁶⁸

Aşkî’nin eserlerinde kullandığı dil için ise şunları söyleyebiliriz. Onun, yaşadığı yüzyılda klasik Osmanlı şiirinde hâkim olan dilin süslü ve ağır olduğu görülse de Aşkî’nin dili oldukça sade ve açıktır. Delîlü’s-sâlikîn’de de oldukça sade bir dil kullanmayı tercih eden Aşkî vezin söz konusu olduğunda kimi zaman o kadar da mükemmel örnekler ortaya koyamamıştır. Bazı beyitlerdeki vezin problemleri Pala tarafından beyan edilmiştir.⁶⁹ Nitekim biz de çalışmamızda kimi beyitlerde vezin problemleriyle karşılaştık. Birkaç örnek vermek gerekirse şunları kaydedebiliriz:

Muḥammed’dür güzîni enbiyānuñ

Resûli vü pîşvâsı aşfiyānuñ (D. S. b. 42)

Sen insân-ı şağîr olduñ bil anı

Tamām ‘âlem kebîr-i cāvidānı (D. S. b. 236)

---

⁶⁸ Pala, a.g.t., s. 76.

⁶⁹ Pala, a.g.t., s. 85-6.

Oñılursa ciger olmağa hem-dem

Ciger māsārīkādān hemān-dem (b. 595)

Aşkî İslamiyetle ilgili unsurları da sıklıkla kullanmış, eserlerinde ayet veya hadis iktibaslarına ve telmihlere yer vermiştir.⁷⁰ Yaratılış üzerine kaleme aldığı ve çalışmamızın ana metni olan Delîlü's-sâlikîn'de de ayet veya hadislere rastlamak mümkündür. Bunlardan birkaçını aşağıda aktarıyoruz:

Ne ğam aşhāb-ı dīne Haḫ Te'ālā

Buyurdu çünkü ba'de عُسرُ يُسرًا (D.S. b. 95)

Odur 'irfān içinde merd-i 'ārif

Ki ola عرف من سیررına vāḫıf (b. 693)

Anuñ şānında nāzil oldu لَوْلَاكَ

O şāh-ıçun ḫuruldu çetr-i eflāk (b. 272)

Dîvânı göz önünde bulundurulduğunda pek çok farklı duyguyu işlediğini söylemek mümkündür. Kimi zaman dünya zevklerinden el çekmek gerektiği üzerine mısralar nazmederken kimi zaman aşk acısı çeken birinin duygularını aktarmaktadır.

Şairin askerlik vazifesini de yürütmüş olması sebebiyle mesleğiyle ilgili sözcüklere de yer verdiği görülür.

⁷⁰ Pala, a.g.e., s. XVIII.;

Sonuç olarak Aşkî, çağdaşı olan Bâkî ve Fuzûlî'ye nispetle daha sade bir Türkçe ile eserlerini kaleme almayı tercih etmiş ve kimi zaman kafiye ve vezin kusurları sergilese dahi adının duyulmasını sağlamıştır. Uzun'un çalışmasında belirttiği gibi Aşkî, selefi olan Sâfî, Aydınlı Visâlî ve Necâtî ile yavaş yavaş yeşermeye başlayan mahallileşme akımının temsilcilerinden sayılabilir.⁷¹

1.3. Aşkî'nin Tasavvufi Kişiliği

Aşkî'nin hangi tarikata mensup olduğu veya tasavvufi bakışıyla ilgili kimi bilgilere ulaşmak mümkündür. Kendisinden bahseden Âşık Çelebi yeniçeri zümresinden olan şairin Bektaşî tarikatına mensup olduğunu belirtir. Ancak sonrasında Hacı Bayram tacını giymiştir.⁷² Kühü'l-Ahbâr müellifi Âlî de Âşık Çelebi'deki bilgiyi tekrarlar.⁷³ Riyâzî'nin eserinde ise "Zümre-i Bektaşiyândandır." ifadeleri mevcuttur.⁷⁴ Sadeddin Nüzhet Ergun eserinin Aşkî maddesinde tezkirelerdeki bilgileri tekrarlar⁷⁵ ve Riyâzî'nin şairin ölüm tarihini de H. 959/M. 1551-2 olarak yanlış verdiğini belirterek bu bilgiye ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini söyler. Şiirlerinde de Bektaşîliğine dair bir örneğe rastlayamadığını belirtir.⁷⁶ Ama bunun devamında şairin;

Tekye-i Ca'ferde görelen ruhuñla zülfüñi

Gice gündüz meskenüm oldu diyâr-ı Südlüce

---

⁷¹ Uzun, a.g.t., s. 35.

⁷² "...Mü'eyyed-zâde Şeyh Hâcî Efendi-i merhûmuñ zâviyesinde şüfî olup Hâcî Bektaş kisveti yirine Hâcî Bayram tacın giydi..." ifadelerini kullanır. Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1087.

⁷³ "...Hâcî Bektâş kisvetin Hâcî Bayrâm tacına değımiş. Mü'eyyedzâde Şeyh Hâcî Çelebi zâviyesine girüp şüfî olmuş..." der. Gelibolulu Âlî, a.g.e., s. 244.

⁷⁴ Riyâzî, a.g.e., s. 230.

⁷⁵ Ergun, S. (t.y.). Türk Şairleri c. 2 (s. 515-517). y.y.

⁷⁶ Ergun, a.g.e, s. 515-517.

mısralarını örnek olarak kabul edip Bektaşîlerin önemli tekkelerinden olan Caferâbâd Tekkesi'ne devam ettiğini ifade eder.⁷⁷ Ayrıca Süreyya Uzun, çalışmasında şairin Bektaşîlikle ilgili olduğunu belirttiği

Nerm olur albũn senũn zāhid eger bek aş ise

Secdegāh it āsitān-ı ravza-i Bekaşımı

beytini sunar.⁷⁸ Dîvânında da Bektaşîlerin itibar ettikleri “Vahdet-i mevcûd” anlayışıyla ilgili pek çok beyte ulaşılabileceğini söyler.⁷⁹

Yeniçerilerin resmi tarikatı mahiyetindeki Bektaşîlikle bağımlı askerlikten ayrılmasıyla beraber koparan şair, daha sonra Bayramîlik tarikatına intisap eder. Bu bilgi daha önce zikredilen kimi tezkirelerde ve kaynaklarda mevcuttur. Pala, onun Bayramîlik tarikatına geçişini Müeyyed-zade Şeyh Hacı Efendi'yle olan münasebetine bağlar. Ancak şiirlerinde Gülşenîliğe, Rafizîliğe, Alevîliğe dair pek çok beyit bulunduğu halde Bayramîlikle ilgili tek bir mısraının dahi bulunmadığını söyleyen Pala'ya göre şair, zor durumda kaldığı için tarikata devam etmiş ve bu dergahta devrin ileri gelenleriyle yakınlık kurma şansına erişmiştir.⁸⁰

Aşkî'nin şiirlerinden hareketle onun Mevlevîliğe de meylettğini ve bu tarikatla ilgili pek çok unsuru şiirlerinde kullandığını söyleyebiliriz. Mevlevîlikle ilgili bu unsurları Uzun, tezinde örneklerle sunar.⁸¹ Mevlevîliğe dair pek çok unsuru şiirlerinde barındırdığını söylediğimiz şairin “mevlâyîlerüz” redifli manzumesinde bu yola

---

⁷⁷ Ergun, a.g.e., s. 517. Şiirin tamamı için Bkz. Uzun, a.g.t., s. 554.

⁷⁸ Şiirin tamamı için bkz. Uzun, a.g.t., s. 597-598.

⁷⁹ Uzun, çalışmasında “vahdet-i mevcûd” mefhumu ve şairin bununla ilgisini anlatmaya devam eder. Bu konudaki örnekler için bkz. Uzun, a.g.t., s. 36-37.

⁸⁰ Pala, a.g.t., s. 147.

⁸¹ Bu örnekler için Bkz. Uzun, a.g.t., s. 36-39.

intisap ettiğini daha iyi anlamamız mümkündür.⁸² Bilhassa bu manzume, Pala tarafından da şairin mevleviliğine kesin delil olarak kabul edilir.⁸³ Bir dönem kâtiplik

⁸² Uzun, a.g.t., s. 267-268. Metnin tamamını aşağıda aktarıyoruz:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

I

Biz hevâ-yı zülf-i dil-dâr ile sevdâyîlerüz
İnlesek dem dem 'aceb mi şevk ile nâyîlerüz
Pâ-bürehne çâk-sîne merd-i rüsvâyîlerüz
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışkı Mevlâyîlerüz

II

Zâhidâ esrârdan şanma bizi kim hâlîyüz
Tîğveş 'uryânlaruz lîkin cihân kıttâliyüz
Tekyegâh-ı 'âlemün bî-kayd olan abdâliyüz
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışkı Mevlâyîlerüz

III

Gönlümüz her dem ğam-ı 'ışk ile mesrûr eylerüz
Ten harâbın seng-i miñnet birle ma'mûr eylerüz
Gün gibi her zerremüz mihrüñle pür-nûr eylerüz
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışkı Mevlâyîlerüz

IV

Geh semâyı seyr idüp mihr-i cihân-ârâyile
Gâh gâbrâyı ihâta eylerüz deryâyile
Döne döne kıluruz gâhî semâ'ı nây ile
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışkı Mevlâyîlerüz

V

Lâübâlî-meşrebüz âvârelıkdur kârumuz
Eksük olmaz cür'adân-ı sîneden esrârumuz
Câm-ı vahdet mestiyüz âşüftedür destârumuz
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışkı Mevlâyîlerüz

VI

Ayrılıkdan inlerüz ney gibi her dem zâr zâr
Şems önince eylerüz gâhî semâ'ı zerrevâr
Meşnevîyle ma'nevîdür nuḡkumuz leyl ü nehâr
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışkı Mevlâyîlerüz

VII

'İşkiyâ ser-çeşmemüzdür Hâzret-i Monlâ Celâl
Başumuzda şol elif haḡlu külehdür 'ışka dâl
Sırma mazhar düşdügiyçün dimişüz nâya ḡalâl
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışkı Mevlâyîlerüz

⁸³ Pala, a.g.t., s. 148-150.

vazifesinde bulunduğunu bildiğimiz şairin yazdığı bir manzumede Edirne'deki bir Mevlevîhaneden bahsetmesi, her hafta dolup taşığını

Varup her hefte ol mâhı temâşâ kıılmağa 'İşkî

Ṭolar 'uşşâk-ı ser-mest ile şahn-ı Mevlevî-hâne

mısralarıyla söylemesi onun en azından bir müddet bu tarikat dergahına devam ettiğini gösterir mahiyettedir.⁸⁴ Şairin Mevlevîliği hususunda manzumelerinden yola çıkarak bir kaniya varmak mümkünse de şairin, bu yolda ne kadar ilerlediği, hangi mertebelere eriştiği konusunda şairle ilgili yapılan çalışmalarda net bir bilgi mevcut değildir.

Bir tarikat yoluna girildiğinde elbette bir şeyh, pir olmalıdır. Şairimiz de dîvânının birkaç yerinde şeyhinin kim olduğuna dair bilgiler verir. Şairin piri Şeyh Abdullah adında biridir. Bu pirin varlığını ve adının ne olduğunu yine şairin dîvânındaki kimi manzumelerden öğrenmekteyiz.

Eylemiş nâmuñı Hâk 'Abdu'llâh

'Abd ismiyle müsemmasın sen⁸⁵

***

Şeyh 'Abdu'llâh pîrümdür benüm

Çanda olsam dest-gîrümdür benüm⁸⁶

***

---

⁸⁴ Manzumenin tamamı için Bkz. Uzun, a.g.t, s. 561-562.

⁸⁵ Uzun, a.g.t, s. 202.

⁸⁶ Uzun, a.g.t., s. 203.

‘İşkiyā cān ile ‘Abdu’llāh Efendinūñ bugün
‘İşkinuñ meydānına merdāne gelmişlerdenüz⁸⁷

***

Āsitān-ı Şeyh ‘Abdu’llāha varup yüz sürüp
‘İşkiyem mülk-i Karamanda karar itsem gerek⁸⁸

Adı geçen şeyhin hangi tarikata mensup olduğu hususunda bir belirsizlik mevcuttur. Pala doktora çalışmasında şeyhle ilgili kaynaklarda hiçbir malumata rastlayamadığını belirtir ve devam eder. Sefine-i Mevleviye’de Eğırdır’de post-nişin olan ve kısa bir müddet Konya’da bulunan Abdullah Dede’den söz edilse de bu zatın uzunca bir zaman derviş misali gezdiği ve bu sebeple şairin şeyhi olma ihtimalinin düşük olduğunu belirtir. Ayrıca bu zatın doğum ve ölüm yıllarını da tespit edemediğini ifade eder.⁸⁹

Şairin piri olan Abdullah’tan bahsetmek gerekirse Pala sözlerine onun Konya’daki asitanede post-nişin olduğunu söyleyerek devam eder. Şairin bu şeyhin yanına gitmek arzusunda olduğunu

Mazhar-ı kuvvet-i esmāsın sen

Ma’den-i hikmet-i eşyāsın sen

beytiyle başlayan manzumesine dayandırır.⁹⁰ Şairin gözünde şeyhi oldukça kıymetlidir ve onun yanında ölene dek hizmet etmek arzusundadır.

Adı geçen şeyhin kim olduğu konusu netlik kazanmamakla beraber Süreyya Uzun, bu şeyhin irşat faaliyeti için icazetle Karaman’a gönderilen Şeyh Abdullah b. Elhac

---

⁸⁷ Uzun, a.g.t., s. 205.

⁸⁸ Uzun, a.g.t., s. 461-462.

⁸⁹ Pala, a.g.t., s. 150.

⁹⁰ Manzumenin tamamı için Bkz. Uzun, a.g.t., s. 202-203.

Mahmud olabileceğini söyler. Zira 16. yüzyılda Karaman’da bu isimle bulunan bir Mevlevî şeyhine rastlayamamıştır.⁹¹

Yaşamı boyunca birçok tarikatla ilişki kurduğu görülen Aşkî’nin mensubu olduğu tarikatın ne olduğu hususunda fikrimizi şöyle beyan edebiliriz: Delîlü’s-sâlikîn ve diğer tasavvufî mahiyetteki mesnevîlerine bakıldığında onun anlattığı konular ve bunların anlatılış biçimi ele alındığında âlemlerde mevcut ne varsa hepsini mümküni’l-vücûd olarak gördüğü ve mutlak bir yaratıcıya bağladığı görülür. Her şeyin Allah’ın zatından zuhura geldiğini ve daimi bir coşma hâlinin olduğunu söyler. Bunlar bize tarikatıyla ilgili kesin bir bilgi vermese de en azından şairin inandığı dinî ve felsefî anlayışla ilgili bir fikir vermektedir. Onun “vahdet-i mevcûd” yerine “vahdet-i vücûd” anlayışıyla yazdığını ihtiyat kaydıyla söyleyebiliriz.

1.4. Eserleri

Tezkireleri taradığımızda Üsküdarlı Aşkî’nin yalnızca dîvânı olduğuna dair bilgilerin mevcut olduğunu görürüz. Oysa günümüzde şairin dîvânından başka altı eseri daha olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan beşi üzerine çalışmalar yapılmıştır. Son eseri, bizim çalışmamızı oluşturan Delîlü’s-sâlikîn adlı metindir. Aşağıda şairin eserleri ve bu eserlerle ilgili yapılmış çalışmalar hakkında bilgi verilecektir.

1.4.1. Dîvân

Tezkirelerin bazılarında Aşkî’nin dîvânı olduğu bilgisi vardır. Riyâzî “Bu ebyât Dîvân’ından intiḥâb olunup sebt olındı.”⁹² Kafzâde Fâizî “Mükemmel dîvânı görülüp bu ebyât intiḥâb olındı.”⁹³ ifadeleriyle böyle bir eserden bahseder. Âşık Çelebi de şairin dîvânını derlemekte ve şiirlerini tertip etmekte olduğunu “Ḥâliyâ anda tedvîn-i dîvân ve tertîb-i eş‘âr idüp...”⁹⁴ sözleriyle ortaya koyar. Pek çok mecmûada ve cönkte Aşkî adına kayıtlı şiirlere rastlanmışsa da bunların hangi Aşkî’ye ait olduğunu tespit

⁹¹ Uzun, a.g.t., s. 24.

⁹² Riyâzî, a.g.y., vr. 96a.

⁹³ Kâf-zâde Fâizî, a.g.t., s. 403.

⁹⁴ Âşık Çelebi, a.g.e., c. 2, s. 1090.

etmek kolay değildir. Örneğin Pervane Bey Mecmûası'nda Aşkî mahlası bulunan birçok şiire tesadüf edilmektedir.⁹⁵

Uzunca bir zaman şairin yegâne eseri olarak kabul edilen dîvânı üzerine hali hazırda iki akademik çalışma mevcuttur. Bunlardan ilkinin İskender Pala, 1983 yılında doktora çalışması olarak hazırlamıştır. Bu çalışma iki cilttir. İlk ciltte Üsküdarlı Aşkî'nin hayatı, edebî kişiliği, şiirlerinde hakim olan üslûp özellikleri, tarikatı, yakın çevresinde temas ettiği kişiler gibi daha pek çok konuda bilgiler mevcuttur. İkinci ciltte ise dîvân metnine ulaşılabilir. Bu çalışmadan yola çıkılarak aynı araştırmacı Aşkî Dîvân'ından Örnekler isimli bir kitap da neşretmiştir.

Aşkî'nin dîvânıyla ilgili yapılan ikinci çalışma ise Süreyya Uzun'un yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada verilen bilgilere göre şairin dîvânının hepsi eksik olan dört nüshası vardır. Bunlar Millet Kütüphanesi – Ali Emirî Mnz 297, Nuruosmaniye Kütüphanesi 3857, Sarajevo Orientalni Institut 4567, British Library OR. 7077 numaralarda kayıtlı el yazmalarıdır.

Uzun, çalışmasını hazırlarken yukarıda geçen dört nüshaya ek olarak mecmûaları da taramış ve dîvân metnini buna göre oluşturmuştur. Dîvân 1 beyit, 30 kaside, 2 terci'-bend, 2 terkiib-bend, 1 muaşşer, 1 müsemmen, 1 tesmin, 1 müsebba, 2 tesdis, 5 tahmis, 3 muhammes, 60 murabba, 564 gazel, 31 kıt'adan müteşekkildir.

1.4.2. Muhtâr-nâme tercümesi

Aşkî'ye aidiyeti kesin olarak tespit edilen bir diğer eser Feridüddin Attâr'ın Muhtâr-nâme isimli eserinin tercümesidir.⁹⁶ Attâr'ın bu eseri, 5000'i aşkın rubâiden seçip 50 bölüm halinde düzenlediği bir rubâiler mecmûasıdır. Attâr eserinin giriş kısmında bunu niçin yazdığını şu şekilde beyan eder: Şairin bazı dostları dîvânındaki

⁹⁵Pervane b. Abdullah. (2017). Pervane Bey Mecmûası. Haz. Kamil Ali Gıynaş, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

⁹⁶Feridüddin Attâr ve eserleri ile ilgili ana hatlarıyla bilgi edinmek için Bkz. M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Feridüddin", TDVİA, c. 4, s. 95-98.

rubâilerinin düzensiz oluşundan şikayet etmiştir ve ondan bunları bir tertibe sokmasını istemiştir. Attâr da divânındaki 6000 beytin yaklaşık 5000'ini seçmiş ve 50 kısım olarak bölümlere ayırmıştır.⁹⁷ Aşkî'ye ait olan metin de klasik Osmanlı edebiyatını derinden etkilemiş olan Feridüddin Attâr'ın bu eserinden bazı parçaların seçilip tercüme edilmesiyle oluşturulmuştur.

Osmanlı edebiyatı araştırmaları üzerine şimdiye kadar yapılmış sadece birkaç çalışmada bu eserden söz edilmiştir. Bunlardan ilki Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri'dir. Bursalı Mehmed Tahir "Aşkî" maddesinde Kenzül-Hakayık tercümesinin mukaddimesinde Aşkî'nin Muhtâr-nâme'yi tercüme ettiğini söylediğini fakat kendisinin bu tercüme yapan kişinin hangi Aşkî olduğunu tespit edemediğini ifade eder.⁹⁸ Yani Mehmed Tahir Efendi Muhtâr-nâme tercümesinin Aşkî mahlaslı hangi şaire ait olduğunu belirleyememiştir. Bir diğer çalışma da tezimizin her aşamasında sıklıkla yararlandığımız Sadık Yazar'ın hazırladığı Üsküdarlı Aşkî'nin İki Tasavvufî Mesnevisi: Tercüme-i Muhtâr-nâme, Menâzilü's-sâlikîn adlı araştırmasıdır.

Metnin Türkiye kütüphanelerinde şimdilik 2 yazma nüshasına rastlanmıştır. Bu nüshalar Sadık Yazar tarafından tespit edilmiş ve eser bunlardan hareketle 566 beyit olarak ilim dünyasına kazandırılmıştır. Muhtâr-nâme tercümesinin nüshalarından ilki Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 704/13 numara ile kayıtlıdır. 14 mecmuayı hâvî bir risaleler mecmûasının içindeki 13. eserdir. Mecmûada 91b-97b varakları arasındadır. Ta'lik hatla yazılan bu nüsha, her biri iki sütunlu 19 satırdan oluşmaktadır. Nüshada başlıklar, mahlas kelimeleri ve alıntılar sürh mürekkep ile yazılmıştır. Mesnevî'nin ilk beyti şu şekildedir:

Hudâyâ sözlerümi pür-şafâ kıl

Sözüm tevḥîd ü na't-ı Muştafâ kıl

⁹⁷ Yazar, S. (2012). Üsküdarlı Aşkî'nin iki tasavvufî mesnevîsi: Tercüme-i Muhtâr-nâme, Menâzilü's-sâlikîn (s. 51). İstanbul: Okur Akademi.

⁹⁸ Bursalı Mehmed Tahir. (1972). Osmanlı Müellifleri c. 2 (s. 18). İstanbul: Meral Yayınevi.

Son beyti de aşağıdaki gibidir:

Faķire işbu nazm olmişdı rŭzi

Ŧoķuz yŭz hicretŭñ yitmiş Ŧoķuzı

Tercŭmenin ikinci nŭshası da Sŭleymaniye Kŭtŭphanesi Yazma Bağışlar koleksiyonunda 6647/2 numarada kayıtlıdır. Dŭrt farklı eseri iķeren bir mecmŭanın ikinci eseridir. 51b-81b varakları arasındadır. 2 sŭtunlu 9 satır hâlinde yazılmıştır ve 30 yapraktır. Osman Ergin 704/13 numaralı diğer nŭshasında yer alan 51 beyit bu nŭshada yoktur. Araştırmacının belirttiği gibi eser tamamlanmadığı iķin istinsah tarihi veya mŭstensihine dair bir bilgiye ulaşmak mŭmkŭn olamamıştır.⁹⁹ Nŭshanın ilk beyti;

Hudāyā sŭzlerŭmi pŭr-řafā kıl

Sŭzŭm tevĥid ŭ na‘t-ı Muřtafā kıl

biķimindedir. Son beyti ise;

Ķarīn-i bedden anı řaķla zinhār

Ķarīninden olur kişi giriftār

olarak yazılıdır.

Ŗrnek verilen beyitlerden de anlaşıldığı ŭzere eser, aruz vezninin hezec bahrinin mefā‘ilŭn/mefā‘ilŭn/feŭlŭn kalıbıyla; mesnevī nazım biķiminin geleneksel kurgusu gŭzetilerek oluşturulmuştur. Her bŭlŭmŭ ayrı başlıklar altında yazılmıştır. Tevhid ve

---

⁹⁹ Yazar, a.g.e., s. 49.

münacaatı bir arada bulunduran ilk bölüm eserin 35 beytini kapsar. Hemen akabinde na't bölümü gelir ve şair bu bölümün sonlarında kısaca kendinden söz eder. Ardından klasik kurguya sadık olarak dönemin padişahı olan II. Selim'e övgüler dizer ve eserin yazılmasına vesile olan Mustafa Ağa'nın övgüsüne "der-medh-i hazret-i ağa-yı cihān-penāh" başlıklı bölümde yer verir. Eserini Attār'dan tercüme ettiğini söylediğimiz Aşkî, "āgāz-kerden-i nazm-ı Muhtārname" başlıklı kısımda

Dilā vaqtidür it nazma serāgāz

Olup güftār-ı 'Attār ile demsāz

Bu levha turre-i hāmeñ döküp mūy

Dimāg-ı dehri kıl 'ıtr ile hoş-būy

Ser-i hāmeñle āgāz it kelāme

Yazılsun levha bu Muhtārname

Ki lütfından buyurmuş Şeyh 'Attar

Çıka dīvāndan bir niçe güftār

...

Çıkardum işbu nazmı ol güherden

Ki hāric idi idrāk-i beşerden

Ḳamusın derc idüp işbu kitāba

Getürdüm her birin bir niçe bāba

mısralarıyla bu durumu açık açık ortaya koyar. Giriş mahiyetindeki bu kısımları geçtikten sonra artık Attâr'ın 50 bölümden oluşan Muhtâr-nâme'sinin 21 bâbından seçtiği bazı rubâileri kendi üslûbunca tercüme etmiştir. Metinde Attâr'ın bir başka eseri olan Esrâr-nâme'den de bir kısım ve kısa bir hikâyenin tercümesinden sonra hâtime bölümüne geçer. "Hâtimetü'l-kitāb" başlıklı bölümde şair;

Gelüp 'Aşkî dilinden bu risāle

Ki tuḥfe ola her ehl-i kemāle

Eger kim var ise nazmında noḳşān

Tamāma irgüre luṭf ile yārān

Dil-i kâtib eger olursa mevzūn

Feşāḥatdan bu nazm olmaz diger-gūn

Sebeb olanı yā Rabb kām-kār it

Cihān ṭurduḳça bāb-ı şehde var it

Der-i şāhuñ olup muḳbil ḡulāmı

Demādem ḡayr ile yād ola nāmı

Gelüñ ‘ıŝḡ ile ḡılalum du‘āyı

Ḥudā var ide Muştafā Ağayı

Faḡīre işbu nazm olmişdı rūzı

Ṭoḡuz yüz hicretüñ yitmiş doḡuzı

mısralarıyla eserinde herhangi bir kusur, eksiklik var ise dostların lütfuyla tamamlanmasını dilerken, metnin yazılmasına sebep olan Mustafa isimli ağaya dualar eder ve mesnevîsini bitirdiği H. 979/M. 1570-1 tarihini sarıh biçimde bize bildirir.

Aşḡî'nin Attâr'ın eserini tercüme ettiğini belirtmiştik. Ancak bu çeviri doğrudan, birebir değildir. Kaynak metindeki rubâileri kendi üslûbunca mesnevî nazım biçiminin tertibine uyarak kaleme almış ve eseri bir anlamda baştan yazmıştır.¹⁰⁰ Bir nevi adaptasyon kabul etmek yanlış olmayacaktır.

1.4.3. Menâzilü's-sâlikîn

Aşḡî tarafından yazıldığı tespit edilen eserlerden biri de Menâzilü's-sâlikîn'dir.¹⁰¹ Eser üzerine çalışma yapan Yazar, iki yazma nüshasına erişmiştir. Nüshalardan birincisi Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 3888/2 numarada kayıtlı olan ve iki eserden müteşekkil bir mecmûanın içindedir. Tamamı 194 varaktan oluşan bu mecmûada Menâzilü's-sâlikîn 173a-194a varakları arasındadır. “Hāzā Menâzilü's-sâlikîn” yazılı bir serlevha ile eserin adını öğrenmekteyiz. Her sayfada iki sütun biçiminde 19 satır

¹⁰⁰ Yazar, a.g.e., s. 54.

¹⁰¹ Yazar, a.g.e., 116 s.

bulunmaktadır. Metnin tamamında harekelerin kullanıldığını söyleyemeyiz. Eserde müstensihin kim olduğu, istinsah tarihinin ne zaman olduğu bilgisine ulaşamamaktadır. Nüshada ilk beyit:

Diñle iy cüyende-i rāh-ı Hudā

Bende-i maqbūl-ı dergāh-ı Hudā

Son beyit:

Cihān halkını yā Rab şāha kul it

Du‘āsın ben günehkāruñ kabūl it

biçimindedir.

Metnin bir diğer nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar koleksiyonunda 6647/1 numara ile kayıtlıdır. Bu nüsha, 4 ayrı eserin yer aldığı bir mecmûadadır. Menâzilü’s-sâlikîn 1b-46b yaprakları arasında yer almaktadır. Her sayfada iki sütunlu 9 satır vardır ve eserin başında “Hāzā Kitāb-ı Menâzilü’s-Sâlikîn” yazılıdır. Yine aynı nüshada Aşkî’nin Muhtâr-nâme isimli tercümesi de bulunmaktadır. Yine bu nüshada da istinsah tarihi ya da müstensihin kim olduğuyla ilgili bir kayıt yoktur. Eserin ilk beyti:

Diñle iy cüyende-i rāh-ı Hudā

Bende-i maqbūl-ı dergāh-ı Hudā

Son beyti:

Alup her kim oğursa bu kitābı

Bula bir Fātiḥayla biñ şevābı

biçimindedir.

Menâzilü's-sâlikîn'de, mesnevî nazım biçimi kullanılmış ve hâtıme bölümü hariç metnin kalanı aruz vezninin remel bahrinin fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Hâtıme bölümünde ise vezin hezec bahrinin mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün kalıbıdır.

Klasik mesnevî kurgusuyla yazılmayan bu eser doğrudan konu ile başlar. Giriş bölümü mahiyetindeki kısımların olmaması eserin ne zaman yazıldığı, hangi devlet adamına sunulduğu hususunda bilgi edinmemizi zorlaştırır. Bu gibi bilgiler için hâtıme bölümünde kimi beyitler yardımcı olmaktadır.

Gelüp 'Aşķī dilinden bu risāle

Teberrük ola her şāḥib-kemāle

şeklinde başlayan 20 beyitlik hâtıme bölümünde kesin bir tarih olmasa da eserin ne zaman yazılmış olabileceğine dair dolaylı olarak bir bilgi verilir.

Bu bölümde dönemin padişahı II. Selim'in övgüsü yapılır ve

Budur ben bendenüñ dāyim du‘āsı

Yakında feth ola Kıbrıs aṭası¹⁰²

beytiyle Kıbrıs’ın henüz fethedilmediği söylenir ve fethi dileğinde bulunulur. Kıbrıs’ın H. 978/M. 1571’de fethedildiği bilgisinden hareketle eserin bu tarihten hemen önce yazıldığını söyleyebiliriz.

Sultan II. Selim övgüsü yapılmasına rağmen eser, bir ağaya sunulmuştur. Bu ağanın kim olduğuyula ilgili yazma nüshalarda farklı bilgiler vardır. Yazma Bağışlar nüshasında 45b varağındaki

Gelüñ ‘ışk ile kılalum du‘āyı

Ḥudā var ide Muṣṭafā Āğāyı

beytiyle bu ağanın adı Mustafa olarak kaydedilir. Nuruosmaniye nüshasında 194a varağındaki

Gelüñ ‘ışk ile kılalım du‘āyı

Ḥudā var eylesüñ Maḥmūd Ağayı

beytiyle de bu ağanın adı Mahmud olarak belirtilir.

---

¹⁰² Yazar, a.g.e., s. 34.

Muhtârname tercümesinde Aşkî eserini Attâr'dan tercüme ettiğini belirtmesine rağmen Menâzilü's-sâlikîn'de eserin kimden tercüme edildiğine dair bir bilgi yoktur. Ancak Yazar tarafından Aşkî'nin eserini Vâhidî'nin Menâkıb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân adlı eserinin bir bölümünden esinlenerek yazdığı belirtilmektedir. Vâhidî eserini on bölüm üzerine kurmuş ve her bir bölümde bir tarikat hakkında bilgi vermiştir. Onuncu bölümde seyr ü sülûk bahsini açmış ve burada konuyla ilgili bilgiler aktarmıştır. Aşkî'nin eseri de burada aktarılan teorik bilgilerden hareketle kaleme alınmıştır. Araştırmacının tespitlerine göre Aşkî ve Vâhidî'nin eserlerinde pek çok başlık neredeyse aynıdır. Vâhidî eserini manzum ve mensur karışık olarak nazmederken Aşkî ise eserini manzum olarak kaleme almaktadır. Şair eserinde Vâhidî'yi ve onun metnini kendisi için bir kaynak eser olarak gördüğünden söz etmez. Menâzilü's-sâlikîn'in hiçbir yerinde Vâhidî ve eserine dair bir gönderme yoktur. Yazar'a göre Aşkî'nin eserinin bir intihal örneği olarak ele alınıp alınmayacağı başka bir merak unsurudur. Ancak Aşkî'nin eserini Vâhidî'den farklı biçimde sadece manzum olarak kaleme alması yani nazma çekmiş olması ve hamilik geleneğine bağlı olarak şairin hamisinin takdir ve beğenisini kaybetmek korkusuyla Vâhidî'den söz etmemesi kabul edilebilir bir durumdur.¹⁰³

Aşkî eserindeki “der beyân-ı insân-ı kâmil” başlıklı bölümde insan-ı kâmil, kâmil-i âzâd, bâliğ ve hür gibi kavramları açıklarken bu noktada Vâhidî'ye bağlı kaldığı belirtilmiştir. Ancak Vâhidî'nin de bu kısımda sözünü açtığı bahislerin daha önce 13. yüzyılda yaşamış Nesefî'nin İnsan-ı kâmil eserinde geçtiği yine araştırmacı tarafından kaydedilmektedir.¹⁰⁴ Aşkî'nin eserinde yalnızca Vâhidî'nin eserinden hareketle bölümleri yazdığını ifade etmek pek de doğru olmayacaktır kanaatindeyiz. Zira Menâzilü's-sâlikîn'inde yer alan “der-beyan-ı seyr-i icad-ı cevher-i evvel”, “der-beyan-ı merâtib-i ervâh” ve “der-beyân-ı merâtib-i ecsâm” başlıklı bölümleri ve bunlara bağlı olarak Allah'ın evvela ilk cevheri yaratması, bir nazarıyla ruhlar ve cisimler âlemini yaratması bahislerini Vâhidî'de de göremezken Nesefî'de görmek mümkündür.¹⁰⁵

---

¹⁰³ Yazar, a.g.e., s. 35-40.

¹⁰⁴ Yazar, a.g.e, s. 44. Bu hususta Yazar, söz konusu iki eserin birbirine benzeyen bölümlerini kısmen alıntılanmıştır. Bunlar için yine araştırmacının aynı eserinde söz konusu sayfaya bakılabilir.

¹⁰⁵ Yazar, a.g.e., 40-41.

“Der beyân-ı pîr-i kâmil ve taleb-i û” başlıklı bölümünde bölümünden itibaren Aşkî, Vâhidî'nin eserine paralel yazmış ve bu bölümde bir pirin nasıl olması, hangi vasıfları taşıması gerektiğine dair fikirlerini aktarmıştır. Bu kısım Vâhidî'de de benzerdir. Araştırmacı burada iki eserde de bulunan pîr-i nâkıs hakkındaki bölümleri aktarır ve benzerlikleri okuyucuya sunar.¹⁰⁶

Dinî ve tasavvufî hüviyetteki eserlerin pek çoğunda hemen hemen aynı konular işlendiği bilinir. Ayırıcı unsur ise şairin dil ve üslûbundaki mahareti olarak kabul edilebilir. Âlem-i kübrâ ve sugrâ, âlem-i misâl gibi bahisleri Aşkî'nin Menâzilü's-sâlikîn'inde işlediğini görülürken, bu bahislere Vâhidî'nin eserlerinde de rastlanır. Ayrıca Nesefî'nin de pek çok farklı risalesinde bu konuları işlediği görülür. Aşkî de eserinde Vâhidî'nin Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân'ında geçen pek çok bahsi kaynak göstermeden kullanmıştır. Ancak Yazar, yaptığı karşılıklı okumalar neticesinde Vâhidî'nin de Nesefî'nin başta İnsan-ı kâmil olmak üzere pek çok risalesinde geçen bahisleri eserinde kullanmış olabileceğini kuvvetli bir ihtimal olarak görür.¹⁰⁷

1.4.4. Temhîdât (Kenzü'l-hakâyık) tercümesi

Temhîdât, 12. yüzyılda Aynülkudât Hemedânî olarak bilinen Hakîm Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Ebî Bekr Muhammed b. Alî El-Miyâneçî El-Hemedânî'nin ömrünün sonlarına doğru yazdığı Farsça eseridir.

Hemedânî hayatının bir döneminde zındıklıkla suçlanmış ve hapse atılmıştır. Orada bir savunma kaleme almış ve o zamana kadar yazdığı eserlerin isimlerini vermiştir. Bu isimler arasında Temhîdât'ı saymamıştır. Bunun sebebi kimi araştırmacılara göre Hemedânî'nin bu eserini kitap formunda saymamasıdır. Bir başka gruba göre ise Hemedânî bu listeyi oluştururken hapiste bulunduğundan kendisini suçlayanların ellerini güçlendirmemek namına bu eserinden söz etmemiştir.¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ Yazar, a.g.e., s. 41-2.

¹⁰⁷ Yazar, a.g.e., s. 48.

¹⁰⁸ Sandıkçı, M. (2009). Aynülkudât Hemedânî'nin hayatı, eserleri ve Temhîdât Tercümeleri (Metin-İnceleme) (YL Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul (s. 33).

Uzun yıllar bu metin el-Hemedânî'nin Zübdetü'l-Hakâik fi Keşfi'd-Dekâik adındaki Arapça eserinin Farsça tercümesi olarak değerlendirilmiştir. Ancak iki eser de muhteva bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Zübdetü'l-Hakâik tasavvufa girenleri yanlış yollardan kurtarmak amacıyla yazılmıştır, Allah'ın zatı ve sıfatları, peygamberliğin hakikatine dair meseleler üzerinedir. Metin mutasavvıflar ve filozofların sözlerinin mukayese edilmesiyle oluşturulmuştur.¹⁰⁹ Temhîdât'ta ise ilim, ilhâm, sülûk, insan fıtrâtı, marifet, İslam'ın beş şartı, aşk, ruh ve kalp, iman, küfür, sema-arz, Ahmed-İblis gibi pek çok meseleye değinilmiştir.¹¹⁰ Bu muhteva farklılıkları da bahsi geçen iki eserin birbirinden bağımsız iki metin olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Etkileri Osmanlı topraklarına kadar ulaşan Temhîdât, bu topraklarda 16. yüzyılda tercüme edilir. Osmanlı'da yapılan çeviriler de genel olarak yukarıda zikredildiği gibi iki eser birbiriyle karıştırılarak Tercüme-i Zübdetü'l-Hakâik veya Tercüme-i Kenzü'l-Hakâik adlarıyla anılmıştır. Ancak son dönemde yapılan akademik çalışmalara bakılırsa bu isimlendirmeler genel itibarıyla yanlıştır.

Temhîdât'ın tercümeleri üzerine Mesut Sandıkçı bir yüksek lisans çalışması yapmıştır. Sandıkçı çalışmasında kütüphane kayıtlarına göre Aşkî'ye ve Moravî Yahyâ Halvetî'ye ait iki tercüme olduğunu belirtir. Önce Aşkî adına kayıtlı tercümenin bulunduğu kütüphaneleri listeler. Sandıkçı'nın araştırmasına göre Aşkî'nin Temhîdât tercümesinin dokuz nüshası vardır. Bunlar; Kayseri Raşit Efendi Yazma Kütüphanesi 26162 yk. 51; Üsküdar Aziz Hüdâî Dergâhı Kütüphanesi, Selimağa Kütüphanesi 88; Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi koleksiyonu 1361; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu 3060; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu 3142; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Murad Efendi koleksiyonu 2307; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu 3128;

---

¹⁰⁹ Sadık Yazar, a.g.e., s. 24-25.; Süleyman Uludağ-Nurettin Bayburtlugil, "Aynülkudât el-Hemedânî, TDVİA, c. 4, s. 281.

¹¹⁰ Uludağ-Bayburtlugil, a.g.m., s. 282.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu 2516; Süleymaniye Kütüphanesi Haşim Paşa koleksiyonu 53 numaralarda kayıtlıdır.¹¹¹

Aynı isimli bir tercümenin de Moravî Yahyâ Halvetî'ye ait olduğunu belirten Sandıkçı çalışmasında kısaca Moravî'nin kim olduğundan söz eder. Ardından Moravî adına Süleymaniye'de kayıtlı üç nüsha olduğunu belirtir. Bu nüshalar ise , Süleymaniye Kütüphanesi Keçecizade koleksiyonu 750; Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1474, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1473 numaralarda kayıtlıdır. Süleymaniye Kütüphanesi Keçecizade koleksiyonundaki nüshada ferağ kaydı olduğunu ve diğer iki nüshada adına dair bir kayıt bulunmadığını söyler, üzerinde ferağ kaydı bulunan nüshanın Tercüme-i Zübdetü'l-Hakâik adını taşıdığını ve Aşkî adına kayıtlı tercümeyle aynı olduğunu belirtir, Moravî'ye ait olan üç nüshadan yalnızca birinin mukaddimesinin ve ilk altı varlığının farklı olduğunu aktarır. Araştırmacıya göre Moravî aslında Temhîdât'ı tercüme etmemiş yalnızca Aşkî'nin eserini istinsah etmiştir. Sandıkçı, asıl mütercim Moravî değil Aşkî olduğunu ifade eder.¹¹²

Bursalı Mehmed Tahir Osmanlı Müellifleri adlı eserinin "Aşkî" maddesinde Aşkî'nin Hemedânî'nin "Kenzü'l-hakâik" isimli eserini tercüme ettiğini belirtmiş, ancak tercüme yapan Aşkî'nin hangi Aşkî olduğunu tespit edememiştir.¹¹³ Hemedânî'nin Farsça Temhîdât'ının tercümesi olan bu eser Sadık Yazar'a göre kesin olarak Aşkî'nin eseridir. Zira Aşkî, bu eserinin mukaddimesinde daha önce Attâr'ın Muhtâr-nâmesi'ni tercüme ettiğini "...sâbıkan bu haķırlerine bülbül-i gülistân-ı haķîkat ve tütî-i şehristân-ı tarîkat Şeyh 'Atţâr hazretlerinüñ (...) Muhtârname'sin tercüme itmek emr idüp huşul mevşul olduķda ba'de'l-itmâm huşur-ı şerîflerine îşal idicek hayli istihsân buyurup şeref-i kabül ile müşerref itmişler idi." sözleriyle açıkça ortaya

---

¹¹¹ Sandıkçı, a.g.t., s. 35.

¹¹² Sandıkçı, a.g.t., s. 36.;

¹¹³ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 18.

koymaktadır.¹¹⁴ Muhtâr-nâme'nin Aşkî'ye aidiyetinin de Sadık Yazar tarafından ortaya konduğunu yukarıda ayrıntılarıyla belirtmiştik.¹¹⁵

Sandıkçı'nın çalışmasında Latin harflerine aktarılan metinde, "...husûsan ki ahvâl-i meşâyih bir deryâ-yı bî-girândır. Katre deryâyı nice vâsif u ayân eyleye deyub cevab verdim ama cân u cânân bu şevkle mest u hayrân iken pâdişâh-ı âlempenah sultân Selîm bin Süleyman hân hazretlerinin hüddâmlarından bir sâhib-i irfân bu hakîrlerine bülbül-ü gülistân-ı hakîkat ve tûtî-i şehristan-ı tarîkat hazret-i Şeyh Attârın muhtâr-nâmesini terceme etmek emr idüb husûle mevsûl oldukda ba'de'l-itmâm huzûru şerîflerine îsâl edicek şeref-i kabûl ile müşerref buyurulup ol zamânda âyine-i kalblerinde münakkaş olmuş ki Şeyh Muhammed Aynülkudât Hemedânî kudde sirruhû'l-a'lâ hazretlerinin kenzü'l-hakâik ve keşfü'd-dekâik nâm kitâbını terceme idüb tullâb-ı ahâlî-i rûma nef'i âmm ve şâmil olmak murâd ettiklerinde ol gece âlem-i kayddan itlâk olunub âlem-i misâle ruh-u pürfütûhları cevalân edecek görürler ki kendüler bir dağ başında gezerler ve ol mevzi' tab'-ı şerîflerine hoş gelub bunun gibi şerîf makâm şöyle hâlî ve bî-insan olmak münâsib değildir deyû ol mevzi'in imâretine emr edüp bir âlî câmi' ve şehir-i bîmânend bünyâd ettiler çünkü ol bahr-ı hayâlden âyine-i âlem-i şühûda gelir bu esrâr-ı ilâhî ki ahâlî-i rûm katında farsî lisân olmağın intifâından hâlî ve mehcûr idi pes türki lisanla tercemesi ta'mîrdir deyub ta'bir olunup bu dâiler şânında emr ttiler ki anda libâs-ı acem ile olan maâni-i şâhidi kabâ-yı türki'de cilveler kılma pes sem'an ve tâaten deyub ol ki me'mur idi h'asıl oldu..."¹¹⁶ ifadelerine bakılırsa Aşkî bu eserini II. Selim'in hâdimlerinden birine sunmuştur. Bu hâdimin Aşkî'nin diğer metinlerinde de rastladığımız Mustafa ya da Mahmud adlı ağa olduğu kuvvetli bir ihtimaldir. Aşkî Muhtâr-nâme'sini tamamladıktan sonra bu ağa, eseri pek beğenmiş ve şairden Hemedânî'nin Kenzü'l-hakâik'ini Anadolu ahalisinin faydasına sunulmak üzere tercüme etmesini istemiştir. Bu zat, o gece rüyasında güzel bir dağ başında bulunduğu, fakat buranın boş olduğuna ve hiçbir insanın görülmediğine şahit olmuştur. O yerin bayındır bir hale getirilmesini emretmiş ve büyük bir cami inşasıyla beraber benzersiz bir şehir kurulmasına vesile olmuştur. Ertesi sabah uykudan uyandığında hâdim, rüyasını tabir ettirmiştir; tabir edenler, ağanın rüyasını

¹¹⁴ Yazar, a.g.e., s. 24.; Sandıkçı, a.g.t., s. 140.

¹¹⁵ Muhtâr-nâme bahsi çalışmamızın ilerleyen kısımlarındadır.

¹¹⁶ Sandıkçı, a.g.t., s. 140-41.

Farsça yazılan *Kenzü'l-hakâik*'in Türkçeye tercüme edilmesi biçiminde yorumlamışlardır. Netice itibarıyla *Aşkî* bu eseri tercüme etmeye başlamış ve II. Selim'in hâdimlerinden birine sunmuştur. Sandıkçı'nın araştırmasında transkribe edilen nüshalara bakıldığında Moravî'ye ait olduğu ifade edilen tercümenin III. Murad'ın hâdimlerinden birine sunulduğu görülmektedir.¹¹⁷ Bu durum eserin *Aşkî*'ye ait olduğunu kanıtlayacak güçlü bir delil olarak da sayılabilir. Zira adı geçen Yahya Moravî 'nin yaşadığı 1650-1770 yılları arasında Osmanlı tahtında Murad isimli bir padişah yoktur. Ancak *Aşkî*'nin Kânûnî, II. Selim ve III. Murad zamanlarında yaşadığını bilinmektedir. Daha önce hem Kânûnî'ye hem de II. Selim'e aynı eserleri bazı değişikliklerle sunduğunu bildiğimiz şairin bu eserini de iki padişah döneminde yaşamış ağalara sunmuş olması ihtimal dahilindedir. Zira iki nüshada da söz konusu eseri bir hâdime sunduğunu belirtir.

Yukarıda *Temhîdât*'ın aslında Hemedânî'nin Arapça eseri olan *Zübde*'sinin Farsça tercümesi kabul edildiği yönünde bir temayül olduğunu belirtmiştik. Öyle ki *Aşkî* de bu temayüle uymuştur ve “Şeyh Muhammed Aynü'l-kudât Hemedânî hazretlerinin *Kenzü'l-Hakâyık* ve *Keşfü'd-Dakâyık* nâm kitâbın tercüme itdürüp” ifadesiyle o da çevirdiği eserin Hemedânî'nin *Temhîdât*'ı değil de *Zübdetü'l-Hakâik*'in Farsça tercümesi olduğunu düşünmüştür.¹¹⁸ Ancak Sadık Yazar'a göre *Aşkî*'nin de eserini *temhîd* denilen bölümlere ayırması *Temhîdât*'ı tercüme ettiğini kanıtlar nitelikteki bilgilerden biridir.¹¹⁹ Nüshaları inceleyen Yazar, bu tercümenin kimi nüshalarda II. Selim adına yazıldığını, kimi nüshaların ise III. Murad adına yazıldığını belirtir.¹²⁰

1.4.5. Arûsü'l-arûz

Üsküdarlı *Aşkî*'ye aidiyeti kesin olarak tespit edilememekle beraber ona isnat edilen eserlerden biri de *Arûsü'l-arûz*'dur. Eser Süleymaniye Kütüphanesi Dâmâd İbrahim Paşa koleksiyonunda 1151 numara ile kayıtlıdır.¹²¹ 170b-178a varakları arasında yer alan eser, manzum-mensur karışık bir metindir. Metin hamdele ve salvele ile başlar.

---

¹¹⁷ Sandıkçı, a.g.t. s. 62-4.

¹¹⁸ Metin için Bkz. Sandıkçı, a.g.t., s. 140.

¹¹⁹ Yazar, a.g.e., s. 25.

¹²⁰ Söz konusu nüshalara ait bilgiler için Bkz. Yazar, a.g.e., s. 25.

¹²¹ Sadık Yazar, eserin başka bir nüshasının Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1856/3 numarada kayıtlı olduğunu belirtir. Yazar, a.g.e., s. 26.

Devamında “ba’de” sözcüğünden sonra yazar eserin konusu ve yazılış sebebiyle ilgili bilgi verir.¹²² Eserde kimliğini yalnızca “... Lâkin bu fakîr ü hakîr-i kesîretü’t-taksîr zâr ü âvâre ve za’îf ü müstemend bende-i efgende Aşkî-i dermend anlar zikr itdüklerinden ziyâde envâ’-ı fûrû’-ı mahsûsa ibdâ’ u ziyâde ve gûnâgûn münşe’ibât-ı müştereke ihtirâ’ idüp...¹²³” ifadeleriyle Aşkî olarak ortaya koymuş ve eserin bitiş tarihini de yine eserin sonunda H. 958/M. 1551 olarak ifade etmiştir.¹²⁴ Metnin muhtevasına bakıldığında aruz konusuna bir takım yeni eklemeler yapmış ve söz konusu aruz bahirleri için örnekler sunmuştur. İlet ve zihafın hangi cüzde ne surette gerçekleştiğini yazmış ve hâşiyelerle bahirlerin ıstilahî anlamlarına yönelik bilgiler vermiştir.¹²⁵

Bu eserin varlığından söz eden Yazar, sadece müellif adının Aşkî biçiminde zikredilmiş olması ve eserin bitirildiği tarih olarak H. 958/M. 1551 yılının verilmesine dayanarak eserin Üsküdarlı Aşkî’ye ait olmasının şimdilik en kuvvetli ihtimal olduğunu belirtir. Örnek olarak verilen beyitleri hem Divanı hem de Muhtâr-nâme tercümesindeki beyitlerle karşılaştırmış ve doğrudan bir benzerlik tespit edememiştir. Ancak bunların yanında eserin başka bir Aşkî tarafından yazıldığını gösteren bir delile de ulaşamadığını ve bu bilgiler ışığında söz konusu Arûsü’l-Arûz adlı eserin şimdilik aksi ispatlanıncaya kadar Üsküdarlı Aşkî’ye ait olduğunu iddia etmektedir.¹²⁶

1.4.6. Deflü’s-sâlikîn

Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin Devlet Kütüphanesi)’de Ms. or. oct. 2637 numarasıyla Dürrî mahlaslı bir şair adına “Dalîl as-sâlikîn” olarak kayıtlı olan bu eser 35 varak olarak kaleme alınmış ve esasında 16. yüzyılda yaşamış Üsküdarlı Aşkî’nin H. 980/M. 1572-3 tarihinde tamamladığı ve yaratılış bahsi üzerine bina ettiği oldukça sade bir dille kaleme aldığı tasavvufî içerikli bir mesnevîdir.

---

¹²² Sadık yazar, ag.e., s. 27.

¹²³ Arûsü’l-arûz, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa 1151, vr. 171a.

¹²⁴ Çünkü bitdi bu kitâb-ı müstetâb
Diyelim târîhî kad temme’l-kitâb 958 (178a).

¹²⁵ Sadık Yazar, a.g.e., s. 27.

¹²⁶ Yazar, a.g.e., s.27-28.

Eski Türk edebiyatı'nda Aşkî sevilen ve sıkça kullanılan bir mahlas olmuştur. Bu sebeple söz konusu eserin Üsküdarlı Aşkî'ye aidiyetini ispatlamak için şairin eserine dikkatle bakmak kâfidir. Aşkî, metnin medhiye bölümünde Sultan II. Selim'i över ve sebab-i telif bölümünde de eseri yazmasına vesile olarak yine II. Selim'in odabaşlarında Mustafa isimli bir ağayı zikreder. Bunlar elbette eserin Üsküdarlı Aşkî'ye ait olduğunu kesin olarak ortaya koyan deliller değildir. Ancak şair eserinin birkaç yerinde mahlasını Aşkî olarak özellikle anar. Metnin hâtîme bölümünde eserinin adını ve onun tamamlandığı tarihi açık bir biçimde ortaya koyar. Ayrıca Üsküdarlı Aşkî'ye ait olduğu net bir biçimde ortaya konmuş Menâzilü's-sâlikîn ve Muhtâr-nâme isimli mesnevîlerle ve Dîvânıyla mukayeseli okumalar yapıldığında, benzer ve hatta kimi zaman aynı beyitlere rastlanmıştır. Bütün bunların sonunda çalışmamızın konusu olan Delîlü's-sâlikîn isimli eserin Aşkî'ye ait olduğu kesin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Aşkî eserinin sebab-i telif bölümünde eserini yazmasına vesile olan bir ağa olduğunu ve bu ağanın kendisinden bir risale tercüme etmesini istediğini aktarmıştı. Bundan başka Delîlü's-sâlikîn'e kaynaklık eden eserle ve bu eserin sahibi ile ilgili herhangi bir bilgi beyan etmemiştir.

Çalışmalarımız sırasında Sadık Yazar'ın Menâzilü's-sâlikîn ve Neseî arasında kurduğu bağdan hareketle biz de çalıştığımız metnin Neseî'yle olan ilgisini araştırdık. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Aşkî metnini Neseî'nin İnsan-ı kâmil isimli eserinden hareketle meydana getirmiştir. Hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız Neseî 13. yüzyılda Buhara'da yaşamıştır ve tam adı metinlerinde Aziz b. Muhammed Neseî olarak geçmektedir. Pek çok eseri olan Neseî, bunlarda genellikle Allah, kâinat, tevhid, sülûk gibi konuları işlemiştir.¹²⁷ Çalışmamızı bilhassa ilgilendiren eseri İnsan-ı Kâmil'dir. Neseî, bu eseri Farsça ve –kimi yerlerde beyit örneklerini içermekle beraber- mensur olarak kaleme almıştır. Kısa ve oldukça sade cümlelerle konu hakkında görüşlerini beyan etmiştir. Bu eserin şimdiye kadar birkaç neşri yapılmıştır. Bunlar içinde en muteber olanı Marijan Mole'nin 1941 yılında hazırladığı tahkikli

---

¹²⁷ Azizüddin Neseî. (2015). Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsan-ı Kâmil, Çev. Mehmet Kanar (s. 5-7). İstanbul: Dergâh Yayınları.

neşirdir ve Farsça metne ek olarak baş kısmında 57 sayfalık bir Fransızca bölümü içermektedir.¹²⁸

Delîlü's-sâlikîn de bu eserdeki bazı kısımları içermektedir. Aşkî eserinde Neseî'nin bahsettiği konuları kendi üslûbuyla manzum olarak aktarmıştır. Ortak olan noktaları beyan etmek gerekirse şöyle ifade edebiliriz: Seyr-i ilallah, seyr-i fillah, cevher, araz, nutfе, ruhun ne olduğu, hayvânî ruh, nebâti ruh, varlığın hâdis ve kadîm olması bahsi, ilim ve taharet ehli, mizaç bahsi yani ruhların tabiatla karışması, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, tasavvuf ehlinin urucu bahsi gibi bahisler ortak olarak görölmektedir. Bu konular elbette tasavvuf ehlinin sıklıkla bahsettiği ve genel manada bir anlayışın oluştuğu konulardır. Ancak Aşkî'nin eseri ortak konuların işlenmiş olmasından öte Neseî'nin mensur olarak kaleme aldığı fikirleri manzum olarak yeniden yazması biçimindedir. Ayrıca metinde bulunan Farsça manzumelere de Neseî'nin metinlerinde rastladık. Aşkî'nin bu eseri aynen kaleme aldığı söylemek ona yapılacak bir haksızlık olacaktır. Zira işlediği konu zaten tasavvuf ehli olanların hem üzerine derin düşünceler ürettiği bir meseledir hem de Neseî'nin dahi kimi zaman eserlerinde birbirini tekrarlar biçimde aynı meseleleri işlediği görülür. Aşkî'nin Neseî'nin bu mensur eserini gayet edebî bir üslûpla nazma çekmesi ve esasında anlaşılması güç olan bu tasavvufî meseleleri oldukça açık bir biçimde beyan etmeye çalışması da ayrıca dikkat çekicidir.

---

¹²⁸ Neseî, a.g.e., s. 8.

2. DELÎLÜ'S- SÂLIKÎN

2.1. Delîlü's-Sâlikîn Şekil ve Muhteva Özellikleri

2.1.1. Şekil özellikleri

943 beyitten oluşan eser, aruz vezninin hezec bahrine ait olan mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün kalıbı kullanılarak mesnevî nazım biçimiyle yazılmıştır. Metinde iki adet Farsça rubâî ve bir adet Farsça beyitle bunların Osmanlı Türkçesiyle tercümeleri kaleme alınmıştır. Söz konusu rubâîlerin yazıldığı vezin mesnevînin hakim vezninden farklıdır. Rubâî mahiyetindeki Farsça kısımlar metinde yine “Beyt” başlığı altındadır. Ahreb kalıbıyla yazılmış mısralar ve vezinleri aşağıdaki gibidir:

Mef'ûlü/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilü/ Fe'ül

--. / .-.- / .-.- / .-

Rev-dîde bedest ar-ki her zerre zi-hāk

Câmist-i cihân[nü]mây-ı çün der-nigerî (b. 764)

Yukarıda Farsçası aktarılan beytin şair tarafından yapılan çevirisi “tercüme” başlığı altında aşağıdaki vezinle yazılmıştır.

Mef'ûlü/ Fâ'ilâtün/ Mef'ûlü/ Fâ'ilâtün

--. / -.-. / --. / -.-.

Var dîde hâşıl eyle bu dâr-ı bî-beķāda

Nağşı murāduñı gör cām-ı cihān-nümāda (b. 765)

Bir diğەر Farsça dōrtlük ise aruz vezninin rubâiye has olan ahreb kalıplarından biriyle yazılmıştır ve aşığıdaki gibidir:

Mef'ûlü/ Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fâ'

-- . / .-.- / .--- / -

Ma'sūka 'ayān bud nemī dānistem

Yā men be-miyān būd nemī dānistem

Goftem zi-ṭaleb meger be-cāy be-resem

Ḥod tefrika ān būd nemī dānistem

Bu mısralardan sonra gelen kısım yine “tercüme” başlığı altındadır ve remel bahrinin fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbıyla yine rubâi nazım biçimine uygun kafiye ile yazılmıştır.

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

-.-- /-.- /-.- /-.-

Yār-ıla vuşlatda fūrkat şandum anı bilmedüm

İy dirīgā geçdi bu vuşlat zamānı bilmedüm

Gerçi bildüm nice yıl rāh-ı ṭalebde 'Işkiyā

Ḳanda ḳaldı maṭlubuñ nām [u] nişānı bilmedüm

Bir diğer Farsça rubâi de aŗađıdaki gibidir:

Mef'ülü/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Fâ'

---/.-.-/.-.-/-

İy der-i taleb kon küşâyî murde

Ez-vaşl-i ne-zâde der-cüdâyî murde

İy ber-leb-i baır teşne der hâk şode

İy ber-ser-i genc-vâr gedâyî murde

Tercümesi de aruz vezninin muzari bahrine ait mef'ülü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır ve aŗađıdaki gibidir:

Mef'ülü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ'ilün

--- /-.-. / .-.-. /-.-

Râh-ı talebde şol-ki gezer zâr ü nâ-tüvân

Âhır virür cüdâlığla işbu yolda cân

Hayfâ kenâr-ı Nîl'de teşne dil cân virüp

Gencînede gedâlığ-ıla tıldı bağrı kân

biçimindedir.

2.1.2. Muhteva özellikleri

Bu bölümde eserde nazmedilen muhteva başlıklar gözetilerek özetlenmeye çalışılmıştır ve kimi yerlerde eserin anlaşılmasını kolaylaştırmak adına manzum metinden beyit örnekleri aktarılmıştır. Ayrıca okuyucuların manzum bölümlere kolay ulaşabilmeleri adına başlıklar günümüz Türkçesine aktarılmamış, metindeki halleriyle verilmiştir.

Nazm-ı güftâr

Bu bölüm 41 beyitten müteşekkil olup eserin tevhid bölümü mahiyetindedir. Burada kısaca tasavvufun en önemli meselelerinden olan “nokta” kavramı üzerinde durulmuştur. Elifbadaki ilk nokta “be” harfindedir ve bu da besmelenin başlangıcıdır. Şair, Bismillah diyerek Allah’ın adının anılmasıyla her işe başlanacağını ve bu sözün her müşkül işi halledeceğini, her kapıyı açacağını söyler. Allah bu âleme rahmettir ve O’nun Rahîm ismiyle Kur’an zuhur etmiştir. Meydana gelen her şeyin başlangıcı O’dur ve cihan O’nun rızasıyla var olmuştur. Aslında evrendeki bütün harflerin/meydana gelenlerin aslı bir/bu noktadır. Allah’ın varlığı, noktanın kendisidir. Allah’ın kendisi tıpkı bir levha gibidir ve kesrete dair her şey ondan çıkmıştır. O nokta isimlere ve sıfatlara bürünmüş ve hayat böylece kainata erişmiştir. Bir levha gibi olan âlemde okunan aslında o yazıdır ve her iki âlem de noktalarla doludur. Bunca şey boşuna değildir ve şairin ve onunla beraber okurunun yapması gereken bu noktaları anlamaya çalışmaktır. Eğer Hayy ve Kâdir sıfatıyla Allah nesneye hayat vermeseydi bunca eşkâl meydana gelebilir miydi? Bu kudret o kadar büyüktür ki su ve toprağa işlemiştir ve insana suret, ardından kulağıyla duyup gözüyle görüp anlama ve kavrama gücünü vermiştir.

İnsanın “nutfe” vesilesiyle yaratıldığını belirten şair, kendine seslenmeye başlar. Korkmadan ehl-i aşk olmak gerektiğinden, bu yolda kimi zaman mutlu kimi zaman üzgün olunacağından söz eder. Âşık kendi canını sevgilinin güzelliği için bir ayna hâline getirmeli ve dünya kederini gönlünden çıkarıp atmalıdır. Yarın yanına gelerek ehl-i niyaz olup, sadakat göstermelidir. Kendisi yeteri kadar halka muhtaç olmuş, toprağı ayakları altına alarak çokça yürümüş ve halk içinde kötü duruma düşmüştür. Bu dünyada iyilik ve kötülük namına ne varsa hepsini yapmıştır ve artık bütün

bunlardan kurtulmak zamanıdır. Sırada âşıkâne bir na't-ı şerif diyerek bu âlemde unutulmayacak bir iz bırakmak vardır.

Der na't-ı şerif-i seyyîd-i kevneyn ve resûl-i sakaleyn

Bu bölüm 35 beyittir. Başlığından da anlaşıldığı gibi eserin na't bölümüdür. Gelenek olduğu üzere bu kısımda Hz. Muhammed'le ilgili övgüler sıralanır. Hz. Peygamber, peygamberlerin en gözdesidir, ilim ve takva sahibi veli kulların peygamberidir. İki âlemin de komutanıdır. Evvel ve ahir sırrını Allah ona vererek onu resul etmiştir. Şair, bütün bu özelliklerini zikrederek onun ilmmini över. Onun şeriatı bütün kainat için bir şereftir ve cismi tertemiz bir inci gibidir. Yüzünün güzelliği tıpkı bir cennet gülüne benzer ve Allah'ın emirlerini getiren bir bülbül gibidir. Hz. Peygamber sâdik bir emindir ve cihanın rahmetle dolmasına sebeptir. Şair Hz. Muhammed'in fizikî özelliklerini övdükten sonra mucizelerinden söz etmeye başlar. Parmaklarından su akıtmasını, parmağıyla ayı ikiye bölmesini, Kur'an-ı Kerim'i getirmesini, Burak adlı atıyla miraca çıkıp dokuz feleği görmesini anlatır. Allah'ı arada hiçbir perde olmadan gördüğünü ve geri dönerken beraberinde İslam'ın beş şartını insanlara getirdiğini anlatır. Her iki âlem de onun mübarek ayağıyla şereflenmiş, melekler saf saf dizilip namaza durmuşlardır. Hz. Peygamber miraca çıktığı zaman dünya denen âlemde zamansal olarak herhangi bir değişim yaşanmamış, yeryüzüne geri döndüğünde henüz bir damla su dahi yere dökülmemiştir. Peygamber dönüşünde namazın hükümlerini anlatmış; oruç, zekat ve haccı buyurmuştur. Kâbe'de putların yıkıldığını ve burada İslamî kurallar çerçevesinde merasimler düzenlendiğini belirten Aşkî, dininin İslam olmasından duyduğu memnuniyeti ifade ederek dönemin padişahı II. Selim'i övdüğü medhiye bölümüne geçer.

Der medh-i pâdişâh-ı dîn sultân selîm hân-ı günîz

Bu kısım 42 beyitten müteşekkildir ve zamanın padişahı Sultan Selim'e övgülerin sunulduğu kısımdır. Sultanı överken pek çok özelliğinden mübalağayla söz eder. Sultan ince sözden anlar. Bir sarraf nasıl ki kıymetli taşlardan anlıyorsa sultan da şairin kıymetli taşlara benzeyen sözlerinden anlamaktadır. II. Selim'in Kıbrıs Adası ve Yemen gazalarını ilk seferleri olarak bildirir. Padişah kılıcıyla kâfire korku salmaktadır. Hükmü Kaf Dağı'na kadar geçmektedir. Kimi dilerse mevki ve makam sahibi yapar. Bu ve buna benzer diğer övgülerini de bir bir sıralayan şair ardından eserin yazılmasına vesile olan ağayı övdüğü mısraları kaydetmeye başlamıştır.

Sebeb-i nazm-ı îh-güftâr ve der-medh-i ağâ-yı şehryâr

47 beyitten oluşan bu kısımda eserin yazılma sebebini de öğreniriz. Şair söze padişahın Edirne'ye av için gittiğini söyleyerek başlar. Bütün eş ve dostları gitmiş; yalnızca şair İstanbul'da bir başına, ağlar bir hâlde kalmıştır. Ne bir dert ortağı ne de gönlünü mutlu edeceği bir arkadaşı kalmıştır. Bunun üzerine hemen padişahın haremde odabaşı olan ağaya hâlini arz etmek arzusuyla yönelmiştir. Ancak Ağa, ona gidip çabalamasını salık vermiştir. Adının Mustafa olduğunu öğrendiğimiz ağa, manzum bir eser ortaya koymasını ve adını yaşatmasını söyler. Böylelikle şairin eseri her okunduğunda bu vesileyle onun da adı hayırla anılsın istemektedir. Ayrıca yine şairden bir risale tercüme etmesini istediğini anlarız. Sözlerine Mustafa Ağa'nın hakâyık ilmine ilgisi olduğunu söyleyerek devam eden şair ağa için dualar eder ve bu bölümü bitirir.

Der hasb-i hâl gûyed

Bu bölümde şair, insanın yaratılış evrelerine dair küçük bilgiler aktarır. Evvela insan ketm-i 'ademden yani yaratılıştan ve ortaya çıkıştan evvelki göreceli yokluktan yaratılmıştır. Şairin anlatımıyla ketm-i ademden sonra madenler, hayvan ve ardından insan yaratılmıştır. İnsan ruh-ı nefsanîye erişip akıl ve nefis sahibi olup, insanî ruha erişince de canı baştan başa nura boğulmuştur. Ruh-ı kudsîden yani mevcut bütün ruhların özünü oluşturan esas ruhtan da bir iz edinince gönül sonsuz hayatı bulmuştur. İşte insanın bu nura erişmesi, sonsuz hayatı bulması şair için sabah akşam binlerce kere hamdetmesine vesiledir. Ayrıca Allah'ın İstanbul şehrini bir nevi sığınak olarak lütfetmesini de büyük bir nimet olarak görür. Dünya üzerinde böylesi bir sığınığın olmadığını ifade eder.

Aşkî, burada müslüman topluluğuna dahil olmaktan duyduğu mutluluğu anlatırken ömrünü padişahın kapısında, gençliğini savaşlarda geçirdiğinden söz eder. Hacılarla beraber Hacc'a gitmiş ve bu vesileyle Arap ülkesini baştan başa dolaşmıştır. Nice şehri görmek için karayı ve denizleri aşmıştır. Padişahın emreylediği her seferde savaş meydanında kılıcıyla adeta oyun oynamıştır. Her gazasında padişahın atının önünde piyade olarak bulunmuştur. Allah, bütün kullarına yaptığı gibi şaire de ihsanlarından bolca lütfetmiş ve onu kendisinden başka kimseye muhtaç etmemiştir. Allah'ın kendisini ahmak ve cahillerden eylemeyip, gönül sahibi olanların safına katmış olması da şair için ayrı bir mutluluk kaynağıdır. Yine Allah'ın lütfuyla eserini kaleme almış ve adının bu vesileyle hayırla anılmasını arzu etmiştir. Sözlerini tıpkı mücevherle

bezenmiş bir kılıca benzetmiş ve fesahat ehlinin kıyamete değin bu eseri elinden düşürmemesini dilemiştir. Yine bu kısımda eserin yazılmasına sebep olan Ağa'yı da tekrar anmaktadır. Bu ilahî sözler okudukça padişahın adının da övülmesini dilemektedir.

Der beyân-ı hikmet-i ilahî ve âsâr-ı kudret-i nâ-mütenâhî

Şair için dile gelme sırası gönle geçmiştir. Zira ilahî hikmetleri ve o kudretin sonsuz eserlerini anlayıp ortaya koyacak olan yalnızca gönüldür. Ayın kulağına büyük bir inci takıp bu nazmı bir çiy damlası gibi güneşe saçmalıdır. Felek dokuz parçadır ve bir tas gibi çınlatılacaktır. Şair sazını Zühre'yle arkadaş eyleyip feleğin kapısını açacaktır. Yerin ve göğün şerhini yazmasını gönlünden diler. Şair, bu bölümde bazı sorular sorar. Acaba anâsır bu nizâma nasıl erişmiştir? Hayy ve Kâdir olan Allah bu feleği nasıl yaratmıştır? Ay ve güneş, yıldızlar ve felekler neden durmazlar? Bunlar şairin merak ettiği sorulardır. Ardından bu sorulara kendince yanıtlar vermeye çalışır. Gök, dokuz kattır ve yıldızlar sayılamayacak kadar çoktur. Gecedden sabaha sürekli hareket halindedirler ve hiç durmazlar. Allah'ın adını tespih edip dururlar. Melekler, Allah'ın tecellisini taşıması sebebiyle mukaddes, şerefli sayılan insana bilhassa Hz. Adem'e secde ederler. Onun varlığı meleklerin secdegâhı olmuştur, zira o, Mevla'ya sığınmıştır.

Bu sözlerin ardından şair yine gönlüne seslenir ve insanın sırrının ne olduğunu beyan etmesini ister. Meratib mefhumunun ne olduğunu açıklama sırası gelmiştir. Bundan sonra da insan-ı kebîri yani kâinatı, sonra da âlem-i sagîrin –insanın kendisi olarak kabul edilir- sülûkunu açıklar. Önce âlem-i kübrâ yani insan dışındaki bütün mahlukat yaratılmış, ardından âlem-i sagîr olan insan yaratılmıştır. Akli olan her insanın bu iki âlemin birbirini gösteren örnekler olduğunu kavraması gerektiğini belirtir.

Yine kendine seslenen şair, bu nazmı kaleme aldıysa eğer artık fasılları anlatma kısmına geldiğini aktarır. Âlem nedir? A'raz ve cevâhir nasıl bir araya gelmiştir? diye sorduktan sonra şair, kendi üslûbunca yanıt vermeye çalışır. Âlem tam anlamıyla a'raz ve cevâhirin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Önceleri gayb ve şehâdet âlemi olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Âlemler için daha sonra pek çok isim zikredilir. Biri âlem-

i nuranîdir, biri âlem-i zulmanîdir. Âlem-i halk ve âlem-i emr de denir ki bunlardan biri kadeh diğeri içindeki şarap misalidir. Âlem-i ervâh, âlem-i ecsâm sayılan diğerk âlemlerdendir. Bu kadar çok isim zikredilse de aslında bu isimler nihayetinde gayb ve şehâdet âlemini kastetmek için kullanılır. Ancak bu iki âlemin de kendi içinde mertebeleri, bir oluşum sırası vardır.

Fasl

Şair, bu bölümde sözleriyle seslendiği kişilerin âlemin manasını anladığına kanaat getirmiştir ki artık sagîr yani küçük olan âlemden okuyucularını haberdar etmek arzusundadır. Burada insanın âlem-i kübrâ olarak tanımlanan kainatın bir örneği mahiyetinde olduğu inancını aktarır. İnsan denen varlığı kainatın yıldızına benzetir, kainat ise insanın parlak ayı mahiyetindedir. Nasıl ki parlaklığını güneşten alan ay onun bir yansıması biçimindedir, âlem-i sagîr olan insan da bu koca kainatın bir nüshası olarak kabul edilebilir. Sayılabilen ve sayılamayan, zahirî ve batınî ne varsa bu iki âlemde de mevcuttur.

İdrak sahibi kişiler evvela aşk ile gönül levhalarını Allah'tan başka her şeyden temizlemelidir. Kime secde ettiğini bilmelidir. Eğer insan, kendi öz nefesine berrak bir biçimde bakacak olursa onu kendi gönül aynasında zaten görecektir. Kendi nefisini bilmesi insanın arşı, yeri ve göğü aradaki engelleri kaldırarak bilmesini de sağlayacaktır. Okuyucusuna seslenen şaire göre, kara topraktan yaratılmış insan için teessür edecek bir durum yoktur, zira insan bu ay ve güneş gibi olan kainatın bir yansımasıdır. Ancak cihanda ademoğlu her ne ararsa arasın bakması gereken yer ilk olarak kendi öz varlığıdır. Bütün sorularının cevabı ve yaratılışın, kainatın bütün hikmetleri onun varlığında saklıdır. Hakikate ulaşmak için yapılması gereken tek şey “Men arefe” sırrına erişmektir. Varlığın sırrını vermeye çalışan Aşkî'ye göre bütün zerrelere güneşin ışığıyla doludur, kainatta ayna gibi birbirinin yansıması olan bütün varlıklar ilahî nakışlarla doludur. Ancak bütün âlem bu işaretlere bakmakta ancak Hayy, Hakîm ve Kâdir sıfatıyla Allah'ın cihanı bir cevherden meydana getirdiğini görememektedir. Madem ki Allah cihanı bir cevherden husule getirmiştir, şaire düşen de bu cevherin ne olduğunu anlatmaktır.

Fasl der-beyan-ı îcâd-ı cevher-i evvel

Şair bu kısımda söz konusu cevherin ne olduğu anlatmaya başlar. Allah ilk olarak o cevheri büyük bir cömertlik göstererek âlem-i kübrâyı saçmıştır. Şair, âlemin özü olan bu cevher için şariat ehli, hikmet ehli ve vahdet ehli olanların hangi isimleri tercih ettiğini beyan eder. Ehl-i şariat için bu cevherin adı rûh-ı evveldir. Aynı zamanda ruh-ı Muhammed olarak da anılan bu cevherin, hürmetli nuru arşa kadar yükselmiştir. Hikmet ehli olanlar ise bu öze akl-ı evvel demişlerdir. Zira evvela akılla bilinebilmiştir. Vahdet ehli olanlar tarafından bu cevher, heyulâ olarak adlandırılmıştır.

Yaratılışın nasıl gerçekleştiğine dair fikrini beyan eden şair, meşhur “Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim” hadisine gönderme yaparak Huda'nın kendisinden başka hiçbir şeyin olmadığı “ ‘amâ ”da var oluşundan bahseder. Kendi güzelliğiyle öylesine gururludur ki bunun yayılmasını ve bir ayna mahiyetinde olacak olan kâinatın nurla dolmasını dilemiştir. Tasavvufî pek çok fikre göre varlık, Allah'ın kendisinden sual edilemeyen bir nevi deniz gibi olan varlığının coşmasıyla ortaya çıkan saklı bir inci gibidir.

Bir bakışla ikiye ayrılan o cevherden iki âlem ortaya çıkmıştır. Birinden melekût âlemi, diğerinden de mülk âlemi meydana gelmiştir. Rûh-ı Ahmed denilen o cevher, her iki âlemin de özü olmuştur. Hz. Peygamberi kastederek onun yüzünün cennetin süsü olduğunu beyan eder. Aşkî, onu cümle mevcudatın başlangıç noktası, bütün ruhların kaynağı olarak görür.

Hz. Muhammed'i övmeye başlayan Aşkî, onu levh-i mahfuzdaki yazıları yazan kudret olarak görür. O, kıyamet günü sancağı altında toplanılacak olan kişi olarak da övülür. Onun yüzü gibi nurlu bir yüz daha yoktur. Gayb ve şehâdet âlemleri onun iki aynasıdır.

Fasl

Âlem-i kübrâyı yani kainatı bir bina olarak tasavvur eden şair, onun temelini bir cevher olduğunu belirtir. Bu, bilinmesi gereken bir noktadır. Âlem-i suğrâ için de

gerekli olan esas öz “nutfe”dir. İnsana dair söylenecek her şey o “nutfe” denen özde mevcuttur.

Fasl-ı evvel der-suhan-ı ehl-i şeriat

Şair, bu kısımda “mevcûd” lafzı üzerinden Allah ve geri kalan her şeyi açıklamaya çalışır. Şeriat ehli olanlar iki varlıktan söz ederler. Bunlardan biri kadimdir ve başlangıcı yoktur. Onun temiz zatı için yok olmak söz konusu değildir. Mevcûd-ı hâdis olarak isimlendirilen öteki varlık içinse bir başlangıç vardır ve mutlaka sonu da olacaktır. Anılan bu iki mevcut da bu suretle vardılar; olan ve olmayan ne varsa bu iki varlıkla görünür. Mevcûd-ı kadîm olarak anılan mefhum Allah’ın kendisidir; Hayy ve Alîm’dir. Bu sebeple O’nun için herhangi bir surette yok olmaktan söz edilemez. Âlemden gayrı ne varsa Huda’nın kendisidir.

Mevcûd-ı hâdis olarak zikredilen varlık ise âleme işaret eder. Hakk’ın sanatının ürünüdür. Âlemden geriye nasıl ki yalnızca Allah’ın kendisi kalır, âlem de Allah’tan geriye kalan her şeydir. Âlem büyük bir sanatla yaratılmıştır ve onun sanatçısı da Allah’ın kendisidir. Allah kendisine layık olmayan bütün sıfatlardan arınmıştır. Cihan onun yüzünün nuruyla doludur.

Şeriat ehli olanlar Hakk’ın zatının dilediğini yapabilen bir varlık olduğunu söylerler. Eğer isterse varı yok yoku da var edebilen kuvvet yalnızca mevcûd-ı muhtar olan Hakk’ın kendisidir.

Metnin bu kısmında şair yeniden kendisine seslenir. Mukeddemât hakkında çok laf söylediğini belirtir ve artık sıra Allah’ın büyük bir sanatla var ettiklerini beyana gelmiştir. Sözlerine peygamberin sünnetlerine uyanları referans kabul ederek ehl-i şeriatın bu konuda neler söylediklerini aktararak başlar. Daha önceki bölümlerde de belirttiği üzere ehl-i şeriat olanların varlığın özü mahiyetindeki cevhere rûh-ı evvel dediklerini tekrar eder. Rûh-ı evvel dedikleri ana mefhum melekût ve mülk âlemlerinin de temeli olmuştur.

Yüce Allah'ın ne suretle sanatını gösterdiğini ifade eden şaire göre, namı ve şerefi yüce olan Allah mukaddes arz ve arşı yaratmayı dilemiştir. Yüce ve aşâğılık ne varsa hepsinin yaratılış sebebi ruh-ı evvel denilen özdür. İki âlemin de meydana gelebilmesi için Allah'ın kudretine ihtiyaç vardır. O, katıksız cevherden melekût âlemi ve mülk âlemi meydana gelmiştir. Birine âlem-i ervâh, diğerine âlem-i ecsâm denmiştir. Allah on sekiz kısım olarak âlem-i ervâhı yaratmıştır.

Şeriat ehli olanların beyanına dayanarak Allah'ın yüce cevherinin dört kısım üzere inşa edildiğini belirtir ve âlem-i ervâhta merâtib sayısını da otuz basamak olarak aktarır. Âlem-i ecsâmın da başından sonuna kadar merâtib sayısını otuz olarak aktarır. Tıpkı âlem-i kebîr ve âlem-i sagîrde olduğu gibi mülk ve melekût âlemleri de birbirinin nüshası mahiyetindedir. Melekûtun binası ve temeli ceberûtun bir örneğinde gibidir.

Fasl der-beyân-ı rûh u merâtib-i ervâh

Ruhun ne olduğu ve ruhların mertebeleri hakkında yazılan bu bölümde şair, ruhun öyle sade ve temiz bir cevher olduğunu ifade edip bir hazineye benzettiği ruha yalnızca merâtible erişilebileceğini söyler. Daha önce de yaptığı gibi yaratılan âlemlerin bilinen diğer adlarını kullanarak ne olduklarını açıklamaya çalışır. Âlemlerden birinin adı âlem-i emr olmuşken diğerine âlem-i halk denilmektedir. Bütün bu isimlendirmelerle kastedilen aslında gayb ve şehâdet âlemleridir.

Şanı ve şerefi yüce olan Allah, mukaddes ruhları yaratmayı dilemiş; O'nun bir nazarıyla o derya coşmuş ve o coşkunun verdiği safadan Hz. Muhammed'in ruhu ortaya çıkmıştır. Sonu olmayan o öz, baştan başa coşmaya devam edip bunun sonucunda ulü'l-azm olarak nitelenen peygamberlerin ruhu zuhura gelmiştir. Şairin süzölmüş, tortusu giderilmiş bir şekere benzettiği o özden resullerin ruhları yaratılmış; Hayy ve Kâdir sıfatıyla Allah, yine o özden nebilerin ruhunu da temiz bir biçimde halk etmiştir. Ruhların yaratılışında bir nevi hiyerarşi gözetilmiş ve sıra evliyaların ruhuna gelmiştir. Ardından maarif yani ilim, irfan ehli sayılanların ruhu, bu sıralamayı müteakip zahidlerin ve abidlerin ruhları, ardından insanların, hayvanların, bitkiler ve tabiatların yaratılışı gerçekleşmiştir. Meleklerin yaratılmasıyla âlem-i melekût nura boyanmıştır. Âlem-i melekûtun inşa edilmesi bu hiyerarşiyedir.

Fasl der-beyân-ı merâtib-i âlem-i ecsâd

Allah kudretiyle bu âlem-i mülk de denilen âlem-i ecsâmı yaratmayı dilemiş ve şairin karanlık bir tortuya benzettiği hâline Allah'ın bir bakışı yetmiş ve o tortu hemen coşup var olmuştur. Her daim diri ve kuvvetli olan Allah arşı o tortunun özünden meydana getirmiştir. Yine o özünün coşmasıyla Allah bu defa kürsîyi yaratmıştır. Bu yaratılışı sırasıyla yedinci kattan birinci kata doğru göklerin yaratılışı izlemiştir. Bütün bu yaratılışın ana maddesi sayılan karanlığa ait olan öz tekrar coşmak suretiyle ateşi, ardından şairin rüzgâr olarak tanımladığı havayı, suyu ve toprağı zuhûra getirmiştir. Anâsır-ı erbaa da denilen bu dört unsurun da yaratılmasıyla feleklerin yaratılışı tamamlanmıştır.

Aşkî melekûta kaynaklık eden, onu oluşturan şeylerin yirmi sekiz adet olduğunu belirtir. Bunlar on dörder olarak ikiye ayrılırlar ve yarısı melekût âlemi, diğer yarısı da mülk âlemi dahilindedir. Bunların suret bulmasıyla nebat, cisim ve hayvan yaratılmıştır. Ayrıca hurûf-ı teheccî denen ve Hurufilerce Allah'ın yirmi sekiz ilahî adını temsil eden yirmi sekiz mücerret harf vardır.¹²⁹ Şair de bu bölümde nazmettiği dizelerden anlaşılacağı üzere bunlardan söz eder ve bunların da yine yirmi sekiz adet olup, ikiye ayrıldıklarını belirtir. İçlerinde derin manalar barındırırlar ve bunları anlamak kolay değildir.

Aşkî, âlemlerin yaratılışını anlatmaya devam eder. Ancak acaba Allah önce hangisini yaratmıştır. Yaratılışlarında bir sıra mı vardır yoksa Allah'ın emri bunlara ulaşınca ikisi birden mi yaratılmıştır? Sıralama yukarıdan aşağıya doğru mudur yoksa aşağıdan yukarıya doğru mudur? Hangi yöne doğru bir yaratılış gerçekleştirilmiştir sorusuna şair net bir cevap vermese de her şeyin bir mertebeye yani aşama aşama gerçekleştiği konusunda nettir. Bu konu, üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir ve eğer okuru

---

¹²⁹ Ballı, H. H. (2013). Hurûfliğin doğuşu ve Fazlullah Hurûfi (s. 91). İstanbul: Hikmetevi Yayınları erişim adresi [73](https://books.google.com.tr/books?id=HM4kDwAAQBAJ&pg=PA91&lpg=PA91&dq=huruf-%C4%B1+tehecci+ne+demek&source=bl&ots=959Ci_5Yb3&sig=ACfU3U1XBCYOU1ILjnodM4iUTMeiPRBSew&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKewijjoqKWotnhAhVowsQBHeJsAGkQ6AEwAXoECAgQAQ#v=onepage&q=huruf-%C4%B1%20tehecci%20ne%20demek&f=false; [erişim tarihi 18/04/2019].</p></div><div data-bbox=)

bunu düşünecekse şair, onun için beyan edecektir. Yaratılan ne varsa bir mertebesi ve mutlak bir makamı vardır. Aşkî, ilerleyen kısımlarda yaratılanların yerleştikleri makamları aktarmaya başlar.

Evvela kainatın yaratılış sebebi kabul edilen ve rûh-ı hâtem ifadesiyle kastedilen Hz. Muhammed'in arşı kendisine makam edindiğini belirtir. Burası sonsuza kadar onun köşkü olacaktır. Ardından sırayla diğer peygamberleri ve yaratılan diğer varlıkları aktarmaya başlar. Ona göre, Hz. Muhammed'in makamı sayılan arştan sonra kürsî makamı gelir ve burası ulü'l-azm kabul edilen peygamberlerin makamıdır. Bu peygamberler sabırlı, gayretli ve kararlı olmaları yönüyle ayrılırlar.¹³⁰ Bu kimselere melekler hürmet duyarlar.

Yedinci gök resullerin yani kitap sahibi peygamberlerin katı olmuştur. Altıncı gökte nebiler, beşinci gökte ise hakikate kalp yoluyla erişmiş kimseler olan evliyalar vardır. Dördüncü göğü ise irfan sahibi olan marifet ehli kendine yer edinmiştir. Göğün üçüncü katı zahidlerin makamıdır ki zahid sözlük anlamıyla dünyayı terk eden ve dinin emirlerini titizlikle yerine getiren kimseleri kastetmek için kullanılır. İkinci makam ise abidlerin makamıdır. Abid lafzı daha çok zahid lafzı ile beraber kullanılsa da sanıyoruz ki aralarındaki fark mertebe farkıdır. Aşkî'ye göre ilk göğün sakinleri ise iman ehli olanlardır. Dokuz mertebeyi ve makam sahiplerini sayan şair, her ruhun kendi makamına talip olduğunu da belirtir. Geriye anlatılması gereken mertebelerden dördü kalmıştır. Bunlar insan, hayvan, nebatat ve tabiatlardır. Metinde tabiatlar esfel-i sâfilîn yani aşağıların en aşağısı olarak kabul edilir ve cahillerin makamı en aşağı olan makam olarak söylenir. Burada şairin esfel-i sâfilîn ifadesiyle Tîn suresinde de belirtilen insanların yaratılmışların en yücesiyken daha sonra esfel-i sâfilîne indirilmesini kastettiğini de düşünebiliriz. Zira bir devr-i daim içinde olan ruh en aşağılık noktaya inince merâtible tekrar uruca meyleder. O menzilde irfanı talep eder ve aklıyla maksadına erişir. Nefsini bildiği takdirde Allah'ın yüce ihsanlarına erişir. Kademe kademe yükselmeye başlayan ruhu evvelki makama erişir ve burada kendi özü kimseye muhtaç olmaz. En sonunda başlangıcına erişir ve böylelikle urucu yani

---

¹³⁰ Muhammed Aruçi. "Ülü'l-azm", TDVİA, c. 42, s. 294-5.

yükselişini tamamlanır, yüce makama erişir. Kişi uruc yolunda eğer elem çekerse ilerlemesi mümkün değildir. İlerleyişi ancak kademe kademe olacaktır ve makam-ı evvele ulaşmadan ikincisine ulaşması mümkün olmayacaktır. Makam-ı evveli her ruhun bulamayacağını ve bu yolda pek çoklarının yolda kalıp ilerleyemediğini ifade eden şair, bu yolda kolaylık sağlaması için resullerin gönderildiğini ve Kur'an'ın indirildiğini beyan eder.

Ruhlar ve cisimler âleminin meydana gelmesiyle maden, nebat ve hayvanları kasteden mevâlid-i selâse de tamamlanmıştır. Sırasıyla madenler, nebatat ve hayvanatın yaratılmasının ardından Adem ve Havva'ya da can verilmiştir. İlk insanlar olan Hz. Adem ve Havva'nın yaratılmasıyla insan nesli artık dünyaya gelmeye başlamış ve âlem –özel olarak dünya kastedilmektedir- baştan başa mamur bir hale dönüşmüştür.

Şairin “Fasl der-beyân-ı merâtib-i âlem-i ecsâd” başlığıyla kaleme aldığı bu kısma bakılırsa özetle şair her şeyin bir sırayla gerçekleştiğini ve yaratılışa gözetilen bu mertebelerin yukarıdan aşağıya doğru olduğunu kabul etmektedir.

Fasl bevâkî-i dört mertebe ki kisbî olmayıp hilkatî olup merâtib-i ervâha mensûb olduğu beyânındadır.

Aşkî'ye göre öğrenilmesi gereken on dört mertebe vardır ve bunlar Allah'ın ihsanlarıdır. Bu sebeple bu sözün değiştirilmesi mümkün değildir. Hanif ve kayyım olan dine tabi olanlar –semavî bir dinin peygamberi olması sebebiyle Hz. İbrahim dinine tabi olanlar için kullanılır- daima Allah'ın dinine uymalıdır. Adem yani insan bu yaratılışa tabi olarak halk olunmuştur ve erişmesi gereken mertebe ruhanîdir. Bu mertebe istemekle elde edilecek bir mertebe değildir. Eğer öyle olmuş olsaydı ona herkes talip olurdu. Riyazetle yani dünya zevklerinden kaçınarak Allah'a yakın olanlar nebiler makamına erişirlerdi. Bu yalnızca Allah'ın ihsanıdır ve merâtibi yalnızca Allah bahşeder. Çalışıp çabalayarak mertebeleri tamamlamayı düşünen kimseler yolda kalır. Zira çabalamak mertebeleri aşmaya kâfi değildir.

Aşkî'ye göre Allah herkese kişinin kudreti miktarınca merâtib bahşeylemiş ve onu cihanda mutluluk ehline dahil etmiştir. Kişi ne kadar çabalarsa çabalasın ona kısmetinden fazlası nasip olmayacaktır. Dünyaya gelen herkesin rızkının sınırı ve miktarı bellidir. Hayatta olup işleyeceği işleri olan her kişi için ilm-i Hakk'ta bilgi mevcuttur. Kişi ona göre işlerini karşılaştırmalı ve Allah'ın ona dair her şeyi bildiğini unutmamalıdır. Eğer Allah ona ilim ve irade vermemiş olsaydı kişi hiçbir işini tamamlayamazdı.

Su'âl 'ilim tâbi'-i ma'lûm yâ ma'lûm tâbi'-i ilm midür

Allah'ın oldukça geniş olan ilmine tabi olan ehl-i şeriat, her işin ölçüsünü yalnızca Allah'ın bileceğini beyan ederler. Şairin sorguladığı ilmin maluma tabi oluşu ya da malumun ilme tabi oluşu sualinde kesinlikle cevap ilmin maluma tabi oluşudur. İlmin maluma tabi oluşu ne demektir? İlim nesnelere zihnimizdeki yansıması, malum ise onun hakikatte var olduğu şekil olarak değerlendirilebilir. Örneğin güneşin her sabah doğuş saati kesindir ve bu artık insanlık tarafından kesin olarak bilinen bir gerçektir. Kişinin güneşin doğuş saatini bilmesi ilim, güneşin bilinen saatte doğması ise malum olarak değerlendirilebilir. Bu durumda ilim maluma tabidir. Zira güneşin belirli saatlerde doğmuş olması insanların bunu bilmesine bağlı değildir. İnsanlar bunu bilse de bilmesede güneş zaten doğacaktır. İslam'daki kader anlayışı da buna bağlıdır. Allah kişinin yapacaklarını zaten bilir. Ancak onun bilmesi kişinin bunu yapmasını zaruri kılan nokta değildir. Kişi her yaptığından kendi sorumludur ve Allah onun işlediklerinde yalnızca bilen taraftır. Onun hareketlerini belirleyen ve düzenleyen değildir. Hikmet ehlinden haberdar olan herkes bu gerçeği bilir. Kişi ne kadar çabalarsa elde edeceği şeyler de o derece artacaktır. Kişinin ilminde, mal ve mülkünde ziyadeleşme yalnızca onun çabasına ve gayretine bağlıdır.

Fasl bilgil ki herkesin ruhu dünyadan mürafakat kıldıktan sonra makamı ne makamdır onu beyan eder

Bu bölümde şair, ruhların dünyadan göçüp gittiklerinde iman ve ilim derecelerine göre makamlarına dağılacaklarını beyan eder. Aşkî için iman sahibi olup da dünyadan göçenler evvela birinci makamda olacaklardır. İbadet ehli olanlar ikinci makamda yer tutacaklardır. Bütün makamları ve burada kimlerin bulunacağını tek tek belirtmeyen şair, Hz. Muhammed'in makamının arş-ı berîn yani göğün en yüksek tabakası olduğunu bildirir. Nebileri tasdik etmeyip, onlara uymayıp yalnızca kendi arzu ve

isteklerine uyanlar için üzülür. Böylelerinin surette insan olsalar dahi bir hayvandan farklarının olmadığını düşünür. Bu tip kişiler için behâyim yani dört ayaklı hayvanlar tabirini kullanmakta kendince bir mahzur görmez. Bunların yüce makamlara giden yolları bulamayacağını belirtir. Yüce makamlardan biri meleklerin bulunduğu makamdır. Öyle ki temiz olmayan hiç kimse oraya erişemez. Özel bir makam olduğundan onu ilim ve takva sahibi olmadan kimse bulamaz.

Şair yukarıda bahsini ettiği yüce makamlara ulaşabilmenin yollarını beyan etmeye devam eder. Burada “Kâlû Belâ” lafzıyla A'râf suresinin 172-3 numaralı ayetlerine gönderme yaparak bu makama yalnızca Allah'a iman edenlerin erişebileceğini belirtir. Ona iman etmeyenlerin makamı aşağılık olacaktır ve başlarına bu suretle bela almışlardır.

Fasl enbiyâ ve evliyânın mevt-i tabî'îden evvel urûcu beyânındadır

Bilindiği üzere İslam inancında insanların ruhunun yükselişi ancak bedenden ayrılması suretiyledir. Ruh bedenden ayrıldıktan sonra uruc etmeye başlar. Ancak peygamber ve evliyalar bu yükseliş için buna muhtaç değildirler. Onlar miraç makamına varıp olanları görürler ve halkı bunlardan haberdar ederler. Onlar uruc ederek yani hakikati kavrayarak ilme'l-yakîn seviyesini aşip ayne'l-yakîn seviyesine erişirler. Nebilerin urucu beden ve ruhen olmak üzere iki türlüdür. Evliyalar ise yalnızca ruhen yükselebilirler.

İnsanlar eğer peygamberler ve evliyalar gibi olmak için gayret etmiş olsalardı, gözleri o nura bir kere ulaşmış olsaydı sonsuz zevk ve safaya erişmiş olurlardı. Eğer insanlar da tıpkı onlar gibi bu makamları ölmeden evvel görebilselerdi dünya işlerine meyiletmez, sabah ve akşam adeta canı çıkana kadar riyazet eylerdi, yani dünya zevklerinden elini çekerdi. Cezbe hâlinin nuru kişiye ulaşmış olsa idi aşk menziline varırdı. Sâliklerin gücü sülûk ve cezbe halinde saklıdır.

Şair, sâlikin ölmeden evvel gaflet uykusunda olan gönül gözünü açıp bu cihanı görmesini arzulamaktadır. Cenneti ve cehennemi seyredip yarının halini görmesi

dileğindedir. sâlikin de ilme'l-yakîn seviyesini aşp ayne'l-yakîn seviyesine erişmesini, hakikate erdiği için en yüce cennete girmesini istemektedir. Ancak sâlikin bunlara ulaşabilmesi için dâr-ı gurûr denen dünyaya ait zevkleri terk etmesi ve ölmüşlerin hâlinden anlaması gerekmektedir.

Her ruhun bir seyir mahalli vardır. Kimi ruhların makamı ilk gök, kiminin sığındığı yer ikinci göktür. Herkes kendi makamınca yerleşmektedir. Ta arşa kadar bu tertip böyle ilerlemektedir. Şair, sâlikin çabalaması gerektiği inancındadır, ancak bir yandan da

Kaçan sa'y itse sâlik ictihâda

'Urûc itmez maqâmından ziyâde (b. 480)

beytiyle ne kadar çabalarsa çabalasın ancak kendi makamına kadar yükselebileceğini beyan eder. Çünkü şair her ruhun bir makamı ve menzili olduğu konusunda kararlıdır.

Fasl der-beyân-ı âlem-i kebîr ehl-i hikmet âlem-i kebîr ne tarîkle peydâ olmuşdur onu beyân eder

Aşkî, bu kısımda âlem-i kebîrin ne suretle meydana geldiğini ve filozofların bu hususta ne düşündüklerini aktarmıştır.

Hikmet ehli olanlar yani filozoflar cihanda iki tür varlığın olduğunu söylerler. Bunlardan biri şüphesiz ki kadîmdir; ezeli ve ebedi yoktur. Diğeri ise hâdistir yani sonradan yaratılmıştır. Kadîm olan kendi zatıyla kaimdir. Varlığını hiçbir şeye borçlu değildir. Kendi öz zatıyla vardır. Başlangıcı olmadığı gibi sonu da olmayan Hayy ve Alîm sıfatıyla Allah'tır. Şaire göre, Allah'ın varlığı elzemdir ve mutlaktır. Onun yaratıcılığının kanıtı yine onun varlığında gizlidir. Vâcibü'l-vücûd olarak ifade edilen varlığın mümkün ve mutlak oluşu, kendinden başka kimseye ihtiyaç duymayışı yalnızca Allah için kullanılabilir bir lafızdır. Ancak öte yandan bir de hâdis olan yani sonradan ortaya çıkan mümkünü'l-vücûd ise Allah'tan başka her şey için kullanılır

ve âlem olarak isimlendirilir. Bir kuvvet tarafından yaratılan her ne ise de mutlaka bir sonu olacaktır.

Allah'ın yaratıcılığına, insanların ona secde edişine ve O'nun gayr olarak tanımlanan ne varsa hepsinden arınmış olduğuna işaret eden şair, O'nun kendi zatıyla kaim olduğunu vurgular. Ondaki aşağı yarattığı her şey O'nun kudretini gösterecek birer örnek olabilir. Şüpheden uzak olan sanatkârdır ve cihan onun sanat eseridir. Bir sanatkârın sanatının şahidi olarak ortaya koyduğu eserler gösterilmektedir. Allah'ın yarattığı âlem de onun sanatının şahididir ve Allah'ın varlığının ispatıdır.

İnsanlık Allah'ın varlığını ancak tecelliler biçiminde görüp idrak edebilir. O nurla cihan adeta utanarak bir örtü altına girmiş gibidir. Allah'ın emri üzerine evvela ilk cevher meydana gelmiş ve buna filozoflarca akl-ı evvel denmiştir. Esasında tek bir parça olarak basit bir biçimde yaratılmıştır ve bütün şeylerin kaynağı olmuştur.

Allah vahiddir yani zatının çokluk kabul etmemesi ve bölünememesi kastedilmektedir. Bütün sıfatlardan arınmış olarak yalnızca kendisinin zatıyla vardır. Bu da onun ahadiyetini belirtmektedir.

La yesduru mine'l-vâhid ile'l-vâhid

Bu kısımda şair, şeylerin yaratılışının ne suretle olduğunu beyan etmeye devam eder. Ona göre Allah'ın zatından bir derya gibi coşan öz, bu âlemdeki kesreti yani şeylerin çokluğunu meydana getirmiştir. Bunların hepsi Hakk'ın ışığının bir parıltısıdır, bu konuda hakikati arayan kimsenin bir şüphesi olmamalıdır. Her şey akl-ı evvel denilen özden meydana çıkmıştır. Akıldan akıl, nefisten nefis zuhura gelmiştir.

Şair için yaratılışın dönemin tasavvuf ve felsefe anlayışına bağlı olarak aşama aşama olduğunu daha önce de belirtmiştik. Dokuz akıl, dokuz nefis, dokuz feleğin yaratılışından söz eder ve nihayetinde toprak unsurunda yani insanda karar kıldığını söyler. Bütün kaynaklar, asıl ve temel olan varlıklar hep anâsırdan yaratılmıştır.

İnsanın olgunlaşmasını da akıl sahibi olmasına bağlar. Zira akı olmamış olsa idi kemale eremezdi.

Akl-ı evvel, rûh-ı Muhammed olarak da bilinen mefhum varlığın özüdür. Adeta binanın temeli gibidir. Şair âlemi bir camiye benzetir ve camilerde bulunan kandil neyse Hz. Peygamberi de o kandillere benzetir. Metne göre münevver akıl olan Cibril olarak kastedilen de yine kendisidir.

Anuñçün buyurur sultân-ı ‘âlem

Nebî idüm ben âb u gilde Ādem (b. 511)

beytiyle de “Adem henüz su ve toprak iken ben nebi idim” hadisine gönderme yaparak bilhassa ehl-i şariat olanların akl-ı evvel olarak Hz. Muhammed’i kabul ettiği fikrini beyan eder. Onun inişi bir başlangıç olmuştur ve sonu da tekrar ona geri dönmek olacaktır. Ruhun insana inişini Kadir gecesi olarak ifade eden şair, geri meada yükselişin de kıyamet gününde olacağını ifade eder.

Dervişlik yoluna girmiş kimselere nasihat eden Aşkî, âdem de, kalem de ve mürsel olan da yine akl-ı evveldir kanaatindedir. Allah ilk onu yaratmış ve bütün ilimleri onda toplamıştır. Ve şariat ehli için yaratılan bu ilk akıl Hz. Peygamber’in nuru, akı, hakikatidir. Allah’ın ahlakıyla bilinir ve O’nun sıfatlarıyla vasıflanmıştır. Ancak Allah bütün sıfatlardan arınmış olduğundan O’nun üstünde kimse yoktur. O, her bir zerresine kadar kainatı bilir, zira ilim ve hikmet zaten O’nun zatına mahsustur.

Fasl evvel bir cevherdür ammâ izâfât u i’tibâr ile a[k]sâm-ı muhtelifle ile makal zikr iylemişdür

Yaratılışın ilk maddesinin, özünün, cevherinin ne olduğu konusunda muhteva bakımından benzer beyitleri sık sık tekrar eden Aşkî, aklın en saf ve temiz halini, yani özünü o cevher olarak kabul eder. Hakikate düşünerek, bilimle ulaşılabileceğine inanan ve şairin ehl-i ma’kûl olarak isimlendirdiği gürûh bu öze akıl demiştir. Ruhun

ne olduğuna dair bilgilere ulaşmanın anahtarı olarak da onu görür. Filozofların söz konusu ana maddeye, cevhere ruh dediklerini beyan eden şair, kimisinin buna nur, kimisinin kalem, kiminin de Cibril (Cebrail) dediğini iletir. Aslında ehl-i şeriat, ehl-i hikmet ya da ehl-i vahdet olanların hepsi yaratılışın özünü bulmaya çalışmakta ve ona kendince isimler vermektedir. Şaire göre hepsinin kastettiği akl-ı evveldir.

Akl-ı evvel isimlere ve sıfatlara bürünmüştür; kainata şeref veren odur. Ulvî alemde ne kadar nefis varsa bunların hepsi temizdir, paktır; ehl-i taharettir. Temiz olmaktan kasıt yalnızca bedenen değil, aklen, kalben ve ruhen temiz olmaktır. Hayy sıfatıyla her ölüyü diri tutan Allah'ın kendisi olduğunu, her şeyin yalnızca onun ilmiyle şereflendiğini bilmektir. Aklını Allah'tan başka her şeyden yani masivadan temizleyen kişi onu meydana getiren o cevheri idrak edebilecektir. Cihanda akılsız olan kim varsa onun bir hayvandan farkı yoktur.

Bâb-ı düvvüm der-beyân-ı 'âlem-i sagîr ü in bâb hem müştemil est. Bâb-ı evvel der-beyân-ı insân u merâtib-i insân

Bu bâbda şair, insanı ve onun mertebelerini anlatmakta ve bu bölümün âlem-i sagîr faslına dahil olduğunu beyan etmektedir.

İrfan ehli yani tasavvuf ehli olanlar varlığın kaynağı olan cevherden meydana gelen ilk şeyin insan olduğunu söylerler. İnsanda var olan ya da aynı var olmayan ne varsa o cevherde mevcuttur. Bahsi geçen cevheri de nutfe olarak adlandırırlar. A'râz ve cevahir olarak kastedilen ne varsa nutfede saklıdır.

Şair ilerleyen beyitlerde artık insan türünün nasıl çoğaldığı bahsine başlar.

Mukârin düşse nutfe mâh u sâle

Olup insân irişür kemâle (b. 547)

diyerek insan yaratılışının bir müddet dahilinde olduğunu beyan eder; nutfenin ana rahminde tutunduğunu ve bir müddet sonra onun bir et parçasına dönüştüğünü ve ardından insan sureti aldığını anlatır. İnsanı âlem-i sagîr yani küçük âlem olarak kabul eden sufilere göre onun özü nutfedir. Onun insan suretine bürünebilmesi için sıcaklığa ihtiyacı vardır ve rahimde her şey kendi merkezine yerine konumlanır. Burada şair ahlât-ı erbaa kavramlarına yer verir. Merkezde sevda vardır ve mizacı sert ve soğuktur. Vücutta sevda olarak nitelenen bu unsur anasır-ı erbaadan toprağa denk gelmektedir. Balgam, merkezdedir ve mizacı gereği soğuk ve akıcıdır. Üçüncü unsur kandır ve mizacı gereği sıcak ve akıcıdır ve anasır-ı erbaadan havaya karşılık gelmektedir. Zira insanı diri tutması yönüyle canlılık veren havaya benzerdir. Dördüncüsü de safradır ki kuru ve sıcak olması sebebiyle ateşe karşılık kullanılmaktadır. Kan, balgam, sevda ve safra insan vücudunun temelini oluşturan dört sıvı olarak kabul edilmektedir ki bunların tamamı nutfenin içinde saklıdır. Bunların bir müddet zarfında anne rahminde deveren etmesiyle insan akla ve surete bürünür.

Fasl

İnsanın halk edilmesi bahsinden sonra Aşkî, madenler ve hayvanat bahsine değinir. Evvela anasırla beraber madenler, ardından nebatlar yani bitkiler ve onları müteakip de hayvanlar yaratılmıştır. Yaratılan hayvanlardan bazıları yiyilmekte bazıları da kullanılmaktadır. Âlemlere kaf-nun yani “ol” emrini salan Allah içte ve dışta ne varsa nakış gibi işlemiştir. Bunları görünen ve görünmeyen her türlü varlık için değerlendirebiliriz. Elimiz ve ayağımız dış dünyayı keşfetmede kullandığımız uzuvlarımızken dimağ (kavrama gücü) ve gönül de soyut, ilahi ve görünmeyen varlıkları, mefhumları idrak etmede yardımcımızdır.

Araya yukarıda kaydettiğimiz bahsi yerleştiren şair, ahlât-ı erbaaya tekrar geri döner ve onları bedende kuvveti peyda eden unsurlar olarak aktarır. İnsanın anne karnındaki gelişimini ve ihtiyaçlarını sıralamaya başlar. Anne karnında el ayak gibi uzuvları gelişmiş olan insanın gıdaya duyduğu ihtiyacı anlatır. Gıdası annesinin rahmindeki kan olan canlının hayatını idame etmek için ihtiyaç duyduğu bu gıdayı göbekten aldığını aktarır. O kanın ciğerde hazmedildiğini ve rûh-ı nebâtî denen ruhun ortaya çıktığını ifade eder. Rûh-ı nebâtî canlıların doğma, büyüme, üreme, boşaltma gibi biyolojik gereksinimleri yerine getirmesine yardımcı kuvvet olarak ele alınabilir. Rûh-ı nebâtî

vasıtasıyla biyolojik ihtiyaçlarını gideren insan hayvanî ruh aracılığıyla da canlılığını kazanır. Yaşamı hayvanî ruh temsil eder. Ruh-ı nebatinin meylettiği yeri mide olarak kabul eden şair, hayvani ruhun meylettiği yeri de gönül olarak değerlendirir. Pek çok âlim tarafından da bu ruhun yeri kalbin boşluğu olarak kabul edilir.

Rûh-ı hayvânînin olgunlaşmasıyla, kemale ermesiyle nefsanî ruhun meydana geldiğini söyler. Bu ruhun yerinin dimağ, beyin olduğu düşünülmektedir. Sinirlere ve eklemlere hükmeder. Hareketleri sağlar. Kavrayıcı ve harekete geçirici kuvvet olarak değerlendirilen rûh-ı nefsanî çeşitli vasıtalarla kavrama ve harekete geçirme kudretini kullanır. Zahirî ve batınî olmak üzere iki ana kola; bu ikisi de kendi içinde beşe ayrılır. Bunlar havass-ı penc günümüz Türkçesindeki ismiyle beş duyu olarak adlandırılır. Zahirî yani görünen âlemdeki duyularımız görme, duyma, koklama, işitme ve dokunmadır. Şair batınî yani görünmeyen âlemdeki duyularımızdan ise hayal, vehm ve hiss-i müştereği zikreder ve onlar hakkında bilgi edinebilmek için akılla değil kalple hareket edilmesi gerektiğini aktarır.

Havass-ı zahir ve yahut batın ne varsa bunlar tıpkı diğer âlemler, ruhlar ve varlıklar gibi birbirinin yansımasıdır.

Fasl der-beyân-ı kuvvet-i muharrike ber-ân-ke kuvvet-i muharrike hem ber dü kısım est.

Şair, varlıkları harekete geçiren kuvvet ve onun iki kısım oluşu hakkında yazılmış bir bölümle sözüne devam eder. Azaları harekete geçiren kuvveti bâis yani eylemin yapılmasına sebep olan, diğeri de eylemi yapan olarak tanımlar. Bu kuvvetin suretinin, mahiyetinin ne olduğu düşünüldüğünde bunun daima Allah'ın zatıyla kaim olduğunu yani var olabilmek için ancak ona muhtaç olduğunu ifade eder. Yerini gönül olarak kabul eder. Bu kuvvete kimi zaman ruhanî kuvvet derler, kimi zaman da şehvete ait kuvvet dendiğini belirten şair insan ve hayvanın meratib bakımından bu ruhları paylaştığını belirtir. Nebatî, ruhanî ve insanî ruhların içinde güzide olan rûh-ı insânîdir.

Canlı, faal ve idrak edici bir öz olarak değerlendirilen bu cevhere nefis-i nâtika da der. Şaire göre nefis-i nâtikanın mekanı, bir sonu, cismi yoktur. Şair, ruhun ne olduğu konusunda fikir beyan eden bütün grupların bunda hem fikir olduklarını belirtir.

Der-beyân-ı ‘urûc-ı rûh-ı insânî dîger est vü rûh-ı hayvânî dîger

Bu kısımda şair insanların ilim, irfan ve takvasını ziyadeleşmek suretiyle ne derece yükselebileceğini anlatan beyitler kaleme almıştır. Ona göre evvela Allah’ın onu yaratmasıyla kişi esma-ı hüsnanın manasına mazhar olmuştur. Hakikati idrak etme vaktine erişmişse kişi artık merd-i dâna mertebesindedir. Burada Allah’ın nurunun her şeyde sıfata büründüğünü bilir. Kişi eğer insan ruhuna sahip olduysa artık anlama kabiliyetine sahiptir ve bu yolda ilerlemelidir. Yalnızca Allah’ın isimlerini kavraması daha yüksek mertebelere erişmesi için kâfi değildir. Dinin emri olan farz ve sünnetleri yerine getirmek, şeriat ehli olanların sözlerine kulak vermek, nebilerinde yolunda onları takip etmek, Hz. Peygamber’in emrine uymak onun bir mertebe daha atlamasına ve mümin makamına oturmasına vesile olacaktır. Kişinin mescitlerde kendini zikre adaması onu âbid (ibadet eden) kullardan eyles. İbadetinin yanında mal ve makam arzularını terk edip, cismani ne varsa onların şehvetinden kurtulup, aşkın elemiyle mutluluk bulursa merd-i zâhid mertebesine erişir. Ancak kişi bütün bu makamlarda hâlâ işin sırrına ve özüne erişebilmiş değildir. Eğer o zühdün (takvanın) özüne ulaşmayı başarabilirse artık ârifler zümresine dahil olduğu kabul edilebilir.

İster cismanî ister ruhanî manada yaratılan her şey için bir mertebe yani kademe kademe yükselme sistemi olduğunu söyleyen şair, ârifler zümresine erişmekle urucun tamamlamadığına inanır. İbadet etmek bu mertebeleri aşmak için gerekli olanlardandır ancak bunlar hakikate ermeye yetmez. Akıl ve filden öte ilham yüce makamlara erişebilmenin anahtarlarından biridir. İrfanını ziyadeleştirmiş kişiye Allah tarafından ilham bahşedilir, bununla velilik makamına yükselir ve böylesi kişiler sevilmelidir. Velilik makamına erdiğinde kişi mucizelerle kendisine ulaşan haberleri halka duyurmalı ve onu Hakk’a davet etmelidir. Kendisine vahiy yoluyla kitap indirildiğinde de artık nübüvvet makamına erişmiş ve Allah’ın resulü olmuştur. Nübüvvetle Nûru’n-alâ-nûr olmuştur. Artık vazifesi halkı şeriat âdâbına davet etmektir. Onun yaptığı bütün işler halkın kabulüdür, zira o Hakk’ın resulüdür. Resuller arasında peygamber oluşları bakımından bir farklılık olmasa dahi sabır, gayret ve kararlılıkları bakımından

bazılarının daha yüce olduğu beyan edilir. Bunlara ulü'l-azm peygamberler denmektedir. Şair, resullük mertebesinden ulü'l-azm mertebesine yükseldikten sonra ise Hâtem kabul edilen Hz. Muhammed'in varlığıyla insânî ruhun yükselişinin tamamlandığını beyan eder. Ruhların en yücesi odur ve yüce miraca yükselmek şerefi de ancak ona layıktır. Aşkî ilim, takva ve gayretle kimi aşamaları geçmenin mümkün olabileceğini söylerken bazı makamlara erişebilmenin ise yalnızca Allah'ın ihsanı ile mümkün olabileceğini belirtir. Ancak kişinin yapması gereken tek şey riyazet çekerek yani dünyevî arzulardan kendini soyutlayarak elinden geleni yapmaktır. Kişi nasıl ki toprağa ne ekiyorsa onu biçecektir; yaptığı eylemler ne ise ancak onların karşılığını alacaktır. Kendi mevki ve makamını belirleyen de ancak kendisidir.

Ehl-i hikmet olanlar kişinin hakikate erebilmesi için taharet ehli olmak gerektiğinden söz ederler. Taharet demek yalnızca bedenen değil, ruhen de mevcut olan bütün kirlerinden, içinde taşıdığı şerden kurtulmaya çalışmaktır. Kemali yani olgunlaşmayı ancak ilim ve taharetle edinmek mümkündür. Allah'ın ilmine eriştiğini sanan kişi bilmelidir ki o ilmin sonu yoktur.

Dünya hâlini bir seyr ü sefer olarak niteleyen Aşkî için kendi hakikatine, özüne vâkıf olan kişi âriflerdendir. Ancak yalnızca bu hakikate arif olmak kâfi değildir. Önemli olan bunu bir yandan da aktarabilmektir.

Aşkî'nin şimdiye kadar bu fasılda anlattığı her şey gayb ve şehâdet âlemlerinin anahtarı mahiyetindedir; özetle kişi irfan içinde "men aref" sırrına vâkıf olmalıdır. Bu "Kendini bilen Rabbini bilir" kelâm-ı kibârına göndermedir.

Fasl

Aşkî, ruhun urucunu nasıl tamamlayacağını ve hangi mertebelere erişebileceğini anlattıktan sonra ruhun kaç türlü olduğuyla ilgili bir fasıl açar. Şair, önce kimilerinin dört kimilerinin de beş olarak kabul ettiğini belirtir. Ruh-ı kudsînin de dahil edilmesiyle beş türlü ruh olduğunu aktarır. Ruh-ı kudsî ulvî olandır ve ondan geriye kalanların hepsi süflîdir. Halk içinde muteber olan da ulvî olandır.

Her bir ruhun bedende bir tezahürü vardır ki şair bunu nur olarak değerlendirir. İnsanların içinde olan birer cevher olarak kabul ettiği ruhun, bazılarının hayvanlarda da olduğunu aktarır.

Bir nevi aza olarak saydığı ruhu okuyucusu için daha açık bir biçimde aktarmaya çalışan Aşkî, evvela ruhu bir kandile benzetir. Rûh-ı nebâtî denen ruh ise tıpkı o kandilin etrafını saran cam gibidir. Hayvanî ruh, kandil içindeki fitil gibidir ki yakmak için gerekli malzemelerden biridir. Fitolin, camın varlığı onu yakmaya yetmemekte ve bir yağa da ihtiyaç duyulmaktadır. İşte nefsânî ruh da bu yağ misalidir. Bu kandilin yanmasıyla zuhur eden ışık da onun insânî ruhudur.

Yukarıda ruhu beşe ayıran şair, bir başka temayülü de aktarır. Bu temayüle göre ruhun kendisi birdir; ancak beş mertebesi vardır. Yüceliği veya bayağılığı bu mertebelerden kaynaklanmaktadır.

Fasl nedânî ki mebd'e'-i cism çîst ve ez çe peydâ âmed ü menba'-ı rûh çîst ez çe peydâ âmed

Cisimlerin ve ruhun kaynağı nedir ve neyden meydana gelmişlerdir? sorularına cevap aradığı bu bölümde Aşkî şunları söyler:

Anasır-ı erbaa denilen dört unsur bunun kaynağıdır ve Hayy ve Kâdir sıfatıyla Allah bunları mevcudiyet için var etmiştir. Bu dört unsurun sureti ve manası vardır ve şair okurunu bundan haberdar edecektir. Bunlar basit cisimler olmuşlardır ve birini Allah yaratmış birine de emretmiştir. Unsurların tabiatlarla karışması sonucu mizaç meydana gelmiştir.

Buyurur bu maħalde ol zi'l-cûd minhu beda ve ileyhi ye'ûd

Fasl

Şair, beşinci unsur olarak felekleri sayar ve nokta-i hâk ibaresiyle kastedilen dünyanın merkezde olduğunu belirtir. Dünya bir yumurtaya benzetilir ve insan da onun içindeki

sarısı gibidir. Yumurtanın sarısını kaplayan suyu tıpkı semaya benzetilir. Onun yumurtanın sarısına kap oluşu gibi sema da dünyaya bir nevi kap olmuştur.

İnsanlar yaratılışlarında nebâtî, hayvanî ve insanî ruhların üçünü de taşımaktadırlar. Şair her ne kadar bunlara ruh dese de onları aslında birbirinden bağımsız ve ruhun çeşitleri olarak görmez. Onlar ancak ruhun mertebeleridir. Her şeyin farklı manalar, biçimler kazanmasını sağlayan şey meratib denen olgudur. Cihanda cisim de ruh da birdir ve adeta bir hazine gibidir ve bu hazinenin kapısı ve anahtarı da birdir.

Âlemde görülen bunca kesret aslında zatı bir sıfatı binbir olan Allah'ın bir tecellisidir. Bunca şeye hayat veren yalnızca Allah'tır. Bu kadar çok varlıktan söz edilse de nihayetinde âbid ancak Vâhid olan Allah'a ulaşabilecektir. Görülen bütün varlıklar yalnızca Allah'ın sanatının bir parçasıdır ve bunda masivanın hiçbir dahli yoktur. Her şey birbirinden türemiş görünse de hakikati arayan kişinin varacağı tek nokta Allah'ın mutlak zatıdır. O'nun nuruyla dolmuş olan âlemde o nur insanın hayatının da kaynağı olmuştur. Bahsi geçen nurun adlandırılması konusunda da yine farklı eğilimler mevcuttur.

Şairin ifadelerinde kimilerinin bu nura tabiat, tarikat ehli olanların ruh dediğini, kimilerinin akıl kimilerinin de nur-ı mutlak dediğini anlarız. Ancak eserinde yaratılışla ilgili meselelere değindiği kısımlarda şairin her zaman mutlak, kendi zatıyla kaim olan Allah'a varmadığını görmekteyiz. Tek yapılması gereken yine kişinin kendi özüne dönmesi ve can gözüyle hakikate bakmasıdır. Sâlikin kendi özüne bakabilmesi de sadece kendi çabasıyla mümkün değildir. Sâlik bu yolda bilgili insanların sohbetine dahil olup, onlara yakın olmaya çalışmalıdır. İrfan ehline yakınlaşıp onun sırlarına vâkıf olduğu vakit sessizliğini muhafaza etmeli ve bu sırrı korumalıdır. Feragat köşesinde inzivaya çekilmeli ve dünya zevklerine dair her şeyden elini çekmelidir.

Bu fasılda şair biri beyit ikisi de rubâî olmak üzere üç Farsça manzum parça nakleder. Bunların hemen arkasından Farsça beyitlerin anlamına paralel bir çeviri yaparak metnin ritmini değiştirir, metne bir hareket katar. Bu kısımlarda metnin tamamına

hakim olan hakikati kendi özünde aramak gerektiği, kendisinin özünde taşıdığı bu gerçekten bihaber olduğu, ancak gönül gözüyle bakılırsa gerçeğin bulunabileceği minvalinde mısralar nakleder. Tıpkı Nil'in kenarında olup susuzluk çeken ya da hazineler içinde için yokluk yaşayan biri gibi hakikate yakın olup aslında ondan nasibini alamamaktan şikâyetçidir.

Fasl iy dervîş çün hod-râ şinâhten ü merâtib-i hod-râ şinâhti geşt eknûn bedân-ki ez şinâhten-i ho düvâzdeh mes'ele-i müşkil-ter u mekşûf rûşen şod (?)

Her şeyin yaratılışında bir aşama, mertebe olduğunu, hiçbir şeyin topyekun yaratılmadığını sık sık aktaran şair bu kısımda mertebelerin yaratılışını aşağıdan yukarıya doğru tekrar eder. Evvela unsurlar yaratılmış, ardından tabiatlar, üçüncü olarak da felekler ile yıldızlar yaratılmıştır. Nefisler ve akılların yaratıldığını anlatır. Dördüncü olarak yaratılanın adını zikrelemese de yerinin yükseklerde olduğunu ve latif bir yaratılışa olduğunu söyler. Ardından nazmettiği beşinci ve altıncı mertebelerin de adını aktarmaz ancak tabiatları gereği merkezine meyilli olduğunu ifade eder. Altıncısı da âlemin fertleridir. Diğer bütün mevcudat gibi meyli merkezine doğrudur. Yedinci âlem cisimler ve ruhlar âlemidir. Biri bir kadehe benzetilirken birisi de bir yol gibidir. Sekizincisi ise teklik makamına dahil olan melekût âlemidir. Dünya denilen âlem duyularımızla algılanabilirken melekût âlemi zahirî duyularımızla algılanamaz. Sâlik hakikate erebilmek için muhakkak ki çalışmalıdır. Ancak ne kadar çalışırsa çalışsın nurun ne olduğunu gözleriyle müşahede edebilmesi mümkün değildir. Şüphe yoktur ki nur görülebilen bir varlık değildir. Eğer sâlik gördüğünü söylüyorsa da bu şaire göre ancak yıldızların parlaklığıdır. Kişi ancak bir rüya görmüş olmalıdır. Nuru yani şair için mevcudatın özünü görebilmek gözle değil ancak basiretle yani sezgi gücüyle mümkündür. On yedinci mertebe olarak belirttiği yedi ismin de yine meratible ortaya çıktığını belirtir. Sâlike seslenen şair, yukarıda önce de zikrettiği gibi Allah'ın sonsuz sanatlarını görmesini salık verir ve bunun için adeta bir ayna gibi hakikati yansıtan, cemali Huda'nın nuruna mazhar olmuş bilgili insan diye tanımladığı kişilere katılması gerektiğini belirtir.

Fasl der-beyân-ı ânki insân-ı sagîr nüsha vü ... insân-ı kebîr est

Mevcudatın kaynağı olan Allah, insan-ı kebîr de denen kâinata ne bahşettiyse onun bir numunesi mahiyetinde olan insana da aynısı bahşetmiştir. Birine bakmak diğerinde de neler olduğunu görmek için kâfidir. Şeriat, hikmet veyahut vahdet ehli olanların

hepsinin gayesi bu hakikate erişebilmektir. Bu kişiler ve onların söyledikleri hakkında şüpheyeye düşmeye gerek yoktur. Aralarındaki fark hakikate erişmek için seçtikleri yoldur. Kimi keşif yolunu, kimi de nakil yolunu seçmiştir.

Hakk'ın yarattığı bütün mevcudatın adını âlem olarak aktaran şair, bütün bunların yine Allah'ın sıfatlarından izler taşıdığını vurgular. Allah'ın ilim ve iradesinin izlerini görmek, anlayabilmek için Huda ona akli halife olarak göndermiştir.

Fasl der-beyân-ı ef'âl-i halife-i Hudâ

Allah'ın halife olarak tayin ettiği âfâk ve enfüs bahsini ve onların fiilerini aktaran bir bölümdür. Burada anlatılanlar şöyledir:

Allah bir şeyi var ettiğinde bunu hem arşta ve hem de kürside var etmektedir. Varlıkların izleyeceği yolda evvela yedi felektir. Nura kavuşan canlar bize Hakk'ın ilim ve fazlını gösterir. Allah bütün mevcudatı hem soyut -can, nur, ruh ya da akıl olarak nitelendirilen her şey- hem de somut olarak -cisim- halk eder. Bunlardan soyut olanına âlem-i emr denir, somut olanı ise âlem-i halk olarak adlandırılır.

Şehâdet ve gayb âlemlerinde mevcut olan ne varsa bunlardan biri aklîdir; diğeri hissîdir. Şehâdet âleminde var olanlar akıl ve görme yoluyla idrak edilebilir. Gayb âleminde var olanlar ise ancak his yoluyla, basiretle kavranabilir. Şair hakikati arayan kişinin bu yolda kendini kaybetmesine vecd-i hâl der ve eğer bu yolda kemale ererse, maksadına ulaşırsa bahtı açık olarak değerlendirir.

Fasl-ı cevher-i evvel

Bu kısımda şair nutfeye ve cevher bahsine geri döner. Ayrıca Cibril hadisine bir gönderme yapar. Söz konusu hadise göre Cebrail insan kılığında Hz. Muhammed'e görünmüş ve ona sorular sorarak onu cevaplarından sonra tasdik etmiştir. Ayrıca İslam anlayışında Cebrail melekler içinde en yüce olandır ve işi cihana feyiz vermektir. Cebrail Hz. Peygamber'e vahiyler getirmiş ve pek çok peygambere ilmi vasıtasıyla yardım etmiştir. Bu sebeple ilmin tahsil edilebileceği bir makam olarak da değerlendirilir. Nitekim Aşkî'nin ifadelerine bakılırsa onun da bu temayülde olduğu

görülür. Bir merâtib üzere kurulan âlemlerde her bir felek birbirinin örneği ve bir bakımdan da besleyicisi, kaynağı mahiyetindedir. Feleklerin her birinde hangi gezegenin olduğu bahsine de değindikten sonra sülûkun ne olduğu ve sâlikin kim olduğu faslına geçer.

Fasl der-beyân-ı ânki sülûk çîst vü nîst sâlik der-sülûk çîst bâb-ı siyüm

Şair bu kısımda söze sülûkun Arap dilinde ne manaya geldiğini vererek başlar. Ardından seyr-i ilallah seyr-i fillah kavramlarıyla sâlikin yolunun bunlar olduğunu belirtir. Kısaca ne olduğunu belirtmek gerekirse seyr-i ilallahla Allah'a yolculuk kastedilir. Sâliki fenafillaha götürür ve Allah'ın zatında, bilgisinde yok olur. Seyr-i fillah mefhumu ise Allah'ın bilgisinde, varlığında yapılan ruhanî yolculuk içindir. Bu evrede sâlik Allah'ın bütün nitelikleriyle donanır ve bütün beşeri özelliklerini kaybeder.

Hakikate ermiş olan evliyallah, ehl-i itlak için sâlikin ahlakını iyi yönde değiştirmesi sülûkun kendisidir.

Bu yol, zorludur ve buna erişebilenler ancak binde birdir. Gönülden Allah'a sığınıp doğru yola yönelmekle bu yolda ilerlemek mümkündür ve ancak sâlik kendi öz varlığından geçerek hakikate ulaşabilecektir. Maksadına erebilmesi için dünya zevklerine zerrece tamah etmemeli ve yayın bükülmesi gibi o da belini bükmeli ve gururunun terk etmelidir.

Fasl der-beyân-ı ânki hicâb u makâm çîst

Bu fasılda hakikate ulaşma yolunda ilerleyen sâlikin maksadına ulaşmasına engel olan şeylerden söz edilmektedir. Aşkî'ye göre maksada erişmeyi engelleyen dört örtü vardır. Bunlar makam ve mal hevesi, asi olmak ve kötü olanı taklit etmektir. Bunlardan kurtulmanın yolu da taharettten geçer. Farzların ilki olan taharet yani her manada temizlenmektir. Bunu sebatla çalışmak ve niyet takip eder. Şairin daha önce de belirttiği gibi mutlak surette riyazet çekmek maksuda ermekte kolaylaştırıcıdır.

Fasl der-beyân-ânki niyyet-i sâlik der-sülûk cîst

Aşkî bu kısımda sâlikin sülûk yolunda niyeti nedir? sorusuna cevap arar. Riyazet çekerek hakikate varacak sâlik bu yolda Hakk'ı bulmaya çalışmalıdır. Bütün mevcudat Hakk'ın tezahürüdür. Yalnız o zatın nurundan bir parçadır ve ona giden yol basiretten geçmektedir. Gönlü her türlü fitne ve fesattan temizlemek mecburiyetinde olduğunu ifade eder.

Ağacın şeklinin tohumda saklı olması gibi sâlikin varmak istediği hakikat, sırların keşfi de yine onun kendisindedir. Gamlanmasına gerek yoktur. Zira bu ilimler zaten onun içinde saklıdır.

Fasl der-beyân-ı nasîhat

Bu bâbda şair eserini okuyanlara nasihatlar vermektedir. Hakk'ın yakınında olmak isteyen bir kişinin yapması gereken insan-ı kâmil olmaya çalışmaktır. Böylelikle sonsuz cennete kavuşmuş olacaktır. Bunun yolu da sıklıkla zikredilen taharettir. Kişi önce kalbini gayra dair her şeyden temizlemeli ve insanları incitmekten kaçınmalıdır. Beline himmet kuşağını sıkıca bağlamalı ve mal, mülk, mevki arzusundan vazgeçmelidir.

İnsan dokuz mertebe üzerine yaratılmışken dokuz ruhunun her biri de birer felek üzerine kuruludur. Buna bağlı olarak her sülûkun da birer makamı vardır ve sâlik her bâbdan istifade ederek geldiği yere geri dönecektir.

Hâtîme

Metin boyunca pek çok konuya değinen şair, sözü artık hâtîme bölümüne getirmiştir. Bu kısımda eserinin yazılmasına vasıta olan kişinin kim olduğunu aşağıdaki mısralarıyla aktarır.

Sebeb kim oldı-y-ısa bu kitâba

Anı hayr ile zıkr it [sen] şevâba (b. 927)

Olupdur mahremi şâh-ı cihânuñ

Cihânda Muştafâ'dur nâmı anuñ (b. 928)

Manzumenin başında da söylediği üzere bu kişi Sultan II. Selim'in ağalarından Mustafa isimli bir zattır.

Hâtıme kısmı Aşkî'nin kaleme aldığı esere hangi ismi verdiğini ve eserini hangi yılda bitirdiğini söylemesi bakımından ayrıca önemli bir bölümdür.

Delîl'üs-sâlikîn oldı buña nâm

Çokuz yüz sekseninde buldı itmâm (b. 930)

Buna göre şair eserine Delîlü's-sâlikîn adını vermiş ve onu H. 980/M. 1572-3 tarihinde tamamlamıştır.

Yukarıda ayrıntılı bir biçimde anlatıldığı üzere Aşkî, eserini yaratılış bahsi ve insanın hakikate erme yolunda yapması gerekenlere hasretmiştir. Bu husustaki görüşlerini aktarırken sanatkârâne bir üslûp kullanmayı seçmiş ancak çağdaşı olan pek çok şairin aksine sade ve anlaşılır bir dil kullanmayı seçmiştir. Aşkî'nin bu eserinde karmaşık tamamlamalara, söz sanatlarına yoğun bir biçimde rastlayamayız. şair meramını okuruna açık bir biçimde genellikle öğüt verir bir biçimde aktarmaktadır. Kimi zaman okuruna anlattığı bahsi anlayıp anlamadığı hususunda sorular sorar ve yine anlattığı şeyi farklı bir ifadeyle tekrar açıklamaya çalışır.

2.2. Eserin Menâzilü's- sâlikîn ve Muhtâr-nâme ile mukayesesi

2.2.1. Menâzilü's- sâlikîn ve Delîlü's-sâlikîn mukayesesi

Aşkî tasavvufî mahiyette olan Delîlü's-sâlikîn ve Menâzilü's-sâlikîn eserlerinin ikisinde de bazı bölümlerde genel itibarıyla benzer konular farklı mısralarla aktarılmıştır. Çalışmamızın bu kısmında bahsi geçen iki eser arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız. Bundan sonra tekrardan kaçınmak ve okuru yormamak adına Menâzilü's- sâlikîn adlı eser kısaca M. S. ve Delîlü's-sâlikîn adlı eser de D. S. olarak yazılacaktır.

Yazıldıkları tarih açısından M.S.'de şairin;

Budur ben bendenüñ dāyim du'āsı

Yakında feth ola Kıbrıs aşası (M. S. b. 733)

beytiyle belirttiği üzere henüz Kıbrıs Adası fethedilmemiştir ve şair bu uğurda dua etmektedir. Kıbrıs'ın fethinin 1571'de tamamlanmış olduğu bilgisine sahip olduğumuza göre eserin bu tarihten önce yazılmış olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Sadık Yazar da çalışmasında bu noktaya dikkat çekmiştir.¹³¹ D. S. ise

Delîl'üs-sâlikîn oldı buña nām

Çokuz yüz sekseninde buldı itmām (D. S. b. 930)

---

¹³¹ Yazar, a.g.e., s. 34.

mısralarında açıkça kaydedildiği üzere eser H. 980/ M. 1572-3 tarihinde tamamlanmıştır. Yani Kıbrıs'ın fethinden sonra kaleme alınmıştır. Ayrıca

Bir ednā kıula emri itdi o server

Yemen iqlīmi feth oldu ser-ā-ser (D. S. b. 104)

ve

O şāhuñ ibtidā olan ğazāsı

Yemen iqlīmi Kıbrīs'ũñ adası (D. S. b. 106)

mısraları da bize Kıbrıs ve Yemen'in padişahın ilk seferleri olduğunu ve Yemen'in feth olduğunu açıkça gösterir.

M. S. Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün vezniyle yazılmışken D. S. Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün vezniyle yazılmıştır.

D. S. genel anlamda klasik mesnevî kurgusuyla yazılmışken M. S.'de bu bölümlendirmeye rastlanmaz. M. S.'de eserin tercüme edildiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Konuyla ilgili olarak Sadık Yazar'ın bu eserin Vâhidî'nin ve Nesefî'nin eserleriyle olan ilişkisi hakkında verdiği bilgileri çalışmamızın şairin eserlerini anlatığımız bölümünde aktarmıştık. D. S.'de şair eserini sunduğu ağa için kalem aldığı bölümde

Didi var tercüme kııl bir risāle

Tamāmin eylegil Hâkķ'a havāle (D. S. b. 135)

diyerek eserinin tercüme olduğunu aktarır.

İki eser de II. Selim zamanında onun odabaşılığını yapmış Mustafa isimli bir ağaya sunulmuştur. Yazar, M. S. adlı eserin bir nüshasında sunulduğu ağanın adının Mahmud olarak da kaydedildiğini aktarır. Böyle olsa bile en azından eserin bir nüshası tıpkı D. S.'de olduğu gibi aynı isimli ağaya sunulmuştur. Ağa için nazmedilen mısralar da birbirine benzemektedir.

Muḳarreb çākeridür pādiṣāhuñ

Odur hem-sāyesi zıll-i İläh' uñ (D. S. b. 153)

D. S.'de yukarıdaki gibi geçerken M. S.'de de aşağıdaki gibidir:

Olupdur odabaşı pādiṣāha

Odur hem-sāye ol zıll-ı İläha (M. S. b. 726)

İki eserde de benzer konularda yazılmış pek çok beytin mevcut olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunları şöyle aktarabiliriz:

Kenz-i maḥfī idi der-remz-i 'amā

Diledi kim eyleye 'arz-ı liḳā (M.S. b. 11)

Allah'ın gizli bir hazine olup bilinmek istemesi manasına kullanılan kenz-i mahfî ifadesi M. S.'de de geçmektedir. Yaratılışın Allah'ın arzusu ve isteğiyle olduğunu belirtmek için bilhassa kullanılan bir ifadedir. Allah'ın 'amâ denilen yerde gizli bir

hazinesi olması ve âlemi yaratmak istemesi üzerine deniz gibi nuru coşmuş ve âlem yaratılmıştır. D.S.'de ise

Ḥudā bir kenz-i maḥfīdi ‘amāda

Ḥudā mevcūd-ıdı muṭlaḳ Ḥudā’da (D. S. b. 264)

biçiminde geçmektedir. Allah ‘amâ denilen ve bir buluta benzetilen yerdedir ve onun zatından başka herhangi bir şeyin burada varlığından söz edilemez.

M. S.’de “Der-beyân-ı merâtib-i ‘âlem-i ervâh” başlıklı bölümde ruhların nasıl ve hangi sırayla yaratıldığı anlatılmaktadır. Genel olarak yaratılış bahsi söz konusu olduğunda bir coşma halinden ve Allah’ın bir nazarıyla her şeyi var ettiğinden söz edilir. Bu kısımda da aynı temayül mevcuttur.

Başa geldi zübde-i cevher revân

Rûḥ-ı ḥâtem yaradıldı ol zamân (M. S. b. 29)

Evvela o cevherden rûḥ-ı ḥâtem olarak kastedilen Hz. Muhammed’in yaratıldığı belirtilir. Yaratılış, D. S.’de

Nazar kıldı vü cūş itdi o deryâ

Şafâdan rûḥ-ı ḥâtem oldı peydâ (D. S. b. 327)

beytinden anlaşılacağı üzere aynı biçimde başlamıştır.

Hz. Muhammed'in ruhundan sonra iki eserde de hangi ruhların yaratıldığı aktarılır. İki eserde de sıralama nerdeyse aynıdır. Ancak M. S.'in bu bölümünde nebilerin ruhlarının yaratılışıyla ilgili bir beyit yokken D. S.'de bu bahiste Aşkî,

ılıp ol zübdeden ol ayy u ādir

Be-külli enbiyā rūhını tāhir (D. S. b. 330)

mısralarını söyler. M. S.'de kâfirlerin ruhlarının da yaratıldığı belirtilirken D.S. de bu minvalde bir beyit yoktur. Yine aynı bölümde D. S.'de şair,

Melāyik alk  olup geldi uhūra

Boyandı 'ālem-i melekūt nūra (D.S. b. 334)

ve

Bu tertīb üzre urmuşdur ol üstād

Esās-ı 'ālem-i melkūta bünyād (D. S. b. 335)

diyerek melekūt āleminin yaratılışının tamamlandığını belirtir. M. S.'de de şair,

İşbu deryānuñ kefinden ol Aad

ıldı ĩcād-ı melā'ik bī-'āded (M. S. b. 37)

‘Ālem-i mel(e)kūti çün kıldı tamām

‘Ālem-i ġaybī dinildi aña nām (M. S. b. 38)

diyerek melekūt âleminin tamamlandığını aktarır. Her iki metinde de sırasıyla nelerin yaratıldığı aktarılmaya devam etmektedir. D. S.’de

İdüp ol Kādir ü Hayy u Tüvānā

O dürdüñ zübdesinde ‘arşı peydā (D. S. b. 338)

ve

Dağı cüş eyledi zübde çün kıand

O dem kürsīyi halk itdi Hudāvend (D. S. 339)

diyerek arşın ve kürsînin yaratılışını iki ayrı beyitle aktaran şair M. S.’de bunu

Ol güherden ‘arşı bünyād eyledi

Zübdesinden kürsi icād eyledi (M. S. b. 42)

sözleriyle aktarır. D. S.’de bu aşamaların her birini birer beyitle aktaran şair M.S.’de bunları kısaltarak aktarır.

Yine M. S.’de “Der-beyân-ı merâtib-i ecsâm” başlıklı bölümde arşın ve kürsînin yaratılışından sonra

Gökleri halk itdi döndi ol Vedūd

‘Ālem-i ecsām o dem buldı vücūd (M. S. b. 44)

mısralarıyla göklerin yaratılışını anlatır ve âlem-i ecsâmın tamamlandığını aktarır. D. S.’de ise âlemlerin yaratılması bahsi daha ayrıntılıdır. Zira yaratılış bahsi, âlemler M. S.’de yalnız birkaç yerde geçerken D. S. metni ise tamamen yaratılışın ne olduğu, ilk olarak neyin yaratıldığı, insanın yaratılışının ne suretle olduğu, meratib bahsinin neyi içerdiği, insan-ı kâmil, sülûk ve seyrin ne olduğu gibi daha pek çok konuya değinilmiştir.

M. S.’de genel itibarıyla sâlikin sülûk yolunda nelere dikkat etmesi gerektiği, pîr-i nâkısın ve pîr-i kâmilin hangi özellikleri taşıması gerektiği, sülûk yolunda şartların ne olduğuna dair pek çok bahis geçer.

D. S.’de yaratılışın neredeyse tüm aşamaları aktarılırken M. S.’de yalnızca âlem-i ervâh ve ecsâmın yaratılışı bahsi kısaca aktarılır. İnsanın yaratılışı aşamasına dair D. S.’de olduğu gibi ayrıntılı bir anlatım yoktur.

D. S.’de nefsin mertebeleri hakkında ayrıntılı bilgi vermek yerine bilhassa ruh-ı nefsânî bahsine değinilir.

Çün oldı rûh-ı nefsâniye vâşıl

Anuñla nefis ü ‘aqlı itdi hâşıl (D. S. b. 171)

O zübde ola mülhâk çün bu nûra

Geliser rûh-ı nefsânî zuhûra (D. S. b. 614)

Κίλup cā rūḥ-ı nefsanī dimāġı

Κurupdur kulle-i serde otāġı (D. S. b. 620)

gibi kimi beyitlerde şair insana akıl ve idrak etme gücü veren ruhun, nefsin ne olduğunu, insan vücudunda nereye konumlandığını aktarır. Ancak M. S.'de böyle bir noktaya da rastlanmaz.

Şair, M. S.'de nefsin mertebelerinin ne olduğu ve sâlikin sülûk yolunda aştıkları mertebelere göre hangi nefis mertebesine ulaştığını aktarır. Sâlikin sülûk yolunda sırasıyla erişmeye çalıştığı mertebe sayısı yedidir. Bu yedi nefis mertebesini yani nefsi emmâre, nefsi levvâme, nefsi mülheme, nefsi mutmainne, nefsi râziye, nefsi marziye, nefsi kâmileyi uzun uzun anlatır. Bu bahsin uzamaması için yalnızca iki örnek vermekle iktifa edeceğiz.

Nefs-i emmâredür anuñ reh-zeni

Virmegil dest-i riyāya dāmeni (M. S. b. 237)

Muṭma'inne nefsi aña ḥāşıl olur

Ḥaḳḳa bī-çün u çırā vāşıl olur (M. S. b. 269)

Aşkî, nefis mertebelerini de zikrettiği bölümlerin her birinde seyr-i ilallah, seyr-i fillah, seyr-i maallah, seyr-i anillah, seyr-i billah gibi tasavvuftaki manevi ilerleme derecelerini de uzun uzun aktarır. D. S.'de ise yalnızca bu mertebelerden seyr-i ilallah ve seyr-i fillah mertebelerini zikreder.

Sülûk oldur yûri var olğıl āgāh

Yoluñ seyr-i ila'llāh seyr-i fi'llāh (D. S. b. 873)

sözleriyle seyr-i ilallah yani Allah'a yolculuğu ve seyr-i fillah Allah'ta yolculuğu sülûk olarak ifade eder.

Ṭutar seyr-i ila'llāh gerçi ğāyet

Bulunmaz seyr-i fi'llāh nihāyet (D. S. b. 874)

Gerek sâlik ide dāyim riyāzet

Ki yoğdur seyr-i fi'llāha nihāyet (D. S. b. 906)

Yukarıda aktarılan beyitlere bakıldığında da şair, sâlik için daima riyazeti yani dünya zevklerinden elini çekmeyi tavsiye ederken seyr-i fillah'ın yani Allah'ta yolculuğun sonu olmadığını da aktarır.

Şair, M. S. metninde Hakk'a varmak üzere çıkılan yolda on şart olduğunu belirtir. Bunlar ten temizliği, uzlet ve zikr-i Huda, devamlı sükût, oruç vs. olarak aktarılır. D. S.'de ise özellikle aktarılan ve çokça tekrarlanan riyazet ve taharet bahsidir.

Riyāzetle qarīb olup Ḥudā'ya

İrerlerdi mağām-ı enbiyāya (D. S. b. 396)

Allah'a yakın olmak ve nebiler makamına varmanın yolu riyazettir.

Velikin ehl-i hikmet ider iy dost

Riyāzet çek ki kıala tā ki bir post (D. S. b. 679)

Sâlik ancak bir derisi kalacak noktaya varıncaya kadar dünyadan elini, eteğini çekmelidir.

Revā oldur olan dīdāra müştāk

Riyāzetle ide tebdīl-i ahlāk (D. S. b. 901)

Sâlikin ahlakını değiştirmesinin yolu da yine riyazet çekmesidir.

Bulan 'ilm ü tahāretde kemāli

Bulur āhır maķām-ı lā-yezāli (D. S. b. 684)

Sonsuz makama ulaşmak ancak ilim ve temizlikte en son mertebeye ulaşmakla mümkündür.

Hicābuñ ref'i itmekdür tahāret

Maķāmuñ hāşılı 'ayn-ı 'ibādet (D. S. b. 890)

Şair, hakikate ulaşmak yolunda sâlikin engellerinden birini de hicab olarrak aktarır ve bu perdeden kurtulmanın da yolu hem bedeni, hem kalbi, hem de ruhu temizlemektir.

Her iki metinde de rastlanan tasavvufî kavramlardan biri de ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn bahsidir. D. S.'de nebilerin ve evliyaların gerçek manada ölüp yükselmeden evvel yaşadıkları manevi yükselmeyi anlattığı bölümde Aşkî şu mısraları nazmeder:

Çoyup 'ilme'l-yakîn-ile zemîni

Bulurlar menzil-i 'ayne'l-yakîni (D. S. b. 447)

diyerek evliya ve enbiyaların hakikate erdikten sonra ilme'l-yakîn yani bilgiyi yalnızca bilme aşamasını geçtiklerini ve ardından söz konusu bilginin daha kuvvetle ve gerçekçi biçimde bilinmesini ifade eden ayne'l-yakîn seviyesine ulaştıklarını aktarır. M. S.'de ise bu bahse örnek vermek gerekirse

Olur anuñ menzili 'ilme'l-yakîn

Nür-ı Hâk ile olup Allâh-bîn (M. S. b. 259)

beyti söylenebilir.

O gevher nesini añla muhaşşal

Didi ehl-i şerî'at rûh-ı evvel (D. S. b. 260)

Dağı rûh-ı Muhammed oldu nâmı

İrişdi 'arşa nür-ı ihtirâmı (D. S. b. 261)

D. S. geçen bu beyitlerde de görüldüğü üzere yaratılışın esası kabul edilen cevhere şeriat ehli olanlarca rûh-ı evvel, rûh-ı Muhammed de denir. Bu anlayış genel olarak bütün tasavvufî metinlerde bu biçimiyle karşımıza çıkmaktadır. M. S.'de de bu anlayış rûh-ı Mustafa olarak tezahür etmektedir.

Cevher-i evvel ki rûh-ı Muştafâ

Fahr-ı 'âlem menba'-ı şıdk u şafâ (M. S. b. 707)

D. S.'de karşımıza ayrıntılı olarak çıkan bir de nutfe bahsi vardır. Bu metinde Aşkî, insanın bir nutfe vesilesiyle yaratıldığını ve onun hangi merhalelerden geçip insan suretine büründüğünü aktarır.

Olan insânda a'râz u cevâhir

Olupdur nuţfede ser-cümle zâhir (D. S. b. 546)

Mukârin düşse nuţfe mâh u sâle

Olup insân irişür kemâle (D. S. b. 547)

İnsanı var eden, nasıl bir siret ve surete bürüneceğinin bütün izlerini nutfe taşır. Araz ve cevher olarak nitelenen ne varsa bütün bunlar nutfe mevcuttur. M. S.'de de şair bu bahsi şöyle zikreder:

Ṭıfldur kim tohmı anuñ nuţfedür

Çün toğar mâzerden olur nuţfe dür

Bir tohum gibi ilerde ne olacağının bilgisini içinde taşıyan nutfenin kendisidir.

Ehl-i hikmet didi işbu âleme

‘Âlem-i kübrâ vü suğrâ âdeme (M. S. b. 679)

Bu sözüñ ‘aksin buyurdu evliyâ

Kim olardur ‘abd-i maqbül-ı Hudâ (M. S. b. 681)

‘Âlem-i kübrâ olan âdem durur

İki âlemden ğaraz hâtem durur (M. S. b. 682)

M. S. ve D. S.’de işlenmiş ortak konulardan biri de âlem-i kübrâ ve âlem-i suğrâ bahsidir. Literatürde genel kanaat âlem-i kübrâ ile insan dışındaki her şeyin kastedildiğidir. Âlem-i suğrâ ise genel manada insanı kasıt için kullanılır. Ancak tasavvufta kimi zaman insan kendisinde kainatın bütün izlerini taşıdığından âlem-i kübrâ olarak anılır. M. S.’de de yukarıda kaydedilen beyitlere bakılırsa bu fikrin Aşkî’de de olduğu görülür. D. S. ise bu iki terim pek çok farklı açıdan ele alınır.

Çün evvel ‘âlem-i kübrâ olupdur

Pes âhır ‘âlem-i suğrâ olupdur (D. S. b. 220)

Allah masivayı yaratırken evvela kainatı yaratmış ardından tasavvuf ehli olanlarca âlem-i suğrâ olarak anılan insan yaratılmıştır.

Olan bu ‘ālem-i şuğrāya cevher

Olupdur nuṭfe_ānuṅla iy bürāzer (D. S. b. 282)

mısralarıyla da masivada ne varsa onun esası olarak cevheri saydığını bir daha belirtir ve bunun bütün örneklerinin nutfede de olduğunu aktarır.

Bu hususta örnekleri artırmak mümkündür. Ancak bu kadarının konunun anlaşılması bakımından yeterli olduğu düşüncesindeyiz.

2.2.2. Muhtâr-nâme ve Deflü’s-sâlikîn Mukayesesi

Aşkî’nin kaleme aldığı bir diğer mesnevî olan Muhtâr-name de Deflü’s-sâlikîn’le aynı vezinde yazılmıştır. Sadık Yazar’ın neşrettiği çalışmada Muhtâr-nâme metni 566 beyittir. Daha çok tasavvufî öğütler içeren eserde şair,

İrişüp cāna bŷy-ı Şeyh ‘Attār

Dile Muhtâr-nâme ola güftār (M. N. b. 3)

dizeleriyle Attar’dan izler taşıdığını aktarır ve eserinin adını da zikreder. Yine şair D. S.’de olduğu gibi eserini kaleme aldığı tarihi kaydeder.

Faķire işbu nazm olmişdı rūzî

Ṭoķuz yŷz hicretŷñ yitmiş ṭoķuzı (M. N. b. 566)

D. S.’de ise eserinin adını ve bitirdiği tarihi,

Delîl'üs-Sâlikîn oldı buña nām

Ṭoḡuz yüz sekseninde buldı itmām (D. S. b. 930)

mısralarıyla nazmeder. M. N. de tıpkı D. S. gibi klasik mesnevî kurgusuna sahiptir. Ancak M. N.'de ashab-ı güzîn ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin de ayrıca anılmaktadır.

İşlediği konu itibarıyla D. S.'den ayrılan M. N. metninde kimi yerlerde benzer ve bazen aynı mısralara rastlanmaktadır. Bunları aşağıda aktarıyoruz:

Güzîn ü pîşvāsı enbiyānuñ

Şafāda Muştafāsı aşfiyānuñ (M. N. b. 38)

Nebiler içinde en gözde ve diğer nebilere komutan olan Hz. Muhammed takva sahibi olanların da seçilmiştir.

Muḡammed'dür güzîni enbiyānuñ

Resûli vü pîşvāsı aşfiyānuñ (D. S. b. 42)

D. S.'de de hemen hemen benzerdir. Hz. Muhammed burada nebler içinde gözde oluşu ve takva sahiplerinin resulü ve önderi olarak anılır.

Burāḡ-ıla idüp ol şāhib-i tāc

Bir adımda ṭoḡuz eflāke mi'rāc (D. S. b. 55)

Hz. Muhammed'in miracını anlatan bu beyitte onun bu urucu bir adımda gerçekleştirdiği nazmedilir. M. N.'de de bu bahse değinilmiştir.

İdüpdür hâkden ol dürretü't-tâc

Bir adımda 10 eflâk mi'râc (M. N. b. 51)

Burada görüldüğü üzere peygamberin dokuz feleği bir adımda geçisi neredeyse aynı anlatılmıştır.

Alup ol bî-nişândan beş nişânı

Getürdi ümmetine armağanı (M. N. b. 55)

Miraç hadisesinde Hz. Muhammed'in yere indiğinde ümmetine İslam'ın beş şartını da beraberinde getirdiği bilinir. Bu bahis her iki metinde de geçmektedir. Yukarıda M. N.'den alıntılanan beyitte de bu bahse değinilmiştir. Şairin devamında söylediği beyitlerde de bu beş armağanın ne olduğu aktarılır.

İdüp 'avdet geçüp nüh âsumânı

Getürdi ümmete penc armağanı (D. S. b. 58)

Çalışmamızın ana konusu olan D. S.'de de yukarıdaki gibi geçmektedir.

Gençliğinde padişahın yakınlarında görev almış bir yeniçeri olduğunu bildiğimiz Aşkî bu bilgiyi her iki eserinde de benzer biçimde nazmeder.

Yürüdüm gerçi evvel her ğazāda

Ruḥ üzre şāhuñ öñince piyāde (M. N. b. 74)

mısralarına benzer bir söyleyişe D. S.'de de rastlamak mümkündür:

Süvār olduĝa şeh her bir ğazāda

Yürüdüm atı öñince piyāde (D. S. b. 186)

Padişahın önünde piyade olarak görev aldığıını burada da belirtir.

Niçe yıllar olup şāhuñ ğulāmı

Ṭolandum Ka‘be ile Mışr u Şāmı (M. N. b. 77)

diyen Aşķi bu sözlerle bize Kabe'yle beraber pek çok Arap mülkünü gezdiğini aktarır.

Ḳılup ḥüccāc birle ḥacc-ı ekber

‘Arab milkini seyr itdüm ser-ā-ser (D. S. b. 183)

D. S.'de de yukarıdaki mısraları söyleyerek bize hacca gittiğini ve Arap ülkesini baştan sona gezdiğini tekrar eder.

Aşkî, eserinin yazılmasına vesile olan ağayı da yine diğer metinlerinde olduğu gibi bize aktarır. M. S., D. S. ve M. N. eserini sunduğu kişi aynıdır. II. Selim'in odabaşı olup ona çok yakın olan Mustafa isimli bir ağanın adını zikreder.

Şafâ himmetle nâmı Muşafâdur

Münîr âyîneveş ehl-i şafâdur (M. N. b. 113)

Ağanın adını verdiği bu mısraları D. S.'de de neredeyse aynen tekrarlar.

O şâfî-dil [ki] ismi Muşafâdur

Münîr âyine-veş ehl-i şafâdur (D. S. b. 138)

Padişahın gölgesi kadar ona yakın olduğunu aşağıdaki sözlerle verir.

Muqarreb çâkeridür pâdişahuñ

Odur hem-sâyesi zıll-ı İlâh'uhn (M. N. b. 115)

sözlerini D. S.'de 153 numaralı beyitte aynen tekrarlar.

O şâh için qurıldı qaşr-ı eflâk

Urıldı nevbet-i levlâk levlâk (M. N. b. 166)

Âlemlerin yaratılmasına sebep olarak Hz. Muhammed gösterilir. Yukarıda da Aşkî Hz. Muhammed için feleklerde bir saray kurulduğunu belirtir ve “Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.” hadisine gönderme yapar. Aynı düşünce benzer bir biçimde yine D. S.’de karşımıza çıkar. Aşağıda aktarıyoruz.

Anuñ şânında nâzil oldı لَوْلَاكَ

O şâh-ıçun kuruldı çetr-i eflāk (D. S. b. 272)

D. S.’de şairin sülûk yolunda muvaffak olabilmesi için sıklıkla riyazet çekmesini gerektiğini söylediğini daha önce de belirtmiştik. M. N.’de karşımıza yalnızca bir yerde çıkar.

Bulup bir kûşe içre künc-i vahdet

Riyâzet kııl olup ehl-i kanâ‘at (M. N. b. 413)

Kanaat ehli olup bir vahdet köşesinde dünya zevklerinden el çekmesini tavsiye eder. Söyleyiş benzerliği olmasa da riyazet bahsine daair pek çok mısraya D. S.’de de rastlamak mümkündür.

Riyâzetle qarîb olup Hudâ’ya

İrerlerdi maķâm-ı enbiyâya (D. S. b. 396)

Riyazet Allah’a yakın olmanın ve nebiler makamına varmanın bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kısımda şaire aidiyeti kanıtlanmış üç eserini birbiriyle mukayese etmeye çalıştık. Aktarılan bahislerle ilgili verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak çalışmamızın amacını ifade etmesi bakımından bu kadarla iktifâ edeceğiz.

M. S. ve D. S.'de tasavvuf yolunda öğretici bilgiler verilirken ilk olarak yaratılan cevherin ne olduğu, ruhlar âlemi ve cisimler âlemi yaratılırken hangi mertebelerden geçildiği ve sırayla hangi ruhların yaratıldığı, âlem-i kübrâ ve âlem-i sugrâ bahsi işlenen ortak konulardandır. Bunun yanında sâlikin sülûkta uyması gereken şartların neler olduğu kısmı M. S.'de başlıklar halinde ve daha ayrıntılı verilmişken D. S.'de yalnızca bu şartlardan bazıları eserde aktarılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi D. S. daha çok yaratılış ve onun mertebeleri üzerine kurgulanmıştır. Sâlike hakikati bulmaya yolunda tavsiyeler verilmişse de bunlar metnin tamamında hâkim değildir. Aksine M. S. sâlike tavsiyelerin ağırlıkta olduğu bir metindir. Buna bağlı olarak M. S.'de pîrlerin hangi özelliklere sahip olması gerektiği bahsi de D. S.'den farklı olarak karşımıza çıkmaktadır.

M. N. ve D. S. metinleri ise bilhassa kurgusal olarak benzerlikler gösterirler. Ancak muhteva benzerlikleri yukarıda da aktarıldığı gibi M. S.'ye oranla daha azdır. Attâr'dan seçtiği çeşitli rubâîleri kendi üslûbunca M. N.'de çeviren -bir anlamda adapte eden- Aşkî bu eserde belli bir konu üzerinde durmaz. Yaratılışa dair bazı noktalara –ruh, yaratılan her şeyin Allah'ın bir nazarı sonucunda cûş etmesi gibi- kimi beyitlerde rastlamak mümkünken D. S. tamamen bunun üzerine bina edilmiştir. D. S. olduğu gibi eseri okuyanlara tavsiyeler verilmesine M. N.'de de rastlanmaktadır.

Sonuç olarak her üç eserde de işlenen konuların edebî olmadığı düşünülse de Sadık Yazar'ın da belirttiği gibi şairin meramını sanatkârane bir üslûpla aktarması bu üç esere de edebî bir karakter kazandırmıştır.¹³² Üç metnin de tasavvufi hüviyetler taşıdığını, kimi konularda benzer mısralar kaydedilmiş olsa da esasında birbirinden bağımsız metinler olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

---

¹³² Yazar, a.g.e., s. 60.

2.3. Metinde Geçen Dinî ve Tasavvufî Kavramlar

Bu bölümde metin içinde dikkatimizi çeken bazı dinî ve tasavvufî kavramlar üzerinde durulup, bunlar hakkında kısaca bilgi verilecek ve metindeki kullanım şekilleri üzerinde durulacaktır.

Ahlât-ı erbaa (sevda, balgam, kan, safra)

Tabiat âlemindeki kevn ve fesadın müsebbibi olarak görülen anâsır-ı erbaanın insan vücudundaki karşılığı olarak düşünülmektedir ve dört adet olarak tasavvur edilir. Bunların bazı keyfiyetleri vardır. Bu keyfiyetler yaşlık, sıcaklık, soğukluk ve kuruluk biçimindedir.¹³³

Delîlü's-sâlikîn'de de Aşkî ahlât-ı erbaa bahsini anâsır-ı erbaa ile beraber açar. Bu hususta şunları söyler:

Şu merkez kim vasaḫdur oldı sevdā

Mizācı serd ü ḫuşk oldı hemānā (b. 564)

Anuñ kim tende sevdā oldı nāmı

Bunda ol-durur ḫāküñ maḫāmı (b. 565)

Sevda soğuk ve kuru olması sebebiyle toprak makamındadır.

O bir ṭabaḫa muḫīṭ merkez oldı

Olup balḡam[ī] mizāc ābı buldı (b. 566)

¹³³ Ayşegül Demirhan Erdemir, "Ahlât-ı erbaa", TDVİA, c. 2, s. 24.

Mizāc-ı āb çünkim serd ü terdür

‘Anāşırda anıñ-çün mu‘teberdür (b. 567)

Ve şol ıabağa ki balğam muhıti

O demdür kim olur ādem muhıti (b. 568)

Balgam ise soğuk ve ıslak olması mahiyetiyle su makamındadır.

Mizācı germ ü terdür çünki ıanuñ

Hevādur zindedür anuñla cānuñ (b. 569)

Muhıtidür o ıabağa ki hūnuñ

Aña şuğrā dinür yanar derūnuñ (b. 570)

Sıcak ve ıslak mizacı hasebiyle kanı hava unsuruna dahil sayar.

Hem anuñ germ ü huşk oldu mizācı

Görinür ıtatlular anuñla acı (b. 571)

Safra ise sıcak ve sert olması sebebiyle de ateş makamında sayılır.

Olur keşretle şafrāsında nā-ḥoş

Mizācı oldu āteş yeri āteş (b. 572)

Bütün bunların nutfe ile bağlantılı olduğunu aktarır. Aşkî'ye göre dört unsur üç tabiatla birleşip mizacı meydana getirmektedir.

Âlem

Âlem mümkünü'l-vücûd olması yani sadece mümkün varlıkların nitelikleriyle sınırlandırılmış olması bakımından Allah'tan başka yaratılan her şey, masiva olarak değerlendirilir.¹³⁴ Âlemin ne olduğunu tanımlamak ve onu daha iyi kavrayabilmek için İslam filozofları ve kelamcılar farklı yaklaşımlar göstermişlerdir. Kelamcılar için âlem yaratılmıştır yani hâdistir. İlk sufilere göre ise âlem kadîmdir. Ancak ilerleyen zamanlarda yetişen sufiler ilk mutasavvıfların fikrinde kanaat etmişlerdir. Ancak vahdet-i vücud felsefesiyle pek çok şair ve mutasavvıfı etkileyen İbnü'l-Arabî'ye göre ise âlem kadîmdir zira Allah sürekli bir tecelli hâindedir, âlem her an yaratılmakta ve aynı anda yok olmaktadır. Genel bir bakış açısıyla değerlendirmek gerektiğinde tasavvuf ehli için üç âlemin varlığından söz edilir. Bu üç âlem maddî, manevî ve berzah âlemi olarak sayılır. Maddî âlemi bilmenin yolu akıl ve duylardan geçerken, manevî âlemi akıl ve his yoluyla idrak etmek mümkün değildir. Aynı şey berzah âlemi için de kabul edilir ve bu âlem bir bakıma iki âlem arasında bir köprü vazifesinde tasavvur edilir. Sufiler maddî ve manevî âlemleri farklı yaklaşımlarla tanımlamaya çalışmışlardır. Bu idrak etme çabalarında iki âlem de yapıları itibarıyla bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda cismanî ve ruhanî olarak adlandırılmıştır. Şeffaflıkları hasebiyle değerlendirilirse kesif ve latîf olarak kabul edilirler. Kaynaklarına göre zulmanî ve nurânî, derecelerine göre süflî ve ulvî, kavranabilme durumlarına göre ise gayb ve şehâdet olarak beyan edilirler.¹³⁵

¹³⁴ Abdürrezzak Kâşânî, (2015). Tasavvuf Sözlüğü: Letâifu'l-a'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm, Çev. Dr. Ekrem Demirli (s. 361) İstanbul: İz Yayıncılık.

¹³⁵ Süleyman Uludağ. "Âlem", TDVİA, c. 2, s. 360; Y.Y. (2006). Metinlerle tasavvuf terimleri sözlüğü, Ed. Zafer Erginli (s. 93-4). İstanbul: Kalem Yayınevi.

Âlem bahsinde İslam literatüründe pek çok isme rastlamak mümkündür. Filozoflar ve sufiler genel itibarıyla yaratılmış her şeyi iki âleme ayırırlar ve genel kabul bu iki âlemin isimlerinin gayb ve şehadet âlemi olması yönündedir. Gayb âlemini ruhânî, latîf, nûrânî ve ulvî olarak değerlendirmek mümkündür. Allah vasıtasız olarak bu âleme bakar. Aynı zamanda ahadiyet mertebesi de gayb âlemi adıyla anılır. Bu lafız, manevî mahlûkatla dolu âlemi ifade ederken âlem-i emr, âlem-i melekut, âlem-i ervâh, âlem-i akıl, âlem-i nefis isimleriyle de zikredilir. Bu âlemde madde ve müddete yer yoktur yani zaman ve mekândan âridir. Akıl ve duygularla kavranması mümkün değildir. Ruh ve melekler bu âleme aittir. Şehadet âlemi ise zulmanî, cismanî, süflî ve kesîftir. Allah'ın insan vasıtasıyla baktığı âlem olarak da değerlendirilir. Şehadet âlemi maddî varlıklarla dolu olan âlemi kastederken aynı zamanda âlem-i mülk, âlem-i halk, âlem-i ecsâm, âlem-i hiss, âlem-i kevn ü fesad, âlem-i anâsır, âlem-i eflâk ve encâm isimleriyle de anılır. Bu âlemde madde, eşya, görünürlük esastır. Bir zaman ve mekân dahilinde yaratılmıştır. Her şey akıl ve zahirî duyularla kavranır.¹³⁶

Delîlü's-sâlikîn'e baktığımızda da aslında ne kadar çok isim zikredilirse edilsin maksudun gayb ve şehadet âlemleri olduğunu görmek mümkündür. Bu hususta şair aşağıdaki mısraları kaydeder.

Ezelde iki kısım oldu bu 'âlem

Aña gayb u şehâdet didiler hem

Egerçi kim izâfâtıyla meşhûr

Olupdur nice esmâ bunda mezkûr

---

¹³⁶ Uludağ, a.g.e., s. 35, 84, 144.; Erginli, a.g.e., s. 96.

Birine ‘ālem-i nūrānī dirler

Birine ‘ālem-i zulmānī dirler

Dinür hem ‘ālem-i halk ‘ālem-i emr

Birisi cāma beñzer biridür hamr

Dinür hem ‘ālem-i ervāḥ u ecsām

Bulara i‘tibārīdür olan nām

Şu kim zıkr eylemiş dilde bu adı

Hemīn ğayb u şehādetdür murādı

Olupdur bunca esmā gerçi ma‘dūd

İki ‘ālemdür andan bārī maḫşūd (b. 226-232)

Her şeyin kaynağı olarak görülen bir cevherin –ki bu cevher metinde “ruh-ı Ahmed” olarak da değerlendirilir- Allah’ın bir nazarıyla ikiye ayrılıp bundan iki âlemin peyda olduğunu söyleyen şair, âlemlerle ilgili pek çok beyit nazmetmeye devam eder.

Dü şakḫ oldı o gevher bir nazardan

Dü ‘ālem zāhir oldı ol güherden (b. 267)

Birisinden olup melkût peydâ

Birinden ‘âlem-i milki hüveydâ (b. 268)

Âlem-i ecsâm

Cisimler âlemidir ve şehadet âlemiyle aynı doğrultuda kullanılır. Unsurlar, oluş ve bozuluş da gerçekleşir. Şehadet âlemi için söylenen her şeyi bu âlem için de söylemek mümkündür. Kainatta var oluş için her şey birbirinin zıddına ihtiyaç duyar. Ancak onların birleşmesi sonucu varlık tam anlamıyla gerçekleşir. Bu hususta Aşkî

Olup bu ‘âlem-i ervâh u ecsâm

Mevâlid-i şelâse buldı itmâm (b. 385)

mısralarıyla mevâlid-i selâse olarak anılan maden, nebat ve hayvandan oluşan tabiat âlemlerinin zuhura geldiğini aktarır.

Âlem-i halk/ âlem-i emr

Âlem-i halk, bir sebep mucibince yaratılan âlem için kullanılır. Şehâdet âlemi için de kullanılır. Zaman ve mekân içinde yaratılmış bir âlemdir.¹³⁷

Âlem-i emr de bir sebebe bağlı olarak yaratılmıştır. Zaman ve mekân dahilinde olmayıp, birden bire zuhura gelmesi yine bir sebebe bağlı olarak ortaya çıkan halk âlemiyle arasındaki farktır. Bu âlemin aksine halk âleminde yaratılma tedricî yani aşamalı bir biçimde meydana gelmiştir.

---

¹³⁷ Uludağ, a.g.k., s. 156.

Gayb ve şehâdet âleminde söz ettiği bahiste şair

Ezelde iki kısım oldu bu ‘âlem

Aña gayb u şehâdet didiler hem (b. 226)

Dinür hem ‘âlem-i halk ‘âlem-i emr

Birisi cāma beñzer biridür hamr (b. 229)

derken âlem-i halkın aynı zamanda âlem-i şehâdet için kullanıldığını kastetmektedir.

Âlem-i ervâh

Ruhlar, ruhanîler âlemdir. İkinci taayyün ve vahidiyyet mertebesinde sonra gelen bu âlemde zaman ve mekân kavramı yoktur. Basit cevherler hâlinde bulunan varlığın bir cismi olmadığından rengi veya şekli söz konusu değildir. Bu mertebede hem Allah’ı hem de kendini andığı belirtilir.¹³⁸ Şaire göre âlemi yaratan Allah bu mertebeyi on sekiz kısım üzerine yaratmıştır.

Yaradup ‘âlem-i ervâhı Bārī

İdüpdür on sekiz kısım üzre cārī (b. 313)

---

¹³⁸ Uludağ, a.g.e., s. 299.; Cebecioğlu, E. (2014). Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü (s. 42). Ankara: Otto Yayınları.

Âlem-i kebîr (âlem-i kübrâ) ve âlem-i sagîr (âlem-i sugrâ)

Âlem-i kebîr ya da âlem-i kübrâ lafzı ile kainat kastedilir. Bütün var olanları içine alan bir ifadedir. Hakikatte bir ağacın çekirdekte saklı olması gibi kainat da insan da saklı kabul edilir.¹³⁹ İnsan-ı kebîr de denir.

Âlem-i sagîr ise kainatın küçük nüshası olarak kabul edilen insana has bir lafızdır. İnsan-ı sagîr de denir.

İbnü'l-Arabî için büyük âlem insan-ı kâmilidir. Âlem ise küçük insandır. İnsan-ı kâmil her şeyi kendisinde toplamıştır.¹⁴⁰ Zira insanın iç âlemi dış âleminden daha geniş olarak değerlendirilir. “Yerlere ve göklere sığmayan Allah’ın mümin kulunun kalbine sığması” ifadesi insanın sahip olduğu genişliği ifade etmek için kullanılır.¹⁴¹ Aşkî insan-ı kebîr ve insan-ı sagîr için şunları düşünmektedir. Evvela âlem-i kübrâ yani kainat yaratılmış, ardından âlem-i sagîr olarak tasavvur edilen insan yaratılmıştır. Bunlar birbinin yansıması mahiyetindedir.

Bize şerh eyle insân-ı kebîri

Sülûk-ı deyr-i insân-ı şağîri (b. 219)

Çün evvel ‘âlem-i kübrâ olupdur

Pes âhır ‘âlem-i şugrâ olupdur (b. 220)

---

¹³⁹ Cebecioğlu, a.g.e., s. 42.

¹⁴⁰ Kâşânî, a.g.e., s. 363.

¹⁴¹ Uludağ, a.g.e., s. 35.

Kebîr-ile şağîr iy merd-i hüşyâr

Biri birine olmışdur nümû-dâr (b. 221)

Kainata Allah tarafından ne bahş olunduysa aynısını insanda görmek mümkündür.

Ne bahş oldıysa insân-ı kebîre

Anı Hâk virdi insân-ı şağîre (b. 815)

Âlem-i melekût

Bu, gayb âlemi dahilinde meleklerin ve ruhların bulunduğu âlem olarak tanımlanır. Aşkî'nin eserinde melkut biçiminde geçmektedir. Âlem-i melekût meleklerin türediği belirtilen nûrânî, şerefli ve yüce cevherler olarak da anlamlandırılmıştır.¹⁴² Gayb âlemi için söylenen özellikler bu âlem için de geçerlidir. Esası, temeli ise ceberût âlemi denen ara âleme dahildir. Bu hususta Aşkî şu beyti söyler:

Çü bünyâd u esâsı melekûtuñ

Mişâlinde olupdur ceberûtuñ (b. 319)

Âlem-i mülk

Cismânî hüviyette olup şehadet âlemiyle aynı manada da kullanılır. Akîlî âleme bir basamak olarak değerlendirilir.¹⁴³ Yine bir cevherden var olmuştur. Cevher yukarıda da belirtildiği gibi Allah'ın bir nazarıyla ikiye ayrılmış ve bunlardan birinden mülk âlemi ortaya çıkmıştır.

---

¹⁴² Erginli, a.g.e., s. 96.

¹⁴³ Erginli, a.g.e., s. 97.

Birisinden olup melkût peydâ

Birinden ‘âlem-i milki hüveydâ (b. 268)

‘Amâ

Genel olarak bulut manasıyla zikredilen ‘amâ lafzı kimilerince Allah’ın ahadiyyet mertebesi olarak da anılmaktadır. Allah’ın âlemi yaratmadan evvel bulunduğu mertebe için kullanılır. Yoğun ve karanlık, hafif ve ince bulut olarak ifade edilir.¹⁴⁴ Allah’ın ezeli sevgisiyle ortaya çıkan nefes-i Rahman’ın sureti olarak kabul edilir. Allah dışında bütün varlıkların kendisinde zuhur ettiği hakikattir.

Bazılarına göre ‘amâ bütün sıfat ve isimlerin kaynağıdır. Bu sebeple vahidiyet mertebesi olarak da kabul edilir. Bu sebeple yer ve göğü birbirinden ayırdığı ifade edilir.¹⁴⁵

Aşkî için de ahadiyyet mertebesi manasına geldiği aşağıdaki mısralardan anlaşılmaktadır. Zira Huda önceleri âdeta gizli bir hazine gibiydi ve yeri şairin de ‘amâ olarak tabir ettiği yerdî.

Ĥudâ bir kenz-i maĥfîdi ‘amâda

Ĥudâ mevcûd-ıdı muĥlak Ĥudâ’da (b. 264)

‘Amâ aynı zamanda rûh-ı evvel olan ilk cevherin de kaynağıdır. Mülk ve melekût âlemine dair ne varsa temelleri ‘amâ denen mertebededir.

¹⁴⁴ Uludağ, a.g.k., s. 38.; Uludağ, “amâ” TDVİA, C.2, s. 553.

¹⁴⁵ Uludağ, S. (2001). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü (s. 39). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.; Kâşânî, a.g.e., s. 403.

‘Amādın rūḥ-ı evvel olup ĩcād

Ḥudā melkūt u milke urdı bünyād (b. 303)

Anâsır-ı erbaâ

Anâsır-ı çehârgâne olarak da isimlendirilir ve âlemin esas kaynağını oluşturduğu iddia edilen dört unsuru kasteder. Bunlar ateş, hava, su ve topraktır. Sufilerce nefsin dört mertebesini ifade etmek için de kullanılır. Ateşin nefs-i emmâreyi; havanın nefs-i levvâmeyi; suyun nefs-i mülhimeyi; toprağın ise nefs-i mutmainneyi temsil ettiği belirtilir.¹⁴⁶

İslam felsefesinin önemli isimlerinden Kindî, Aristo’nun ay altı ve ay üstü âlemler fikrinden beslenir. Bu teoriye göre ay altı ve ay üstü olmak üzere iki âlem mevcuttur. Ay üstü âlem ebediyet makamı olarak tasavvur edilir ve orada varlığa dair herhangi bir oluş ve bozulmadan söz edilemez. Ancak ay altı âlem ise varlıkların zuhura gelmesi makamı olduğundan burada bazı keyfiyetler (nitelikler) mevcuttur. Yani bütün ay altı âlemdeki varlıkların yaratılışı anâsır-ı erbaa ileldir. Bu keyfiyetler dört tanedir ve birbirlerini etkileyerek varlıkları meydana getirirler. Keyfiyet olarak tabir edilen kavramlar anasır-ı erbaanın kendisi değil onların nitelikleridir. Kindî’ye göre bu âlemde dört unsurun sıralaması yukarıdan aşağıya ateş, hava, su ve toprak biçimindedir.

İbn-i Sina’ya göre ise ay altı âlemde oluş ve bozulma esasında dört ana keyfiyete dayanır. Bunlar unsurları meydana getiren sıcaklık, kuruluk, soğukluk ve nemlilik keyfiyetleridir. Sıcaklık ateşe, nemlilik havaya, soğukluk suya ve kuruluk da toprağa mahsustur.¹⁴⁷

---

¹⁴⁶ Uludağ, a.g.e, s. 40-41.

¹⁴⁷ H. Bekir Karlığa. “Anâsır-ı erbaa”. TDVİA, c. 3, s. 149-150.

Cerrahî'nin "İstılâhât-ı sofîyye fî vatan-ı Asliyye" isimli eserinde ise ateş, toprak, hava ve su kimi peygamberlere isnat edilmiştir. Ateş Hz. Musa'ya, su Hz. Nuh'a, hava Hz. İsa'ya, toprak ise Hz. Âdem'e karşılık gelmiştir. Hz. Muhammed ise bu dört unsurun da sahibidir.¹⁴⁸

Aşkî için bu dört unsur âlemin özü olan ve kimi zaman akıl, ruh ya da cevher gibi isimler alan ana varlığın coşması ile meydana gelmiş ve zuhur edişlerinde bir merâtibe tabi olmuşlardır.

Çün itdi zübde-i zulmânî tekrâr

Ẓuhûra geldi andan 'unşur-ı nâr (b. 343)

Pes andan 'unşur-ı bād 'unşur-ı âb

Ẓuhûra geldi bir bir cümle esbâb (b. 344)

Bir inci gibi de tasavvur edilen o cevherden toprak unsuru da yaratıldıktan sonra feleklerin var edilmesi tamamlanmış kabul edilmektedir.

O dürdüñ zübdesinden 'unşur-ı hûk

Yaradılup tamâm oldı bu eflāk (b. 345)

Aşkî nezdinde anâsırın mana ve sûreti de vardır.

---

¹⁴⁸ Safer el-Muhibbî el-Cerrâhî. (2013). İstılâhât-ı sofîyye fî vatan-ı Asliyye, Haz. Derya Çakır Baş (s. 26-7) İstanbul.

Olupdur ümmühât ol çār ‘unşur

Mevālīd için itmiş Ḥayy u Kādir (b. 720)

Bu çāruñ şüreti vü ma‘nāsı var

Dilerseñ olasin andan ḥaber-dār (b. 721)

Çü dirler şüretine ‘unşur-ı ḥāk

Ṭabī‘at dirler it ma‘nāsın idrāk (b. 722)

Dört unsur bir tabiat şekli meydana getirirler ve hikmet ehli olanlar ona mizaç derler.

Getürür şekle bir şey’-i ṭabī‘at

Mizāc oqurlar anı ehl-i ḥikmet (b. 725)

Evvela anāsır yaratılmış ve feleklerin yaratılışı ondan sonra olmuştur.

Çün evvel eyle bilüñ anı iy pāk

‘Anāsır oldı evvel āḥır eflāk (b. 784)

Arş

En yüce gök, dokuzuncu felek, taht olarak kabul edilir. Sufilerce bütün cisim, varlık arş olarak adlandırıldığından yaratılmış her şey Allah'ın arşı kabul edilir.¹⁴⁹ Mutasavvıflarca arş kainatın en üst kısmı, ferş ise en alt kısmıdır.

Şairin Hz. Muhammed'in Miraç hadisesini anlattığı bölümde

Çün oldı sāye-i 'arş āşiyānı

Şaf-ı peşde ıodı kerrūbiyānı (b. 56)

Nitekim hātemūñ 'arş oldı cāyı

Ne dem-kim itdi mi'rāc-ı hudā'yı (b. 479)

biçiminde zikrettiği ifadelerle bakıldığında bu makamın Hz. Muhammed'e aşıyan olduğu görülmektedir.

Bilürseñ kendü öz nefsūñ bil anı

Bilürsin 'arş u ferş ü āsumānı (b. 245)

Arşın ve ferşin ne olduğunu bilmenin yolu da kişinin nefsini bilmesi olarak kabul edilmektedir.

---

¹⁴⁹ Şimşek, S. (2017). Tasavvuf terimleri sözlüğü (s. 41). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İlme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn

Gerçeğe uygun kesin bilgi manasına gelir. Aklî ve naklî ilimleri delilleriyle bilen âlimlerin sahip olduğu bilgi derecesi olarak ifade edilir. Ayne'l-yakînde ise sahip olunan bilginin kuvveti daha fazladır. Bir de hakke'l-yakîn mertebesi vardır ki bu da bilgiye sahip olma açısından daha da üst düzeyde olduğunu gösterir.¹⁵⁰ Bu tıpkı şem'in etrafında dönen pervanenin hikâyesi gibidir. Pervanenin ateşin etrafında dönerken ateşin sıcak ve parlak oluşunu bilmesine dair bilgisini ilme'l-yakîn, gittikçe yaklaşp sıcaklığını hissetmesi aşamasına ayne'l-yakîn, tamamen yaklaşp onda yanmasıyla edindiği bilgiye de hakka'l-yakîn mertebesi denebilir. Hücvirî de bu bahiste şunları söyler: Sufilerin ilme'l-yakîn ile kastettikleri ilahî emirler ve dünyevî muamelelere dair kişinin sahip olduğu bilgidir. Ayne'l-yakînden kasıtları ise ruhun bedenden ayrılma vakti geldiğinde kişinin can cekişirken öğrendiği hakikatin derecesidir. Hakke'l-yakîn ise artık ruhun cenneti keşfi ve oradaki hâlleri bizatihi bilme derecesidir.¹⁵¹

Nebi ve evliyaların gerçek manada ölmeden evvel –ki aslında gayb âlemine dair her şeyi bilmenin yolu olarak da değerlendirilir- uruclarını anlattığı bâbda Aşkî de bilginin ayne'l-yakîn derecesine ancak veliler ve peygamberler sahip olabileceğini söyler.

Ölür ölmezden evvel bil olurlar

Mağâm-ı kurb u mi'râcı bulurlar (b. 444)

İl olup gördüğün bunlar bürâzer

Görürler halka virürler haberler (b. 445)

---

¹⁵⁰ Yavuz Yusuf Şevki, "İlme'l-yakîn", TDVİA, c. 22, s. 138.

¹⁵¹ Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî. (2010). Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi Haz. Süleyman Uludağ (s. 439). İstanbul: Dergâh yayınları.

Ölümünden sonra her aḥvāl-i ecsām

‘Ayān olup iderler ḥalḳa i‘lām (b. 446)

Ḳoyup ‘ilme’l-yaḳīn-ile zemīni

Bulurlar menzil-i ‘ayne’l-yaḳīni (b. 447)

Yine aynı fasılda en yüce cennete girebilmenin, o hakikate erişebilmenin yolunu da yakīn derecesini ilerletmek olarak görür.

İrüp ‘ilme’l-yaḳīn ‘ayne’l-yaḳīne

Ḳayātında gire ḥuld-i berīne (b. 471)

Ketm-i adem

Sözlük manasıyla “Allah’ın ruh ve cisim âlemlerini yaratmayı istediği vakit bütün mahlukların ilki olan cevher-i ahzar’ın olduğu yer” kastedilmektedir ve bütün varlıklar bu ketm-i adem denilen yerden zuhur etmiştir. Dinî ve tasavvufî temayülde her şeyden evvel yalnızca Allah vardır. O da bildiğimiz manada bir sûrete sahip değildir. Yalnızca Zat’ı vardır. Cevher-i ahzar da bütün mahlukların özü olan şeydir.

Aşkî eserinde ketm-i adem kavramını yalnızca bir yerde kullanmıştır.

Zihī ızhār-ı Ḳudret şun‘-ı üstād

Bizi ketm-i ‘ademden ḳıldı İcād (b. 167)

Yukarıdaki mısralara bakıldığında da insanlar ve dahi tüm mahlûkat buradan ortaya çıkmıştır ve her şey üstâd olarak zikrettiği Allah'ın sanatıdır.

Kürsî

Emir ve yasak alanı olarak da tanımlanan kürsî Kur'an'da geçtiği ayetlerden birinde Allah'a atfedilmiştir ve arş gibi gökleri ve yeri kapladığı söylenmiştir. Bir diğer ayette ise Hz. Süleyman'ın tahtı için kullanılmıştır.¹⁵²

Aşkî ise onu eserinde ulü'l-azm kabul edilen peygamberlerin makamı olarak görür ve bu makam meleklerin hürmet ettiği bir makamdır.

Olup kürsî ulü'l-azmüñ maqâmı

Çıkar cümle melekler ihtirâmı (b. 359)

Merâtib

Tasavvuf ve İslam felsefesinde yaratılışa dair her şeyin bir aşama dahilinde olduğunu ifade eden kavramdır. Yaratılan âlemlerin hepsi bir mertebeler zincirine tabidir ve ilerlemeyi sağlamak için mertebelerin atlanması mümkün değildir. Her şey sırası geldikçe meydana çıkmaktadır.

Ne basîṭ pāk bir cevher olup rūḥ

Merâtibdür iden ol genci meftūḥ (b. 322)

Aşkî basit bir cevher olarak andığı ruhu bir hazineye benzetir ve onun da ancak mertebelerden geçtikten sonra açılacağını belirtir.

¹⁵² Yavuz Yusuf Şevki, "Kürsî", TDVİA, c. 26, s. 572.

Merâtib birle çün kim buldı itmâm

Maķâmın tutdı ervâh-ıla ecsâm (b. 356)

Ruhların cisimlerle bir araya gelmesi ve makamlarını tutmaları meratib dahilindedir.

Nefs

Can, benlik manalarına gelen nefis, tasavvufta insanın yerilen, onu kötülöklere sevk eden yanı için kullanılır. Yedi çeşit olduğu görüşü vardır. Bunlar cemâdî, nebâtî, hayvânî, insânî, nâtıka, kudsî ve küllîdir. Cemâdî nefis maddeyi bir arada tutarken; nebâtî nefis üreme, büyüme, beslenme gibi biyolojik ihtiyaçları giderirken etkili olan nefistir. Hayvânî nefis his ve hareket kaynağıdır. Kavrama gücü olarak değerlendirilen nefis de insânî nefistir. Nefs-i nâtıka ise zatı bakımından maddeden soyutlanmış ancak faaliyetini maddeyle beraber yürüten bir cevher olarak değerlendirilir. Nefs-i kudsî ermişlerin sahip olduğu bir nefistir. Küllî nefis ise kainatın ruhu olarak telakki edilir.¹⁵³

Aşķî nefis-i nâtıka için mekânı yoktur der.

Bu nefis-i nâtıkanuñ yok mekânı

Mekâna Hâķ karîb itmemiş anı (b. 640)

Nefsin hâdis mi kadîm mi, fani veya bâkî olduğu yönünde tartışmalar mevcuttur. Kimi âlimler “Her nefis ölümü tadacaktır” beyanına binaen onu fani sayar.¹⁵⁴

Aşķî'nin aşağıdaki beytine bakıldığında nefis-i nâtıkayı baki saydığı ve onu cismanî âleme dahil etmediği görölmektedir.

¹⁵³ Y. Y. (2012). Tasavvuf el kitabı. Ed. Kadir Özköse (s. 341). Ankara: Grafiker Yayınları.

¹⁵⁴ Süleyman Uludağ, “Nefis”, TDVİA, c. 32, s. 527.

Ki nefis-i nāṭıka fānī degüldür

Muḳarrer cism ü cismānī degüldür (b. 642)

Kişinin arşı ve ferşi, Allah'ı bilmesinin de ancak nefisini bilmesiyle mümkün olacağını belirtir.

Bilürseñ kendü öz nefsüñ bil anı

Bilürsin 'arş u ferş ü āsumānı (b. 245)

Kişi taklīd-ile bulmaz terakḳī

Ki nefisini bilenler bildi Ḥaḳḳ'ı (b. 251)

Nokta

Hakiki birliğin kendisi, kesretin yani çokluğun özüdür. Bütün yazılar, rakamlar, harfler aslında bu noktadan hareketle meydana gelmektedir. Yani her şey aslında bir noktadan meydana gelmektedir. Örneğin ucunda ateş olan bir çubuk sürekli ve dairesel bir hareketle döndürüldüğünde görülen şey ateşten bir daire olacaktır. Ya da aynı çubuk düz bir çizgi gibi bir aşağı bir yukarı hareket ettirildiğinde görülen şey ateşten bir çubuk olacaktır. Halbuki görülen her şey bir yansımadır. Aslında görülen imgelerin özü söz konusu ateştir.¹⁵⁵

Allah'ın varlığının bir noktada toplanması bahsi bir hattatın yazı yazarken önce bir nokta koyarak başlamasına benzer. Bir harfi meydana getirebilmesi için elini

¹⁵⁵ Uludağ, a.g.e., s. 279.

kaldırması ve başka bir nokta daha koyması gerekmektedir. Aslında ilk noktanın ardından koyduğu bütün noktalar aslında ilkinin tekrarı olarak değerlendirilir.¹⁵⁶

Aşkî'nin metninde nokta bahsi geçen beyitlerden bazıları şöyledir:

Çü aşlı noqtadur cümle huṭūṭuñ

Olısar noḡṭa-i ḡāke ḡubūṭuñ (b. 10)

Her adı noḡṭadandur zāt-ı vaḡdet

Her aduñ noḡṭadan añla tamāmet (b. 11)

Nutfe

İnsanın yaratılış evresi iki biçimli olarak düşünülmektedir. Evvela Hz. Adem çamurdan yaratılmış, ardından insan neslinin “nutfe” suretiyle çoğaldığı ifade edilmiştir. Erkekten gelen nutfe kadının sahip olduğu yumurta ile birleşerek “alaka”yı meydana getirmiştir ki bu günümüz tıp bilgisinde döllenmiş yumurta yani zigot olarak kabul edilebilir. Ardından bu “alaka” belli belirsiz bir et parçası haline dönüşür ve zamanla Allah'ın yüce kudreti sayesinde gelişir, kemiklere, adalelere, sinirlere, kaslara sahip olur.¹⁵⁷ İnsana dair her şey de bu nutfede saklıdır. Bu ifadeler Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı ayetlerle de sabittir. Yaratılışın aşamaları hakkında bilgi veren birkaç ayeti buraya aktarmak faydalı olacaktır. “Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim; ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar

¹⁵⁶ Usluer, F. (2009). Hurufilik: İlk elden kaynaklarla doğuşundan itibaren (s. 184). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

¹⁵⁷ Gedik, N. (2016). Türk Edebiyatında Manzum Devriye (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul (s. 19-20.)

kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız, ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hâle gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün, üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabırır ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır.”¹⁵⁸, “O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır.”¹⁵⁹, “Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz; Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe hâline getiriyoruz. Ardından nutfeyi (dölleniş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.”¹⁶⁰

Aşkî de eserinde nutfe bahsini sıkça zikretmiştir. Evvela yaratılışı itibarıyla güzel olduğunu beyan ettiği insanın bu güzelliği nereden bulduğunu

Nedür maḥbūblarda cezbe vü ān

Bu zībā ḥüsni ḳandan buldı insān (b. 21)

mısralarıyla sorgular, ardından

Ki tā düşmeye ḥayret odı cāna

Arada nuṭfeyi ḳıldı bahāne (b. 22)

¹⁵⁸ 22/Hac/5 Erişim adresi <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hac-suresi/2600/5-7-ayet-tefsiri>, [erişim 05/04/2019].

¹⁵⁹ 96/Alak/2 Erişim adresi <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Alak-suresi/6107/1-5-ayet-tefsiri>, [erişim 05/04/2019].

¹⁶⁰ 23/Mü'minun/12-14 Erişim adresi <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%BC'min%C3%BBn-suresi/2685/12-14-ayet-tefsiri>, [erişim 16/04/2019].

beytini nazmeder ki burada insanın yaratılışında aracı, nutfenin kendisi olarak görülür. Âlem-i sugrâ yani küçük âlem olarak da anılan insanın özü için cevher olan ne varsa bütün bunlar nutfe ile beraberdir.

Olan bu ‘âlem-i şugrâya cevher

Olupdur nuṭfe_anuñla iy bürāzer (b. 282)

Odur hem ‘âlem-i şugrâya evvel

Şağîre ol heyûlâdur muḥaşşal (b. 549)

İnsanda mevcut bulunan tüm a’râz ve cevherler nutfede zahir olurlar.

Olan insānda a’râz u cevāhir

Olupdur nuṭfede ser-cümle zāhir (b. 546)

Nutfenin olgunlaşp bir insana dönüşmesi de ancak zaman ile mümkündür.

Mukārin düşse nuṭfe māh u sāle

Olup insān irişür kemāle (b. 547)

Çü nuṭfe raḥme düşse nice müddet

Olur ‘alaḫa vü mudġa bulsa şüret (b. 554)

İdüp dört tabaka iki harâret

Geçer bu hâlet-ile nice müddet (b. 561)

Şair nutfe üzerine bir hayli beyit nazmetmiştir. Yukarıda yalnızca bir kısmı aktarılan beyitlere bakıldığında da nutfenin ne sûretle insana dönüştüğünü aktarmaya çalıştığı görülmektedir.

Ruh

İnsana bahşedilen, varlığı kavramasını, bilmesini sağlayan ve ona canlılık veren latif bir cisim olarak tanımlanır. Tabibler için latif yani hafif, gözle görülemeyen bir buhardır.¹⁶¹ Şeriat ehli olanlar buna insanî ruh derler ve onlar için insan ruhları cesetlerinden önce yaratılmıştır. Hikmet ehli olanlar ise bir hakikat olarak değerlendiren ruha insanî nefis derler ve cesetlerden evvel yaratılmadığını, bunun imkansız olduğunu beyan ederler.¹⁶² Kâşânî, ruhu insanî bir latife olarak aktarır ve tabiblerin söylediği buharımsı bir cisim oluşunu o da tekrar eder. Filozoflar tarafından nefis-i nâtika olarak da adlandırıldığını aktarır.¹⁶³ İnsanın maddî ruh, nebatî ruh, hayvanî ruh ve insanî ruh taşıdığı belirtilir. Nebatî ruh, onun biyolojik ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayan ruhu kasteder. Hayvanî ruh ise insanın hareket etme kabiliyetini kazandıran, insanî ruh ise onun bilme, idrak etme becerisini kazandıran ruhtur. Hayvanî ruhun kaynağı olarak insan kalbi gösterilir. Atardamarlar aracılığıyla kalpten yayılır ve hisse dair eylemleri gerçekleştirmek üzere beyinden sinirlere aktarılır.¹⁶⁴ Aşkî nebâtî, hayvanî ve ruh-ı nefsanî de dediği ruh-ı insanî bahsinde nebâtî ruh hakkında;

---

¹⁶¹ Şimşek, a.g.e., s. 287.

¹⁶² Seyyid Cafer Seccadî. (2007). Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü: Ferheng-i istilahat ve tabirat-ı irfanî, Çev. Hakkı Uygur (s. 385). İstanbul: Ensar Neşriyat.

¹⁶³ Kâşânî, a.g.e., s. 274.

¹⁶⁴ Uludağ, a.g.e., s. 298; Kusta b. Luka el-Yunânî, “Ruh ve nefis arasındaki fark hakkında”, Çev. İbrahim Halil Üçer, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 36 (2009/1), s. 196.

Ġıdā baḥş itmege a‘zāya ḳassām

Nebātī rūḥ olmışdur ser-encām (b. 601)

Cigerdür mevzī‘i rūḥ-ı nebātuñ

O rūḥ-ıla cigerdendür ḥayātuñ (b. 602)

Ciger şağındadur insānuñ iy cān

Ṭutar rūḥ-ı nebātı andan insān (b. 603)

gibi beyitler zikreden şaire göre nebâtî ruhun yeri ciğerdir ve insanın hayata, canlılığa kavuşabilmesi için yemeye ve içmeye ihtiyacı vardır. İşte nebâtî ruh dediği de insanın bu ihtiyaçlarını karşılamak üzere vardır.

Çerā-gāh idinüp dürlü nebātı

Gelüp ḥayvān-ıla bulduḳ ḥayātı (b. 169)

Çün olduk rūḥ-ı ḥayvān-ıla mūnis

O rūḥı kesb idüp buldı beden ḥiss (b. 170)

Hayatın göstergesi yalnızca yemek, içmek değil aynı zamanda hareket ve hisse de sahip olmaktır. Bu sebeple insan evvela nebatî ruh aracılığıyla besinini almış ve ardından hareket ve his kabiliyeti kazandıran hayvanî ruhla hayata kavuşmuştur.

Rûh-1 nefsânî ya da rûh-1 insânî ise insana idrak gücü veren ruhtur. Yeri beyindedir ve insan mevcudiyeti idrak etme becerisini iki yolla kazanır. Aşağıda şairin rûh-1 nefsânî, rûh-1 insânî hakkında aktarılmaktadır.

Çün oldı rûh-1 nefsâniye vâşıl

Anuñla nefis ü ‘aklı itdi hâşıl (b. 171)

beytinde de görüldüğü gibi şair, akıl ve nefsin elde edilmesi için insanın bu ruha ulaşması gerektiğini belirtir. Ona göre de bu ruhun yeri baştır, beyindir. Kavrayan da kavrama dürtüsünü harekete geçiren de odur.

Kılup cā rûh-1 nefsânî dimāğı

Kurupdur kulle-i serde otāğı (b. 620)

Cihāna müdrük u muharrük oldur

Ol idrāk iki kısm u iki yoldur (b. 621)

Aşkî eserinde insanın mevcudiyeti idrak etme yollarını zahirî ve batınî olarak ikiye ayırır. Havass-1 penc ifadesiyle hem insanın içindeki hem de dışındaki duyularından söz eder. Zahirî duyular olarak kastedilen şey görme, işitme, konuşma, koklama ve dokunma duyularımızdır. Batınî duyularımız ise kalbî hislerimizdir. Kalbe bağlı beş duygu: Hiss-i müşterek (hayâl kuvveti), müdrüke (akıl), vehim (vâhime), hâfıza, mutasarrıfa (meydana getirici hayal kuvveti) olarak ifade edilir. Aşkî’de ise bu mefhumlar şu biçimde nazmedilmiştir.

Beşer kısm oldı ol bâtınla zâhir

Havass-ı penc okur şâhib-mağâdir (b. 623)

Olup sem‘ ü başarıla şemm ü zevk ol

Dağı lems-ile buldılar aña yol (b. 624)

Ḥavâss-ı bâtın anuñ penç kısmı

Aña göre kıyâs it ism ü resmi (b. 625)

Ḥayâl ü vehm ü hiss-i müşterekden

Şorarsañ şor yüri anı yürekden (b. 626)

**Rûh-ı evvel/ cevher/ akl-ı evvel/ akl-ı küll/ rûh-ı Muhammedî/ rûh-ı Ahmed/
heyûlâ**

Yaratılış esnasında mevcudiyete kavuşan ilk varlık olarak kabul edilen ve sıklıkla cevher olarak da zikredilen varlıktır. Huda'nın âlem-i kübrâya bahşettiği bu cevher şeriat ehl-i olanlarca rûh-ı evvel adını alır. Yaratılanların özünü kastetmek için bu kavramların hepsi farklı anlayışlardaki, felsefelerdeki insanlar tarafından kullanılır.

Şu cevher ‘âlem-i kübrâya iy yâr

Ḥudâ evvelde kıldı cûd u ĩşâr (b. 259)

O cevher nesini aña muhaşşal

Didi ehl-i şerī‘at rūḥ-ı evvel (b. 260)

Daḥı rūḥ-ı Muḥammed oldu nāmı

İrişdi ‘arşa nūr-ı ihtirāmı (b. 261)

Didi hem ‘aql-ı evvel ehl-i ḥikmet

Ki ‘aql-ıla bili[n]mişdür bidāyet (b. 262)

Aña hem ehl-i vaḥdet dir heyūlā

Kebīre ol-durur çün necm-i ūlā (b. 263)

Şu cevher kim yaratdı Ḥaḫ mufaşşal

O cevher nāmı oldu rūḥ-ı evvel (b. 302)

Akıl, ilahî hitabı anlamaya yarayan bir alet olarak tasavvur edilir.¹⁶⁵ Varlığı Rabbinden kabul eden ilk cevher ifadesi akl-ı evvelin tanımlarından biridir.¹⁶⁶ İlk yaratılanın ne olduğu ve bunun hangi isimlerle anıldığı konusunda pek çok görüş vardır. İbnü'l-Arabî'ye göre varlık âleminde yaratılan ilk cevherdir. Arabî buna kalem-i a'lâ ve dürre-i beyzâ gibi isimler vermiştir. Cili'ye göre ise ilahî ilmin nuru olup Cebrail'e atfedilir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Süleyman Uludağ, “Akıl”, TDVİA, c. 2, s. 246 (Tamamı 246-47)

¹⁶⁶ Kâşânî, a.g.e., s. 396.

¹⁶⁷ Uludağ, a.g.m., s. 247.

Akl-ı evvel ifadesini Aşkî cevher bahsinde kullanmıştır. Ona göre varlıkların ilk cevherine şeriat ehl-i olanlar ruh-ı evvel derken felsefe ehli olanlar da akl-ı evvel derler.

Seyr-i ilallah/ seyf-i fillah/ seyr-i maallah/ seyr-i anillah

Tasavvuf yoluna girmiş ve hakikati bu yolla bulmaya çalışan sâlik çıktığı bu yolculukta adeta bir daire çizer. Evvela Allah'a doğru yola çıkar, bu onun yolculuğunun seyr-i ilallah (Allah'a doğru) diye adlandırılan ayağıdır. Bunun bir sonu vardır. Ancak ardından gelen aşama seyr-i lillahtır. Sâlik yolcuğunda Allah'a varsa da Allah için yapılacak yolculuğun bir sonu yoktur. Seyr-i alallah Allah üzere yapılan yolculuğu kastetmek için kullanılır. Allah'la yolculuk biçiminde de ifade edilen seyr-i billah mertebesi de sonraki aşamadır. Seyr-i fillah ise Allah'ta yolculuğu ifade etmek için kullanılan bir lafızdır. Aşkî de sâlikin sülûk yolunda niyetinin ne olduğunu beyan ettiği fasılda seyr-i ilallah ve seyr-i fillah mertebelerinden söz açmıştır.

Sülûk, Allah'a doğru Allah'ta yolculuk için düşülen bir yoldur.

Sülûk oldur yûri var olgıl āgāh

Yoluñ seyr-i ila'llāh seyr-i fi'llāh (b. 873)

Ṭutar seyr-i ila'llāh gerçi ġāyet

Bulinmaz seyr-i fi'llāh nihāyet (b. 874)

Seyr-i fillah'ta yani Allah'ta yapılan yolculukta bir son yoktur. Bu mertebeye ulaşmanın yolu da daima riyazet çekmek yani dünya zevklerinden elini çekmektir.

Gerek sâlik ide dâyim riyâzet

Ki yokdur seyr-i fi'llâha nihâyet (b. 906)

Ulü'l-azm

Ulü'l-azm “Allah’ın emir ve yasaklarını her türlü zorluğa rağmen sabır, azim ve kararlılıkla insanlara ileten peygamberler için kullanılan bir ifadedir. Genel kanı Hz. Muhammed, Hz. Nuh, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. İbrahim için kullanıldığıdır.¹⁶⁸

Şu kim mensüh ide ol şer‘ münîfi

Ulü'l-‘azm okunur nâm-ı şerîfi (b. 670)

Âlemin özü olan cevherin coşup varlıkları bir bir meydana getirişini anlattığı bölümde Aşkî, hâtem olarak zikrettiği Hz. Muhammed’den sonra ulü'l-azm denilen peygamberlerin yaratıldığını aktarır.

Nazar kıldı vü cüş itdi o deryâ

Şafâdan rûh-ı hâtem oldı peydâ (b. 327)

O bâkî zübde cüşa geldi yek-ser

Olup rûh-ı ulü'l-‘azm iy bürâzer (b. 328)

¹⁶⁸ Aruçi, a.g.m., s. 294-295.

2.4. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol

Aşağıda 16. yüzyıl şairi Aşkî'nin tasavvufî bir metin hüviyetindeki Delîlü's-Sâlikîn adlı metnini oluştururken hangi kurallara bağlı kaldığımız konusunda bilgi verilecektir.

Eski Anadolu Türkçesi'nin ses ve imla özelliklerine sıklıkla rastlanan metinde dönemin ses ve imla kurallarına bağlı kalınmıştır. Harekeler de gözetilmiştir. Metinde kimi zaman anlamsal bütünlüğü, kimi zaman vezni uydurabilmek amacıyla gerekli görülen yerlere eklemeler yapılmış ve yapılan eklemeler [ ] ile gösterilmiştir.

Didi hem 'aql-ı evvel ehl-i hikmet

Ki 'aql-ıla bili[n]mişdür bidāyet (b. 262)

Bazı Farsça sözcüklerde “H/h” dan sonra gelen vāv-ı ma'dûle çalıştığımız metinde yalnızca bir yerde geçmiş ve o da genel kurala uyularak “H̃/h̃” biçiminde yazılmıştır.

Görinmez nūr olmasun gümānuñ

Ḥayāl-i ḥ̃ābdur gördüğü anuñ (b. 797)

Ayet iktibasları Arap harfleriyle koyu olarak yazılmış; manası ve hangi surenin kaçınıcı ayeti olduğu dipnotlar yoluyla belirtilmiştir.

Ne ğam aşhāb-ı dīne Ḥaḫ Te'ālā

Buyurdı çünkü ba'de عُسْرٌ يُسْرًا (b. 95)

Beyit numaralarının yazımında Latin rakamları kullanılmıştır. Metinde okunamayan yerler “...” ile gösterilmiştir. Vezni problemlili olan kimi beyitlerde mümkünse düzeltmeler yapılmış; ancak düzeltmelerin yapılamadığı beyitler aynen yazılmış ve dipnotlarda mısraın ya da beytin problemlili olduğu belirtilmiştir.

O cevher cūşa geldükde muḥaṣṣal

Olup şāfisi şāf[1] dutdı esfel (b. 309)

Bu nazm aḥdurdıgınca ben za‘īfi

Aġanuñ añıla nām-ı şerīfi (b. 199)

Hem manzum metin hem de onun nesre çevirisi kısmında okunuşundan ya da anlamından emin olamadığımız kısımlar “(?)” ile belirtilmiştir.

Farsça birleşik sıfat ve isimlerin arasına “ - ” işareti konmuştur. Ser-be-ser, çerâ-gâh, gül-zâr, nümû-dâr, hezâr-ender-hezâr vb.

Metinde “de/da” bağlacı kendinden önce gelen sözcüğe bitişik yazılmışsa sözcükle bağlaç arasına “ - ” işareti konmuştur.

Sefer emr eyledükçe şāh-ı ġazī

İderdüm **ben-de** şimşīr-ile bāzī (b. 185)

Metindeki nokta zaafiyetleri dipnotlar yoluyla gösterilmemiştir. Ancak kelimelerin yazımındaki yanlışlıklar düzeltilmiş ve yine dipnotlarda açıklamalarda bulunulmuştur.

Dervāzesin: دَرْدَاذَه سِنُّ (metinde). (b. 207)

“idi”, “durur” ile “için” gibi kelimeler metindeki kullanımlarına göre imlâ edilmiştir. Eğer kelimelere bitişik yazılmışsa bu ilaveler ünlü uyumu gözetilerek tesis edilmiştir.

Olup insān-ıçun hāke hevā-dār

Olurlar her gice tā subh bīdār (b. 213)

Vokal birleşmelerine ise “_” alt çizgi yoluyla işaret edilmiştir.

Didüm baş üzre emrūñ her ne ki var

Ne söz diyem ki_ola size sezā-vār (b. 134)

Olursa luṭf-ı Hāḳḳ’a n’ola elyaḳ

Ki_olupdur Muṣṭafā-veş ṭālib-i Hāḳ (b. 142)

2.5. Eserin Nüsha Özellikleri

2.5.1. Nüsha Tavsifi

Bu bölümde Delîlü's-Sâlikîn adlı çalışmamızın metnini oluştururken kullandığımız ve şimdilik bilinen tek nüsha hakkında bilgi verilecektir.

Eserin nüshası Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin Devlet Kütüphanesi)'de Ms. or. oct. 2637 numarasıyla kayıtlıdır. Kayıtlı olduğu kategori ise Außereuropäische Handschriften, Islamische Handschriften biçimindedir. “Dalîl as-sâlikîn” adıyla kayıtlı olan eserde herhangi bir istinsah ve müstensih kaydına rastlanmamıştır. 34 varaktan müteşekkil eserde satır sayısı 15'tir. Ancak yalnızca ilk ve son sayfalar 14 satırdan oluşur. Harekeli nesih hatla yazılmıştır. Sırtı meşin, tamir görmüş cilt içindedir. Reddadedli, cetvellidir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metnin başında ve sonunda bulunduğu kütüphanenin mührü vardır. 1b yaprağında sonradan ilave edilmiş olan “Şâhib-i mâlî Aḥmed Şerîf” kaydı bulunmaktadır.

İlk beyit:

Olup her gâh bismi'llâhi miftâh

Açar her müşkili anuñla Fettâh

Son beyit:

Dilerven yâ ğıyâşe'l-müştaġişîn

Feleklerde melekler diye âmin

3. METİN

[1b]

Nazm-ı Güftār¹⁶⁹

Mefā'îlün/ Mefā'îlün/ Fe'ülün

.----/.----/.---

1 Olup her gāh bismi'llāhi miftāḥ

Açar her müşkili anuñla Fettāḥ

2 Olur āsān anuñla müşkil işler

Cihāna ol sa'ādetler bağışlar

3 Ulaşup başına sīn-i sa'ādet

İrişdür ḥalka mīminden se'ādet

4 Urup mīm-i Muḥammed'den dem ol mīm

İder insāna ismu'llāhı ta'līm

¹⁶⁹ Başlık iki kez yazılmış olup, ilk başlığın yanına ve altına “Şāhib-i māli Aḥmed Şerīf” ve “Delīlü's-Sālikīn” ifadeleri kurşun kalemle başka biri tarafından ilave edilmiştir.

5 Olupdur raḥmet-i ‘ām ismü Raḥmān

Zuhūr eyler Raḥīm ismiyle Qur’ān

6 Kamu ef’ālūñ oldur ibtidāsı

Cihān u cānı tıtmışdur rızāsı

7 Zuhūr-ı ibtidā-yı ‘ālem oldur

Sürūr-ı cān-ı pāk-i ādem oldur

8 Olup remz-i daḳıķı Murtażā’nuñ

Buyurđı noḳtası benüm o bānuñ

9 Ki eyle buyurur ol řāhib-esrār

Olupdur noḳta ḳuṭb-ı der-i pergār

10 Çü ařlı noḳtadur cümle huṭūṭuñ

Olısar noḳta-i ḥāke ḥubūṭuñ

11 Her adı noḳtadandur zāt-ı vaḥdet

Her aduñ noḳtadan añla tamāmet

12 Çü vaḥdet noḳtası levḥe_ oldı sāyır

Ḥuṭūṭ-ı keşret andan oldı zāhir

[2a]

13 O noḳta geldi esmā vü şifāta

Ḥayāt andan irişdi kâ'ināta

14 Oḳınan levḥ-i 'ālemde o ḥaṭdur¹⁷⁰

Dü 'ālem levḥi andan pür-noḳtadır

15 Bu sırrı remz-ile dirse ki her gāh

Ḳamu şey Lā ilāḥe_ illā hüve'llāh

16 Degül ḥālī yüri añla nikāti¹⁷¹

Anuñ zātından esmā vü şifātu

17 Yüri ol zerre-i nā-çize nāzır

Olur mı nūr-ı şems olmasa zāhir

---

¹⁷⁰ ḥaṭdur: ḥaṭadur (metinde).

¹⁷¹ nikāti: nekāti (metinde).

18 H̄ayātı virmese ol H̄ayy u Q̄ādir

Düzer mi bunca eşkālî ‘anāşır

19 Ne deñlü q̄udret ola āb u h̄āke

Ki şūret vire böyle cān-ı pāke

20 Bu cisme nār u bād u āb-ıla h̄āk

Vire sem‘ ü başarla fehm ü idrāk

21 Nedür maḥbūblarda cezbe vü ān

Bu zībā ḥüsni q̄andan buldı insān

22 Ki tā düşmeye ḥayret odı cāna

Arada nuṭfeyi kıldı bahāne

23 Var ol her dānenüñ zammına nāzır

Ki saña q̄udretin ‘arz ide Q̄ādir

24 Tolu ni‘metle bostān u beyābān

Ġidā kıлмаğa ḥayvān-ıla insān

25 Hāk'uñ ihsānına nāzır degülsin

Bu dürlü ni'mete şākir degülsin

26 Hudā'dan gör bu ihsān-ı belīgi

'Adūya ni'metinüñ yok dirīgi

27 'Acebdür ol kerem kânı vü Raḥmān

Muḥibbe cevır ider a'dāya ihsān

[2b]

28 Bilür kim cevır ider 'Işķı ziyāde

Dem olur luṭf virür 'ışķı bāda

29 Çok insān luṭf-ı Raḥmān'ı götürmez

Getürür ḳahrı ihsānı götürmez

30 Velī 'ışķ ehline bil iy bürāzer

Dem-ā-dem luṭf [u] ḳahr olur berāber

31 Gözedür cān maḥbūbı rızāsın

Anuñ dāyım vefā bilür cefāsın

32 Gel iy dil ehl-i ‘ışık ol sen de bĩ-bāk

Yüri geh řādumān u gāh ğam-nāk

33 Cemāl-i yāra mir’āt eyle cānı

Gider dilden kūdūrāt-ı cihānı

34 řafā himmetle merd pāk-bāz ol

Cenāb-ı yāra gel ehl-i niyāz ol

35 řatuñda bir olup ğuşşayla řādĩ

Murāduñ dāyim olsun nā-murādĩ

36 Yiter muhtāc-ı ğalk-ı ‘ālem olduñ

Yüri ādemlik öğren ādem olduñ

37 Yiter kılduñ bu rüy-ı ‘arzı pā-māl

Yiter olduñ bu ğalk içinde bed-ğāl

38 şağal āğardı var dīvāne uşlan

Olup dīvāne vü ‘ışık ile řĩven

39 Ne aldı itmedüğüñ nık ü bedden

alāş ol fı'l-i nefis dīv-i dedden

40 Diyüp na't-ı şerīfī 'āşıkāne

o bu meydānda sen de bir nişāne

41 Cihānda çünki 'Işķī oldı nāmuñ

Ounsun 'işķ-ıla dilde kelāmuñ

Der Na't-i Şerīf Seyyid-i Kevneyn ve Resūl-i Şakāleyn

[3a]

42 Muammed'dür güzīni enbiyānuñ

Resūli vü pīşvāsı aşfiyānuñ¹⁷²

43 Nigīn-i enbiyāya hātem oldur

Sipeh-sālār-ı her dü 'ālem oldur

44 Resūl itdi virüp Ha ol güzīni

'Ulūm-ı evvelīn ü āhırīni

---

¹⁷² Mısraın vezni problemlidir.

45 Şerefdür şer‘i cümle kâ’ināta
Şadefdür cismi dürr-i pāk-i zāta

46 Cemāli gülşen-i cennet gülidür
Velī gülzār-ı vaḥyüñ bülbülidür

47 Cihāna raḥmeten li‘l-‘ālemīndür
Emānet gencine şādık emīndür

48 Şıfātı nūr-ı zātu’llāhı maẓhar
Cemāli bedri ḥurşīd-i münevver

49 Yüzünüñ nūrı berķ urdı ‘Arab’dan
Eşer ḳalmadı nāru Bū Leheb'den

50 Çün itdi Ka‘be’den ‘azm-i Medīne
Getürdi cümle küfr ehlini dīne

51 Ḳulüb-i ḥalkā maḥbüb oldı zātı
Göründi nice dürlü mu‘cizātı

52 amu engüşt-i pākinden akup mā

Diküp naħli o sā‘at viridi ħurmā

53 ü viridi mu‘cizeyle adrını Ĥa

Mehi barmağ-ıla itdi iki şa

54 Cihāna şer‘-ile dikdi niřānı

Getürdi ħalka bu mu‘ciz-beyānı

55 Burā-ıla idüp ol řāħib-i tāc

Bir adımda touz eflāke mi‘rāc

56 ün oldu sāye-i ‘arş āřiyānı

řaf-ı peřde odı kerrūbiyānı

[3b]

57 Cemāl-i Ĥa’ı gördi bī-ħicāb ol

Zülāl-i ‘ışı içdi bī-ħisāb ol

58 İdüp ‘avdet geçüp nüh āsumānı

Getürdi ümmete penc armağanı

59 Yüzi nūrıyla ıoldı ‘arş-ı a‘zam

Ḳudūminden şafā buldı dü ‘ālem

60 Yüz urdı pāyına ervāḥ-ı eflāk

Gelüp ḥāk ehlini itdi feraḥ-nāk

61 Melekler şaf çeküp ıurdı namāza

Felekler Ḥaḳḳ’a yüz ıutdı niyāza

62 Olup nūr-ı cemāliyle müşerref

Bezendi enbiyānuñ ḥayli şaf şaf

63 Ḳamuya virdi luṭf-ıla selāmı

İdüp ta‘zīm ol ḥayrū’l-enāmı

64 Didiler merhabā yek hayr-ı maḳdem

Yüzi nūrıyla enverdür dü ‘ālem

65 udümüñ ıldı rüſen mihr ü māhı

Zemīnüñ ol zamānı geldi ſāhı

66 Bizi dīdār-ıla ılduñ müſerref

ura mihrābuña ervāḥ ſaf ſaf

67 Yüri var pīſ-vā ol evliyāya¹⁷³

Anuñla da‘vet it ḥallı udā’ya

68 uta bu ‘ālemi ſer‘üñ tamāmet

Kesilüp nesl opinca iyāmet

69 Umaruz yine geldükde zamānuñ

Ola bu sāye-i ‘arſ āſiyānuñ

---

¹⁷³ pīſvā: پيشرا (metinde).

70 Olavuz Hax müyesser ide iy nür

Mülakāt-ı şerīfūñ birle mesrūr

71 İdüp ‘avdet olup ervāh dā‘ī

Resūle cümlesi itdi vedā‘ı

[4a]

72 Gelince ol maqāmuñ āfitābı

Dökilmemişdi bir ibrīkuñ ābı

73 Sipāriş her ne kim kıldısa taqdīr

Yek-ā-yek eyledi aşhāba taqrīr

74 Qodı bu halka aḥkām-ı şalātı

Buyurdu ḥacc-ıla şavm u zekātı

75 Düzüldi Ka‘be’de āyīn-i İslām

Bozuldu hey’et-i erkān-ı aşnām

76 Cihānda dīnimüz iy merd-i āgāh

Muḥammed dīnidür elḥamdüli’llāh

Der Medh-i Padişāh-ı Sultān-ı Dīn Sultān Selīm Hān-ı Güniz

77 Gel iy bebġā-yı dil şekker-şiken ol

Sarāy-ı şāhda mīr-i suġan ol

78 Nevāda ‘andelībi şāh māt it

Kelāmuñ şehdini ħand-ı nebāt it

79 İrişsün sözlerüñ eflākiyāna

Ķamu tesbīĥ idinsün ‘āşıķāna

80 Ķadīmī bülbüli sensin bu bāġuñ

İşitme ta‘nesini her kelāġuñ

81 Yüri ħıl sözlerüñle ħalbüñi şāf

Ķabül eyler görüp her ehl-i inşāf

82 Ki vaşşāf-ı şeh-i şāġib-ķırān ol

Dem-ā-dem dā‘ī-i şāh-ı cihān ol

83 Olursa sözlerüñ şāhuñ kabūli
Olursın sen-de dergāhında ulı

84 Selīm Hān-ı zamānum nūktedāndur
Naar ehli vü şarrāf-ı cihāndur

85 Bilür her güherüñ adrnı ol şāh
Aña çok çok ‘ömürler virsin Allāh

[4b]

86 Çün oldur halka zıllu’llāhı fi’l-arz
Du‘ā vü medi olmuşdur bize farz

87 Du‘āsı arza rü-perver¹⁷⁴
Şenāsı çara hurşid-i münevver

88 Seririnden eger emr itse ol şāh
Virür A‘cām şāhı hayl ü hargāh¹⁷⁵

---

¹⁷⁴ Mısraın vezni problemlidir.

¹⁷⁵ Hargāh: هر كاه (metinde).

89 Buyursa Hind ü Sind' üñ pādişāhı

Olur ... devlet-penāhı

90 Alup küffārdan nice hışārı

Serine şaldı tıġ-ı [ā]bdārı

91 Egerçi top-ıla küffār-ı mel'ün

Döküpdür bahra ġāfille nice hūn

92 N'ola ġitdiyse birkaç pāre zevrak

Anuñ-da fırsatın bir ġün vire Hāk

93 Toķunır aña bir yahşı ŧabanca

Diyelüm biz daġı ol kāra.....???

94 Yaraşmaz şāh ola anuñ melūli

O kārı ġördi çünkim Hāk resūli

95 Ne ğam aŝhāb-ı dīne Hāḡ Te‘ālā

Buyurdı çünki ba‘de ¹⁷⁶عُسْرٌ يُسْرًا

96 Bu kāra olma sultānum ğazab-nāk

Vücūdı ehl-i küfrūñ olısar ḡāk

97 Hudā’nuñ her bir işde ḡikmeti var

Nice nuŝretler ola sâ‘ati var

98 Ola iy pâdiŝāh-ı heft kiŝver

Cihān mülkinde sultān-ı muẓaffer

99 Ŝecā‘at pīŝesinūñ nerre ŝīri

Sa‘ādet taḡtınūñ ŝāḡib-serīri

100 Muḡarrā gül-bün-i gül-zār-ı devlet

Gül-i nev-bāve-i bâġ-ı sa‘ādet¹⁷⁷

---

¹⁷⁶ Şüphesiz ğüçlükle beraber bir kolaylık vardır. İnşirah, 94/5.

¹⁷⁷ bāve: bāde (metinde).

[5a]

101 Süleymān-ı zamānuñ iftiḥārı

Cihāna dest-i devlet bergüzārı

102 Sa‘ādet baḥrınıñ dürr-i yetīmi

Feşāḥat mülkinüñ ṭab‘-ı selīmi

103 Toḫuz ataya sulṭān ibn-i sulṭān

Cihāna nām ile Sulṭān Selīm Ḥān

104 Bir ednā ḳula emr itdi o server¹⁷⁸

Yemen iḳlīmi fetḫ oldı ser-ā-ser

105 Olupdur ḥükmi cārī Ḳāf-tā-Ḳāf

Ḳılupdur ser-fürü emrine eṭrāf

106 O şāhuñ ibtidā olan ğazāsı

Yemen iḳlīmi Ḳıbrıs’uñ adası

---

¹⁷⁸ emr: emri (metinde).

107 Uşta bir kem şulına itse fermān

Olur ol Yūsuf'un tahtında sultān

108 aan emr itse bir kem-ter gūlāma

Olur begler begi ıklīm-i řām'a

109 Olupdur 'adl-ile ĥurrem-ābād¹⁷⁹

īmāmātıyla Başra şehr-i Baġdād

110 Olısar milket-i kūffār-ı bed-nām

Ūmīdüm bu ki yab yab dār-ı İslām

111 Dem-ā-dem taht-gāhından gör ol řāh

İder her milki fetĥ elĥamdüli'llāh

112 Ola fetĥ-ile nuşret hem Ĥudā'nuñ

şeh-i řāĥib-ķırānısın cihānuñ

---

¹⁷⁹ Mısraın vezni problemlidir.

113 tonanma ki virüp ağ feth ü nuşret

İde milk-i Firengistān'ı ğāret

114 Ura ğāzīlerūn küffāra tīğı

amunuñ cāna olmaya dirīğı

115 Müselmānuñ idüp her biri pervāz

Uzağa oğına mānend-i şeh-bāz

[5b]

116 Gözet sen devlet-ile tađt-ğāhuñ

ılıcı ursun kāfire sipāhuñ¹⁸⁰

117 apuña ser-nigün gelsün 'alemler

ekilsün pīř-keş zībā şanemler

118 İrişüp kāfir-i bī-dīne nekbet

Gele keřtīlerūn řağ u selāmet

---

¹⁸⁰ Mısraın vezni problemlidir.

Sebeb-i Nazm-ı Īn-Güftār ve Der-Medḥ-i Ağā-yı Şehryār

119 Meger bir gün şeh olup şayda māyil

Edirne şehrini idindi menzil

120 Çekilüp ... leşker-i şāh

Edirne'de kuruldı taḥt u dergāh

121 Gidüp cüvān kār-ıla begler ağalar¹⁸¹

Çekildi cümle yād u āşinālar

122 Qarārüm gibi gitdi cümle yārān

Sitanbül içre ben qaldum perīşān

123 Ne bir ādem ki ider ḥālüm i'lām

Ne bir hem-dem ki anuñla ide dil ārām¹⁸²

124 Ne bir mūnis ne bir mesken ne bir kār

Hemīn qalmış-ıdum āvāre vü zār

---

¹⁸¹ Mısraın vezni problemlidir.

¹⁸² Mısraın vezni problemlidir.

125 Varup nā-geh aġa-yı bāb-ı ŧāha

Didüm ıŧmarladum sizi İlah'a

126 Didi biñ luřf-ıla ol nīk-ħaŧlet

Be miskīn kendüñe var eyle himmet

127 Çıķarġıl Ĥaķ kılursa feth-i bābı

Beyāza biz gelince bu kitābı

128 Cihāna kendü ħālūñce eŧer ķo

İki üç kāġıda birķaç güher ķo

129 Mecālisde oķundukca kelāmuñ

Añılsun ħayr-ıla 'ālemde nāmuñ

[6a]

130 Ķamu ħalkuñ [ki] sizlerden murādı

Ķomaķdur dünyede bir yaħŧı adı

131 İdenler bir iki beyti 'imāret

Bir ad içündür iy ŧāhib-firāset

- 132 Dİgil nazm-ıla bir zîbâ risâle
Ki tuhfe ola her şâhib-kemâle
- 133 Añıldıķça anuñla nâm-ı üstâd
Bizüm ola anuñla nâmumuz yâd¹⁸³
- 134 Didüm baş üzre emrũñ her ne ki var
Ne söz diyem ki_ola size sezâ-vâr
- 135 Didi var tercüme kıl bir risâle
Tamâmın eylegil Hâķķ'a havâle

- 136 Didüm emr-ile ol merd-i kerîmũñ
Ki bir aġâsıdur Sultân Selîm'ũñ

- 137 Hâremde odabaşıdur o şâha
Muķarrebdür der-i devlet-penâha

---

¹⁸³ bizüm: bizüm de (metinde).

138 O řāfī-dil [ki] ismi Muřtafā'dur

Münīr āyine-veş ehl-i řafādur

139 Ŗo ahlāķı [ki] nūr-ı Muřtafā'nuñ

Görinür zāt-ı pākinde aġanuñ

140 Münīr olsa dili nūr-ı Hudā'dan

N'ola yaķar çerāġı Muřtafā'dan

141 İderler halka hulķ-ıla vefālar

Muġammed ümmetinde Muřtafālar

142 Olursa luşf-ı Hāķķ'a n'ola elyak

Ki_olupdur Muřtafā-veş řālib-i Hāķ

143 Diñüz kim sevmez ol ehl-i řafāyı

Sever Allāh daġı Muřtafā'yı

144 alur maħrūm dil liadan¹⁸⁴

efā‘at olmaz-ısa Mutafā‘dan

[6b]

145 Olup cānı taadduda aber-dār

aāyı nūrı-y-ıla cismi bīdār

146 Olupdur pāk dil-i āfī-‘aīde

Özi pūr-nūr alā-ı amīde

147 Meh-āsā gūe-i fi‘l-i semendi

Götürdi ākden ben derd-mendi

148 Baa āfī nazarla oldı nāzır

Kemāl-i nāsdur āib-maādir

149 Dil-i āf-ıla ol āib-sa‘ādet

İder dergāh-ı ehre istiāmet

---

¹⁸⁴ Mısraın vezni problemlidir.

150 Kemāl-i luṭf-ıla şāhib-nazardur
Anuñçün ḳurb-ı şehre mu‘teberdür

151 Keremden ehl-i fakra raġbet eyler
Gehī dervīşlerle şoġbet eyler

152 Olup şüretde şeh dervīş sīret
İder sultān-ı heft ıqlīme hıdmet

153 Muḳarreb çākeridür pādişāhuñ
Odur hem-sāyesi zıll-i İllāh’uñ

154 Dilinde nūr-ı işrāk-ı İllāhī
Zebānında du‘ā-yı pādişāhī

155 Ḥaḳāyık ‘ilmine çün raġbeti var
Anuñçün şeh ḳatında hürmeti var

156 Hudā ‘ışķına māyil ḳalb-i pāki
Olupdur ‘ışķ-ı pāküñ sīne-çāki

157 Olup deryā-şıfat luṭfi firāvān
Şafā himmetle eyler ḥalkā iḥsān

158 Dem-ā-dem zevk-ı vaḥdet pīşesidür
Bu ḥalkā luṭf u cūd endīşesidür

159 Olupdur ol ağalar bī-naẓīri
Bu ‘İşķī derd-mendūñ dest-gīri

[7a]

160 Hudāyā anı devletle ‘azīz it
Ġubār-ḥāk-i rāhın müşg-bīz it¹⁸⁵

161 Muḥibb-i yār-ı ġar-ı Muştafā kıl
Münīr āyīne-veş ehl-i şafā kıl

162 Vücūdına virüp şıḥḥatla devlet
Ola hem-sāye-i zıll-i sa‘ādet

---

¹⁸⁵ Ḥāk-i rāhın: ḥākdır āhın (metinde).

163 Ȓutup ęalbinde ħubb-ı Muřtafā'yı

Göre envār-ı dīdār-ı Ĥudā'yı

164 Ȓutup ħıfz-ı emānında ağayı

Ĥudāyā sen ęabūl it bu du'āyı

165 Olup řāh-ı cihān-dārā muğarreb

Anı ĩmāndan ayurma yā Rab

Der Ĥasb-i Ĥāl Gūyed

166 Sipās u şükş ü minnet Zü'l-celāl'e

Ki bizi mazĥar itmiřdūr cemāle

167 Zihī ızhār-ı ęudret şun'-ı ũstād

Bizi ketm-i 'ademden ęıldı ĩcād

168 Ma'ādin seyr idüp ĥayvāna geldük

řoņ ucu řūret-i insāna geldük

169 ęerā-gāĥ idinüp dũrlũ nebātı

Gelũp ĥayvān-ıla bulduğ ĥayātı

170 Çün olduğ rŭh-ı hayvān-ıla mŭnis

O rŭhı kesb idŭp buldı beden hıss

171 Çün oldu rŭh-ı nefsāniye vāşıl

Anuñla nefis ũ ‘aklı itdi hāşıl

172 Gelicek rŭh-ı insānı zuhŭra

Dil ũ cān ser-be-ser ğarķ oldu nŭra

173 Bulıcak rŭh-ı kŭdsīden nişānı

Göñŭl buldı hayāt-ı cāvidānı

[7b]

174 Direm bu luţfa her şām u seher-gāh

Hezār-ender-hezār elĥamdŭli'llāh

175 Ħaķ’uñ ben bendeye iĥsānı çoķdur

Yidŭgŭm ni‘metŭñ pāyānı yoķdur

176 Beni bir gŭn daĥı aĉ itmemişdür

Derinden ğayra muĥtāc itmemişdür

177 Ulı bābı penāh idindi başum
Diri şehdindür esbāb-ı ma‘āşum

178 Beni küffāra atup itmedi ‘ā
Gürūh-ı müsłimīne itdi il

179 Fairi itmeyüp nādān u amaq
af-ı āhib-dilāna itdi mül

180 Ulı ni‘met degül mi H Te‘alā
Kim itdi şehir-i oantini me‘vā

181 Cihānda böyle yodur cāy-ı me‘men
Kenārı o ükür ılmadı mesken¹⁸⁶

182 Geürdüm ‘ömri bāb-ı pādiāda
Cüvānlu ‘unfuvānını azāda

---

¹⁸⁶ ılmadı: almadı (metinde).

183 Kılup Һuccāc birle Һacc-ı ekber
‘Arab milkini seyr itdüm ser-ā-ser

184 Temāşā kıлмаğı-çun nice şehri
Ayağ altına aldum berr ü baһrı

185 Sefer emr eyledükçe şāh-ı ğāzī
İderdüm ben-de şimşīr-ile bāzī

186 Suvār olduqça şeh her bir ğazāda
Yürürdüm atı öñince piyāde

187 Һudāyā şükr- i bī-һad bunca ni‘met
Baña senden hidāyettür hidāyet

188 Keremden eyledüñ ben derd-mendi
Meşāyih Һıdmetinüñ behre-mendi

[8a]

- 189 Dili pervâne kılduñ yana yana
Çerāğ-ı meclis-i şāhib-dilāna
- 190 Hem itdüñ meskenetle ben gedāyı
Cemī‘-i ehl-i ‘ilmüñ hāk-i pāyı
- 191 Cihānda baña bu devlet yiter kim
Kuluña kılmaduñ bir şahşı hākim
- 192 Şu demden kim göñül oldu saña kul
Olupdur kendü öz kārına meşgöl
- 193 Saña dil bende-i fermān olupdur
Hemān öz başına sultān olupdur
- 194 Eşigüñde olaldan abd-i muķbil
Ferāğat kişverinüñ şāhıdur dil

195 Çün ‘Işķī eyledüñ ‘ālemde nāmum

Oķınsun ‘ışk-ıla dilde kelāmum

196 Suṭūrın bu kitābuñ dil-pesend it

Ḥurūfin āteş-i ‘ışkā sipend it

197 Nazār kılduķça her ehl-i başīret

Nazardan şalup itmesün ferāğat

198 Du‘ā-yı ḥayr-ıla yād eylesünler

Bu ğam-ğın rūḥumı şād eylesünler

199 Bu nazm añdurdığınca ben za‘īfi

Aġanuñ añıla nām-ı şerīfi¹⁸⁷

200 İlāhī bu du‘āmı müstecāb it

Ḥaṭāsın bu kitābuñ bā-şavāb it

---

¹⁸⁷ Aġanuñ: Aġanuñ da (metinde).

201 Bulup nām-ı şeh-ile zīb ü zīver

Kelāmum ola şimşīr-i mücevher

202 Dilerven merd-i meydān-ı feşāhat

Düşürmeye elinden tā kıyāmet

203 Oğundukça bu güftār-ı İlāhī

Oğunsun medh-i nām-ı pādişāhī

[8b]

Der-Beyān-ı Hikmet-i İlāhī ve Āşār-ı Kudret-i Nā-mütenāhī

204 Gel iy dil nāleñi kıl ‘arşa hem-ser

Ki vird idine tesbīhüñ melekler

205 Dağup gūş-ı hilāle dürr-i şeh-vār

Bu nazmı jāle-veş kıl mihre ĩşār

206 Bu çarhuñ çıñradup nüh pāre taşın

Sipihrüñ hāke şal zıll-i Hümā’sın

207 Kılup bu sāzuñı Zühre'yle dem-sāz

Felek dervāzesin eyle pür-āvāz¹⁸⁸

208 Melekden ehl-i hāke tercümān ol

Varup murgān-ı udsā hem-zebān ol

209 Bize gel udret-i Hā'dan beyān it

Yazup Şerh-i zemīn ü āsumān it

210 Bu erkānı nice buldı 'anāŐır

Nice hālk itdi arhı Hāyy u ādir

211 Nedendür encüm ü eflāk gerdān

Meh-ile mihr urmazlar Őitābān

212 Döner yok işbu nü-h-tāuñ arārı

Hīsāba encümüñ gelmez Őümārı

---

¹⁸⁸ Dervāzesin: دَرْدَاذَه سِنُّ (metinde).

213 Olup insān-ıçun ḥāke hevā-dār

Olurlar her gice tā subḥ bīdār

214 Ḥudā’nuñ ismini tesbīḥ iderler

Ḳamudan ādemi tercīḥ iderler

215 Çü insāndur ḳamudan ber-güzīde

Ki insāna virildi nūr-ı dīde

216 Olundı Ādem’e ta’līm-i esmā

Ḳamu ism ki aña ola müsemnā¹⁸⁹

217 Vücūdıdur melāyik secde-gāhı

N’içün olmaya Mevlā’dur penāhı

[9a]

218 Dilā gel sırr-ı insānı ‘ayān it

Merātib n’oldı insāna beyān it

---

¹⁸⁹ ola: evlād ol (metinde).

219 Bize şerh eyle insān-ı kebīri

Sülūk-i deyr-i insān-ı şaġīri

220 Çün evvel ‘ālem-i kübrā olupdur¹⁹⁰

Pes āhır ‘ālem-i şuġrā olupdur¹⁹¹

221 Kebīr-ile şaġīr iy merd-i hüşyār

Biri birine olmışdur nümū-dār

222 Çün itdüñ ‘İşkiyā bu nazmı taħrīr

Demidür bāb u faşlın eyle taħrīr

223 Bu nām-ıla cihāna bir nişān it

Haq’uñ hikmetlerin bir bir beyān it

Bāb-ı evvel der-ma‘rifet cāyem kebīr dīd. (?) Bāb üç aşla müştemildür. Aşl-ı evvel der-suhan-ı ehl-i şerī‘at. Aşl-ı düvvüm der suhan-ı ehl-i hikmet. Aşl-ı siyüm der-suhan-ı ehl-i vaḥdet. Bāb-ı düvvüm der-ma‘rifet ‘ālem-i şaġīr ve bu bāb hem üç aşla müştemildür. Aşl-ı evvel der-beyān-ı ān-ki insān ve merātib-i insān. Aşl-ı düvvüm ān-

---

¹⁹⁰ kübrā: kebīri (metinde).

¹⁹¹ şuġrā: şaġīr (metinde).

ki insān-ı şaġīr nümū-dār insān-ı kebīr est. Aşl-ı siyüm der-beyān-ı ān-ki sülük çīst ü
nīst sālīk der-sülük çīst. Bāb-ı evvel der-ma‘rifet-i ‘ālem-kebīr

224 Nedür ‘ālem bil iy şāhib-maķādir

Ķaçan cem‘ ola a‘rāz u cevāhir

225 O cem‘üñ nāmını ‘ālem oķurlar

Bu ‘ālem nüşhasın ādem oķurlar

226 Ezelde iki ķısm oldu bu ‘ālem

Aña ġayb u şehādet didiler hem

[9b]

227 Egerçi kim izāfātıyla meşhūr

Olupdur nice esmā bunda mezkūr

228 Birine ‘ālem-i nūrānī dirler

Birine ‘ālem-i zulmānī dirler

229 Dinür hem ‘ālem-i ħalk ‘ālem-i emr

Birisi cāma beñzer biridür ħamr

230 Dinür hem ‘âlem-i ervâh u ecsâm

Bulara i‘tibârîdür olan nâm

231 Şu kim zıkr eylemiş dilde bu adı

Hemîn ğayb u şehâdetdür murâdı

232 Olupdur bunca esmâ gerçi ma‘dūd

İki ‘âlemdür andan bârî maḫşūd

Faṣl¹⁹²

233 Çü bildüñ ‘âlemüñ ma‘ninin iy yâr

Şaġîrinden daġı iden ḫaber-dâr

234 Sen insân-ı şaġîr olduñ bu ‘âlem

Şaġîr ‘âlem oġur nâmuñı her dem

235 Bil insân oldur tamâmı¹⁹³

Kebîr ‘âlemdür anuñ añla nâmı

---

¹⁹² Başlığın yanına bir okuyucu tarafından “evvelki” ifadesi eklenmiştir.

¹⁹³ Mısraın vezni problemlidir.

236 Sen insān-ı şaġīr olduñ bil anı

Tamām ‘ālem kebīr-i cāvidānı¹⁹⁴

237 Nümū-dārısın olduñ ol kebīrūñ

Sen encümsin odur māh-ı münīrūñ

238 Şaġīr olmuş durur nüşā kebīre

Nitekim māh ħurşīd-i münīre

239 Olan ser-cümle nā-ma‘dūd u ma‘dūd

Olupdur ikisinde daġı mevcūd

240 Olan ser-cümle eşkāli kebīrūñ

Bulınur levĥ-i zātında şaġīrūñ

[10a]

241 ıl evvel ‘ıřķ-ıla iy ehl-i idrāk

Göñül levĥin nuķūş-ı ġayrıdan pāk

---

¹⁹⁴ Mısraın vezni problemlidir.

242 Bil imdi evvel ü āḫır vücūduñ

Kimedür zāḫir ü bāṭın sücūduñ

243 Olursun kendü öz nefsüñe nāzır

Görürsin anı āyineñde zāḫir

244 Bu naḫşuñ oldı anuñ ḫāk-rīzi

Saña ol virdi bu rūḫ-ı ‘azīzi

245 Bilürseñ kendü öz nefsüñ bil anı

Bilürsin ‘arş u ferş ü āsumāni

246 N’ola ḫāk-i siyāḫ oldıysa yirüñ

Nümū-dārısın ol mihr-i münīrūñ¹⁹⁵

247 Cihānda her ne kim ister muḫaddem

Arasın öz vücūdında her ādem

---

¹⁹⁵ Mihr-i münīriñ: mihr ü münīrūñ (metinde).

248 Cihānda zāhir ü bāṭın ne kim var

Vücūduñ nüshadur iy şāhib-esrār

249 Olupdur aç gözüñ eyle temāşā

Bu şuğrā ‘ālemi mir’āt-ı kübrā

250 Oқınsa dilde bu haṭṭ-ı İlähī

Ol āyet daḥı oқınur kemāhī

251 Kişi taқlīd-ile bulmaz teraққı

Ki nefsinı bilenler bildi Haққ’ı

252 Ol imdi sen عَرَفَ sırrına mazhar

Dilersen Rabbüñi bilmek bürāzer¹⁹⁶

253 Yüri āyine[yi] şāf it şafā bul

Tecellā-y-ıla nūr-ı Muştafā bul

---

¹⁹⁶ Rabbüñi: zengī (metinde).

254 Güneş nūriyla memlū cümle zerrāt

Ṭolu naqş-ı İlāhī cümle mir'āt

255 amu 'ālem baar aa baar yo

Cihān olu gūher alur şatar yo

[10b]

256 Seni bilsem ne gevhersin ne kānsın

Ki hem zī-ıymet ü hem rāyegānsın

257 Egeri azz idersen müşterīden

Bulmaz vaşlu ammā cān arıdan (?)

258 Zihī ayy u akīm ü ādir üstād

Cihānı itdi bir gūherden ĩcād

Faşl Der-Beyān-ı ĩcād-ı Cevher-i Evvel

259 Şu cevher 'ālem-i kübrāya iy yār¹⁹⁷

udā evvelde ıldı cūd u ĩşār

---

¹⁹⁷ Cevher: cevher ki (metinde).

260 O gevher nesini añla muḥaṣṣal

Didi ehl-i şerī‘at rūḥ-ı evvel

261 Daḥı rūḥ-ı Muḥammed oldı nāmı

İrişdi ‘arşa nūr-ı ihtirāmı

262 Didi hem ‘aql-ı evvel ehl-i ḥikmet

Ki ‘aql-ıla bili[n]mişdür bidāyet

263 Aña hem ehl-i vaḥdet dir heyūlā

Kebīre ol-durur çün necm-i ūlā

264 Ḥudā bir kenz-i maḥfīdi ‘amāda

Ḥudā mevcūd-ıdı mutlak Ḥudā’da

265 Olup ol vech-ile ḥüsnine maḡrūr

Diledi-ki ide mir’āt pūr-nūr¹⁹⁸

---

¹⁹⁸ ide: ide bir (metinde).

266 O dem cūş itdi baħr-ı zāt-ı bī-çün

Zuhūra geldi bir lü'lü'-yi meknün

267 Dü şakķ oldu o gevher bir nazardan

Dü 'ālem zāhir oldu ol güherden

268 Birisinden olup melkūt¹⁹⁹ peydā

Birinden 'ālem-i milki hüveydā

269 Hem ol gevherdür ol kim rüh-ı Aħmed

Dü kevnüñ māyesi oldu mücerred

[11a]

270 Vücūdı her dü 'ālem māyesidür

Cemāli cennetüñ pīrāyesidür

271 Hem oldur cümle mevcūdāta mebde

Cemī'-i cevher-i ervāħa menşe'

---

¹⁹⁹ Vezin gereği "melekūt" sözcüğü "melkūt" biçiminde alınmıştır.

272 Anuñ şānında nāzil oldı ²⁰⁰ لَوْلَاكَ

O şāh-ıçun ıuruldı ıetr-i eflāk

273 Tecellī kıldı zātı şeş cihāta

Şeref anuñla irdi kāyināta

274 Huṭṭ-ı levḥ-i maḥfūza ıalem ol

Livāü'l-ḥamd-ı nūrānī ‘alem ol

275 ıanı vechi gibi nūrānī behcet

İki mir’atıdur ğayb u şeḥādet

Faşl

276 Bil anı ‘ālem-i kübrā bināsi²⁰¹

Olupdur bir güherden ibtidāsi

277 Mücerred toḥm-ı kübrādur o gevher

ıutupdur ‘ālem-i kübrāyı yek-ser

---

²⁰⁰ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın, (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” hadisine gönderme vardır.

²⁰¹ anı: anı ki (metinde).

278 Şu cevher ‘ālem-i şuğrāya māye²⁰²

İrer andan cihān halkına vāye

279 Di yaşdur mezra‘-ı dünyāda ekme(?)

Odur toħm ‘ālem-i şuğrāya evvel

280 İki ‘ālemde her ne olsa peydā

Bu iki toħmdan olur hüveydā

281 Cihānda her ne oldı olısardur

Çamu aşlını andan bulısardur

282 Olan bu ‘ālem-i şuğrāya cevher

Olupdur nuṭfe_anuñla iy bürāzer

283 Ne kim var ‘ālem-i şuğrāda ma‘dūd

Olupdur nuṭfede ol nesne mevcūd

---

²⁰² cevher: cevher ki (metinde).

[11b]

284 Şu ki_olmaz nuṭfenüñ zammından muzmer²⁰³

Getürmez ‘ālem-i şuğrā muḳarrer

285 Çün olduñ ‘ālem-i şuğrāya ‘ārif

Ol imdi ‘ālem-i kübrāya vāḳıf

Faşl Evvel Der-Suḥan-ı Ehl-i Şerī‘at

286 İşit iy ehl-i vaḥdet Ḥaḳ Te‘ālā

Nice_itdi ‘ālem-i kübrāyı peydā

287 Dimiş ehl-i şerī‘at iki mevcūd

Kemāl-i şun‘ından ḥalk itdi ma‘būd²⁰⁴

288 Ḳādīm oldı biri birisi ḥādış

Vücūd-ı her dü kevne ola bā‘iş

289 O mevcūd-ı ḳādīme ibtidā yok

Beḳādur zāt-ı pākine fenā yok

---

²⁰³ nuṭfe: نطفه (metinde).; Mısraın vezni problemlidir.

²⁰⁴ Mısraın vezni problemlidir.

290 Olup mevcūd-ı hādiş ibtidāsı

Fenādur āhırı yoqdur beqāsı

291 Bu hāl üzre olup bu iki mevcūd

Görinür ikisile būd u nā-būd

292 Hudā'dur nāmı mevcūd-ı qadīmüñ

Fenāsı yoqdur ol Hayy u 'Alīm'üñ

293 Olup mevcūd-ı hādiş nāmı 'ālem

Hāq'üñ maşnū'idur Allāhu a'lem

294 Huzā bil 'ālemüñ ğayrıdur iy yār

Huzālık aña olmışdur sezā-vār

295 Bu 'ālem dağı ğayrıdur Hudā'nuñ

Bilürseñ aña ma'nīsın sivānuñ

296 Hudā şāni‘-durur maşnū‘-ı ‘ālem

Bilinür zātı şun‘ıla dem-ā-dem²⁰⁵

297 Münezzehdür şifāti nā-sezādan

Cihān pür-nürudur liķādan²⁰⁶

[12a]

298 Dimiş ehl-i şerī‘at böyle güftār

Olupdur zāt-ı Haķ mevcūd-ı muhtār

299 Kılır isterse her ma‘dūmı mevcūd

İder mevcūdı ki ma‘dūm u nā-būd

300 Çün itdüñ bu muķaddemāti ma‘lūm

Kılayın diñle maşnū‘āti merķūm

301 Kālan aşhāb-ı sūnnetden rivāyet

Dimiş kim buyıdur ehl-i şerī‘at

---

²⁰⁵ şun‘ıla: şaf-ıla (metinde).

²⁰⁶ Mısraın vezni problemlidir.

302 Şu cevher kim yaratdı Hâk mufaşşal

O cevher nāmı oldı rūḥ-ı evvel

303 ‘Amādın rūḥ-ı evvel olup ĩcād

Ḥudā melkūt u milke urdı bünyād²⁰⁷

304 Buyurur anı aşḥāb-ı şerī‘at

Ne vech-ile olupdur şun‘-ı ḳudret

305 Diledi Hâk Te‘ālā vü taḳaddes

Yarada ‘arş-ıla arz-ı muḳaddes

306 O cevher kim denildi rūḥ-ı evvel

Bil oldur bā‘ iş-i a‘lā [vü] esfel

307 Çün oldı muḳteżā-yı ḳudretu’llāh

İki ‘ālem vücūda gele nā-gāh

---

²⁰⁷ Vezin gereği “melekūt” sözcüğü “melkūt” olarak yazılmıştır.

308 Nazar kıldı o gevher geldi cūşa

Miṣāl-i kıand cūş-ıla ħurūşa

309 O cevher cūşa geldükde muḥaṣṣal

Olup şāfisi şāf[1] dutdı esfel

310 Olup şāfisi şāf[1] durdı tīre

Ki mażhar ola ħurşīd-i münīre

311 O şāfiden olup melkūt peydā

Bu milki itdi derdinden hüveydā

312 Birinüñ ‘ālem-i ervāḥ nāmı

Birin ecsām olur ḥāş u ‘āmı²⁰⁸

[12b]

313 Yaradup ‘ālem-i ervāḥı Bārī

İdüpdür on sekiz kısm üzre cārī

---

²⁰⁸ otur: olur (metinde).

314 Dimişler cevher-i ũlāyı ũstād
İdũpdũr ār kırsım ũzre bũnyād²⁰⁹

315 Nitekim ‘ālem-i ervāħa her bār
Merātib sīzde oldı bil iy yār

316 Hem āħır ‘ālem-i ecsāma yek-ser
Merātib sīzdedũr iy bũrāder

317 Hemīn melkũta ‘izz ān oldı zāhir (?)
Görũndi milkden bunca mezāhir

318 Eger milk ũ ve ger melkũt ey yār
Biribirine olmişdur nũmũ-dār

319 ũ bũnyād u esāsı melekũtuñ
Miřālinde olupdur ceberũtuñ

---

²⁰⁹ ār kırsım: āre kırsım (metinde).

320 Ki bu halk ide istidlāl ü ikrār
Zuhūr-ı milkden melkūta her bār

321 Ola melkūtdan her merd-i ‘ārif
Bu istidlālle ceberūta vākıf

Faşl Der-Beyān-ı Rūh u Merātib-i Ervāh

322 Ne basīṭ pāk bir cevher olup rūh²¹⁰
Merātibdūr iden ol genci meftūh

323 Hudā melkūt idüp anuñ luṭfin
Dağı milk eyledi bākī keşifin

324 Birinüñ ‘ālem-i emr oldı nāmı
Biridür ‘ālem-i halkuñ tamāmı

325 Çü rūhuñ añladuñ ma‘nāsı iy yār
Merātibden dağı olğıl haber-dār

---

²¹⁰ basīṭ: basīt ü (metinde).

326 Diledi Hax Te'ālā vü taqaddes
Ki halk eyleye ervāh-ı muqaddes

[13a]

327 Nazar kıldı vü cūş itdi o deryā
Şafādan rūh-ı hātem oldı peydā

328 O bākī zübde cūşa geldi yek-ser
Olup rūh-ı ulū'l-'azm iy bürāzer

329 Olup ol zübde çün kıand-ı mürevvak²¹¹
Rusul ervāhını halk eyledi Hax

330 Kılup ol zübdeden ol Hıyy u Qādir
Be-küllı enbiyā rūhını tāhir

331 Bu terķīb üzre rūh-ı evliyāyı²¹²
Dağı ehl-i ma'ārif pür-şafāyı

---

²¹¹ مُرَوِّق : مُرَدَّق (metinde).

²¹² terķīb: تَرْكِيب (metinde).

332 O bākī zübdeden ervāḥ-ı zühhād

Daḥı ḥalk̄ oldı hem ervāḥ-ı ‘ibād

333 Daḥı ervāḥ-ı ādemiyan u ḥayvān²¹³

Nebātāt u ṭabāyi‘ hem firāvān

334 Melāyik ḥalk̄ olup geldi zühūra

Boyandı ‘ālem-i melekūt nūra²¹⁴

335 Bu tertīb üzre urmuşdur ol üstād

Esās-ı ‘ālem-i melkūta bünyād

Faşl der-beyān-ı merātib-i ‘ālem-i ecsād

336 Diledi ḳudretinden Ḥaḳ Te‘ālā

Ki ide ‘ālem-i ecsāmı peydā

337 Olup ol dürd-i zūlmāniye nāzır

O dem cūş itdi ol dürd oldı vāfir

---

²¹³ Mısraın vezni problemlidir.

²¹⁴ Mısraın vezni problemlidir.

338 İdüp ol Kādir ü Hayy u Tüvānā

O dördüñ zübdesinde ‘arşı peydā

339 Dağı cüş eyledi zübde çün kand²¹⁵

O dem kürsīyi halk itdi Hudāvend

340 O bākī zübdeden āfāka bākī

Yaratdı bu yedinci āsumānı

[13b]

341 Olup altıncı vü beşinci peydā

Bu tertīb üzre dördünci hüveydā

342 Dağı üçüncü ikinci[si] evvel

Felekler zübdeden oldı muhaşşal

343 Çün itdi zübde-i zülmānī tekrār

Zuhūra geldi andan ‘unşur-ı nār

---

²¹⁵ Mısraın vezni problemlidir.

344 Pes andan ‘unşur-ı bād ‘unşur-ı āb

Zuhūra geldi bir bir cümle esbāb

345 O dürdüñ zübdesinden ‘unşur-ı hāk

Yaradılup tamām oldu bu eflāk

346 Ki melkūt dimeligüñ vāridātı²¹⁶

Yigirmi sekiz oldu müfredātı

347 Olupdur çār-de melkūta takşīm

Bu on dördi de milke oldu teslīm

348 Bulardan üç mürekkebe oldu el-ān

Cemād-ıla nebāt u cism ü hayvān²¹⁷

349 Teheccīnūñ hurūf u müfredātı

Yigirmi sekiz oldu bil nikātı

---

²¹⁶ ki: ki bu (metinde).

²¹⁷ خَيْدَانُ: خَيْوَانُ (metinde).

350 Teheccī bīst ü heşt oldı çü ma‘dūd

Bulardan üç kelime oldı mevcūd

351 Bu iki ‘ālemüñ ey merd-i āgāh

Oñardı ҡanķısın Һalk itdi Allāh

352 Olup Һaққ’uñ bulara emri lāhıķ

İkisin yā ma‘ān Һalk itdi Һālıķ

353 Yaħūd a‘lā mı peydā oldı evvel

Ki āħır mertebeyle düşdi esfel

354 Yā evvel cāy-ı esfel oldı peydā

Merātib birle āħır oldı a‘lā

355 Gerekdür işbu yirde çok te’emmül

Beyān idem ger eylerseñ ta‘aқķul

[14a]

356 Merātib birle çün kim buldı itmām

Maқāmın tutdı ervāh-ıla ecsām

357 Çü naqş oldı nig̃ine nām-ı ‘ālem

Maqām idindi ‘arşı rūḥ-ı ḥātem

358 Anuñ evvel tā_ebed kāşānesidür

Ḥaḳ’uñ emriyle vaḥdet ḥānesidür

359 Olup kürsī ulü’l-‘azmüñ maqāmı

Ḳılur cümle melekler iḥtirāmı

360 Şorarsañ bu yedinci āsumānı

Rüsül rūḥınuñ olmışdur mekānı

361 Bu altıncı gögi añla tamāmı

Nebīler rūḥınuñ oldı maqāmı

362 Beşinci gök maqām-ı evliyādur

Çehārüm ma‘rifet ehline cādur

363 Üçünci gök olup me'vā-yı zühhād

İkincidür 'ibād-ı nigāh 'ibād²¹⁸

364 İŖit evvelki gök çün māh-ı tābān

Olupdur cāy-gāh-ı ehl-i ĩmān

365 Maķāmına olup her rūh tālīb

Tamām oldı burada nüh merātīb

366 Ķamu ser-menzile oldı mülākī

Merātibden çehārı ķaldı bākī

367 Ki ya'nī bākī vü ervāh-ı insān

Olup Ŗüretde vü sĩretde ĥayvān

368 Bil ervāh-ı nebātāt u tábāyi'

Buları sefle mażhar ķıldı Ŗāni'

---

²¹⁸ Mısraın vezni problemlidir.

369 Ȧabāyi‘ esfelidür sāfilīnūñ

Maķāmı esfel oldı cāhilīnūñ

370 Ȧamu ervāḥ-ı a‘lā tā bā-sefel

Merātib birle eyler müşkilin ḥall

[14b]

371 Nüzül idüp esfele añla cānı²¹⁹

Merātib birle kesb eyler gümānı

372 Ȧün ire esfele rūḥuñ nüzülü

Bulur maķşad-ı aşl-ile vuşülü

373 O menzilde olur ‘irfāna vāşıl

Usı-y-ıla olur maķşüdü ḥāşıl

374 Bilür nefsinı olur Ḥaķ-şinās ol

Bulur Ḥaķḳ’uñ ‘aṯāsın bī-ķıyās ol

---

²¹⁹ Mısraın vezni problemlidir.

- 375 İdüp āhır o menzilden ‘urūcı
Maḳām-ı evvele eyler ḥurūcı
- 376 İrişdür rûhı evvelki maḳāma
Özi muhtāc olmaz ḥāş u ‘āma
- 377 İrişüp mebbe’i āhır me‘āda
Ḳamu rûḥ andan eyler istifāde
- 378 Varur çün intihāsı ibtidāya
‘Urūcı ḥatm olup irer ‘alāya
- 379 Bulur her dayire çün bunda itmām
Degül mümkin teraḳḳī çeke ālām
- 380 Teraḳḳī bundan özge yoḳdur iy yār
Velī çün kimse ḳalur yolda nā-çār
- 381 Maḳām-ı evvel ire çün tamāma
Ne mümkin vara bir āhır maḳāma

382 Ki bu dermāndegān kān içindür iy cān

Rūsül irsāli vü inzāl-i Qur'ān

383 Maḳām-ı evveli her rūḥ bulamaz

Niceler yolda ḳalır menzıl almaz

384 Çün olduñ 'ālem-i ervāḥa 'ārif

Ol imdi 'ālem-i ecsāma vāḳıf²²⁰

385 Olup bu 'ālem-i ervāḥ u ecsām

Mevālīd-i şelāşe buldı itmām

[15a]

386 Ma'ādin hem nebātāt-ıla ḥayvān

Virildi Ādem ü Ḥavvā'ya da cān

387 İdüp anlarla Ḥaḳ dünyāyı ma'mūr

Olupdur ḳışşa-i Ādem çü meşhūr

---

²²⁰ imdi: idi (metinde).

388 Gelüp dünyāya ferzendān-ı Ādem

Olupdur cā-be-cā ma‘mūr ‘ālem

389 Cevāhir oldı her hāş-ıla ‘āma²²¹

‘Urūc eyleye evvelki maḳāma

390 Bulup yüz cedd ü cehd-ile kemāli

Bula evvelde olan zevḳ u hāli

**Faşl bevāki-i dōrt mertebe ki kisbī olmayup hilḳatī olup merātib-i ervāha mensūb
olduḡı beyānındadır.**

391 Çehār-deh mertebe kim ola taḥşīl

‘Aṭā-yı Hāḳ’dur olmaz ḳavle tebdīl

392 Olup dīn-i hanīf ü dīn-i ḳayyım

Ṭuralar fiṭratu’llāh ile dāyim

393 O fiṭrat üzre ḫalk olmuşdur ādem

O rūḫānī merātibdür muḳaddem

---

²²¹ Oldı: olındı (metinde).

394 Eger kesb-ile olsa bu merātib
Olurdi herkes ol a‘lāya t̄alib

395 İdüp evvel maḳāmından teraḳḳī
Görürdi her kişi dāyiren raḥīḳı

396 Riyāzetle ḳarīb olup Hudā’ya
İrerlerdi maḳām-ı enbiyāya

397 Degül kes ḳavlehu Ḥaḳ’dan ‘aḫādur
Merātib baḥş iden ḥalkā Hudā’dur

398 İdemez sa‘y-ıla ḳaḫ’-ı merātib
Düşüp yollarda ḳalur nice t̄alib

399 Çün ervāḫa merātib ḳıldı ḳısmet
Getürdi ‘āleme üstād-ı fiḫrat

[15b]

400 Virüp her şahş miḳdārınca ḳudret
Cihānda eyledi ehl-i sa‘ādet

401 Ne deñlü sa'y iderse her fütāde

Naşīb olmaya kısmetden ziyāde

402 Gelüp dünyāya her bir nād-ı ma'şūm

Olupdur ħaddi vü miqdārı ma'lūm

403 Ne kim var 'ömri vü a'mālī mevcūd

Olupdur 'ilm-i Ĥaḳ' da cümle ma'dūd

404 Aña göre kıyāş it cümle kārın

Ḳamusınuñ Ĥudā bilür şümārın

405 Ĥudā'dan olmasa 'ilm ü irādet

Getürmezdi kişi bir kāra tākāt

406 Buyurur ehl-i şer' ey yār-ı pür-nūr

Degüldür ādemī kārında mecbūr

407 Çü Ĥaḳ'dan olmaya 'ilm ü irādet

Gelür mi bir kesīñ fi'line ḳudret

408 amu avl  efinde dem
DimiŖ mecbr olur Allhu alem

409 Ger emr-i Ŗer-ile olursa memr
Bu menzilde degldr abd-i mecbr

Sual ilm tbi-i malm y malm tbi-i ilm[m]idr

410 Buyurur anı ehl-i Ŗer-i vsi
Ki malm oldu l-bd ilme tbi

411 Ki her krun bilr midrin Allh
Olur midrdan gedkde kth

412 Hdnun olup ol ilminde malm
Olur her Ŗeyi midrinca muavvem²²²

413 Olursan ehl-i hkmetden hber-dr
lim malma tbidr dir iy yr

---

²²² Mısraın vezni problemlidir.

[16a]

414 Ki her ef'āl ü aqvālinde mahtūm²²³

Ḳamu şahşuñ kül[i] miqdāri ma'lūm

415 Ḳamu işden ne kim eylerse taḥşīl

O şahşuñ sa'yı miqdārıncadır bil

416 Ne sa'y itse eger 'ilm ü ve ger māl

İrişür sa'yı miqdārınca derhāl

417 Ta'alluḳ herkesüñ bil cümle kārı

Ṭutar her nice olsa ihtiyārı

Faşl bilgil ki herkesüñ rūhı dünyādan müfāraḳat kılduḳdan soñra maḳāmı ne maḳāmdur anı beyān ider.

418 Ḳıla ĩmān maḳāmından çü rıḫlet

Olur evvelki gök cāy-ı iḳāmet

419 Ḳamu ervāḩ-ı 'ibāduñ tamāmı

İkinci gök olısdur maḳāmı

---

²²³ aqvālinde: aqvālinden (metinde).

420 Maḳāmını bu tertīb üzre her rūḥ

İder āḥır nefesde añla meftūḥ

421 Nebīler cāyı çarḥ-ı heftümīndür

Maḳāmı ḥātemüñ ‘arş-ı berīndür

422 Olısar bāz-geşt-i rūḥ-ı insān

Havā dur[ur] maḳām-ı ehl-i ĩmān

423 Dirīĝ ol itmeyüp kaṭ‘-ı menāzil²²⁴

Maḳām-ı evvele olmaya vāşıl

424 Erenler hep bunlardur kemāli²²⁵

Bu toḳuz mertebenüñ añla ḥāli

425 Şu kim insān la‘īni bilmemişdür

Varup ĩmān maḳāmın bulmamışdur

---

²²⁴ ol: ol ki (metinde).

²²⁵ Mısraın vezni problemlidir.

426 Velî taşdıķ u taķlıd enbiyāya

Dirīgā itmemiş uymış hevāya

[16b]

427 Egerçi şüretā olmışdur insān

Olupdur lā-cerem ma‘nīde ھاyvān

428 Behāyim diseler aña maḥaldür

O ھاr belki behāyimden aḍaldır

429 Behāyim cinsi bulmaz ‘ulve rāhı

Olupdur ‘ulv pākān cāy-gāhı

430 Melekler cāy-gāhıdur o ḥalvet

İrişmez ol yire her bī-ṭahāret

431 Maķām-ı ḥāşdur şanma her ‘āmı

Bula bī-‘ilm ü taķvā ol maķāmı

432 Çü rüh-ı evvele Ādem dinildi

Қalan ervāḥa bir ‘ālem dinildi

433 Aña ālũ nidāsı oldu nāzil

Belĩ diyenler oldu ‘ulve vāşıl

434 Şu kim dimedi sũflĩ oldu cāyı

Belĩsiz başı aldı yũz belāyı

435 Belĩ didi Şu kim tũtmadı buyru

O kes ĩmān maāmın bulmaz ayru

436 Cinānı Ādem ü Havvā idũp terk

odı evlāda tufe bir iki berg

437 Birisi oldu insāna merātib

Biri bergdũr dıratistāna Őāhib²²⁶

438 Atadan oula mĩrāş-ı Bārĩ

İkisi iki cennet yādigārı

---

²²⁶ dıratāntistāna: duratistāna (metinde).

439 Biri firdevs-i bâkî biri fânî

Temâşâ eyle gülzâr-ı cihânî²²⁷

440 Şükûfe mîvehâ-yı gûne gûne

Olupdur bâğ-ı cennetden nümüne

441 Ol aşl oldu bu fer'iy yâr-ı cânî

Bu sözden añla bil iki cihânî

[17a]

442 Nazar-gâhuñ olursa hergiz [o] hâk

İdersin 'âlem-i kübrâyı idrâk²²⁸

443 Neden insân olupdur añla nâmuñ

Ki oldu 'âlem-i şugrâ maqâmuñ

Faşl enbiyâ vü evliyânuñ mevt-i tabî'iden evvel 'urûcî beyânındadır

444 Ölür ölmezden evvel bil olurlar

Maqâm-ı kurb u mi'râcî bulurlar

---

²²⁷ eyle: eyleye (metinde).

²²⁸ kübrâyı: kibriyâyı (metinde).

445 İl olup gördüğün bunlar bürāzer

Görürler halka virürler haberler

446 Ölümünden sonra her ahvāl-i ecsām

‘Ayān olup iderler halka i‘lām

447 Koyup ‘ilme’l-yaqīn-ile zemīni

Bulurlar menzil-i ‘ayne’l-yaqīni

448 Hicāb-ı ādemi cism oldu çün rûh

Hicābın korsa olur bāb meftûh

449 Hicāb olan özidür rûh-ı insān

Özinden geçse kalmaz nesne pinhān

450 İki nev‘e ‘urūcı enbiyānuñ

Biri cismānī bir rûhānī anuñ

451 ‘Urūc-ı evliyānuñ nev‘idür bil

Olupdur rûh-ıla bī-cism hāşıl

452 Olupdur ‘āleme iy yār-ı pür-nūr

‘Urūc-ı enbiyā ma‘rūf u meşhūr

453 ‘Ġarāz şerḥ itmedin alup zübāna

Ola ehl-i sülūka tāziyāne

454 Ki kūşiş ḳılmada olmaya kāhil

Riyāzāt u rızāya ola māyil

455 Gözi maḫhar olup nūr-ı liḳāya

İrişe sermedī zevḳ u şafāya

[17b]

456 Ḥayātında zihī devlet ki ‘ābid

Maḳām-ı evvele ola müşāhid

457 Daḫı içmezden evvel merg cāmın

Temāşā eyleye sālik maḳāmın

458 Eger insān bileydi işbu kārı

Cihāna eylemezdi i‘tibārı

459 İderdi rüz u şeb Hakk'a 'ibâdet

Çekerdi cânı çıkınca riyâzet

460 'İbâdetle olup dillerde ma'rûf

Hiçâb-ı cism [ü] cân olurdu mekşûf

461 İrişüp nür-ı şevk-ı cezbe cânâ

Varurdu menzil-i 'ışk u 'ayâna

462 Delîl idüp sirâc-ı Muşafâ'yı

Bulurdu sermedî zevk u şafâyı

463 Budur sâliklerüñ gâyetde güci

Sülük ü cezbede bula 'urücü

464 Bu ucı yolımındur haq-nümâlık

İdemez halka şeyh u pîş-vâlık

465 ‘Urūc ehl-i taṣavvufdan ‘ibāret

Budur sālīk ola der-ḥāl ṣıḥḥat

466 Buradan rūḥ-ı pāki ola bīrūn²²⁹

Görine yek-be-yek aḥvāl-i gerdūn

467 Olacaḡ nesne ba‘d ez merg mekṣūf

Ola ol ḥālūñ ef‘āliyle me’lūf

468 Bu ḡafletden uyanup çeṣm-i cānı

Göre ölmezden evvel ol cihānı

469 Behiṣt ü dūzahı idüp temāṣā

Görine çeṣmine aḥvāl-i ferdā

470 İdüp rūḥ-ı revānı ḡaṭ‘-ı berzahı

Görine ehl-i cennet ehl-i dūzahı

---

²²⁹ buradan: bundan (metinde).

[18a]

471 İrüp 'ilme'l-yaķın 'ayne'l-yaķine

Ėayātında gire Ėuld-i berine

472 Dağı imezden evvel merg cāmın

Göre firdevs-i a'lāda maķāmın

473 Urup terkini bu dār-ı Ėurūruñ

Bile aĖvālını ehl-i Ėubūruñ

474 Ki her rūĖuñ temāşā-gāhı vardur

Aña göre anuñ āgāhı vardur

475 Görür her rūĖ evvelki maķāmın

Bulur andan nizām u intizāmın

476 Kimüñ evvelki gökdür cilve-gāhı

Kimisinüñ ikinci gök penāhı

477 Bu tertīb üzre tā ‘arşa varınca
    Çamu seyr itdügin bilür görince

478 Olısar mebde’i nise me‘ādı
    Çamunuñ zāyi‘ olmaz ictihādı

479 Nitekim hātemüñ ‘arş oldı cāyı
    Ne dem-kim itdi mi‘rāc-ı Hudā'yı

480 Çaçan sa‘y itse sālİK ictihāda
    ‘Urüc itmez maqāmından ziyāde

481 Çamu rūhuñ maqām u menzili var
    Maqāmına münāsib hāşılı var

482 Ne kim seyr eylediye āsumānda
    Gelür ehline söyler bu cihānda

483 alur yādında seyrān itdūgi hāl

Bu deñlü var ki olmaz halka delāl

**Fal der-beyān-ı ‘ālem-i kebīr ehl-i hikmet ‘ālem-i kebīr ne arīle peydā olmudur anı
beyān ider**

484 Cihāñ ire bil iy āhib-firāset

İki mevcūd var dir ehl-i hikmet

[18b]

485 adīm oldu birisi yo gümānuñ

Biri mevcūd [u] hādīdur dir anuñ

486 adīm olan durur zātıyla āyim

Fenāsı yo olupdur Hayy u ‘Ālim

487 Lezzāta vācib olmudur vücūdi²³⁰

Hudālıgına āhiddür ühūdi

488 Didi bu nuqa ol-kim oldu bāhi

O olupdur birisi mevcūd [u] hādī

---

²³⁰ Mısraın vezni problemlidir.

489 Çü nāmı mümkünü'l-vücūd olupdur

Vücūdı 'ākıbet nā-būd olupdur

490 Aña kim ins ü cān eyler sücūdı

Olupdur zāt-ı pākinden vücūdı

491 Olupdur ğayr vaşfindan müberrā

Şıfāt-ı nā-sezādandur mu'arrā

492 Kemāl-i zāt-ıla yek-tā vü bī-çün

Mişāl-i kıdretidür mā-dün²³¹

493 Cihān ħurşīd-i zāt-ıla münevver

Cihān şun'ı odur Şāni' muķarrer

494 Vücūdı mümkünüñ 'ālemdür adı

Fenā bī-çün ķonulmuşdur nihādı

---

²³¹ Mısraın vezni problemlidir.

495 Gerekdür şāni‘a bir şun‘ peydā

Ki şāhid ola vardur Hāḡ Te‘ālā

496 O nūr-ıla cihān düşdi hicāba

Şu‘ā‘ı pertev oldı āfitāba

497 Çün ola ḡurş-ı ḡurşīd-i cihān-süz

Şu‘ā‘ı-da olur elbette her rüz

498 Olup emr-i şerīf-i Hāḡ Te‘ālā

Olupdur cevher-i evvelki peydā

499 Aña evvelde virildi bidāyet²³²

Dir aña ‘aḡl-ı evvel ehl-i ḡikmet²³³

[19a]

500 Olupdur cevher-i yek-tā basīḡ ol

Düşüpdür cümle eşyāya muḡīḡ ol

---

²³² Aña: aña ki (metinde).

²³³ dir: vir (metinde).

501 Nitekim vāhid olupdur ‘adedden

Ehad şadır olupdur ol Ehaddden

La yesduru mine'l-vāhid ile'l-vāhid²³⁴

502 O vāhid cūş idüp mānend-i deryā²³⁵

O vāhiddenden bu keşret oldı peydā²³⁶

503 O vāhiddenden haqīki bir ehaddür²³⁷

Ehad çün ibtidāsı her ‘adeddür

504 O Haqq’uñ pertevdür cümle anuñ

Yağın bil aña olmasun gümānuñ

505 Olup ol ‘aql-ı evvelden hüveydā

‘Ağıldan ‘aql ü nefsdan nefis peydā

506 Felekler birbirinden oldı kat kat

Bulup milkinde şun‘ı hadd u gāyet

---

²³⁴ “Bir’den bir çıkar” manasına gelmektedir.

²³⁵ o: er (metinde); vāhid: vāhid u (metinde).

²³⁶ O: er (metinde).

²³⁷ O: er (metinde).

507 Toğuz ‘aql u toğuz nefis ü nüh eflāk

Gelüp buldı qarārı ‘unşur-ı hāk

508 ‘Anāşırdan yaratdı ümmehātı

Gelüp insānda kesb itdi hayātı

509 Gelüp ‘aql-ıla insān oldu kāmīl

Girü āhırda ‘aqla oldu vāşıl

510 O nūruñ mebde’i buldı me‘ādı

Ezelden çün añulaydı nihādı

511 Anuñçün buyurur sultān-ı ‘ālem

Nebī idüm ben āb u gilde Ādem

512 Bu ‘ālī cāmī’e qandīl oldur²³⁸

Münevver ‘aql ol Cibrīl oldur

---

²³⁸ cāmī’e: cemī’e (metinde).

513 Nüzūlinūñ çü mebbe' oldı adı

Girü aña 'urūcıdur me'ādı

[19b]

514 Nüzūli leyletü'l-ķadr oldı 'āma

'Urūcıdur bize yevmü'l-ķıyāme

515 Bil iy dervīş olupdur 'aql-ı evvel

Hem ādem hem ķalem hem daķı mürsel

516 Hudā'nuñ cümle aķlāķıyla ma'rūf

Şıfāt-ı Haķ Te'ālā ile mevşūf

517 Buyurur Haķ Te'ālā vü taķaddes

Yaratdum şüretümde ādemi bes

518 Budur aķvāl-i ehl-i hikmet iy yār

Eñ evvel gevher-i 'aql oldı ızhār

519 İrüp Haķ feyzi ol deryā-yı nūra

ķamu ol baķrdan geldi zuhūra

520 Olup Həq 'ilmi ol mir'ātda naqş

Qamuya oldı ol āyīneden baqş

521 Mu'allim 'aqla haqdur 'aql-ı haqla

Alup Həq 'ilmin eyler naql haqla

522 Çü Həq feyz ide ol bedr-i tamāma

İder feyz-i qabūli hāş u 'āma

523 O mir'āta pür olup feyz-āver²³⁹

Qamu feyz andan olur iy bürāzer

524 Huzūr-ı Həq'dadur hızmətdə qāyim

Anuñ aqz u 'atādur kārı dāyim

525 'Atā vü aqzdur 'aqluñ çü kārı

'Atādur aqz kılmaz zāt-ı Bārī

---

²³⁹ feyz-āver: feyz ü āver (metinde).

526 Münezzehdür Te‘ālā vü taqaddes

Anuñ-çündür ki yoq fevķında hiç kes

527 Bilür çün zerre zerre kāyinātı

Olupdur ‘ilm ü hikmet aña zātī

**Faşl-1 evvel bir cevherdür ammā izāfāt u i‘tibār ile a[ķ]sām-ı muhtelifa ile maķal zıkr
iylemişdür**

[20a]

528 O cevher nābıdır ‘aql iy bürāzer

Olupdur müdrik ü müdreķ o cevher

529 Ki hem yā bunda yabānındadır ol

Anuñ-çün ‘aql dimiş ehl-i ma‘ķül

530 Olup ebvāb-ı rūḥ anuñla meftūḥ

Ḥakīm oķur o cevher nāmını rūḥ

531 Kimisi nūr oķur kimi ķalem dir

Olur anuñla her dilde raķam dir

532 Olur ‘ilm-i nebī anuñla taḥṣīl
Anuñ-çün didiler nāmına Cibrīl²⁴⁰

533 Olup bir dilde daḥı nāmı melfūz
O cevher adın oḡur levḥ-i maḥfūz

534 O nūra her biri ḡomıṣ bir adı
Ḥamunuñ ‘aḡl-ı evveldür murādı

535 Çü maḡhar düṣdi esmā vü ṣıfāta
Ṣeref viren odur bu kāyināta

536 Nüfūs-ı ‘ālem-i ‘ulvī ne kim var
Ḥamu ehl-i ṭahāretdür bil iy yār

537 Olupdur ‘aḡl iden her mürdeyi ḡayy
Ṣeref ‘ilmiyle ṭutmıṣdur ḡamu ṣey

---

²⁴⁰ nāmına: tāmına (metinde).

538 İdenler mā-sivādan ‘aqlını şāf

Olupdur gevher-i aşlına şarrāf

539 Cihān içre olan bī-‘aql insān

Bağar bir gāvdür kem-ter zi-ğayvān

540 Şular kim ‘aql-ı külle düşdi mağhar

Olupdur ol velī yāhūd peyamber

541 Bilürsün ‘Işkıyā ol şāhib-i tāk

Anuñla itdi evc-i ‘arşa mi‘rāk

Bāb-ı düvvüm der-beyān-ı ‘ālem-i şağīr ü ĩn bāb hem müstemil est. bāb-ı evvel der-beyān-ı insān u merātīb-i insān

[20b]

542 Bu aşl üzre buyurmuş ehl-i ‘irfān

Ki bu cevher olupdur evvel insān

543 Olan insānda her būd u nā-būd

O bir cevherden oldı cümle mevcūd

544 Ne kim olduysa ol cevherde h azır

Olur her birisi vaqtında z ahir

545 Zuh ura gelse ol cevher tam am 

O ınur dilde anu  nu fe n am 

546 Olan ins anda a r z u cev ahir

Olupdur nu fede ser-c mle z ahir

547 Muk arin d sse nu fe m h u s le

Olup ins n iri ur kem le

548 Ki nu fe k tib   levh   kalemd r

M rekkebd r dev t u hem raq amdur

549 Odur hem   lem-i  u r ya evvel

 a ire ol hey l dur mu a  al

550  a ir n ol durur z t u  if t 

Anu la H q yaratdı k yin t 

551 Olupdur nuṭfe hem kendüye ‘āşık

Ki_ola āyīne kendüye muṭābık

552 Kıla vech-ile mir’āta tecellī

Esāmīsiyle kesb ide tesellī

553 Bulup ef’āl-ile tafşıl ü icmāl

Zuhūra gele andan nice eşkāl

554 Çü nuṭfe raḥme düşse nice müddet

Olur ‘alaqa vü muḍğa bulsa şüret²⁴¹

555 Geçüp üç ay dördüncide ḥurşīd

Ḥayātıyla ider naḫşımı tesvīd

556 İrüp tedrīcle ḥüsn-i irādeti

Olur ḥün anası raḥminde zādeti

---

²⁴¹ ‘alaqa kelimesi müstensih tarafından vezin gereği ‘alqa şekliyle yazılmıştır.

[21a]

557 İrüp tedricle a‘zā kemāle

Ṭoĝup eyler ṭokuz ay olsa nāle

Faşl

558 Tamāmet añlamaduñ ise anı

Daĝı rüşen-ter idem bu beyānı

559 Ne dem raĝme düşe nuṭfe bürāzer

Olur raĝm içre ol nuṭfe müdevver

560 Müdevverdür çü bi‘ṭ-ṭab‘ āb-ı şāfi

Olur āĝır ĝarāretle ĝilāfi

561 İdüp dört ṭabaĝa iki ĝarāret

Geçer bu ĝālet-ile nice müddet

562 Ğalīz-i merkezin gözler laṭīfi

Muĝīṭ-i nuṭfenüñ olur ĝarīfi

563 Olup her biri m̄ayil merkezine
'Anāşır burqa'ın çeker yüzine

564 Şu merkez kim vasaḏdur oldı sevdā
Mizācı serd ü ḥuşk oldı hemānā

565 Anuñ kim tende sevdā oldı nāmı
Bunda ol-durur ḥākūñ maḡāmı²⁴²

566 O bir ṭabaḡa muḥīṭ merkez oldı
Olup balḡam[ī] mizāc ābı buldı

567 Mizāc-ı āb çünkim serd ü terdür
'Anāşırda anıñ-çün mu'teberdür

568 Ve şol ṭabaḡa ki balḡam muḥīṭi²⁴³
O demdür kim olur ādem muḥīṭi

---

²⁴² Mısraın vezni problemlidir.

²⁴³ ki: ki ola (metinde).

569 Mizācı germ ü terdür çünki anuñ

Hevādur zindedür anuñla cānuñ

570 Muñītidür o abaa ki hūnuñ²⁴⁴

Aña Őuğrā dinür yanar derūnuñ

[21b]

571 Hem anuñ germ ü huşk oldu mizācı

Görinür atlular anuñla acı

572 Olur keşretle Őafrāsında nā-huŐ²⁴⁵

Mizācı oldu āteŐ yeri āteŐ

573 Őu yek cevher ki nuťfedür tamāmet

Olupdur çār ‘unşur dört abī‘at

574 Olupdur çār abaa nuťfe yārā

Olup sevdā vū balğam hūn u Őafrā

---

²⁴⁴ o: o bir (metinde).

²⁴⁵ Őafrāsında: Őafrātında (metinde).

575 O nuṭfe düſse ḥūn-ı raḥme ol-dem

Olur tedric-ile ‘aḳla vü ādem

576 Olur a‘zā-yı insānī geḩüp māh

Yaratmıſ nuṭfeden insānı Allāh

Faſl

577 ‘Anāſır hem ṭabāyi‘ birle cānā

Mevālīd ſeh-i kevne oldu peydā

578 Zuhūra geldi evvel ḩün ma‘ādin

Nebāt oḩurlar ikincinūñ adın

579 Üḩüncisine ḩayvānāt dirler

Kimini ḩullanup kimini yirler

580 İdüp ḩudret eli ol cārī ḩısmet

Zuhūrā geldi a‘zā tamāmet

581 Şalan āfāka emr-i kāf u nūnı²⁴⁶

Ḳodı naḳş-ı birūn u enderūnı

582 Ṭutar bīrūna dest ü pā ta'alluḳ

Dimāğ u dil derūna_eyler ta'aşşuḳ

583 Olup bu çār 'unşurla muḳārin

Bu a'zā oldı her 'uzva mu'āvin

584 Bu sevdā-y-ıla balğam hūn u şafrā

Ḳamu 'uzva mu'āvin düşdi cānā

[22a]

585 Kimi mütefāvit anuñ iy bürāzer²⁴⁷

Kimi ta'dīl-i ḥikmetle berāber

586 Ne olsa muḳtezā-yı ḥikmetu'llāh

Getürürler zuhūra anı her gāh

---

²⁴⁶ Āfāka: āfāta (metinde).

²⁴⁷ Mısraın vezni problemlidir.

587 ula yāri ıla ūn Őun‘-ı Bārī

GūŐād olur bedende her mecārī

588 Arada ıss ola ūnkim mu‘āvin²⁴⁸

Bir ay ire tamām olur ma‘ādin²⁴⁹

Faşl

589 Tamāma ire ūn a‘zā-yı insān

Tamām olur mu‘āvin daı iy cān

590 Yuaru zıkr olan envā‘-ı a‘zā

uvāyı bir bir eyler tende peydā

591 Yedi uvvet ki zıkr eyler eıbbā

Melāyik our anı ehl-i iyā

592 ū a‘zā vū cevārı bula itmām

aleb eyler ıdāyı ma‘de her Őām

---

²⁴⁸ Arada: aradı (metinde).

²⁴⁹ ma‘ādin: mu‘āvin (metinde).

593 Ğıdāyı nāfdan cezb eyler oĝlān

Ğıdāsı raĝm-ı māderde olan an

594 İrüp ĝūn ma‘de-i ferzende iy yār

Teninde ĝazm olur ol ĝūn yek-bār²⁵⁰

595 Oñılursa ciger olmaĝa hem-dem

Ciger māsārīadan hemān-dem²⁵¹

596 Cigerde ĝazm olup ol-dem ū yek-bār

O dem rūĝ-ı nebātı olur ızhār

597 Cigerde alsa bākī zūbde cānā

Olur ŝafra vū balĝam ĝūn u sevdā

598 Şu kim sevdā ola almaz özine

eker anı merāre kendözine

---

²⁵⁰ Teninde: نقتده (metinde).

²⁵¹ Mısraın vezni problemlidir.

[22b]

599 Şu kim sevdāyı tende ‘illet eyler

Supurz a‘zāya anı kısmet eyler

600 Şu kim hūndur anı rūḥ-ı nebātī

Cigerden virür a‘zāya ḥayātı

601 Ğidā baḥş itmege a‘zāya ḳassām

Nebātī rūḥ olmışdur ser-encām

602 Cigerdür mevzī‘i rūḥ-ı nebātuñ

O rūḥ-ıla cigerdendür ḥayātuñ

603 Ciger şağındadur insānuñ iy cān

Ṭutar rūḥ-ı nebātı andan insān

Faşl

604 Bulup neşv ü nemā rūḥ-ı nebātī

Beden ḳuvvet ṭutup bulur ḥayātı

- 605 Beden ol rûhdan çün ala vāye
Kavî olup ciger hazm-ı ğıdāya
- 606 Çü kala zübde-i rûh-ı nebātî
Dil anı cezb idüp bulur hayâtı
- 607 Olur ol zübdeden hayvānî hāşıl
Dil olur rûh-ı hayvānîye māyil
- 608 O bākî rûh-ı hayvānîden āhır
Şerāyinden dökilür raħme vāfir (?)
- 609 Anuñladur bu a‘zānuñ hayātı
Bulur ansuzıdan cāy-ı memātı
- 610 Hayātuñ rûh-ı hayvānîdür iy cān
Senüñle müşterekdür aña hayvān
- 611 Bil anuñ mevzî‘i dildür bedende
Yüri var dil de ister anı sende

612 Olur pehlūy-çīde mevzī‘-i dil

Dil-ile oldı her maqşūd hāşıl

[23a]

613 İre çün rūh-ı hayvānī kemāle

Çeker dilden dimāğ anı su’āle

614 O zübde ola mülhāk çün bu nūra

Geliser rūh-ı nefsanī zuhūra

615 Anı nefsanī rūh itmezseñ ihmāl

İder a‘şābdan a‘zāya irsāl²⁵²

616 Bunda rūh-ı nefsanī bil iy hām²⁵³

Olupdur hisle harekāta kıssām

617 ‘Anāşırla tabāyi‘ añla iy cān

Dağı rūh-ı nebātī rūh-ı hayvān

---

²⁵² İrsāl: o sāl (metinde).

²⁵³ Mısraın vezni problemlidir.

618 İriser çār māh içre tamāma
Budur māhiyyet olan ḥāş u ‘āma

619 Birer ay içre eyler Ḥayy u Ḳādir
Olupdur cümleden ḥayvān āḥır

Faşl

620 Ḳılup cā rūḥ-ı nefsanī dimāḡı
Ḳurupdur ḵulle-i serde otāḡı

621 Cihāna müdrık u muḥarrık oldur
Ol idrāk iki ḵısm u iki yoldur

622 Birisi oldı zāhir biri bāṭın
Çekerler ni‘met-i Ḥaḵḵ’uñ simāṭın

623 Beşer ḵısm oldı ol bāṭınla zāhir
Ḥavāss-ı penc oḵur şāḥib-maḵādir²⁵⁴

---

²⁵⁴ Ḥavāss: هواس (metinde).

624 Olup sem‘ ü başarıla şemm ü zevk ol

Dağı lems-ile buldılar aña yol

625 Havāss-ı bāṭın anuñ penç kısmı

Aña göre kıyās it ism ü resmi

626 Hayāl ü vehm ü hiss-i müşterekden

Şorarsañ şor yüri anı yürekden

[23b]

627 Havās-ı zāhir ü bāṭın ne kim var

Zahīridür biribirinüñ iy yār

628 Anıñcün eyledüm şerhini taqlıl

Uzanur söz idersem anı tafşıl

Faşl der-beyān-ı kuvvet-i muḥarrike ber ānki kuvvet-i muḥarrike hem ber dü kısım est

629 Şu kuvvet kim tutar harekāt-ı nāsı²⁵⁵

Olupdur iki kısım üzre bināsı

630 Birisi bā‘ işe fā‘ ile biri

---

²⁵⁵ Mısraın vezni problemlidir.

Ṭutan oldur cüvānān-ıla pīri

631 Şu şūret kim ḥayāle gelse dāyim

Olur ol fā'il-ile dilde ḳāyim

632 Muḥarrrik ol-durur a'zāya her dem

Olur ol bā'īṣ-ile yār u hem-dem

633 Olara gāh olur rūḥānī dirler

Dem olur ḳuvvet-i ṣehvānī dirler

634 Bu üç rūḥuñ ṣerīkidür bil iy cān

Merātibde bu ḥayvān-ıla insān

635 Bulardan eyle bil iy nūr-ı dīde

Olupdur rūḥ-ı insānī güzīde

636 Olupdur güft ü gū ḥalkı içre vāfī

Bunuñ hakkında itmişler hilâfı

637 Olup bu bahşse ehl-i şer‘ kıyıl

Bunda rûh-ı insâniye dâhil²⁵⁶

638 Bulınur arasa bir tab‘-ı rüşen

Nitekim tâze şîr içinde revğan

639 Hilâfın buyurup dir ehl-i hikmet

Ne dâhildür ne hâric lîk gâyet

640 Bu nefsi-nâtıkanuñ yoq mekânı

Mekâna Hâk qarîb itmemiş anı

[24a]

641 Ki dâhil birle hâric iy bürâzer

Bu ecsâmuñ şîfâtıdur muqarrer

642 Ki nefsi-nâtıka fânî degüldür

---

²⁵⁶ Mısraın vezni problemlidir.

Muḳarrer cism ü cismānī degüldür

643 Olupdur cümlesi bu nuḫka ḳāyil

Bunda oldı bu üç rūḫ dāḫil²⁵⁷

644 Vücüd-ı ḫalka feyz irdi Ḥudā'dan

Terakḳī buldı envā'-ı ğidādan

645 Merātib birle oldı merd-i dānā

Olup bernā vü bünyād tüvānā²⁵⁸

Der-beyān-ı 'urüc-ı rūḫ-ı insānī dıger est vü rūḫ-ı ḫayvānī dıger

646 Olup ḫayvānī cüz'iyāta müdrük²⁵⁹

Degüldür lık külliyāta mālİK

647 Velīkin rūḫ-ı insānī muḳadder

İkisine de mālİkdür bürāzer

648 O cevher nef' ü zar yapındasıdur

---

²⁵⁷ Mısraın vezni problemlidir.

²⁵⁸ Mısraın vezni problemlidir.

²⁵⁹ cüz'iyāta: خبرواته (metinde).

O şehdür cümle anuñ bendesidür

649 Olupdur mazhar-ı esmā-yı hüsnā

Bu halkı aña virdi Haq Te‘ālā

650 Olur dānā irişse vaqt-ı dāniş

Odur bīnā göz aḥad cümle bīniş

651 Başar vaqtında olmışdur başīr ol

Ḳamu a‘zāda bir rūḥ-ı münīr ol

652 Görinür nūr-ı zātı her şıfatdan

Degül ḥālī vücūdı ma‘rifetden

653 Çün olduñ rūḥ-ı insāna vāḳıf²⁶⁰

Bu isti‘dādın aña yürü ‘ārif

654 Eger itdūñse edā’ farz u sünnet

---

²⁶⁰ Mısraın vezni problemlidir.

Ne dir gūş eyle aşhāb-ı şerī‘at

[24b]

655 İderse rūḥ taklīd enbiyāya

Uyarsa emr-i şer‘-i Muştafā’ya

656 Anuñ nāmını mü’min nām oqurlar

Cüyüşin leşker-i İslām oqurlar

657 Oqınur nāmı anuñ merd-i ‘ābid

Olursa menzili künc-i mesācid

658 ‘İbādet birle dāyim āh iderse

Fenāda terk-i māl ü cāh iderse

659 Olup şehvāt-ı cismānīden āzād

Ġam-ı ‘ışq-ıla eylerse dilin şād

660 Oqurlar nāmın anuñ merd-i zāhid

Olur tevḥīd-i ef‘āle müşāhid

661 Bu zūhdüñ sırrına oldıysa vāqıf

Oğurlar nāmın anuñ merd-i ‘ārif

662 Bulursa rūhı ‘irfānından itmām

İrişür kırb-ı Hāķ’dan aña ilhām

663 Vilāyetle anuñ nāmı velīdür

Anuñ gibi vücūdı sevmelidür

664 Vilāyetle aña iderse ilhām

İrişür aña i‘cāz-ıla peygām

665 İder anuñla halkı Hāķķ’a da‘vet

Olur ol hızmet üzre tā kıyāmet

666 Nübüvvetle olup ‘ālemde meşhūr

Nübüvvetle olur Nūru’n-alā-nūr²⁶¹

---

²⁶¹ Nūru’n-alā-nūr ifadesi Nur suresi 35. ayetine göndermedir. Ayetin tam meali şu şekildedir: “Allah göklerin ve yerin nūrudur. Onun nūrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nūr üstüne nūr. Allah nūruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.” 24/Nur/35.

667 Olursa rŭhı i‘cāzuñ kabŭli
Olur halka o dem Hakk’uñ resŭli

668 O dem kor halka ādāb-ı ŧerī‘at
ŧerī‘atla ider halkı ri‘āyet

669 Ŗamu fi‘li olur halkuñ kabŭli
Dinŭr nāmi anuñ Hakk’uñ resŭli

[25a]

670 Ŗu kim mensŭh ide ol ŧer‘ mŭnīfi
Ulŭ’l-‘azm oqunur nām-ı ŧerīfi

671 Anı mensŭh iden iy cān-ı ‘ālem
Muhammed’dŭr ki dirler aña hātem

672 Bu hātem birle irdi hāŧ u ‘āma
‘Urŭc-ı rŭh-ı insānī tamāma

673 Odur mi‘rāc-ı a‘lāya sezā-vār

Anuñ-çündür kamu taḥṣīl ü tekrār

674 Olmaz bu maḳāma kimse vāṣıl

Olur bu ‘ilm-i taḳvā-y-ıla ḥāṣıl

675 Bu Ṭübā’da bulan her gūne ṣāḥı

Olur nāmi anuñ bir gūne daḥı

676 Çün ola bāz-geṣt ü iḥtirāmı

Olısar daḥı bālā-ter maḳāmı

677 Olam ṣanma aña kesb-ile ṣāḥib

‘Aṭāsıdur bu ḥalka nüh merātib²⁶²

678 Zuhūra gelse yüz biñ ḥarḳ-ı ‘āde

Zuhūr itmez maḳāmuñdan ziyāde

679 Velīkin ehl-i ḥikmet ider iy dost

---

²⁶² Nüh: ne (metinde).

Riyāzet çek ki ala t ki bir post

680 Bu ouz mertebe kim dirler anı

Senuñ sa‘yınla olur cvidn

681 Bu hke her ne kim ekdun biersin

Piyleñ olduı deñl iersin

682 adem her anda baduñ adruñ olur²⁶³

Ne cya kim otursañ adruñ olur

683 Saña dir bu cevbı ehl-i hikmet

den ehl-i ahretdr ahret

684 Bulan ‘ilm  ahretde kemli

Bulur hır maam-ı l-yezli

[25b]

---

²⁶³ baduñ: batuñ (metinde).

685 Bulam şandum diyen iy ‘ilme gāyet

Ḥudā’nuñ ‘ilmine yoğdur nihāyet

686 Ḥudā ḥalk itdi bu cism-i laṭīfi

Vücūd-ı ādem olmışdur şerīfi

687 Ol ādem didüğimde baḥr u berd[e]

Olupdur dāyimā seyr ü seferde

688 Ola seyr ü seferden tā ki ‘ārif

Ḥaḳīḳat kendü öz zātına vāḳıf

689 Kiminüñ ḥalkı yoğ ‘irfānı çoğdur

Kiminde ḥalk var ‘irfānı yoğdur

690 Gerek ‘irfān u ḥalk ola berāber

Ki insān nāḳış olmaya bürāzer

691 O cāndur bu maḳāmuñ ehl-i ḥāl-i

Bula ahlāq-ı nīk-ile kemāli

692 Bu faşl oldı bil iy şāhib-sa‘adet

Kilīd-i maḥzen-i ğayb u şehadet

693 Odur ‘irfān içinde merd-i ‘ārif

Ki ola “men ‘aref” sırrına vāqıf²⁶⁴

Faşl

694 Yine dirler mizāc iy dil nedür rūḥ

Bu bābı kıl demidür bize meftūḥ

695 Ne deñlü rūḥ vardur bir bedende

Bize taqrīr eyle anı sen de

696 Kimi dördür dir anı kimisi biş

Saňa taqrīr ideyin añlağıl hoş

697 Diyen dört itmiş insān-ıla insi

---

²⁶⁴ Nefsini bilen Rabbini bilir manasında gelen Arapça bir ifadedir.

Şu kim biş didi bulmış rūḥ-ı ḳudsī

698 Ki oldur ‘ālem-i ‘ulviye mensūb

Olupdur cümle ḫalk içinde maḥbūb

[26a]

699 Ki zīrā sāyiri süflīdür anuñ

Ḳalur esfelde olmasun gümānuñ

700 Bedende her birinüñ var çü nūrī²⁶⁵

Ġıdānuñ zübdesinüñdür zuhūrī²⁶⁶

701 Birer cevher durur insān içinde

Kimisi seyr ider ḫayvān içinde

702 Bu a‘zā fi’l-meşel mişkāta beñzer

Yaḫūd bir pür-şafā mir’āta beñzer

703 Zücācıdur anuñ rūḥ-ı nebātı

---

²⁶⁵ Nūrī: nūrlı (metinde).

²⁶⁶ Zuhūrī: zuhūrlı (metinde).

Zücâc olmuş-durur anuñ şebâtı

704 Olupdur rûh-ı hayvânî fitîle

Çü lâzımdur çerâğa ol da bile

705 Olup nefsanî rûh ol şem‘e revğan

Ki ol revğanla şandîl ola rüşen

706 Olupdur rûh-ı insânî aña nûr

Bu rûh-ı şudsîdür Nûru‘n-alâ-nûr²⁶⁷

707 Vü ba‘zıdur ki birdür rûh ammâ

Merâtıbdür iden ednâ vü a‘lâ

708 Velî her mertebenüñ nâmı vardur

Ki her bir revzenüñ bir câmı vardur

709 Bedende rûh birdür biş merâtib

---

²⁶⁷ Bkz. (259).

Merātib birle ol a'lāya t̄alib

710 Olupdur her şıfat zātında meknūn

Olur ol terbiyetle qadd-ı mevzūn

711 İdüp haddı qaçan bulsa kemāli

Beher-hāl iriştir ol-dem zevāli

712 Qamer göginünñ añla haddı vardur

O hadd-ıla 'urūca seddi vardur

713 'Urūc itmez o haddından ziyāde

Nihāyet qala haddi üstüvāda

[26b]

714 Şırāt oldur gehī bālā gehī zīr

Ki olur rāst geçer anı bir pīr

715 Olupdur ol qamu ervāha berzağ

Niştiribi ol şırātuñ nār u duzağ

716 Geçer anı kimi üftān u hizān

Güzār eyler kimi huzzān u şādān

717 Giçe āsānlıg-ıla her kim anı

Bulur lā-būd behişt-i cāvidānı

718 O cennetdür ki evvel geldüñ andan

Varursın aña gitdükde cihāndan

719 Saña ol vaqt olur rüşen bu güftār

Bilesin aşl-ı rüh u cismi iy yār

**Faşl: Nedānī ki mebde'-i cism çīst ve ez çe peydā āmed ü menba'-ı rüh çīst ez çe peydā
āmed**

720 Olupdur ümmühāt ol çār 'unşur

Mevālīd için itmiş Hāyy u Kādir

721 Bu çāruñ şüreti vü ma'nāsı var

Dilerseñ olasın andan haber-dār

722 Çü dirler şüretine 'unşur-ı hāk

Ṭabī‘at dirler it ma‘nāsın idrāk²⁶⁸

723 Buña göre kıyās it her çehārı

Ṭabāyi‘ tā saña keşf ola bārī

724 Қаған-kim қılsa itmeyüp ‘inādı

‘Anāşır birbiriyle ittiḥādı

725 Getürür şekle bir şey’-i ṭabī‘at

Mizāc oқurlar anı ehl-i ḥikmet

726 Mizāc idüp bedenle imtizāc[ı]

Ḥakīm eyler aña göre ‘ilācı

[27a]

727 N’idem bu ümmühāt olursa müfred

‘Anāşır dirler iy merd-i mücerred

728 Қаışıduқda mizāc olur çü peydā

---

²⁶⁸ ma‘nāsın: ma‘nāsını (metinde).

Olur cism-ile rûh andan hüveydâ²⁶⁹

729 Çü ecsâm-ı basîṭ oldu ‘anâşır

Birin hâlk u birin emr itdi Kâdir

730 Bil anı cism-i milke oldu vâlî

Dağı melkût rûhuñdur mişâli²⁷⁰

731 ‘Urûca birbiriyle yüz tutarlar

Kemâl irişse gün gibi batarlar

732 Bu çâruñ birbiriyledür zuhûrı

Nebâtı hâküñ eyyâmuñ mürûrı

Buyurur bu maḥalde ol zi’l-cûd minhu beda ve ileyhi ye’ûd²⁷¹

Faşl

733 Dimişler ‘unşur-ı hâmisdür eflāk

Aña merkez düşüpdür noḳta-ı hāk

734 Hemânâ beyzeye beñzer bu ‘âlem

---

²⁶⁹ Hüveydâ: süveydâ (metinde).

²⁷⁰ Mısraın vezni problemlidir.

²⁷¹ Başlangıç O’ndandır ve dönüş O’nadır.

İçinde şarusıdur şanki âdem

735 Mizâcı dile almalı degildür

Bu iki hâlden hâlî degildür

736 amer tahtında bir şey mu‘tedil yo

Mekân-ı müşterek dimege dil yo

737 Olaydı i‘tidâl-ile mülâkî

Olurdu mu‘tedil ol nesne bâkî

738 İhâta itmiş anı ağıdur âb²⁷²

Semâ olmuş-durur ol beyze[ye] âb

739 O âbı eylemişdür muncemid nâr

Kimisi reng-i sîm ü kimi dînâr

[27b]

---

²⁷² İtmış: itmişdür (metinde).

740 Tağayyür aña hergiz bulmayup yol

Qalurdı hālī üzre ber-qarār ol

741 Çü ğayr-ı mu‘tedil ola mişāli

Degül üç hālden ol nesne hālī

742 Qarīb yā tavassuṭ birle qala

Ba‘īd ola ya hūd ol i‘tidāla

743 Ba‘īd-i i‘tidāl olursa ol şey

İder cismini rūḥ-ı ma‘denī Ḥay

744 Mutavassıṭ olursa bil hemānā

Olur rūḥ-ı nebātī anda peydā

745 Qarīb-i i‘tidāl olursa iy cān

Bulur ḥayvānī cism ü rūḥ-ı ḥayvān

746 Bu üç rūḥ-ıla her ādem diridür

Şol âdem dağı hayvānuñ biridür

747 Degül üç rûh ammā üç merātib

Olur bir rûh-ıla hayvāna ğālib

748 Merātible ma‘ādīn düşdi nūra

Gelüpdür terbiyet birle zuhūra

749 Cihānda cism birdür rûh birdür

Bu gence bāb bir meftūh birdür

750 Hudā’nuñ zātı bir biñ bir şıfātı

Viren oldur kamu şey’e hayātı

751 Çü birdür cümle rûhuñ ihtirāmı

Çogaldı i‘tibārāt-ıla nāmı

752 Ne-deñlü ‘add iderse anı ‘ābid

Nihāyetde bulısar anı vāhid

753 Gel ol āzād-ı mevcūdāta nāzır

Ne hoş halk eylemiş gör Hayy u Kadir

754 Ne naqş-ıla müzeyyendür birünü

Nice rûh-ıla rûşendür derünü

[28a]

755 Yazılmaz kıl kalemle bu göz ü kaç

Özidür reng ü hâme naqş u naqqâş

756 Olupdur halk u emr ol cism-ile rûh

İder bir gamze yüz biñ cânı mecrûh

757 Nedür bu ân u bu nâz u girişme

Dilâ bir lahza seyr eyle ilişme

758 Bu şan'atlar Hudâ'nuñdur Hudâ'nuñ

Ne dahli var bu naqşa mâ-sivânuñ

759 Anuñ nûrıyla mâl-â-mâl 'âlem

O nūr olmış hayāt-ı rūḥ-ı ādem

760 O nūr olmış muḥarrrik hem mükemmel

Ḳamu şey' de ne ḥāricdür ne dāḥil

761 Nebāta fer virüp bi't-ṭab' ol nūr

Bu ḥayvān iḥtiyārı oldu me'mūr

762 Üçünci mertebe insān bi'l-'aql

Bunı üstād böyle eyledi naql

763 Faḳīre 'Işḳiyā lütfından üstād

Maḥallinde bu beyti eyledi yād

Beyt

Mef'ülü / mefā'ilün / mefā'îlü / fa'ül

-- ./ .-.- / .-.- / .-

764 Rev-dīde bedest ar-ki her zerre zi-ḥāk

Cāmist-i cihān[nü]māy-ı çün der-nigerī

Tercüme

Mef'ülü/ Fā'ilātün/ Mef'ülü/ Fā'ilātün

---./-.../---./-...

765 Var dīde ḥāşıl eyle bu dār-ı bī-beḳāda

Naḳşı murāduñı gör cām-ı cihān-nümāda

Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Fe'ülün

.----/.----/---

766 Bu nūra gāh olur dirler ṭabī'at

Gehī rūḥ oḳur aşḥāb-ı ṭarīkat

767 'Uḳūlı ḥikmet ehlinüñ muḥaḳḳaḳ

Kimi dir 'aḳl ü kimi nūr-ı muṭlaḳ

[28b]

768 Egerçi gice vü gündüz dem-ā-dem

Bu nūruñ ṭālibidür ḥaḳḳ-ı 'ālem

769 Ḳaçan bīrūndan üstine ol nūr

Olur şü merḥale ol nūrdan dūr

Beyt [Rubā'ī]

Mef'ūlü/ mefā'ilün/ mefā'īlün/ fā'

---/.-.-/.----/-

Ma'sūqa 'ayān bud nemī dānistem

Yā men be-miyān būd nemī dānistem

Goftem zi-ṭaleb meger be-cāy be-resem

Hod tefriqa ān būd nemī dānistem

Tercüme

Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilün

-.---/-.-.-/-.-.-/-.-

Yār-ıla vuşlatda fūrkat şandum anı bilmedüm

İy dirīgā geçdi bu vuşlat zamānı bilmedüm

Gerçi bildüm nice yıl rāh-ı ṭalebde 'İşkiyā

Ḳanda ḳaldı maṭlubuñ nām [u] nişānı bilmedüm

Mefā'īlün/ Mefā'īlün/ Fe'ūlün

.----/.----/.-.-

770 Gel iy dil cān göziyle rāh-bīn ol

İraq gitme murāduñdan yaḳın ol

771 Murāduñ sende sen yābānı gezme

Olup güm-rāh a‘mā-veş yol azma

772 Degül hācet yūri çendīn riyāzet

Dağı bī-hod riyā-y-ıla ‘ibādet

773 Yūri var kıлма ‘ömr ü mālī zāyi‘

Hiçābuñ olmasun seyrüñe māni‘

774 Muḳayyed oluban bu kıl ü kıle

Döşenme inceden ince ḫayāle

775 Gider bu keşr ḫayāli rāst-bīn ol

Özüñden dūr olup Ḥaḳḳ’a yaḳın ol

Bejt [Rubāī]

[29a]

Mef‘ülü/ mefā‘ilün/ mefā‘ilün/ fā‘

-- ./ .- ./ .- - / -

İy der-i ḫaleb kon küşāyī murde

Ez-vaşl-i ne-zāde der-cüdāyī murde

İy ber-leb-i baħr teşne der ħāk şode

İy ber-ser-i genc-vār gedāyī murde

Tercüme

Mef'ülü/ Fā'ilätü/ Mefā'ilü/ Fā'ilün

-. / -.- / .-. / -.-

Rāh-ı talebde şol-ki gezer zār ü nā-tüvān

Åhır virür cüdālīgla işbu yolda cān

Ĥayfā kenār-ı Nīl'de teşne dil cān virüp

Gencīnede gedālīg-ıla taldı bağrı kān

Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Fe'ülün

.-.- / .-.- / .-.-

776 Ol iy dil şoħbet-i dānāya māyil

Olasın ma'rifet gencīne vāşıl

777 Dem-ā-dem merd-i dānāya yakın ol

Bu yolda kej-rev olma rāst-bīn ol

778 Olursañ ehl-i ‘irfāna muḳārin
Anuñ taşdıķ-ıla şaķla vaķārin

779 Var andan feyz istimdād eyle
Göñül vīrānesin ābād eyle

780 Olursuñ ma‘rifetden zerre ḥişşe
Sükūt it kimseye var açma kışşa

781 Ferāgat gūşesin ṭut eyle ‘uzlet
Cihāndan el çek ol şāhib-ķanā‘at

782 Dem-ā-dem faķr u ‘uzlet pīşen olsun
Ḥayāli dil-berüñ endīşeñ olsun

783 Ḳanā‘at ehli beñzer pādişāha
Çü degmez merd ṭāmı‘ berg ü kāha

Faşl iy dervîş çün hod-râ şinah̄ten ü merâtib-i hod-râ şinah̄ti geşt eknûn bedân-ki ez
şinah̄ten-i ho düvâzdeh mes'ele-i müşkil-ter u mekşûf rûşen şod (?)

[29b]

784 Çün evvel eyle bilüñ anı iy pāk

‘Anāşır oldı evvel āhır eflāk

785 İkinci bu tabāyi‘ halk idüp Haq

Nüfûs-ıla ‘uqûlı eyledi halk

786 Üçünci bu ki eflāk-ile encüm

Nüfûs u hem ‘uqûl iy çeşm-i merdüm

787 ‘Anāşırla tabāyi‘ zübdesinden

Olupdur eyle fehm eyle anı sen

788 Çehārüm mertebe ki ola hayf ol

Yeri a‘lā olup olur laţif ol

789 Beşinci ger hafif ü ger şakîli

İder bi‘t-tab‘ merkezine meyli

790 Çün altıncısını bildüñ ki her dem
Olupdur[ur] maħalde cāy-ı ‘ālem

791 Olup efrād-ı ‘ālem bir ħazīne
İder bi't-ṭab‘ meyli merkezine

792 Yedinci ‘ālem-i ecsām u ervāħ
Birisi cām olupdur birisi rāħ

793 Sekizincisi bildüñ milk-i vāħid
İdesin melekūta var olğıl mücāhid²⁷³

794 Toğuzıncı bu iden cān-ı me'nūs
Ki bu emrāz-ı milki itdi maħsūs

795 Tutilur ħiss-ile bu milk-i dünyā
Tutilmaz ħiss-ile melkūt ammā

---

²⁷³ Mısraın vezni problemlidir.

- 796 Çalışsa nice yıl halvetde sâlik
Olımaz nūr görmeklige mâlik
- 797 Görinmez nūr olmasun gümānuñ
Hayāl-i h'ābdur gördügi anuñ
- 798 Görinmez nūr-ı halkā çeşm serle
Başiretle görünür ne başarıla
- [30a]
- 799 Vü ger ben nūr gördüm dirse t'ālib
Görinen nūrdur nūr-ı kevākib
- 800 Bu on yedinci bildüñ yidi esmā
Merātib birle olmışdur hüveydā
- 801 Muqārın düşdi tadrīc-ile nūra
Merātib birle geldi hep zuhūra
- 802 Tefekkür eyle şun'-ı lā-yezāli
Ki bu menzilde vechüñdür kemāli

803 Merātibden şerīf olan muḳaddem

Ḥayāt olmış durur iy cān-ı ‘ālem

804 Olupdur mertebeyle añla iy cān

Ḥayāt-ı cümle mevcūdāt-ı insān

805 Olan iksīr-i a‘zam cāvidānı

Bugün insān-ı dānādur bil anı

806 Cemāli maẓhar-ı nūr-ı Ḥudā'dur

Velī āyine-i gītī-nümādur

807 O nūr ki maẓharı çün ola sāde

Görinür sāde ol gītī-nümāda

808 O nūra kim bulunmaz ḥadd u gāyet

Başīretle görür ehl-i başīret

809 Ne-deñlü tīz olursa çeşm-i rüşen

Görinmez mağz-ı bādām içre revġan

810 On ikincisi olur aña iy cān

Ki ister mebde'ini rūḥ-ı insān

Buyurmuşdur ... vü hem külli şey'in yerci'ü ilā aşlihi²⁷⁴

811 Şol ādem kim ola nefsiñe 'ārif

Olur lā-būd Ḥaḫ'ıñ sırrına vāḫıf

812 Ne kim şāḫib-kitāb itdiyse taḫrīr

Anı itdüm bu bendeñ daḫı taḫrīr

[30b]

813 Bulınur var-ısa birḫaç ziyādem

Bu arada benüm-de ṭab'-ı zādem

814 Yazup levḫ-i dile ḫāṭır-nişān it

Kelāmın kāmılūñ vird-i zebān it

Faşl-ı der-beyān-ı ānki insān-ı şaġīr nüṣḫa vü ... insān-ı kebīr est

815 Ne baḫş oldıysa insān-ı kebīre

Anı Ḥaḫ virdi insān-ı şaġīre

---

²⁷⁴ Her şey aslına çeker manasında kullanılan Arapça bir cümledir.

816 Bu minvāl üzredür añla bu qālî

Şağîr-ile kebîrûñ dağı hālî

817 Bu iki aşl kim dindi tamāmı

Taşavvuf ehlinüñ oldı kelāmı

818 Taşavvuf ehlinüñ qavli tamāmet

Şerî'at ehl-i hikmet ehl-i vaḥdet

819 Bulupdur Haqq'ıñ iy ḥayru'l-'ibādî

Bu üçüñ qavli ile ittiḥādı

820 Bu üç qavle var olmasun gümānuñ

Kimi naqlî kimi keşfidür anuñ

821 Bu mevcūdâtı Haqq ḥalk itdügi dem

Qomış bu 'ālemüñ nāmını 'ālem

822 Olupdur bilgil iy şāhib-ferāset

Bu 'ālem Haqq vücūdından 'alāmet

823 Bu mevcūdāt u maḥlūķı Ḥudā'nuñ

‘Alāmetdür ҡamu vechinden anuñ

824 Çü levḥe vech-i lafzın yazdı ḥāme

Bu vech ol vech-i Ḥaḳ’ dan oldı nāme

825 Bu nāmeyle bilindi şun‘-ı Bārī

Bu nāme oldı Ḥaḳḳ’ uñ yādigārı

826 Çü ‘ālem oldı vechinden ‘alāmet

Zuhūra geldi bu ‘ilm ü irādet

[31a]

827 Çün itdi feyz-i esmāsı teḳāzā

Yazıldı levḥe bir bir cümle esmā

828 Çü şuḡrāda bu insān-ı za‘īfe

Ḥudā bu ‘aḳlı gönderdi ḥalīfe

829 Ḥalīfe didüğümdür ‘aḳl-ı evvel

Şıfāt-ı Ḥaḳḳ’ a mazḥardur muḥaşşal

830 İdüpdür ‘aql-ı şānī dur[ur] āfāk

Ḥalīfe ‘ālem-i şuğrāya Ḥallāk

Faşl der-beyān-ı ef‘āl-i ḥalīfe-i Ḥudā

831 Kaçan bir şey’i Ḥaḫ şalsa ḥayāta

Şalar ‘arşa vü kürse şābitāna

832 Aña heft āsumān olup güzer-gāh

Olur nūr-ı sitāregāna hem-rāh

833 Gelür ol cān-ki vāşıl ola nūra

Ḥudā’nuñ ‘ilmi vü fażlı zuhūra

834 Yaradup cān-ıla cismin anuñ Ḥaḫ

Oқınur ‘ālem-i emr ‘ālem-i ḥaḫ

835 Tamām ide o cān çün bunda kārın

Bulur gitdükde lā-büd Ḥaḫ civārın

Faşl

836 Budur var aña ef'āl-i İlāhī
Budur menşūr-ı hūkm-i pādişāhī

837 Çün āfāķı saña aňlatdum iy yār
Kılayın dağı enfüsden ĥaber-dār²⁷⁵

838 Bu heft a'zā-yı bīrūnı ki taķsīm
Olınsa olur aña heft ıķlīm

839 Çün ide ol ĥalīfe kāra tedbīr
Olur ol rūĥ-ı insānīde taşvīr

[31b]

840 Ki ol rūĥ-ı 'arş düşüpdür şaġīre²⁷⁶
Geçiser nitekim sultān serīre

841 Dađı kürsī ki ĥayvānīdür ol rūĥ²⁷⁷
Olur tende şerāyīn-ile meftūĥ

---

²⁷⁵ enfüsden: enfesden (metinde).

²⁷⁶ Mısraın vezni problemlidir.

²⁷⁷ ĥayvānīdür: ĥayvānıdur (metinde).

842 Geer bu enderūnīden ki kāndur

O heft a‘zā ü yidi āsumāndur

843 Gele ün emr-i Hākķ-ıla zuhūra

Nice ālet olur hem-rāh o nūra

844 Eger elden gele dirler řanā‘at

Ve ger dilden gele dirler feřāḥat

845 Başiretdür gelürse dīdeden ol

Çamu a‘zāya ol cevher bulur yol

846 Ne kim emr eylemişdür Hākķ ezelden

Kemāle irgürür her bir ‘amelde[n]

847 řehādet ‘āleminde olsa mevcūd

Gelür ol dem vücūda cümle maķřūd

848 Ne ta‘līm itse insān-ı za‘īfe

Hudā’dan oķunur nām-ı ḥalīfe

849 Ne şūret kim getürür naqşa cānuñ

Biri ‘aqlī biri hıssīdūr anuñ

850 Biri hestī birisi hāricīdūr

İkisi bir maqāma varıcıdur

851 Hudā’dan bil qamu naqş u nigārı

Hudā’dur itdüren ser-cümle kārı

852 İdüp ol rüh her a‘zāyı serān

Olur gözlerde nūr [u] dilde elhān

853 Göñülde añā vecd-i hāl dirler

Kemāle irse ferruḥ-fāl dirler²⁷⁸

854 Añā dirler añā insān-ı kāmīl

Ki_ola ‘ālemde bu ‘ilm-ile ‘āmil²⁷⁹

---

²⁷⁸ ferruḥ-fāl: ferruḥ-nāl (metinde).

²⁷⁹ ‘ālemde: ‘ālemde ol (metinde).

[32a]

855 Aña keşf olur iksîr-i ma‘âdin

Ki bile mebd-e-y-ile me‘âdın

Faşl-ı cevher-i evvel

856 Kaçan-kim nuṭfe raḥme düşe iy yâr

Şol evvel cevhere olur nümû-dâr

857 O cevher çün ola ṭabaḳât-ı rābi²⁸⁰

Ṭutar şekli-i ‘anāşırla ṭabāyi‘

858 Müvekkel bir melek vardur ‘umūma

O taḥşîle ma‘āş-ıla ‘ulūma

859 Bu ḥāşiyette bil iy nūr-ı dīde

Olupdur ol melekden de güzīde²⁸¹

860 Sebeddür ‘ālemūñ ‘ilmine Cibrīl

İderseñ ‘ilmi andan eyle taḥşīl

---

²⁸⁰ Mısraın vezni problemlidir.

²⁸¹ Melekden de: مَلَكُودِن (metinde).

861 Cihāna feyz virmek kārı anuñ

Dimāğıdur ikinci āsumānuñ

862 Meger devr eyledükçe çarḥ-ı devvār

‘Uṭārid burcına olmış nümū-dār

863 Nedür dirseñ aña taḥşīl-i şan‘at

Olupdur dā’imā kārı kitābet

864 Bu feyz-ile şeref virdükçe dehre

Nümū-dārıdur anuñ çarḥ-ı Zühre

865 Mu‘īn olmağa her bay u faķīre²⁸²

Bu Zühre-kerde düşmişdür kebīre (?)

866 Çehārüm āsumānuñ ol olupdur

Felek şemsi hem anuñ menzilidür

---

²⁸² bay: bay u (metinde).

867 amu alkuñ ayātına sebedür
amuya işbu ızmet emr-i Rab'dur

868 Melek kim feyz-i ervāha müvekkel
Olupdur rūha 'Azrā'ıl urur el

[32b]

869 Egerçi rūh-ı insānı durur 'arş
Anuñ nūrıyla pür-nūr oldu bu ferş

870 alife 'aql-ı evveldür udā'dan
Nümū-dār oldur aña ibtidādan

871 Bu rūhı buldı cismüñ rāyegānı
N'ıçün virmeyesin cānāna cānı

Faşl der-beyān-ı ānki sülük çıst vü nıst sālİK der-sülük çıst bāb-ı siyüm

872 Sülukuñ ma'nāsını aña sen-de
'Arab dilince dimekdür revende

873 Sülük oldur yuri var olğıl āgāh
Yoluñ seyr-i ila'llāh seyr-i fi'llāh

874 utur seyr-i ila'llāh gerçi gāyet

Bulinmaz seyr-i fi'llāh nihāyet

875 Sulūk aña dir iy cān ehl-i ıtlāk

Ki sālİK eyleye tebdīl-i ahlāk

876 Göñülden şıgınuP Hāyy u 'Alīm'e

Sulūk ide tarīk-ı müstaķīme

877 İdüP öz varlığın ser cümle fānī

KaLa Haķ varlığıyla tende cānı

878 Olup ahlāk-ı nīke rūhı vāķıf

Aña yüz gösterür ol-dem ma'ārif

879 Üzerinden çünkü mürde ola tende²⁸³

Olur çok varlığı-ıla cānı zinde

---

²⁸³ Mürde: merde (metinde); tende: bende (metinde); Mısram vezni problemlidir.

880 İren bu menzile biñde biridür

Bu meydānuñ o bir gerçek eridür

881 Hezārān āferīn ol ehl-i himmet

Ki kılmaz zerrece dünyāda rağbet

882 Şalam dirseñ murād oğın nişāna

Bu menzilde aduñ dönsün kemāna

[33a]

Faşl der-beyān-ı ānki hicāb u maām ıst

883 Hicāb oldur ola cānāna māni‘

O cānān arasında cāna māni‘

884 Ola maşūd-ı bi’z-zātuñ[a] hāyil

Mezā-ı rūha ola zehr-i ātil

885 Maām olur ola hāşıl murāduñ

Kemāle ire anuñla me‘āduñ

886 Çehār olmışdur ol rāhuñ hicābı

Bu ebr eyler nihān ol āfitābı

887 Olupdur meyl-i māl ü cāh u taqlīd

Dağı hem ma‘şiyet iy ehl-i tevḥīd

888 Dağı aşı-ı vuşūl-i ḥāl-i ĩn rāh

Çehār olmuş durur var olğıl āgāh

889 Götür ol dört hicāb-ı nā-tamāmı

Bulasın çār u nā-çār ol maḳāmı

890 Hicābuñ ref‘i itmekdür ṭahāret

Maḳāmuñ ḥāşılı ‘ayn-ı ‘ibādet

891 Olısar rek‘atı her bir maḳāmuñ

Olursun ‘ābidi Beytü’l-ḥarām’uñ

892 Olupdur farz çün evvel ṭahāret

Ġaze (?) şāniyen iḳdām u niyet

893 Özüñden ol ger istersen cüdāyı

Ferāgat gözle terk it [ol] hevāyı

894 Dilerseñ bulasın cānāna vuşlat

İde_gör merd-i dānā-y-ıla şoḥbet

895 Ḳanā‘atle riyāzet çek riyāzet

İrilmez bu maḳāma bī-meşakḳat

[33b]

Faşl der-beyān-ānki niyyet-i sālik der-sülūk çīst

896 Riyāzāt-ıla ḳaṭ‘ idüp merātib

Ḳaçan sālik Ḥudā’ya olsa ṭālib

897 Ḥudā olmuş muḥīṭ-i cümle eşyā

Muḥīṭi ḳanda görsin ḳaṭre-i mā

898 Anuñladur ḳamu şey’üñ vücūdı

Añadur cümleñ meyl-i sücūdı

899 Beḳā vü bāz-geṣti kāyinātuñ

Hemān bir lem‘a nūrıdur o zātuñ

900 Başar olmaz o nūra hıç vāķıf

Başıretle görür görürse ‘arîf

901 Revā oldur olan dīdāra müştāk

Riyāzetle ide tebdîl-i ahlāk

902 Vücūd-ı kes hicāb olmaz o nūra

Maḥallinde gelür bir bir zuhūra

903 Tutar insān merātib hem-çü eşcār

Zamānı gelse elbette virür bār

904 Hemîn lâyıķ durur kim bāğ-bāna

Ṭarāvet vire bāğ u büstāna

905 Gülistānda ḳomayup ḥār u ḥāşāk

Derün-ı büstānı eyleye pāk

906 Gerek sâlik ide dâyim riyâzet
Ki yoğdur seyr-i fi'llâha nihâyet

907 Nihândur âdemîde keşf-i esrâr
Nitekim toğm içinde şekl-i eşcâr

908 Bu 'ilm-i evvelîn ü âhırîn hem
Olupdur sende meknûn olma pür-ğam

909 Yüri var öz vücûduñdan taleb kıł
Haseb bul sa'y idüp terk-i neseb kıł

[34a]

910 Yüri tevhîd-ile pāk eyle cāhuñ
Hemîşe 'arşa irişsün külāhuñ

Faşl der-beyân-ı naşîhat

911 Dilerseñ kurb-i Hağ olup mağāmuñ²⁸⁴
Ki bir insân-ı kâmil ola nāmuñ

---

²⁸⁴ kurb: qarīb (metinde).

912 Bulup nūr-ı liķādan zinde-gānı

Bula rūḥuñ behişt-i cāvidānı

913 Derūnuñ ğayrdan pāk eyle evvel

Ne gelse pāk ola senden muḥaşşal

914 Bu ḥalka ḥilm-ile var eyle güftār

Ḥaḳ'ı severseñ olma merdüm-āzār

915 Naşīḥat gūş kıl ḥod-rāy olma

Faḳīr ol Ḥaḳ yolında bay olma

916 Olan oldur sülūkuñ ehl-i cānı

Merātible bula işbu kemāli

917 Ṭurup āyine-veş dīdāra karşı

Öte bülbul-şıfat gül-zāra karşı

918 Yuyup dilden nuķūş-ı mā-sivāyı

Göre her şeyde envār-ı Ḥudā'yı

919 Göñülden ħubb-ı ğayrı eyleyüp terk

Bile himmet ħuşāğın bağlaya berk

920 Çün ola nüh merātib birle insān²⁸⁵

İder rūhı toħuz eflākı seyrān

921 Çü vardur her sülūkuñ bir maħāmı

Gerek sālīk ki seyr ide tamāmı

922 İdüp her bābdan bir istifāde

İrüre mebde'in āħır me'āda

923 Olup öz varlığı aşlına rāci'

Vücūdı olmaya vaşlına māni'

[34b]

924 Қаған-кім сālīk ola nīk-ħaşlet

Olııardur maħāmı bāğ-ı cennet

---

²⁸⁵ nüh: ne (metinde).

Der-ḥātime-i du‘ā

925 Gel iy dil ḥamd-ıla nāmuñ tamām it

Du‘ā-y-ıla ḳabūl-i ḥāş u ‘ām it

926 Ḳamu dilden nihānı vü ‘ayānı

Du‘ā-yı devlet-i şāh-ı cihānı

927 Sebeb kim oldı-y-ısa bu kitāba

Anı ḥayr ile zıkr it [sen] şevāba

928 Olupdur maḥremi şāh-ı cihānuñ

Cihānda Muştafā’dur nāmı anuñ

929 O yaḳdı bu şebistāna meşā’il

Ki “eḳ-ḳāllü ‘alā-ḥayr kefā’il”²⁸⁶

930 Delīl’üs-Sālikīn oldı buña nām

Ṭoḳuz yüz sekseninde buldı itmām

---

²⁸⁶ İyiliğe kılavuzluk eden, onu yapan gibidir anlamına gelen bir hadis olduğu belirtilmektedir. Orijinali “eḳ-ḳāllü ‘alā-ḥayr kefā’ilihī” şeklindedir.

931 Bu dürri sa‘y-ıla çekdüm uşūle

Geçür yā Rāb anı silk-i kabūle

932 Nazar kıldukça aşhāb-ı tarīkat

Pür ola gözleri envār-ı hikmet

933 Oğundukça bu nazm-ı hurrem-ābād

Ola ‘İşkī du‘ā-yı hayr-ıla yād

934 Dilerven yā ğiyāse’l-müştaġīşīn

Feleklerde melekler diye āmīn

4. NESRE ÇEVİRİ

Sözün şiiri

1. Bismillah her zaman anahtardır (ve) Fettah (adıyla Allah) her zorluğu onunla açar.
2. Zor işler onunla kolaylaşır. O cihana mutluluklar bağışlar.
3. Söylenen besmeleyle kişinin başına saadet kelimesinin “sin”i gibi mutluluk ulaştır ve yine besmeledeki (üç) mimle devlet de halka erişir.
4. (Bahsedilen) o mim Muhammed’in (başındaki) mim’dir (ki) insana Allah adını öğretir.
5. Rahman adıyla halka rahmet verir. (Allah’ın) Rahim ismiyle Kur’an ortaya çıkar.
6. Bütün işlerin başlangıcı odur. Dünya ve can onun rızasıyla olmuştur.
7. Âlem’in ortaya çıkışının sebebidir. İnsanın temiz canına sevinç verir.
8. Murtaza o “be” harfindeki noktada olan ince manalar benim diyebuyurdu.
9. O sırlar sahibi noktanın kaza ve kader kapısının kutbu olduğunu söyledi. ?
10. Bütün yazılanların temeli nokta olduğundan senin için hâk (kelimesinde) bulunan nokta batıl olur???
11. Allah’ın her adı noktadandır. Her adını (bu) noktadan anla ve tamamla.
12. Vahdet noktası sair levhde görüldüğünden kesrete dair her şey de ondan ortaya çıktı.
13. O nokta isimlere ve sıfatlara büründü. Hayat (o noktadan) kâinata erişti.
14. Âlemin levhasında okunan o yazıdır. İki âlem (de ondan dolayı) noktalarla doludur.
15. Bu sırrı üstü kapalı bir yolla ima ederse her şey “O Allah olandan başka ilâh yoktur” (der).
16. Boşuna değildir, git (ve) onun zatından nükteleri, esmaları ve sıfatları anla.
17. Yürü (ve) o zerre gibi önemsiz (şeye) bak. Güneşin nuru olmazsa (o zerre) ortaya çıkar mı?

18. Hayy ve Kâdir (sıfatıyla Allah) hayat vermese bunca şekilleri anasır nasıl ortaya çıkarır.
19. Su ve toprağa öyle (güçlü) bir kudret (etki etmiştir de) böyle temiz bir cana şekil vermiştir.
20. Bu cisme ateş, hava, su ve toprak, duyma ve görme (kudreti) anlama ve kavrama (gücü) versin.
21. Güzellerdeki bu cazibe hali ve güzellik nedir? Bu güzel yüzü insan nereden buldu.
22. (Allah) Hayret ateşi cana düşmesin diye nutfeyi bahane etmiştir.
23. Git (ve) her (bir) tanenin birbirine eklenmesine bak, (bununla) Kâdir (Allah) sana kudretini gösterir.
24. Hayvan ve insana gıda olmak için bahçe ve çöller nimetle doludur.
25. Allah'ın ihsanına bakmıyorsun, bu (kadar) çeşitli nimetlere şükretmiyorsun.
26. Huda'dan bu yeterli derecede olan ihsanı gör, düşmandan bile nimetini esirgemez.??
27. O kerem sahibi ve Rahman (olan Allah)'ın, sevgiliye eziyet ederken düşmana bağışlarda bulunması acaba nedendir?
28. Aşkî onun ziyade cevr ettiğini bilir, bazen lutfeder bazen de aşkı yele verir.
29. (Pek) Çok insan Allah'ın lütfunu yüklenmez. Kahrı (beraberinde) yüklenip, (Allah'ın) ihsanını yüklenmez.
30. Ey kardeş! Ama aşk ehline her zaman kahır ve lütuf eşlik eder.
31. Canı mahbubunun rızasını gözetir. Daima (Allah'ın) cefasını vefa bilir.
32. Ey gönül! Gel, aşk ehli olup sen de korkusuz ol. Kimi zaman gamlı kimi zaman mutlu yürü!
33. Canını sevgilinin güzel yüzüne ayna (gibi) eyle. Gönlünden dünya kederleri at.
34. Safa (veren bir) gayretle sadakatli aşık ol. Hazret-i yara gel, rica ehli ol.
35. (Onun) Katında gam ve sevinç birbirine eştir. Senin istediğin daima isteksizlik olsun.
36. (Artık) halka muhtaç olduğun yeter. Biraz insanlık öğren, (zira artık) insan oldun.
37. Bu zemini ayaklar altına alışın yeter, bu halk içinde kötü hâlde oluşun yeter.
38. Ey divane! Aşk ile matem tutup çıldırıp, sakalın beyazladı, (artık) uslan.

39. İyî ve kötü yapmadığın ne kaldı. Vahşî deve benzeyen o nefsinde kurtul.
40. Na't-şerifi aşkane (bir tarzda) söyle (de) bu meydanda sen de bir iz bırak.
41. (Bu) Dünyada adın Aşkî oldu. Kelamın (da) gönüllerde aşk ile okunsun.

Her iki âlemin efendisi ve cinlerle insanlara peygamber olarak gönderilen (Hz. muhammed) hakkında na't-ı şeriftir.

42. Nebilerin en gözdesi Muhammed'dir. Her türlü kötülükten arınmışların resulü ve önderidir.
43. Peygamberlerin yüzüğündeki mühür odur, her iki âlemin başkomutanı odur.
44. Allah, ilk ve son ilimlerin hepsini verip, o güzide (insanı) resul etti.
45. (Onun) Şeriatı bütün kâinata şereftir. (Onun) Cismi zatının temiz incisine sedefdir.
46. Yüzü cennet bahçesinin gülüdür. Ama vahiy bahçesinin bülbülüdür.
47. Cihana âlemlerin rahmetidir. Emanet edilen haziye sadık bir koruyucudur.
48. Sıfatı zatullahın nuruna (erişmiştir), yüzü onun cemalinin ayı ise nurlu bir güneş gibidir.
49. Yüzünün parlaklığı Arap (halkı) içinde ışıldadı, [E]bu Leheb'in ateşinden iz kalmadı.
50. Kâbe'den Medine'ye yöneldiğinde, bütün küfür ehlini imana getirdi.
51. Zatı halkın kalbine girdi. Pek çok mucizeleri göründü.
52. (O) Temiz parmaklarının hepsinden su akı(tı)p, diktiği hurma ağacı o saatte hurma meyvesini verdi.
53. Hakk mucizeyle (ona layık olduğu) kıymeti verdi. Ayı parmağıyla ikiye böldü.
54. Şeriatla dünyaya bu izi kazıdı. Halka bu mucize (dolü) beyanı getirdi.
55. O taş sahibi (olan paygamber) bir adımla Burak'la dokuz feleğe yükseldi.
56. Arşın gölgesi onun yuvası oldu. Allah'a en yakın olan melekleri arkasında bir safta bıraktı.
57. Yüce Allah'ı arada perde olmaksızın gördü. Aşkın saf suyunu hesapsızca içti.
58. Dokuz göğü geçip geri döndüğünde, ümmete beş armağan getirdi.
59. Yüce arş yüzünün nuruyla doldu. Her iki âlem (de) adımlarından safa buldu.

60. Feleklerdeki ruhlar ayağına yüzünü sürdü. Gelip toprak ehlini sevinçli kıldı.
61. Melekler saf saf dizilip namaza durdu, felekler Allah'a yalvarmaya başladı.
62. Yüzünün nuruyla şereflenip peygamberler topluluğu saf saf bezendi.
63. Yaratılmışların en hayırlısı olan (o peygamberi) yüceltip herkese lütufla selam verdi.
64. Ey yaratılmışların en hayırlısı merhaba dediler, iki âlem (de) yüzünün nuruyla nurlanmıştır.
65. Adımların ayı ve güneşi parlattı. O vakit zeminin şahı geldi.
66. Bizi yüzünle şereflendirdin. (Senin) mihrabına ruhlar saf saf dizilsin.
67. Yürü! Evliyaya başkomutan ol. Onunla halkı Allah'a davet et.
68. Nesiller kesilip kıyamet kopana değin bu âlemi (senin) şeriatın kaplasın.
69. Yine zamanın geldiğinde bu arşın gölgesi (senin) yuvan olsun.
70. Ey nur (sahibi peygamber) Allah kolaylıkla (bizi) şerefli konuşmanla mutlu etsin.
71. Ruhlar (ona) dua edip (o) geri döndüğünde, hepsi ona veda etti.
72. O makamın güneşi gelince (henüz) bir ibriğin suyu (dahi) dökülmemiştir.
73. Her ne olsun istediye bir bir sahabelere anlattı.
74. Halka namazın hükümlerini anlattı, haccı, zekatı ve orucu buyurdu.
75. Kâbe'de İslamî dini merasimler düzenlendi. Dizilen putların sırası bozuldu.
76. Ey bilgili kişi! Cihanda dinimiz elhamdülillah (Hz.) Muhammed'in dinidir.

İslam padişahı Sultan Selim Han'ın methodilmesi hakkındadır.

77. Ey gönül papağanı! Gel şeker ye. Şahın sarayında sözün efendisi ol.
78. Nevada bülbülü mat et. Bir bala benzeyen sözünü nebat şekeri yap.
79. Sözlerin göklerde olanlara erişsin. Hepsi onları âşıklar için bir tespîh gibi çeksinler.
80. Bu bağın en eski bülbülü sensin. Her karganın ayıplamasını işitme.
81. Git (ve) sözlerinle kalbini saflaştır. İnsaf ehli olan (herkes bunu) görüp kabul eder.
82. Güçlü ve kuvvetli padişahın vasıflarını öven sen ol. Her zaman cihan padişahının duacısı ol.
83. Sözlerin şah tarafından kabul edilirse sen de (onun) dergâhında kulu olursun.

84. Zamanımın Selim Sultan'ı ince sözden anlar. Görüş sahibi ve cihanın sarrafıdır.
85. O padişah her mücevherin kıymetini bilir. Allah ona uzun ömürler versin.
86. Çünkü o Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. (Bu sebeple) ona dua etmek ve methetmek bize farz olmuştur.
87. Duası yeryüzüne ruh verir. Onu övmek feleğe güneş gibi parlaklık verir.
88. O padişah tahtından eğer emretse, Acem şahı bütün ordusunu ve çadırlarını verir.
89. O buyursaydı Hind ve Sind padişahları ... olurdu.
90. Kafirlerden nice hisarları aldı. Başlarına keskin kılıcını saldı.
91. Gerçi lanetli kâfirler topla denize döküp, gafletle birçok kan döktüler.
92. Ama birkaç parça gemi (savaş sırasında) gittiyse ne olur ki bir gün Allah onlar için de fırsat verir.
93. Sonunda onlara sert bir tokat atılır. Biz de o işi ... diyelim.
94. Padişahın bundan melul olması yakışmaz. Çünkü Allah'ın peygamberleri bu işi görmüştü.
95. Din sahiplerine gam değildir. Çünkü Allah "Her zorlukla beraber bir kolaylık vardır" buyurmuştur.
96. Sultanım! Bu işe (bu kadar) öfkelenme. Küfür ehlinin vücudu (zaten) toprak olacak.
97. Allah'ın her işte bir bildiği vardır. Nice zaferler vardır (ki bunların gerçekleşmesi için) saati vardır.
98. Ey yedi iklimin padişahı sen cihan mülkünde muzaffer bir sultan olasın.
99. Kahramanlık işinin erkek aslanı, saadet tahtının sahibi (sensin).
100. Devletin gül bahçesinin taze gülü, saadet bahçesinin yeni açmış gülü (sensin).
101. Zamanın Süleyman'ının iftiharını, dünya için devlet elinin hatırası (sensin).
102. Saadet denizinin biricik incisi, fesahat mülkünün kusursuz yaratılışı (sensin).
103. Dokuz ataya sultan (olan) sultan oğlu sultan, cihana nam (salmış) Sultan Selim Han (sensin).
104. O komutan sıradan bir kuluna emreyledi (de) Yemen ülkesi baştan başa fetholdü.
105. Hükmü (ta) Kaf'a (dağına) kadar geçer. (Bütün) Etraf emrine boyun eğer.

106. O padişahın en önceki gazası Yemen ülkesi ve Kıbrıs Adası'dır.
107. İşte bir küçük kuluna bile ferman buyursa o Yusuf'un tahtına sultan olur.
108. Ne zaman aciz bir kuluna emretse (o kul) Şam ülkesine beylerbeyi olur.
109. Basra ve Bağdat şehirleri onun vekilleriyle ve adliyle şen ve bayındır olurlardı.
110. Kötü şanlı kâfirler ülkesinin yavaş yavaş Müslüman olmasını ümit ediyorum.
111. O şah, Allah'a hamdolsun (ki) her zaman tahtından (dahi) her mülkü fetheder.
112. Allah'ın yardımıyla fetihle zafer kazan, cihanın güç ve iktidar sahibi şahısın.
113. Allah ona fetih ve zafer nasip etsin, Frenk ülkesini fethetsin.
114. Gazilerin kafirlere kılıcını vursun. Hiçbirinin (kafirin) canına merhameti olmasın.
115. Her bir müslüman kanat açsın ve (bir) doğan (kuşu) gibi uzaklara uçsun.
116. Sen devlet ile tahtını gözet. Askerin kafire kılıcı vursun.
117. Sancaklar kapına baş aşağı (olarak) gelsin. (Put gibi) güzeller hediye olarak sunulsun.
118. Dinsiz kafirlere felaketler erişsin. Gemilerin sağ ve selamet geri dönsün.

Bu manzumenin sebebi ve en kudretli Ağa'nın methedilmesi (hakkındadır)

119. Meğer sultan bir gün avlanmak istediği için Edirne şehrini (kendine) menzil edindi.
120. Padişahın askeri ... çekilip Edirne'de taht ve dergâh kuruldu.
121. Civanlarla beyler ve ağalar (hep) gidip bütün eş dost çekildiler. (?)
122. Kararım gibi bütün dostlar gitti. İstanbul içinde (bir tek) ben perişan (bir şekilde) kaldım.
123. Ne halimden bilen bir insan (kaldı) ne de onunla gönlümü mutlu edeceğim bir arkadaş kaldı.
124. Ne bir yakın (arkadaş) ne bir mesken ne de bir işim (kalmıştı). Başı boş ve ağlar (bir halde) kalmıştım.
125. Padişahın kapısında olan Ağa'ya hemen vardım. Sizi Allah'a ısmarladım dedim.
126. O iyi huylu (zat) bin lütufla "Be miskin, git ve çabala" dedi.

127. Allah izin verirse biz gelinceye dek bu kitabı temize çek.
128. Dünyaya kendince bir eser bırak. İki üç kağıda birkaç mücevher bırak.
129. Meclislerde sözlerin okundukça namın âlemde hayırla anılsın.
130. Bütün halkın sizden beklediği (şey) dünyada güzel bir isim bırakmanızdır.
131. Ey anlayış sahibi bir iki beyit (de olsun) bırakanlar (bunu) bir isim (bırakmak) için yaparlar.
132. Manzum güzel bir risale söyle ki her kemal sahibine hediye olsun.
133. Onunla üstadın adı anıldıkça bizim (de) onunla adımız hatırlansın.
134. Her ne emrin varsa baş üzere(dir), (ancak) size layık hangi sözü söyleyeyim dedim.
135. Bir risale tercüme et. Tamamını Hakk'a havale et.
136. Sultan Selim'in bir ağası olan o cömert adamın emridir (Baş üstüne) dedim.
137. (O ağa) Haremde padişahın odabaşısıdır. (Kendisi) Devletin sığındığı kapıya yakındır.
138. O temiz kalpli (kişinin) adı Mustafa'dır. Safa ehliendir. Ayna gibi aydınlıktır.
139. Ağanın temiz zatında (Hz. Peygamberin) Mustafa'nın nuru görünür.
140. Allah'ın nurundan gönlü aydınlansa, Mustafa da çırayı yaksa ne olur.
141. (Hz.) Muhammed ümmetinde Mustafalar halka tabiatları gereği vefa ederler.
142. Allah'ın lutfuna layık olursa ne olur, çünkü Mustafa gibi Hakk'ın talibi olur.
143. O safa ehlini kim sevmez, söyleyin. Allah da Mustafa'yı sever.
144. Mustafa'dan şefaah olmazsa gönül (onun) yüzünden mahrum kalır.
145. Canını sadaka olup verdiğinde, haberdar olup gerçeklerin ışığıyla vücudu uyanır.
146. Saf imanlı gönül temizlenip, özü seçkin ahlakla aydınlanır.
147. Ay gibi olan atının hareketleri, ben dertliyi topraktan kaldırdı. (?)
148. O insanların en olgunu kudret sahibi, bana saf bir bakışla baktı.
149. O saadet sahibi temiz gönlüyle şehrin dergahına gider.
150. Lütuf olgunluğuyla görüş sahibidir, şehrin etrafında itibarlıdır.
151. Cömertliğinden yokluk ehline ilgi gösterir. Bazen dervişlerle sohbet eder.
152. Görünüşte bir şah (iken) yaratılıştaki derviş (gibidir). Yedi iklimin sultanına hizmet eder.

153. Padişahın yakında (olan) kölesidir. Allah'ın gölgesi (olan) padişahın yanındadır.
154. Gönlünde Allah'ın parlak nuru, dilinde padişahın duası (vardır).
155. Hakayık ilmine ilgisi vardır. Bu yüzden şah katında hürmetlidir.
156. (Onun) temiz kalbi Allah aşkına meyillidir. (O saf ve) Temiz aşkın yüreği yaralı olanıdır.
157. Lütfu (bir) derya gibi boldur. Safa ve gayretle halka (ihسانlarını) bağışlar.
158. Her zaman vahdetin zevkine varmıştır. Bundan dolayı halka lütuf ve cömertlik düşüncesindedir.
159. Bu dertli Aşkî'nin elinden tutan, (bütün) ağalar içinde benzersiz olan odur.
160. Allah'ım onu devletle aziz et, yolunun toprağının tozuna misk saçtır.
161. Onu Mustafa'nın (Hz. Peygamber) mağaradaki dostu gibi sevgili eyle, parıltılı ayna gibi safa sahibi yap.
162. Sağlıkla (ona) devlet (güç, kuvvet) ver (ki) saadet gölgesi (olan padişaha) arkadaş olsun.
163. Kalbinde Mustafa'nın (Hz. Peygamberin) sevgisini tutup Allah'ın yüzünün nurlarını görsün.
164. Ey Allah'ım! Ağa'yı emniyetinde tutup bu duayı kabul eyle.
165. Ya Rab! Cihana hükmeden padişaha yakın edip onu imandan ayırma.

Hasbihal ettiği hakkındadır.

166. Allah'a şükür ve dualar olsun (ki) bizi cemale eriştirmiştir.
167. Üstad'ın (Allah'ın) eseri, kudretinin açığa çıkması ne güzeldir (ki) bizi ketm-i 'ademden ortaya çıkarmıştır.
168. Madenleri dolaşıp (ardından) hayvan olduk. En sonunda insan suretine büründük.
169. Çeşit çeşit (olan) bitkileri çayır edinip hayvanla gelip hayata kavuştuk.
170. Rûh-ı hayvanla sakinleştiğimizden, o ruha ulaşip beden hissetmeye başladı.
171. Rûh-ı nefsânîye ulaştığında onunla nefis ve aklı (da) ortaya çıkardı.
172. Ruh-ı insânî meydana çıkınca gönül ve can baştan başa nura boğuldu.
173. Ruh-ı kudsîden işareti bulunca gönül sonsuz hayatı elde etti.
174. Bu lütfu her sabah ve akşam binlerce kere hamdederim.
175. Allah'ın ben (gibi) kuluna ihsanı çoktur. Yediğim nimetinin sonu yoktur.
176. Beni bir gün bile aç bırakmamıştır. (Kendi) kapısından başkasına muhtaç etmemiştir.

177. Benim başım ulu kapıyı sığınacak yer edindi. Senin taze balından nasipleniyorum.
178. Beni kâfirlere katıp anaya ve babaya itaatsiz etmedi. (Çok şükür ki) Müslüman topluluğuna kattı.
179. (Çok şükür ki benim gibi aciz) fakiri (kulu) cahil ve akılsız eylemeyip gönül sahiplerinin safına ekledi.
180. İstanbul şehrini yurt eylemesi Hak Teala'nın yüce nimeti değil midir?
181. Cihanda sığınılacak böyle emin başka bir yer yoktur. Çok şükür (ki yalnızca) kenarı mesken (olarak) kalmamıştır.
182. Ömrü(mü) padişahın kapısında (ve) gençliğin en parlak zamanını (da) savaşta geçirdim.
183. Hacılarla beraber yüce haccı eda ettim. Arap ülkesini baştan başa gezdim. (gördüm).
184. Nice şehri görebilmek için kara ve denizi ayaklarımın altına aldım. (geçtim).
185. Gazi padişah savaş emrettikçe ben de kılıçla oyun oynardım.
186. Padişah her bir savaşta atına binince (ben de) atının önünde yaya yürürdüm.
187. Ey Allah'ım! Sonsuz şükürler (olsun). Bunca nimet bana senden hidayettir.
188. Benim gibi dertliyi veliler hizmetinden nasiplendirip cömertlik eyledin.
189. Gönül ehlinin meclisindeki çerağa gönlü yana yana pervane gibi eyledin.
190. Hem de benim gibi yoksulu miskinlikle bütün ilim ehlinin ayağının toprağı eyledin.
191. (Bu) Kuluna (başka) hiçbir şahsı hakim eylemediğin için dünyada bu devlet bana yeter.
192. Bu zamandan (beri) gönül sana kul olmuştur. Kendi asıl işiyle meşguldür.
193. Gönül senin fermanının kölesi olmuştur. Hemen kendi kendisinin sultanı olmuştur.
194. Eşiğinde kabul görmüş kul olduğundan beri gönül feragat ülkesinin şahıdır.
195. Adımı âlemde Aşkî eylediğinden (dolayı) kelimim gönülde aşk ile okunsun.
196. Bu kitabın satırlarının gönlün hoşuna gitmesini sağla. Harflerini aşk ateşine üzerlik tohumu gibi eyle.
197. (Gerçeği kalple anlayan) basiret ehli (bu esere) baktıkça baksın ve (bundan) feragat etmesin.

198. Hayırlı dua ile hatırlasınlar. Bu gamlı ruhumu neşelendirsinler.
199. Bu nazım benim gibi zayıf birini andırdıkça Ağa'nın da şerefli adı anılsın.
200. Allah'ım! Bu duamı kabul et. Bu kitabın hatasını düzelt.
201. Padişahın adıyla süslenip kelimam mücevherle süslenmiş kılıç (gibi) olsun.
202. Dilerim (ki) fesahat meydanının yiğitleri (bu kitabı) kıyamete kadar elinden düşürmesin.
203. Bu ilahî sözler okudukça padişahın adının övgüsü de yapılsın.

Allah'ın hikmetlerinin beyanı ve sonsuz kudretinin eserleri hakkındadır.

204. Ey gönül! Gel inleyişini arşa ulaştır ki melekler seni devamlı olarak zikretsinler.
205. Hilalin kulağına eşsiz inciye takıp bu nazımı çiy tanesi gibi güneşe saç.
206. Bu feleğin dokuz parça olan tasını çınlatıp felek hümasının gölgesini toprağa sal.
207. Bu sazını Zühre'yle arkadaş eyleyip feleğin çınlat.
208. Meleklerden (öğrendiklerinle) toprak ehline (insanlara) tercüman ol. Kutsal kuşlara ulaşıp (onlarla) aynı dili konuş.
209. Gel bize Allah'ın gücünden bahset, yerin ve göğün şerhini yaz.
210. Anasır bu nizama nasıl erişti, Hayy ve Kadir (sıfatıyla Allah) bu feleği nasıl yarattı?
211. Yıldızlar ve felekler neden döner, ay ve güneş neden durmazlar, acele ederler.
212. Bu dokuz kat göğün duracağı yok(tur), döner. Yıldızların sayısı hesaba gelmez.
213. İnsan için toprağı arzu ederler, geceden sabaha kadar uyanıktırlar.
214. Allah'ın adını tespih ederler. Her şeyden âdemi yeğ tutarlar.
215. Göz nuru insana verildiğinden o (var olan) her şeyden (daha) seçkin olandır.
216. Allah Âdem'e isimlerini öğretti, bütün isimler O'nun isimleriydi.
217. Meleklerin secde ettiği yer (insanın) vücududur. Mevla onun sığınağı olduğundan (bu) niye olmasın?
218. Ey gönül! Gel ve insanın sırrını açığa çıkar. İnsanın mertebelerini açıkla.
219. Bize insan-ı kebîri (kâinatı) , insan-ı sagîrin kâinattaki sülûkunu açıkla.

220. Önce âlem-i kübrâ (insan dışında yaratılan her şey) olmuştur. Ardından âlem-i sugrâ (olan insan) olmuştur.
221. Ey akıllı insan! Kebîr ile sagîr birbirine örnek olmuştur.
222. Ey Aşkî! Madem bu nazmı yazdın, (artık) fasıllarını anlatmanın zamanıdır.
223. Bu isimle dünyaya bir iz bırak. Allah'ın nimetlerini teker teker açıkla.

Bâb-1 evvel der-ma'rifet cāyem kebîr dîd.(?) Birinci bölüm üç temel (şeyi) içerir. İlk temel (şey) şariat ehlinin sözleri hakkındadır. İkinci temel (şey) hikmet ehlinin sözleri hakkındadır. Üçüncü temel (şey) vahdet ehlinin sözleri hakkındadır. İkinci bölüm marifet ve âlem-i sagîr (olan insan) hakkındadır ve bu bölüm de üç temel (şeyi) içerir. Birinci temel (şey) insan ve insanın merâtibi hakkındadır. İkinci temel (şey) insan-ı sagîrin, insan-ı kebîre örnek olduğu hakkındadır. Üçüncü temel (şey ise) sülûk hakkında sülûkun ne olduğu ve olmadığı beyânındadır.

224. Ey kudretler sahibi! Âlem nedir, a'raz ve cevahir nasıl bir araya gelir bil!
225. O birleşimin adına âlem derler. Bu âlemin örneğine (de) insan derler.
226. Önceleri âlem iki kısım oldu. Onlara gayb ve şehâdet (âlemi) dediler.
227. Her ne kadar izafatıyla meşhursa (da) bunda nice isimler zikredilir.
228. Birine âlem-i nûrânî, diğerine âlem-i zulmânî derler.
229. Hem âlem-i halk hem âlem-i emr denir. Birisi kadehe birisi (de) şaraba benzer.
230. Âlem-i ervâh ve ecsâm diye (de) söylenir. Bunlara verilen isimler itibarîdir.
231. Gönlünden bu isim geçirenlerin kastettiği âlem-i gayb ve şehadettir.
232. Bu kadar çok isim sayılır. (Ancak) kastedilen bu iki âlemdir.

Bölüm

233. Âlemin manasını bildin madem, sagîrinden de sana haber vereyim.
234. Sen bu âlemin insan-ı sagîri oldun. Sagîr (senin) adını âlem diye okur.
235. Ey insan! Bil (ki) onun tamamı odur (ki) kebîr âlem onun adıdır. (?)
236. Sen insan-ı sagîr oldun. Tamamen âlem-i kebîri bil.
237. Sen o kebîrin (kebîr âlemin) örneğisin. Sen yıldızsın, o (senin) parıltılı ayındır.

238. Ayın, parlak güneşe örnek oluşu gibi, sagîr (âlem) kebîre örnek olmuştur.
239. Sayılan ve sayılamayan her şey ikisinde de mevcuttur. Bu iki âlemde de mevcuttur.
240. Kebîrin bütün şekilleri sagîrin kendi özünde bulunur. (Kebîrde mevcut olan bütün şekiller, sagîrde örneklenmiştir.)
241. Ey idrak ehli! Evvela gönlünün levhasını gayrı olanın izlerinden aşkla temizle.
242. Şimdi önce ve sonraki vücudunu (mevcudiyetini), zahirî ve batınî (bütün) secdelerin kimedir bil.
243. Kendi öz nefesine bakarsın (ve) onu aynanda açık (olarak) görürsün.
244. Bu nakşın onun toprağa saçtıklarıdır. Sana o, bu aziz ruhu vermiştir.
245. Kendi öz nefisini bilersen onu (da) bil. (Böylelikle) Arşı, yeryüzünü ve gökyüzünü (de) bilirsin.
246. Yerin kara toprak olsa ne olur ki (sen zaten) o parlak güneşi gösterensin.
247. Cihanda insan ne isterse önce onu ilk önce kendi vücudunda arasın.
248. Ey sırların sahibi! Dünyada görünen ve görünmeyen ne varsa (senin) varlığın (ona) örnektir.
249. Aç gözünü (ve) seyreyle (ki) bu sugrâ âlemi kübrâ (âleminin) aynasıdır.
250. Bu ilahî yazı gönülde okunsa o ayet de hakkıyla okunur.
251. Kişi (bir şeyi) taklit ederek ilerleyemez. Öyle ki (kendi) nefisini bilenler Hakk'ı (da) bilirler.
252. Ey birader! Rabbini bilmek istersen, "aref" sırrına şimdi mazhar ol.
253. Yürü! (Gönül) Aynanı temizle. Safa bul. Allah'ın lütfuyla Mustafa'nın nurunu bul.
254. Bütün zerreler güneşin ışığıyla, bütün aynalar İlahî izlerle doludur.
255. Bütün âlem ona bakar (ki aslında hakkıyla) bakan yok(tur). Cihan mücevherle dolu (iken aslında) alıp satan yok(tur).
256. Senin nasıl (bir) cevher ve kaynak olduğunu bilsem. (Sen) Hem kıymetlisin hem de bolsun.
257. Müşteriden gerçi hazzediyorsun ama, ...
258. Ne güzel (ki) Hayy ve Hakîm ve Kâdir (sıfatıyla) üstat (Allah) cihani bir cevherden icat etmiştir.

İlk cevherin yaratılması hakkındadır.

259. Ey yar! Allah ilk olarak şu cevheri cömertlikle âlem-i kübrâya bağışladı.
260. O cevherin ne olduğunu anla. Ona şeriat ehli kısaca ruh-ı evvel dedi.
261. Adı rûh-ı Muhammed de oldu. Hürmetli nuru arşa (kadar) değdi.
262. Hikmet ehli (ona) akl-ı evvel de dedi(ler). Zaten (her şeyin) başlangıcı da akılla bilinmiştir.
263. Vahdet ehli ona heyûlâ da der. Çünkü kebîr (âlemin) ilk yıldızı odur.
264. Allah ‘amâda gizli bir hazine idi. (Yine) kendisinde mevcut idi.
265. Bu sebepten güzelliğine mağrur olup, aynayı ışıkla doldurmayı diledi.
266. Kendisinden sual olunamayan zatının denizi o vakit coştı (ve) saklı olan inci ortaya çıktı.
267. Bir bakışla o cevher iki parçaya ayrıldı; o cevherden iki âlem ortaya çıktı.
268. (Bu cevherlerin) Birinden melekût (dedikleri) âlem, birinden (de) mülk âlemi ortaya çıktı.
269. İki âlemin de mayası olan sadece rûh-ı Ahmed dedikleri cevherdir.
270. Varlığı her iki âlemin mayasıdır. Yüzünün güzelliği cennetin süsüdür.
271. Bütün varlıkların başlangıcı, ruhların bütün özlerinin kaynağı odur.
272. Onun şanıyla “Levlâk” nazil oldu; o şah için feleklerin çadırı kuruldu.
273. (O’nun) Zatı altı yönde tecelli etti; şeref kâinata onunla erdi.
274. Levh-i mafhuzun yazılarının kalemi o(dur). Nurlu hamd sancağının bayrağı o(dur).
275. Onun nurlu güzelliği gibi güzellik nerededir? Gayb ve şehadet (onun) iki aynasıdır.

Bölüm

276. Onu âlem-i kübrânın binası olarak bil. Onun başlangıcı bir güherdendir.
277. Âlem-i kübrayı baştan başa bir arada tutan yalnızca o büyük tohum olan cevherdir.
278. Âlem-i sugraya öz (olan) şu cevher(dir). Dünya halkına o (cevherden) nimetler yetişir.
279. Dünya mezraında kâmil olan ... o âlem-i sugraya ilk tohumdur.
280. İki âlemde ortaya ne çıksa bu iki tohumdan olur.

281. Cihanda her ne oluyorsa olacaktır. Herkes (kendi) özünü ondan bulacaktır.
282. Ey kardeş! Bu âlem-i sugraya cevher olan (şey) nutfedir.
283. Âlem-i sugrada sayılan ne varsa o nesne nutfenin içinde mevcuttur.
284. Nutfenin çoğalmasında saklanamayanı âlem-i sugra kararlı hâle getirmez.
(?)
285. (Artık) Âlem-i sugrayı öğrendiğin için şimdi (de) âlem-i kübraya vakıf ol.

Şeriat ehlinin sözü hakkında ilk bölümdür.

286. Ey vahdet ehli! Hak Teala âlem-i kübrayı nasıl oluşturdu dinle.
287. Şeriat ehli Allah'ın yüce sanatıyla iki varlığı yarattığını söylemiştir.
288. Birisi mevcuttu, diğeri yaratıldı, her iki âlemin ortaya çıkışına sebep oldu.
289. O öncesi bilinmeyen varlığın başlangıcı yoktur. Sonsuzdur, temiz zatı yok olmaz.
290. Sonradan ortaya çıkan varlığın (ise) başlangıcı vardır (bellidir). Sonu yok olmaktır. (Onun için) sonsuzluk yoktur.
291. Bu iki varlık bu hâl üzeredir. Varlık ve yokluk ikisiyle görünmektedir.
292. Öncesi belli olmayan varlığın adı Allah'tır. Hayy ve 'Alîm (sıfatına sahip Allah'ın) olan için yok oluş yoktur.
293. Sonradan ortaya çıkan varlığın adı âlemdir. Allah'ın ortaya çıkardıklarıdır. Bunu en iyi O bilir.
294. Ey yar! (Bunu) Bil (ki) Allah âlemin gayrıdır. Hudalık ona layıktır.
295. Bu âlem de Allah'ın gayrıdır. (Bunu) Bilirsen gayrın (Allah'tan başka olan her şeyin) manasını anla.
296. Âlemin sanatkârı Allah'tır. (O'nun) zatı her an sanatla bilinir.
297. Sıfatı (kendisine) layık olmayan (her şeyden) arınmıştır. Dünya (O'nun) yüzünün nuruyla doludur.
298. Allah'ın zatı her dilediğini yapan varlıktır. Şeriat ehli böyle söz söylemiştir.
299. (Eğer) İsterse (aslında) var olmayan (her şeyi) var eder. Var olan (her şeyi de) yok eder.
300. Bütün bu başlangıçları bildirdiğin için dinle sanatkârane (bir biçimde) yapılan (her şeyi) yazayım.
301. Şeriat ehli ashab-ı sünnetten rivayet kalanın bu olduğunu söylemiştir.
302. Hakk'ın ayrıntılarıyla yarattığı bu cevhere rûh-ı evvel adı verildi.

303. Temel olarak rûh-ı evvel yaratıldı. Allah melekût ve mülk (âleminin) temelini attı.
304. Şeriat sahabeleri Kudret'in sanatının ne surette olduğunu buyururlar.
305. Namı ve şerefi yüce olan Allah arş ve mukaddes (olan) yeryüzünü yaratmayı diledi.
306. Daha yüce ve daha aşağı olan her şeyin yaratılma sebebi rûh-ı evvel denilen cevherdir.
307. İki âlemin (de) ansızın mevcut olması için Kudretullah'a gerek duyuldu.
308. (O) Baktı ve o cevher, şeker misali neşe ve ahenkle coştı.
309. O cevher tamamen coşunca, saflığı (mertebe bakımından) en aşağıdakileri kapladı.
310. Saflığı parlak güneşe mazhar olabilmek için karanlıkta durdu.
311. O katıksız olan (cevherden) melekût ortaya çıktı. Mülkü derdinden haberdar etti.
312. Birinin adı âlem-i ervahtır, diğeri her şeyin bulunduğu (âlem-i ecsâm(dır)).
313. Allah âlem-i ervâhı yaratıp on sekiz kısım (olmak) üzere kurmuştur.
314. Üstadın ilk cevheri dört kısım üzere yarattığını söylemişler.
315. Ey yar! Her seferinde âlem-i ervâhın otuz mertebesinin olduğunu bil.
316. Ey kardeş! Âlem-i ecsâmın başından sonuna kadar merâtib otuzdur.
317. (?)
318. Ey sevgili! Hem mülk ve hem de melekût birbirini göstermektedir.
319. Melekûtun temeli ve esası ceberût gibidir.
320. Bu halk mülkün zuhurundan her zaman melekûtu anlasın.
321. Her bilgili kişi melekûtta bu delillerle ceberûtu anlasın.

Ruh ve ruhların mertebelerinin beyanı hakkında bölümdür.

322. Ruh öyle sade ve temiz bir cevherdir. (Ancak) O hazineyi meratib açar.
323. Allah onun lütfunu melekût edip, sonra keşfini de mülk hâline getirdi.
324. Birinin adı âlem-i emr oldu. Biri (de) âlem-i halkın tamamıdır.
325. Ey yar! Ruhun manasını (artık) anladığından (şimdi) meratibten de haberdar ol.
326. Şanı ve şerefi yüce olan Allah mukaddes ruhları yaratmayı diledi.
327. (O) baktı ve o derya coştı. Peygamberin ruhu safadan ortaya çıktı.

328. Ey kardeşim! O sonsuz öz ulü'l-azmin ruhu olup tamamen coştı.
329. Süzülmüş şeker gibi olan o özden Allah resullerin ruhunun yarattı.
330. Hayy ve Kâdir (olan Allah) bütün nebilerin ruhunu o özden temiz olarak yarattı.
331. Bu terkiple evliyaların ruhunu ve safâ dolu bilgi ehlini (yarattı).
332. O sonsuz özden zahidlerin ve kulların/ibadet edenlerin ruhları yaratıldı.
333. İnsanların ve hayvan(lar)ın, bitkilerin ve tabiatların birçoğunun ruhu (yaratıldı).
334. Melekler yaratılıp ortaya çıktılar. Melekût âlemi nura boyandı.
335. Melekût âleminin temelini Allah bu tertip üzerine atmıştır.

Âlem-i ecsâdın mertebeleri hakkında bölümdür.

336. Hak Teala kudretinden âlem-i ecsâmı ortaya çıkarmak istedi.
337. O karanlığın tortusuna baktığı vakit o tortu coştı ve çoğaldı.
338. Kâdir, Hayy ve Tüvana olan Allah o tortunun özünde(n) arşı ortaya çıkardı.
339. O öz şeker gibi coştı, o vakit Allah kürsîyi yarattı.
340. Allah, o sonsuz özden maddi âlemde bu yedinci göğü yarattı.
341. Altıncı ve beşinciye yarattı, bu düzenle dördüncüsü (de) ortaya çıktı.
342. Üçüncüsü, ikincisi ve ilki de (yaratıldı). Kısacası felekler (bu) özden halk edildi.
343. Karanlığın özü coşunca ondan ateş unsuru ortaya çıktı.
344. Ondandır rüzgâr unsuru su unsuru (ortaya çıktı), teker teker sebeplerin hepsi ortaya çıktı.
345. O tortunun özünden toprak unsuru yaratılıp felekler tamamlandı.
346. Melekût denen şeyin ilhamlarının müfredatı yirmi sekizdir.
347. On dördü melekûta bölünmüştür, diğer on dördü de mülke aittir.
348. Şimdi bunlardan üçü ortaya çıktı. Bunlar cemad olan nebat, cisim (maden) ve hayvandır. (?)
349. Teheccînin müfredatı ve harfleri ince manalarla yirmi sekiz (adet) olduğunu bil.
350. Teheccînin adedi yirmi sekiz oldu ve bunlardan üç kelime ortaya çıktı.
351. Ey bilgili insan! Allah bu iki âlemde hangisini onarıp yarattı.

352. Ya Hakk'ın emri bunlara ulaştığında Hâlik olan Allah ikisini de beraber mi yarattı.
353. Yahut önce yüce âlem mi yaratılıp (da) sonra mertebeye aşağı mı düştü (?)
354. Ya da önce aşağı olan âlem ortaya çıktı (da) meratible en sonunda yüce mi oldu?
355. Bu yerde (hususta) etraflıca düşünmek gerekli(dir). Eğer aklın ererse (sana) beyan edeyim.
356. Meratible tamamlanınca ruhlar ve cisimler yerlerini aldılar.
357. Yüzüğe âlemin adı nakşolunduğunda peygamberin ruhu arşı (kendine) makam edindi.
358. Onun evvelden ebede kadar yuvasıdır. Allah'ın emriyle vahdetin evidir.
359. Kürsi ulü'l-azmin makamı olup bütün melekler saygı duyarlar.
360. Bu yedinci göğü sorarsan (eğer o) resullerin ruhunun mekânı olmuştur.
361. Altıncı göğü tamamen anla (ki) nebilerin ruhunun makamı olmuştur.
362. Beşinci gök evliya makamıdır. Dördüncüsü marifet ehline yerdir.
363. Üçüncü gök zahitlerin sığınağı olup ikincisi görüş sahibi abidlerin yeridir
364. Dinle! İlk gök parlak ayın olduğundan iman ehlinin yeridir.
365. Her ruh (kendi) makamına talip olup burada dokuz meratib tamamlandı.
366. Hepsi gideceği yere ulaştı. Meratibden dördü baki kaldı.
367. Yeri baki kalanlar ve insan ruhları, sirette ve yaratılıştaki diridirler (?)
368. Bitkilerin ve tabiatların ruhlarını Allah esfel olarak gösterdi.
369. Tabiatlar aşağıların en aşağısıdır. Cahil olanın makamı (da) daha aşağıdır.
370. Bütün yüce ruhlar esfeline kadar, meratible müşküllerini çözdüler.
371. Esfele inip canın meratible zannını kazanacağını anla. (?)
372. Daha aşağı (seviyede) olana ruhu indiğinde asıl maksat ile kavuşacağını bulur.
373. O menzilde irfana kavuşur. Aklıyla maksadı gerçekleştirir.
374. O, nefisini bilir ve Hakk'ı bilir. O, (böylelikle) Allah'ın kıyaslanamayan ihسانlarını bulur.
375. Sonunda o menzilden yükselip ilk makama çıkar.
376. Ruhu(nu) ilk makama erişir. (O zaman) özü kimseye muhtaç olmaz.
377. Sonunda mebdeden meada erişip bütün ruhlar ondan istifade ettiler.
378. Sonu başlangıcına varınca yükselişi tamamlanır ve rütbece yükseğe ulaşır.

379. Her döngü böyle tamamlanır. Elem çekerse ilerlemesi mümkün değildir.
380. Ey yar! Biri yolda çaresiz kalınca bundan başka ilerleme yoktur. (?)
381. İlk makam tamamlanmalı(dır). (Yoksa) bir sonraki makama varmak mümkün değildir.
382. Ey can! Resullerin gönderilmesi ve Kur'an'ın indirilmesi biçareler içindir.
383. Her ruh ilk makamı bulamaz. Niceleri yolda kalır. Yol alamaz.
384. (Artık) Âlem-i ervahı bildin. Âlem-i ecsama da vâkıf ol.
385. Bu âlem-i ervah ve ecsam olunca mevalid-i selase tamamlandı.
386. Madenler, bitkiler ve hayvan(lar), Âdem ve Havva'ya da can verildi.
387. Allah onlarla dünyayı mamur etti. Âdem'in kıssası (ki) meşhur olmuştur.
388. Âdemin çocukları dünyaya gelip âlem yer yer mamur olmuştur.
389. Herkesin evvelki makama uruc eyleyebilmesi için cevahirler yaratıldı (?)
390. Çok çabalamayla olgunluğa erişip, ilk zevk ve hâle ulaşsın.

Bölüm: Geri kalan dört mertebe de sonradan edinilmeyip yaratılıştan olduğunu (ve) ruhların mertebelerine dahil olduğu hakkındadır.

391. Öğrenilecek on dört mertebe vardır. Allah'ın ihsanıdır. Sözü değiştirmek olmaz.
392. Daima Allah'ın doğru ve sağlam olan dinine bağlı olsunlar.
393. Âdem o fitrat üzere yaratılmıştır. Evvela ruhânî (bir) meratibdir.
394. Eğer bu mertebeler isteyerek elde edilseydi bu yüce olan (mertebeye) herkes dahil olurdu.
395. İlk olarak (kendi) makamından ilerleyip herkes devredip cennet şarabını görürdü.
396. Dünya zevklerinden kaçınmak yoluyla Allah'a yakın olup nebiler makamına erişirlerdi.
397. Kimsenin sözü değildir, Allah'ın ihsanıdır. Yaratılmışlara meratib bahşeden (yine) Allah'tır.
398. Gayretle meratibi tamamlayamaz, nice talip düşüp yollarda kalır.
399. Yaratıcı (olan) üstad ervaha meratibi kısmet edip âleme getirdi.
400. Her kişiye (kendi) miktarı kadar kudret (güç) verip dünyada (onları) saadet ehli eyledi.

401. Her zavallı ne kadar gayret ederse (etsin) kısmetinden fazlası ona nasip olmaz.
402. Dünyaya her bir masumun sesi gelip (bu rızkın) sınırı ve mikdarı bilinir.
403. Ömrü ve işleyececeği işleri mevcut olan ne varsa Hakk'ın ilminde hepsi sayılıdır.
404. Bütün işlerini buna göre karşılaştır. Allah onların hepsinin sayısını bilir.
405. Huda'dan ilim ve irade verilmeseydi hiç kimsenin bir işe gücü yetmezdi.
406. Ey nur dolu yar! Şeriat ehli (olan ulemalar) insanın yaptığı işlerde mecbur olmadığını söyler.
407. Allah'tan ilim ve irade olmazsa hiç kimsenin fiiline kudret gelir mi?
408. İnsan sözleri ve işlerinde Allah'ın en iyisini bildiğini söylemeye mecbur olmuştur.
409. Şeriatın emri altında olsa da bu menzilde mecbur bir kul değildir.

Soru: İlim mi maluma tabidir yoksa malum mu ilme tabidir?

410. Şüphesiz ilme tabi olanlar, Vasi (sıfatıyla) Allah'ın şeriatına tabi olduklarını söylerler.
411. Her işin ölçüsünü Allah bilir. O ölçüyü geçince işin miktarı azalır.
412. Allah'ın ilminde malum olup her şeyi miktarınca yapar.
413. Ey yar! Hikmet ehlinden haberdar olursan (onlar da) ilm-i maluma tabidir derler.
414. Sözlerinde ve fiillerinde ne yapabilecekleri bellidir, bütün şahısların (işlerinin) miktarları da bilinir.
415. Bütün işlerden kim ne kadar elde ederse (bu) o kişinin çabası ölçüsündedir.
416. İlim ya da mal ne için çabalarsa (onun) çabası nispetinde (kendisine) derhal ulaşır.
417. Herkesin bütün işi dünyaya bağlıdır, bunlar arzu ettiklerine ulaşırlar.

Bölüm: Herkesin ruhu dünyadan ayrıldıktan sonra makamı hangi makam olduğunu belirttiğini bil!

418. İman makamından ahirete göç ettiğinde ilk gök (onun) ikamet yeri olur.
419. İkinci gök bütün kulların ruhlarının makamı olacaktır.
420. Her ruhun makamını bu düzen üzerine son nefiste açtığını anla.

421. Nebilerin yeri yedinci felektir. Hâtemin (Hz. Peygamber'in) makamı göğün en yüksek tabakasıdır.
422. İnsan ruhu geri döner, iman sahiplerinin makamı havadır.
423. Onu menzilleri geçemeyip ilk makama vasıl olmamasından esirge.
424. Bunların tamamı (o ilk makama) erenlerdir. Bu dokuz mertebenin hali budur anla!
425. Nefret edilen şeyi bilmeyen insan varıp iman makamını bulmamıştır.
426. Eyvahlar olsun ki peygamberi tasdik ve taklit etmeyen (kişi) arzuya uymuştur.
427. Suret olarak insan olsa da şüphesiz ki mana bakımından hayvandır.
428. Ona dört ayaklı hayvan deseler ona uygundur. O eşek belki (de) dört ayaklı hayvanlardan daha sapkındır.
429. Dört ayaklı hayvanlar yüceliğe yol bulamazlar, yücelik temiz yaratılışlıların makamıdır.
430. Kimsenin olmadığı o yer meleklerin yeridir. O yere temiz olmayan (kimse) erişemez.
431. Özel (bir) makamdır. Herkesin o makamı ilim ve takva olmadan bulacağını sanma.
432. Ruh-ı evvele Âdem denildi. Kalan ruhlara (da) bir âlem denildi.
433. Ona "Kâlû" nidası indirildi. "Belî" diyenler yüceliğe ulaştı.
434. Belî demeyenlerin makamları alçak oldu ve başlarına yüz bela aldılar.
435. "Belî" deyip de buyrukları yerine getirmeyen o kişi iman makamını bulamaz.
436. Âdem ve Havva cennetleri terk edip evlada hediye (olarak) bir iki yaprak bıraktı.
437. Birisi insana meratib oldu, birisiyse ağaçlık yerde bir yaprak oldu. (?)
438. Atadan oğula Allah'ın mirasıdır. İki iki cennetin yadigarı(dır).
439. Birisi sonsuz cennet(tir) biri fani(dir). (Gel) Cihanın gül bahçesini seyreyle.
440. Çeşit çeşit meyveler ve çiçekler cennet bahçesinden (bire) örnektir
441. Ey canın sevgilisi! O asıl bu ise tomurcuk oldu. Sen de iki cihanı (bu) sözden anla.
442. (O) Toprak baktığın yer olursa asla âlem-i kübrâyı kavrayamazsın.
443. Adın neden insan olmuştur, âlem-i sugra ise neden makamındır anla.

Nebilerin ve velilerin tabii mevtten önce yükseliş hakkında bölümdür.

444. Ölmeden evvel onların öldüğünü bil. (Böylelikle) yükselme ve yakınlaşma makamını bulurlar.
445. Kardeş! Yabancı olarak gördüğün bunlar (ne varsa) görürler, halka haber verirler.
446. Ölümden sonra her cismin hâli açığa çıkıp (onlar da bunu) halka haber verirler.
447. İlme'l-yakîn ile oldukları yeri bırakırlar (ve) ayne'l-yakîn menziline bulurlar.
448. Ruh için vücut insanın örtüsü oldu, (Eğer) o örtüyü bırakırsa kapı açılır.
449. Özüne örtü olmuştur. İnsan ruhu özünden geçerse (hiçbir) nesne gizli kalmaz.
450. Enbiyanın iki nev'e yükselişinden biri cismani(dir), biri ruhani(dir).
451. Evliyaların yükselişi (hakikati kavraması) bedensiz olarak (yalnızca) ruhen gerçekleşir (bunu) bil!
452. Ey nur dolu yar! Enbiyanın yükselişi (hakikati kavraması) âlemde bilinir ve meşhur olmuştur.
453. Dillerin bunu alıp şerh etmesinden garaz, sülûk ehli için bir vesile olmasıdır.
454. Gayret etmekte tembel olmasın. Riyazat ve rızaya meyletsin.
455. Gözü (o) yüzün nuruna erişip ebedî saadet ve safaya kavuşsun.
456. İlk makama şahit olan kulların hayatı için (bu) ne güzel devlettir.
457. Ölüm kadehini içmeden evvel salik makamını seyreylesin.
458. Eğer insan bu işi bilseydi, dünyaya itibar eylemezdi.
459. Her gün ve gece Hakk'a ibadet ederdi. Canı çıkana kadar riyazet çekerdi.
460. İbadetle gönüllerde bilinip cisim ve canın (ruh ve beden) örtüsü açılırdı.
461. Cezbe şevki (halinin) nuru cana ulaşıp açıklık ve aşk menziline varırdı.
462. Mustafa'nın (Hz. Peygamber'in) ışığını delil sayıp ebedi zevk ve safayı bulurdu.
463. Saliklerin gücü budur, sülûk ve cezbede yükselişi bulsunlar.
464. Yolumun bu ucu doğruları görmekten geçer. Halka şeyh olup önderlik yapamaz. (?)
465. Uruc ehl-i tasavvuftan ibarettir. Sâlik olan da derhal sıhhat bulur.

466. Temiz ruhu buradan çıksın. Feleğin hâlleri birer birer görünsün.
467. Nesne ölümden sonra keşfedilince, senin hâlin efal ile alışsın. (?)
468. Can gözü bu gafletten uyanıp ölmeden evvel o cihanı görsün.
469. Cennet ve cehennemi seyredip gözüne yarınki haller görünsün.
470. Canının özü berzahı katedip, cennet ve cehennem ehli (gözüne) görünsün.
471. İlme'l-yakin ayne'l-yakine döndüğünde (evrildiğinde) hayatında en yüce cennete girsün.
472. Ölüm kadehini içmeden evvel yüce cennette makamını görsün.
473. Bu dünyayı terk edip kabir ehlinin hâllerini bilsin.
474. Her ruhun bir seyir yeri olduğundan ona göre onun bir bileni vardır.
475. Her ruh evvelki makamını görür ve ondan düzen ve tertibini bulur.
476. Kiminin görüneceği yer ilk göktür, kiminin (de) sığınağı ikinci göktür.
477. Bu düzen üzerine ta arşa varıncaya kadar herkes seyrettiğini bilir.
478. Mebdesi ne ise meadı da o olur, kimsenin çabası boşa gitmez.
479. Allah'a yükseldiği vakitte hatemin (Hz. Peygamber'in) yeri (de) arş (göğün en yüksek katı) olmuştur.
480. Salık ne kadar çabalasa da makamından fazlasına yükselemez.
481. Bütün ruhların makamı ve menzili vardır. Makamına uygun kazancı vardır.
482. Gökyüzünde ne seyrettiyse gelir (ve) bu cihanda ehline söyler.
483. Aklında seyrettiği hâller kalır, öyle (hâller) vardır ki halk anlamaz.

Âlem-i kebîr (ve) ehl-i hikmet beyanında bölümdür. Âlem-i kebîrin ne şekilde meydana geldiğini beyan eder.

484. Ey anlayış sahibi! Bil (ki) cihan içinde ehl-i hikmet iki mevcudun olduğunu söyler.
485. Şüphən yoktur (ki) biri kadim olmuştur (ve) der (ki) biri (de) mevcut ve (daha) yeni çıkmıştır diye söylerler.
486. Kadim olan zatıyla bakidir. Hayy ve Alîm (sıfatıyla Allah'ın) sonu yoktur.
487. Onun mevcudiyeti lezzetlerinin bulunmasına vesile olmuştur, şühûdu ise ilahlığına şahittir.
488. Bu sözden bahseden (kişi) birinin mevcut, diğerinin ise sonradan yaratıldığını söyledi.

489. Adı mümkünî'l-vücut olduğu için varlığı en sonunda yok olacaktır.
490. Ona secde eden insan ve cin taifesi O'nun temiz zatından var olmuştur.
491. Diğerlerinin vasıflarından arınıp uygun olmayan sıfatlardan temizlenmiştir.
492. Zatındaki mükemmelliğiyle biricik(tir), eşsiz(dir). Daha aşağı olanlar kudretinin örneğidir.
493. Dünya zatının güneşiyle aydınlıktır. Cihan eseri(dir), şüphesiz yaratan odur.
494. Varlığı mümkün olanın adı âlemdir, onun yaratılışı için ise fenâ ve bî-çûn denmiştir.
495. Hak Teala'nın varlığına şahit olacak bir eser meydana gelmelidir.
496. O nurla dünya örtündü. (Her bir) Işını güneşe parlaklık verdi.
497. Cihanı aydınlatan güneşin yuvarlağından dolayı her gün de ışıkla aydınlanır.
498. Hak Teala'nın şerefli emri olup ilk cevher meydana çıkar.
499. Başlangıcı, öncesi olana hikmet sahipleri akl-ı evvel derler.
500. O biricik cevher (esasında) basittir. O, bütün eşyaya muhit olmuştur. (bütün eşyanın kaynağı olmuştur.)
501. Nitekim aded (olarak) tektir. Ehad (da yine) o Ehad'dan ortaya çıkar.

Birden bir çıkar.

502. O vahdet deniz gibi coşup, birlikten çokluk ortaya çıktı.
503. O vahdet hakikî bir birliktir, her çokluğun başlangıcı bir birliğe dayanır.
504. Her şey Hakk'ın nurudur, iyice bil şüphen olmasın.
505. (Her şey) O akl-ı evvelden (ilk akıldan) ortaya çıkmıştır. Akıldan akıl, nefisten nefis meydana çıkmıştır.
506. Onun mülkünde yaratılışı son raddeye varıp felekler kat kat oldu.
507. Dokuz akıl ve dokuz nefis ve dokuz felek. Toprak unsuru gelip kararı(nı) buldu.
508. Temel esasları anasırdan (dört unsurdan) yarattı. Gelip insanda (onun cisminde) hayatı var etti.
509. İnsan sonunda akla ulaşip (yine) akılla olgunlaştı.
510. Ezelden beri yaratılışı onunla olduğu için o nurun mebdesi ve meadını buldu.

511. Onun için âlemin sultanı buyurur ki ben Âdem su ve toprak arasındayken nebiydim.
512. Bu yüce caminin kandili odur, parlak akıldır, Cebrail odur.
513. İnişinin adı mebde (başlangıç) oldu, sonunda yine ona yükselmesi ise mead oldu.
514. İnişi herkes için Kadir gecesi oldu, ama yükselişimiz için kıyamet günüdür.
515. Ey derviş! Bil (ki) akl-ı evvel, hem insan hem kalem hem de gönderilen (peygamberdir).
516. Allah'ın bütün ahlakıyla bilinir ve Allah'ın sıfatlarıyla vasıflandırılmıştır.
517. Namı ve şerefi yüce olan Allah buyurur (ki) ademi tamamen kendi suretimde yarattım.
518. Ey yar! Hikmet sahibi olanların sözleri budur. En evvel akıl cevheri ortaya çıkmıştır.
519. Allah'ın ilmi o nur deryasına ulaşır her şey o denizden meydana geldi.
520. Allah'ın ilmi o aynaya nakş edilip herkese o aynadan bahşedildi.
521. Halkın akli için doğrusu o bir muallimdir, Hak ilmini alıp halka nakleder. (?)
522. Allah o dolunaya feyz verdiğinde o da herkese alacakları bir feyz verir.
523. Ey kardeş(im)! O aynaya ilim dolar (ve) bütün ilimler ondan olur.
524. Hizmet etmekte Hakk'ın huzurundadır. Onun işi daima alışveriştir.
525. Aklın işi alışveriştir. Allah almaz, verir.
526. Namı ve şerefi yüce olan Allah (her şeyden) uzaktır. O yüzden üstünde hiç kimse yoktur.
527. Kâinatı zerre zerre bilir. İlim ve hikmet onun zatına aittir.

İlk fasıl bir cevherdir ama dünya ile olan ilgisi ve itibarı ile çeşitli kısımlarıyla anlatılmıştır.

528. Ey kardeş(im)! Akıl o cevherin saf halidir. Kavrayan ve kavranan o cevherdir.
529. Hem burada hem oradadır. Onun için ehl-i makul (olanlar ona) akıl demiş.
530. Ruhun kapıları onunla açılır. Hakim (olan Allah) o cevherin adına ruh der.
531. Kimisi nur der. Kimi kalem der. Onunla her gönülde yazılıdır der.

532. Peygamber ilmi onunla öğrenilir. Onun için adına Cibrîl dediler.
533. Adı bir gönülde daha söylenir. O cevherin adını levh-i mahfuz (olarak) söyler.
534. O nura herkes bir isim koymuştur. Herkesin arzusu akl-ı evveldir.
535. İsim ve sıfata eriştiği için bu kâinata şeref veren odur.
536. Ey yar! Yüce âlemdeki nefisler ne kadarsa onların hepsi temizlik ehlidir.
537. Her ölüyü diriltten akıldır. Her şey (onun) ilmiyle şereflenmiştir.
538. Allah'tan başka her şeyden aklını temizleyen asıl cevherin özüne sarraf olur.
539. Dünya içinde akılsız olan insan hayvandan aşağı olan bakan bir öküzdür.
540. Veli ya da peygamber akl-ı külle (her şeyi kavrayan akla) erişen şu kişileridir.
541. Ey Aşkî! O taç sahibinin feleğin yücesine onunla yükseldiğini bilirsin.

İkinci bölüm âlem-i sagîr hakkındadır ve bu bölüm kapsayıcıdır. İlk bölüm insan ve insanın mertebeleri hakkındadır.

542. İrfan ehli (olanlar) bu temel üzerine buyurmuşlardır (ki) bu cevher evvela insan olmuştur.
543. İnsanda var olan ve var olmayan şeylerin hepsi o bir cevherden meydana geldi.
544. O cevherde hazır olan neyse her biri vaktinde ortaya çıkar.
545. O cevherin tamamen ortaya çıkırsa gönülde onun adı “nutfe” (diye) söylenir.
546. İnsanda olan arazların ve cevherlerin tamamı nutfede ortaya çıkar.
547. Nutfe ay ve yıla erişse insan olgunluğa erişir.
548. Nutfe (hem) kâtip (hem) levha (hem de) (yazan) kalemdir. Mürekkeptir, divit ve hem de yazıdır.
549. Âlem-i suğraya başlangıç (olan) odur. Kısacası sagîrin ana maddesidir.
550. Sagîrin zâtı ve sıfatı odur. Hak kâinatı onunla yaratmıştır.
551. Aynada yansırsa nutfe kendine aşık olur.
552. Aynada tecelli ettiğinden, isimleriyle teselli etsin. (?)
553. Fiillerle özü ortaya çıktığından nice şekiller ondan meydana gelir.
554. Nutfe rahme düştüğünde bir müddet sonra alaka olur. Suret bulduğunda mudga olur.

555. Üç ay geçip dördüncü ayda güneş, hayatıyla nakşını karartır. (?)
556. Derece derece iradesinin güzelliği (gelişir) (ve) annesinin rahminde kan zatını bulur.
557. Uzuvarları kademe kademe gelişir (ve) dokuz geçtikten sonra doğar ve ağlar.
558. Bu beyanın tamamını anlamadıysan bunu daha da açıklayayım.
559. Kardeş(im), nutfe ne zaman rahme düşse, rahim içinde o nutfe döner durur.
560. Saf suyu elbette dönüp durduğundan sonunda sıcaklıkla tam tersi olmaya başlar.
561. Dört tabaka iki sıcaklık olup bu hâl ile bir müddet geçer.
562. (Nutfedeki) hafif olan unsur ağır olanı gözler ve nutfenin etrafına arkadaş olur. (onu sarar).
563. Her biri (kendi) merkezine mayil olup anasır örtüsünü yüzüne çeker.
564. Şu merkezin ortası sevdadır. Mizacı hemen hemen soğuk ve sert oldu.
565. Tende (onun) adı sevda oldu. Burada onun makamı topraktır.
566. O bir tabaka, muhit ise merkez oldu. Balgamî mizaç olup suyu buldu (suya döndü).
567. Suyun mizacı soğuk ve ıslaktır. Unsurlar içinde bu yüzden itibarlıdır.
568. Ve şu tabaka balgam muhiti olur. Âdemin muhiti olan ise o kandır.
569. Kanun mizacı sıcak ve ıslaktır. Hava gibidir, canın onunla yaşar.
570. O tabaka kanın muhitidir. Ona sugra denir, için yanar.
571. Onun da mizacı sıcak ve sert oldu. Tatlı olan şeyler onunla acı görünür.
572. Safrasının çokluğundan dolayı na-hoştur. Mizacı ve yeri ateş olmuştur.
573. Şu tek bir cevher tamamen nutfedir. Dört unsur ve tabiat üzerinedir.
574. Ey sevgili! Nutfe sevda ve balgam, kan ve safra (olmak üzere) dört tabakadır.
575. O nutfe o vakit rahmin kanına düşse kademe kademe akıl ve insan olur.
576. Ay geçince insani uzuvlar olu(şu)r. Allah insanı nutfeden yaratmıştır.

Bölüm

577. Ey can! Unsurlar ve tabiatlarla mevâlid kevnin padişahına zahir olmuştur.
578. Evvela madenler ortaya çıktı. İkincisine (de) bitkiler dediler.
579. Üçüncüsüne hayvanat derler. Kimini kullanıp, kimisini yerler.
580. Kudret eli kısmet verip, azaların tamamını ortaya çıkardı.

581. Ufuklara kaf ve nun emrini salan (İlahi güç) içteki ve dıştaki nakışları bırakmıştır.
582. El ve ayak dışarıya ilgi duyar. Kavrama gücü ve gönül içte olana aşık olur.
583. Bu dört unsurla yetişen bu uzuv her (bir) uzva yardımcı oldu.
584. Ey can! Bu sevda ile balgam, kan ve safra bütün uzuvlara yardımcıdır.
585. Ey kardeş(im)! Onun kimisi birbirinden ayırır. Kimi hikmetin yardımıyla aynı hâle gelmiştir.
586. Olan her şey Allah'ın hikmetindedir ve O'nu gösterir.
587. Allah'ın yaratıcılık kudreti kula yardımcı olduğunda bedende her bir mecaz açılır.
588. Hiss orada yardımcı olunca bir ay içinde maadin tamamlanır.

Bölüm

589. Ey can! İnsanın uzuvları tamamlanınca bir ay içinde yardımcı da tamamlanır.
590. Yukarıda zikredilen uzuv çeşitleri insan vücudunda kuvveti bir bir oluşturur.
591. Tabipler yedi kuvvet zikreyleler. İhya ehilleri ona melayik der.
592. El ayak gibi uzuvlar tamamlanınca mide her akşam gıda ister.
593. Gıdası annesinin rahmindeki kan olan oğlan yiyeceğini göbekten alır.
594. Ey yar! Kan çocuğun midesine ulaşır orada bir anda hazmedilir.
595. Eğer ciğer iyileşirse hemen damarlarda aynı kanı paylaşır.
596. O kan ciğerde bir kerede hazmedilince o vakit rûh-ı nebât ortaya çıkar.
597. Ey can! O sonsuz öz, ciğerde kalsa safra ve balgam, kan ve sevda olur.
598. Sevda olan şey kendisinde kalmaz, safra kesesi onu kendine çeker
599. Sevdayı, vücutta illet şeyi dalak azaya dağıtır.
600. Nebatî ruhun ciğerden azaya hayat vermek için kullandığı (şey) kandır.
601. Sonunda azaya gıdayı taksim eden nebâtî rûh olmuştur.
602. Rûh-ı nebâtın yeri ciğerdir. (Senin) hayatın (da) o ruhla ciğerdendir.
603. Ey can! Ciğer insanın sağındadır. İnsan rûh-ı nebâtı onunla edinir.

Bölüm

604. Rûh-ı nebâtî gelişip beden kuvvetlenip hayatı bulur.

605. Ciğer gıdayı hazmedip güçlenir, çünkü beden o ruhtan payını almıştır.
606. Nebatî ruhun özü kalınca gönül onu kendine çekip hayatı bulur.
607. O özden hayvanî (ruh) meydana çıkar. Gönül o hayvanî ruha meyleder.
608. O baki olan rûh-ı hayvânîden sonradır, atardamarlardan bolca rahme dökülür.
609. Bu azanın hayatı onunladır. Ansızın ölümün yerini bulur.
610. Ey can! Hayatın hayvanî ruhtandır. Ona hayvan (da) senin (gibi) sahiptir.
611. Onun bedendeki yeri gönüldür. Yürü (git) gönül de senden onu ister.
612. Gönülün makamı göğüstedir, gönülde her maksud ortaya çıkmıştır.
613. Hayvanî ruh olgunlaştığında akıl onu gönülden sorguya çeker.
614. O öz, bu nura katılınca nefsanî ruh ortaya çıkar.
615. Nefsanî ruhu ihmal etmezsen o sinirlerden azalara iner.
616. Ey olgunlaşmamış kişi! Burada nefsanî ruh his ve hareketleri birbirinden ayırır, bil.
617. Ey can! Unsurlarla tabiatları, nebatî ruh (ve) hayvanî ruhu da anla.
618. Dört ay içinde tamamlanır. Herkes için işin özü budur.
619. Allah birer ay içinde oluşturur. Hayvan hepsinden sonra oluşur.

Bölüm

620. Nefsanî ruh beyni (kendine) yer eder. Başın en tepesinde çadırını kurar.
621. Dünyayı kavrayan ve hareket ettiren odur. O idrak iki kısım ve iki yoldur.
622. Birisi zahir biri (de) batın olmuştur. Hakk'ın nimetlerinin ziyafetini çekerler.
623. O batınla zahir beşer kısım oldu. Kudret sahipleri ona beş duyu derler.
624. O, duyma ve görme, koklama ve tatmadır. Dokunmayla da ona yol bulmuşlar(dır).
625. Onun beş kısmı havass-ı batındır. Ona göre isim ve şekli kıyasla.
626. Hayal, korku ve hiss-i müştereği sorarsan yürü onu yüreğe sor.
627. Ey yar! İçte ve dıştaki duyulardan ne varsa (bunlar) birbirinin yardımcısıdır.
628. Onu ayrıntılarıyla anlatırsam söz uzar, onun için şerhini kısalttım.

Kuvvet-i muharrike beyanında bölümdür. Kuvvet-i muharrike iki kısma ayrılmıştır.

629. İnsanların hareket üzere tutan şu kuvvet iki kısım üzerine bina edilmiştir.
630. Birisi sebep olan biri eylemi yapandır. Gençlerle yaşlıları tutan (hareket ettiren) odur.
631. Şu suret daima hayal edilse o faille gönülde baki olur.
632. Azayı harekete geçiren odur. O sebeple yar ve arkadaş olur.
633. Onlara bazen ruhanî derler. Bazı zamanlar da şevhete ait kuvvet derler.
634. Ey can! Bil (ki) mertebelerde insan ve hayvan bu üç ruhun ortağıdır. (Aynı şeyi paylaşırlar).
635. Ey göz nuru! Bil (ki) bunlardan en seçkin olanı insana ait ruhtur.
636. Halk içinde yeteri kadar dedikodusu olup, bunun hakkında (hep) tersi (şeyler) söylemişlerdir.
637. Şeriat ehli bu bahisle rûh-ı insanî tarafında olmuştur.
638. Yaratılışı temiz (olan biri) (eğer) ararsa taze sütün içinde yağı bulur.
639. Hikmet ehli (olanlar) zıddını söyleyip ne içinde ne dışında olduğunu belirtir.
640. Bu nefis-i nâtikanın mekânı yok(tur). Allah onu mekâna yakın etmemiştir.
641. Ey kardeş(im)! İçteki ve dıştaki (her şey) bu cisimlerin kararlaştırılmış sıfatıdır.
642. Bu nefis-i natika fani değildir. Bedeni yoktur (ve) maddi değildir.
643. Bunların hepsi bu söze razı olmuşlardır. Bu üç ruh buna dahil olmuşlardır.
644. Yaratılanların vücuduna Allah'tan feyiz yetişti. Gıdaların çeşidi (sayesinde) gelişti.
645. Bilgili şahıs merâtible vücut bulup, gençleşti, güç kazandı.

İnsan ruhunun yükselişi ve hayvanî ruhun yükselişi farkları hakkındadır.

646. Hayvanî ruh küçük bir parçayı anlar, her şeyi anlamaz.
647. Kardeş! Ama insanî ruh ikisine de sahiptir.
648. O cevherde yarar ve zarar vardır. O, şahtır, her şey onun kölesidir.
649. Allah'ın güzel isimlerine erişmiştir. Hak Teala bu yaratılışı ona vermiştir.
650. Bilgi vakti geldiğinde bilgin olur.

651. O, görme vaktinde gören, kavrayan olmuştur. Bütün azalarda parlak, ışık veren bir ruh olmuştur.
652. Zatının nuru her sıfattan görünür. Vücudu bilme (kudreti) bakımından boş değildir.
653. (Ey) Arif! İnsan ruhuna sahip olduğun için bu kabiliyetini anla (ve) yürü.
654. Eğer farz ve sünnetleri yerine getirdinse şeriat sahipleri ne söyler, dinle.
655. Ruh nebileri taklit ederse, Mustafa'nın (Hz. Muhammed'in) şeriatına uyarsa,
656. Onun adına mümin, ordularına (da) İslam askeri derler.
657. Menzili mescid köşeleri olursa onun adı ibadet eden insan diye söylenir.
658. Daima ibadetle beraber ah ederse, yoklukta mal ve makamı ter ederse,
659. Maddi arzulardan kurtulup, aşkın gamıyla gönlünü mesut ederse,
660. Onun adını dindar insan diye söylerler. Fiillerin teklifine şahit olur.
661. Bu zühdün (takvanın) sırrına vakıf olduysa onun adına da ârif adam derler.
662. (Eğer) Ruhu irfanıyla tamamlanırsa, Allah'ın yakınından (katından) ona ilham ulaşır.
663. Vilayet (velilik) makamınca onun adı velidir. Onun gibi varlığı sevmelidir.
664. Vilayetle (velilikle) ona ilham verilirse mucizevi şeylerden haber ulaşır.
665. Onunla halkı Hakk'a davet eder. O hizmet üzere ta kıyamete kadar çalışır.
666. Peygamberlikle âlemde meşhurdur. Peygamberlikle nur üstüne nur olur.
667. Ruhu mucizevi derecede güzel söz söylemeye kâdir olursa halka o an Hakk'ın elçisi olur.
668. O vakit halka şeriatın adabını (ortaya) koyar. Şeriatla halkı (buna) uydurur.
669. (Onun) Bütün işleri halkın kabulüdür. Ona Hakk'ın resulü denir.
670. O yüce şeriatın hükmünü yüceltenin yüce adı ulü'l-azm (diye) söylenir.
671. Ey âlemin canı! Onun hükmünü yücelten Muhammed'dir. Ona hatem derler.
672. Halka, insanî ruhun yükselişi bu hatemle erişti, tamamlandı.
673. O yüce Mi'rac'a layık olan odur. Bütün tahsil ve tekrar (etmeler) onun içindir.
674. Bu makama kimse erişemez. (Bu makama erişmek ancak) takva ilmiyle ortaya çıkar.

675. Bu Tuba'da her çeşit dalı bulan (kişinin) adı da pek çok çeşit olur.
676. Pişmanlığı ve hürmeti olunca makamı da daha yüce olur.
677. (O makama) çalışarak sahip olacağını sanma, bu halka dokuz merâtib Allah'ın ihsanıdır.
678. Yüz bin olağanüstü hâl ortaya çıksa, makamından fazlası ortaya çıkmaz.
679. Ey dost! Ama hikmet ehli (olanlar) bir tek postun kalıncaya kadar dünyevi arzularından uzaklaş (der), (onlar da bunu) yapar.
680. Dokuz mertebe dedikleri bu (şey ancak) senin çabanla kalıcı olur.
681. Bu toprağa ne ekersen (onu) biçersin. Kadehin dolduğu kadarını içersin.
682. Her nereye ayak bastıysan kıymetin odur. Nereye oturursan yerin orasıdır.
683. Hikmet ehli (olanlar) sana bu cevabı söyler. Temizlenen (kişi) temizlik ehlidir.
684. İlim ve temizlikte kemali bulan en sonunda yok olmayan makamı bulur.
685. Ey ilmin sonunu bulacağım sandım diyen (kişi)! Huda'nın ilminin sonu yoktur.
686. Huda bu latif varlığı yarattı. (Bu) şerefli (varlık) insan vücudu olmuştur.
687. O âlem dediğim daima karada ve denizde seyr ü seferdedir.
688. Bu seyr ü seferden arif olsun (da) kendi öz varlığına vâkıf (olsun).
689. Kiminin yaratması yoktur, irfanı çoktur; kiminde yaratma vardır (da) irfanı yoktur.
690. İnsanın eksik olmaması için irfan ve yaratış beraber olmalıdır.
691. Bu makamın ehl-i hâli (manevi zevklere erişmiş kişisi) o candır; iyi ahlak ile olgunluğu bulsun.
692. Ey saadet sahibi! Bil (ki) bu fasıl gayb ve şehadet mahzeninin anahtarı oldu.
693. "Men aref" sırrına vâkıf olan (kişi), irfanın içinde (olandır).

Bölüm

694. Ey gönül! Yine mizac, ruh nedir derler; bize bu bölümü açmanın (tam) zamanıdır.
695. Bir bedende ne denli ruh vardır; sen de bize onu anlat.
696. Kimi dört, kimi beş der. Sana (onu) anlatayım (da) hoşça anla.
697. İnsan ve cin taifesini (kastederek) dört diyen (kişi) ruh-ı kudsîyi (de) ekleyerek beş dedi.

698. Âlem-i ulviye mensup (olan) odur; bütün yaratılanlar içinde sevilendir.
699. Çünkü onun gerisi bayağıdır. Hiç şüphen olmasın (ki) en aşağıdadır.
700. Bedende her birinin nuru vardır. (Bu nurlar) gıdanın özünün ortaya çıkışıdır.
701. İnsan içinde birer cevher durur. Kimisi hayvan içinde dolaşır.
702. Bu aza mesela mişkata yahut safâ dolu bir aynaya benzer.
703. Rûh-ı nebât onun cam şişesi gibidir; onun gayreti cam şişe olmuştur.
704. Rûh-ı hayvanî fitil olmuştur; zira çerağa o da lazımdır.
705. Nefsânî ruh o muma yağ olmuştur; zaten o yağla kandil aydınlanır.
706. Rûh-ı insânî ona nur olmuştur; bu, nur üstüne nur (olan) kutsal ruhtur.
707. Bazıları ruh birdir ama (onu) alçak ve yüce yapan meratibdir, der.
708. Ama her pencerenin bir camı olduğu gibi her mertebinin adı vardır.
709. Bedende ruh birdir, beş meratib vardır; meratible o yüce (olana) talip (olunur).
710. Her sıfat zatında gizlidir. O terbiyeyle düzgün bir boy oluşur.
711. Sınırına kadar gidip ne vakit kemali bulsa o vakit mutlaka sonu gelir.
712. Anla (ki) kamer göğünün sınırı vardır. O sınırla uruca (yükseleşe) perde olur.
713. O, haddinden fazla(sına) yükselmez. En sonunda sınırı istivada kalır.
714. Sırat bazen yüksekte, bazen alçakta olur, bir pir onu dosdoğru geçebilir.
715. O bütün ruhların berzahıdır, ateş ve cehennem o sıratın inişidir.
716. Kimisi onu düşe kalka geçer; kimi hüznü ve kimi de mutlu geçer.
717. Onu kolaylıkla geçen her kim (olursa) şüphesiz sonsuz cenneti bulur.
718. Cihandan (göçüp) gittiğinde (daha) evvel geldiğin cennete geri dönersin.
719. Ey yar! O vakit bu söz sana apaçık olur, ruhun ve bedeninin aslını bilirsin.

Bölüm: Cismin kaynağı nedir ve neyden meydana gelmiştir ve ruhun kaynağı nedir ve neyden meydana gelmiştir bilmezsin.

720. O, dört unsur esaslar (kaynağı) olup Hayy ve Kâdir (sıfatıyla Allah) varlıklar için yaratmıştır.
721. Bu dördün (dört unsurun) şekli ve manası vardır. Dilersen ondan haberdar olursun.
722. Suretine toprak unsuru dediklerinden tabiat derler. Anlamını kavra.

723. Her dördünü buna göre kıyasla ta ki tabiatlar apaçık önünde olsun.
724. Unsurlar zıtlaşmayıp ne zaman ki birbirleriyle birlik olurlar,
725. Bir tabiat şekli meydana getirirler. Hikmet ehli (olanlar) ona mizaç derler.
726. Mizaç bedenle kaynaşır. Hakîm (sıfatıyla Allah) ona göre deva eyler.
727. Ey mücerret kişi! Bu esaslar (kaynaklar) tek olursa ne yapayım, (ona) anasır derler.
728. Bunlar karışınca mizaç ortaya çıkar, cisimle ruh ondan zuhur eder.
729. Anasır basit varlıklar oldu. Kâdir (sıfatıyla Allah) birini yarattı, birine emretti.
730. Onu bil (ki) mülk varlığına vali oldu; melekut da ruhun örneğidir.
731. Birbirleriyle yükselişe yönelirler. (O) Olgunluğa erişirlerse güneş gibi batarlar.
732. Bu dörtlünün ortaya çıkışı (ancak) toprağın bitkileri, günlerin geçişi (gibi) birbiriyledir.

Bu kısımda başlangıcın O'ndan ve dönüş O'na olacağını buyurur.

733. Beşinci unsur feleklerdir, demişler(dir). Toprağın noktası onun için merkez olmuştur.
734. Bu âlem tıpkı (bir) yumurtaya benzer. Sanki insan onun içindeki sarısıdır.
735. Mizacı dillendirmeye gerek yok, o da bu iki hâlden ârî değildir.
736. Ayın altında ölçülü bir şey yoktur; onun ortak mekân olduğunu diller söylemez.
737. Orta yolu bularak (birbirine) ulaşıyды, o nesne en sonunda ölçüsünü bulurdu.
738. Su onu (yumurtayı) kuşatan akı gibidir. Sema (da) o yumurtaya kabuk olmuştur.
739. Ateş o kabuğu katılaştırmıştır. Kimisi gümüş (para), kimisi dinardır (dinar gibidir).
740. Asla ona yol bulamayıp daima (mevcut) hâliyle olurdu.
741. O mutedil olmayan şeye benzer, fakat o nesne üç hâlden ârî değildir.
742. O itidaldedir ya da ortasında durur. Veyahut uzak olur.
743. (Söz konusu) Şey itidale uzak olursa, Hayy (sıfatıyla Allah) onun cismini madenî ruh hâline getirir.

744. İtidal üzere olursa bil (ki) onda rûh-ı nebatî meydana gelir.
745. Ey can! İtidale yakın olursa hayvanî cismi ve hayvanî ruhu bulur.
746. Her insan bu üç ruhla yaşar. Şu insan dahi hayvanın biridir.
747. Üç ruh değil ama üç meratib bir ruhla hayvana galip gelir.
748. Madenler meratible nura düştü(ler). Terbiyeyle ortaya çıktılar.
749. Cihanda cisim birdir, ruh birdir. Bu hazineye kapı birdir, anahtar birdir.
750. Huda'nın zatı bir(dir), binbir sıfatı vardır; Bütün (her) şeye hayat veren odur.
751. Bütün ruhların hürmeti birdir. İsmi itibar ile artmıştır.
752. Âbid onu ne denli kabul ederse nihayet onu bir olarak bulur.
753. Gel o varlıkların özgür oluşlarını gör. Hayy ve Kâdir (sıfatıyla Allah) ne (kadar) hoş yaratmıştır.
754. Dışı ne (güzel) nakışlarla süslenmiştir; içi (de) nice ruhla aydınlanmıştır.
755. Bu göz ve kaş kıl kalemle yazılmaz; renk ve kalem, nakış ve nakkaş (onun) özüdür.
756. Halk ile emr o cisimle ruh (gibi) olmuştur. Bir bakış yüz bin canı yaralar.
757. Bu güzellik ve naz ve girişme nedir? Ey gönül! Bir an dur, ilişme (ve) seyreyle.
758. Bu sanatlar (tamamıyla) Huda'nındır, Huda'nındır. Bu nakşa Allah'tan gayrisinin ne katkısı vardır?
759. O'nun nuruyla âlem dopdolu (olmuştur); o nur insan ruhuna hayat olmuştur.
760. O nur harekete geçiren ve mükemmel (olmuştur); bütün her şeyin ne içindedir ne (de) dışındadır.
761. O nur tabiatınca bitkilere parlaklık verip bu hayvan onun düşüncesine memur oldu.
762. Üçüncü mertebe(de) insan akıllı(dır), bu üstad bunu böyle nakletmiştir.
763. Ey Aşkî! Ben (gibi) fakire lütfundan (dolayı) (Aşkî tam) yerinde bu beyti hatırladı. (?)

Beyit

764. Farsça bir beyit vardır. Aşağıda şair tercüme ettiği için tekrar yazılmamıştır.

Tercüme

765. (Ey) Göz! Git (ve) bu sonsuz dünyada (Allah'ın) nakışlarını (nakış gibi işlediklerini) dünyayı gösteren kadehte gör.
766. Bu nura bazen tabiat (maddi âlem) derler; bazen (de) tarikat ehli (olanlar) ruh diye okurlar.
767. Hikmet ehlinin akılları (akıllı oluşu) muhakkak(tır); kimi akıl ve kimi (de) nur-ı mutlak der.
768. Gece gündüz her an âlemde yaratılanlar bu nurun talibidir.
769. Ne zaman dışarıdan üzerine o nur düşse, o derece ışıktan uzaklaşır.

Rubâî²⁸⁷

Tercüme

Sevgiliyle vuslattayken onu ayrılık sandım, eyvahlar olsun kavuşma zamanı geçti; birçok yıl talep yolunda oldum, talep ettiğimin adı sanı nerede kaldı bilmedim.

770. Ey gönül! Gel can gözüyle yolu gören ol. Muradından uzağa gitme, yakın ol.
771. Muradın sendedir, sen ıssız yerleri gezme, kör gibi yolunu şaşırıp azma.
772. Kendinden geçmişcesine yalan ibadetle dahi bunca riyazet gerekli değildir, (Var) git.
773. Var git. Ömrünü ve malını boşa harcama; utanman seyretmene engel olmasın.
774. Bu dedikoduya inanıp, inceden hayaller kurma.
775. (Gönlünden) bu çokluk hayalini gider (de) doğruyu gör. (Kendi) Özünden uzak dur (ve) Hakk'a yakın ol.

---

²⁸⁷ Şair metinde mevcut olan Farsça beyit ve rubâîleri tercüme ettiğinden söz konusu şiirlerin tercümesi tekrar yazılmamıştır.

Rubâî²⁸⁸

Tercüme

Şu talep yolunda inleyip çaresiz gezen (kişi), en sonunda ayrılıkla bu yolda can verir. Nil'in kenarında susuzluktan can verip, hazinenin içinde fakirlikle bağı kan doldu. Yazık değil midir?

776. Ey gönül! Bilgili (olanın) sohbetine meyilli ol. (Böylelikle) marifet hazinesine kavuşasın.
777. Her zaman bilgili kişilere yakın ol; bu yolda eğri yürüme, doğruyu gören ol.
778. İrfan ehline yakın olursan; onun onayıyla ağırbaşlılığını sakla/gözet.
779. (Ona) var (ve) ondan feyiz iste. Virane gönlünü abad eyle.
780. Marifetten zerre (kadar küçük) hisse (dahi) alırsan, sessiz ol (ve) kimseye söyleme.
781. Feragat köşesini tut ve inzivaya çekil. Dünyadan elini çek (ve) kanaat sahibi ol.
782. Her zaman yoksulluk ve inzivaya çekilmek âdetin olsun. Sevgilinin hayali kaygın olsun.
783. Kanaat ehli padişaha benzer; çünkü mert (olan) yaprak ve samana tamah eden olmaz.

Bölüm: Ey derviş! Kendini ve mertebelerini bilmek (nedir), şimdi burada kendini bilmenin on iki müşkül meselesi açıklandı.

784. Ey temiz (kişiler)! Evvela onu öyle bilin (ki) önce anasır, sonra felekler (var) oldu.
785. Hak ikinci (olarak) bu tabiatları yaratıp, nefislerle akılları yarattı.
786. Ey göz bebeği! Üçüncüsü feleklerle yıldızlar ki nefislerle akıllardır.
787. Anasırla tabiatlar (onun) özünden olurlar. Sen bunu öyle anla.
788. Dördüncü mertebenin yeri yücedir ve güzeldir, sakın.

---

²⁸⁸ Şair metinde mevcut olan Farsça beyit ve rubâîleri tercüme ettiğinden söz konusu şiirlerin tercümesi tekrar yazılmamıştır.

789. Beşinci (olan) hafif ve çirkindir, tabiatınca merkezine meyleder.
790. Altıncısını her zaman bilirsin (ki) o yerde âleme mevki olur.
791. Âlemin fertleri bir hazine olup yaratılışları gereği merkezlerine yönelirler.
792. Yedincisi cisimler ve ruhlar âlemdir. Birisi kadeh olup, birisi (de) yoldur.
793. Sekizincisini teklik mülkü (olarak) bildin, melekuta var gel mücahit ol. (uğraş).
794. Dokuzuncu olan canı var edendir, bu mülkün marazlarını da belli hâle getirmiştir.
795. Bu dünya mülkü his ile tutulur ama melekût his ile tutulmaz. ????
796. Salik tenhaya çekilerek nice yıl çalışsa nur görmeyi (bir türlü) başaramaz.
797. Şüphən olmasın (ki) nur görülmez. Onun gördüğü (bir) rüyadır.
798. Yaratılış nuru gözle görülmez, (ancak) sezgiyle görünür.
799. Talip eğer ben nur gördüm derse, görünen nur yıldızların nurudur.
800. On yedinci (olarak) bildiğin (o) yedi esma (ancak) meratible apaçık belli olmuştur.
801. Kademe kademe ilerlemekle o nura yaklaştı. (Bütün bunlar) meratible ortaya çıktı.
802. Bu menzilde olgunluk sebebiyle Allah'ın yaratıcılık gücünü düşün.
803. Ey âlemin canı! Evvela meratibden şerefli olan hayat olmuştur.
804. Ey can! Yaratılmış bütün insanların hayatı mertebeyle olmuştur.
805. Bugün her derde deva olan sonsuz ilaç bilgili insandır.
806. Yüzü Huda'nın nurunun zuhur ettiği yerdir. Cihanı gösteren (bir) aynadır.
807. Onun mazharı sade olsun, sade o kaniatı gösterende görünür.
808. Basiret ehli (olanlar) o sınırı ve sonu olmayan nuru sezgiyle görürler.
809. Parlak göz ne kadar keskin olsa da bademin içindeki yağı göremez.
810. Ey can! On ikincisine gelince insan ruhunun kaynağını ister.

Her şeyin aslına çekeceğini buyurmuştur.

811. Nefsini bilen şu kişi mutlaka Hakk'ın sırrına vâkıf olur.
812. Kitap sahibi neyi yazdıysa ben de onu anlattım.
813. Ben kendi şahsımdan da birkaç şey ilave ettim.
814. Gönlünün levhasına yazıp akılda tut; kamil (olanların) sözlerini (de) sık sık tekrarladığın (bir) dua et.

İnsan-ı sagîrin nüshası ve ... insan-ı kebîr hakkında bölümdür.

815. Allah insan-ı kebîre ne bağışladıysa insan-ı sagîre de verdi.
816. Sagir ile kebirin (büyük ve küçük âlemin) de hali bu minval üzeredir. Bu sözü anla.
817. Tamamı söylenen bu iki temel (şey) tasavvuf ehlinin sözü olmuştur.
818. Tasavvuf ehlinin sözü şeriat, ehl-i hikmet ve ehl-i vahdettir.
819. Ey Hakk'a ibadet edenlerin hayırlısı, bu üç söz ile ittihad bulunmuştur.
820. Bu üç söze (dair) hiç şüphen olmasın. Onun kimisi nakledilmiştir; kimi keşfedilmiştir.
821. Allah bu varlıkları yarattığı vakit, bu âlemin adını dünya koymuştur.
822. Ey kavrayış sahibi! Bil (ki) bu âlem Hakk'ın varlığından bir izdir.
823. Huda'nın bu varlıkları ve yarattıklarının hepsi onun yüzünün alametleridir.
824. Madem ki kalem bu söz vasıtasıyla levhaya (yazı) yazdı, bu da Hakk vasıtasıyla (bir) kitap oldu.
825. Bârî (sıfatıyla Allah'ın) kudreti bu eserle bilindi, bu eser Hakk'ın yadigarı oldu.
826. Âlem onun yüzünden (kudretinden) izler taşıyıp, bu ilim ve irade ortaya çıktı.
827. İsimlerinin feyzi bizi zorladıkça bu levhaya isimlerinin tamamı bir bir yazıldı.
828. (Bu) Küçük (âlemde) zayıf (olan) insana Allah akli ona halife (olarak) gönderdi.
829. Halife dediğim akl-ı evveldir. Kısaca (söylemek gerekirse) Hakk'ın sıfatına erişmiştir.
830. Ufuklar akl-ı sânidir. Allah onu âlem-i sugrâya halife etmiştir.

Allah'ın halifesinin eylemlerini beyan eder fasıldır.

831. Hak ne vakit hayata bir şey salsa, (aynı zamanda) arşa, kürsiye ve yerinde durur gibi görünen yıldızlara (da) salar.
832. Yedi gök ona yol olur, (hem de) yıldızların nuruna yoldaş olur.
833. O can nura kavuştuğu vakit Huda'nın ilim ve fazileti ortaya çıkar.

834. Hak onun canıyla cismini (bedenini) yarattı âlem-i emr ve âlem-i halk diye söylenir.
835. Can bunda işini tamamlayıp şüpehiz Hakk'a yakın gittiğinde (aradığını) bulur.

Bölüm

836. Anla (ki) İlahi fiiler bunlardır; padişahın hükmünün fermanı budur.
837. Ey yar! Madem ki sana âfâkı anlattım. (Seni) Mana ve gönül âleminde de haberdar edeyim.
838. Hariçte bulunan yedi azası bölümlere ayrılrsa; yedi iklim olur.
839. O halife işe tedbir koysa; o insanî ruhta tasvir olunur.
840. Arşın ruhu sagîr (olan âleme) düştüğünde; sultan gibi tahta geçer.
841. Kürsî ki o ruh hayvânîdir, vücutta atardamarlarla açılır.
842. İçinden geçen şey (onun) kaynağıdır. O yedi aza yedi gök gibidir.
843. Hakk'ın emriyle ortaya çıkan o nura nice âlet yoldaş olur.
844. Eğer elinden geliyorsa (buna) sanat derler; eğer dilinle beceriyorsan (buna) fesahat derler.
845. O, gözün vasıtasıyla oluyorsa basirettir, bütün azalarına o cevher yol bulur.
846. Hak ezelden (beri) ne emreylemişse amelinde onu olgunlaştırır.
847. Şehadet âleminde mevcut olursa o vakit isteklerin hepsi meydana gelir.
848. Zayıf insana öğretirse Allah tarafından adı halife olarak söylenir.
849. Canının resmettiği her suret(ten) biri aklîdir, biri hissîdir.
850. Biri mevcudiyete aittir, biri (bunun) dışındadır; (ancak) ikisi de aynı makama varandır.
851. Bütün nakış ve resimleri Allah'tan bil; bütün işleri yaptıran Allah'tır.
852. O ruh her azayı başa çıkarıp gözlerde ışık gönülde ses olur.
853. Gönülde ona coşkunkluk hâli derler; olgunlaştığında bahtı açık derler.
854. Bu âlemde ilimle amel eyleyenlere insan-ı kâmil derler.
855. Ona madenlerin iksiri keşolur ve nereden gelip nereye gittiğini bilir.

İlk cevher faslı

856. Ey yar! Ne zaman ki nutfe rahme düşse, o ilk cevhere örnek olur.
857. O cevher dört tabaka olduğundan tabiatların ve unsurların şeklini alır.

858. Her şeye müvekkel bir melek vardır, onlar yaşama ve ilimlere hâkimdir.
859. Ey göz nuru! Özellikle o melekten de güzide olduğunu bil.
860. Âlemin ilim kazanmasına sebep Cebrail'dir. İlmî tahsil edersen ondan eyle.
861. Cihana ilim vermek onun işidir. İkinci göğün aklıdır.
862. Meğer (sürekli) dönen felek döndükçe Utarit burcuna örnek olmuştur.
863. Öğrendiği sanat nedir dersin işi daima kitabettir.
864. Bu ilimle dünyaya şeref verdikçe Zühre feleği onun örneği olmuştur.
865. Her zengin ve fakire yardımcı olup, Zühre ... düşmüştür.
866. Feleğin güneşinin mekânı dördüncü kat göktür.
867. Yaratılmışların hepsinin yaşamasına sebeptir. Herkese bu hizmet Rabb'in emridir.
868. Ruhların ilmîne vekil tayin edilen melek, ruha Azrail olup el vurur.
869. Eğer insanî ruh arş ise bu yeryüzü onun nuruyla nurlanmıştır.
870. Halife Hüda'nın var ettiği akl-ı evveldir. En başından ona örnek olan odur.
871. (Senin) Cismin bu ruhu bedelsiz (olarak) buldu. Niçin canana canı vermeyesin.

Sülûkun ne olup olmadığı, sâlikin sülûkunda neler olduğunu anlatan üçüncü bölümdür.

872. Sen de sülûkun anlamını kavra, Arap dilinde "giden" demektir.
873. Sülûk odur, öğren, bilgili ol. Yolun seyr-i ilallah (ve) seyr-i fillah (olsun).
874. Gerçi seyr-i ilallahın sonu vardır. (Ancak) seyr-i fillah son bulmaz.
875. Ey can! Ehl-i ıtlak (olanlar) sâlikin ahlakını değiştirmesine sülûk derler.
876. Gönülden Hayy ve Alîm (sıfatına sahip Allah'a) sığınıp doğru yola girsin.
877. Öz varlığının hepsini yok edip vücudundan Hakk'ın varlığıyla canı kalsın.
878. Ruhu iyi ahlaka vâkıf olduğunda maarif ortaya çıkar.
879. Vücudu öldüğünde varlığıyla ruhu yaşamaya devam eder.
880. Bu menzile varan (yalnızca) binde birdir. O, bu meydanın gerçek bir eridir.
881. Dünyaya zerre miktarınca (dahi) rağbet etmeyen ehl-i himmete binlerce (kere) aferin!
882. Murat okunu hedefe salayım dersin, bu menzilde boyunu bir yay gibi bükmelisin.

Bölüm: Makam ve hicabın ne olduğu hakkındadır.

883. Hicab canana ulaşmaya engel olandır. O canan ile can arasına girendir.
884. Senin ruhunun maksadına engel olsun, ruhun zevki için zehr-i kâtil olsun.
885. Muradının hâsıl olduğu yer makamdır. Meadın onunla olgunluğa ulaşır.
886. O yolun perdesi dört (tane) olmuştur. Bu bulut (gibi olan perde) o güneşi gizler.
887. Ey tevhid ehli! (Bu dört perde) mal, makam sevgisi, ibadette samimi olmamak, ve (de) itaatsizliktir.
888. Bu yola kavuşmanın aslı da (yine) dört olmuştur. Gel (de) öğren.
889. O tamamlanmayan dört perdeyi (ortadan) kaldır, (o vakit) istesen de istemesen de o makamı bulursun.
890. Temizlenmek, o perdeyi ortadan kaldırmaktır. İbadetle makamın hâsıl olur.
891. Her bir makamın rek'atı vardır. (Böylelikle sen de) Beytü'l-haram'ın abidi olursun.
892. Evvela temizlik farz olmuştur, ikincisi (de) sürekli çalışma ve niyet (etmektir). (?)
893. Eğer ayrılığı istersen kendi özünden vazgeç, feragat eyle, o arzuyu terk et.
894. Canana kavuşmayı dilersen (eğer) bilgili kişilerle sohbet et.
895. Kanaat ederek dünya zevklerinden elini çek. Bu makama zorluklar olmadan varılmaz.

Bölüm: Sülûkta sâlikin niyetinin ne olduğu hakkındadır.

896. Salik ne zaman Huda'ya talip olursa dünya zevklerinden elini çekerek mertebeleri geçer.
897. Huda bütün eşyaları çepeçevre kuşatan olmuştur. Su damlası okyanusu nereden bilsin.
898. Bütün şeylerin varlığı (ancak) O'nunladır, her şeyin secde etme meyli (yalnız) O'nadır.
899. Kâinatın devamlılığı ve dönüşü, O zatın nurunun parlamasıdır.
900. Göz, o nura hiç vakıf ol[a]maz. Arif (olan kişi) görürse (ancak) basiretle (sezgi yoluyla) görür.
901. O tecelliye kavuşmayı şiddetle isteyen kişiye layık (olan) dünya zevklerinden elini çekerek ahlakını değiştirmesidir.

902. Kişinin varlığı o nura perde olmaz. (Kendi) Mahallinde bir bir ortaya çıkar.
903. İnsan ağaçlar gibi meratib (yolunu) tutar. Zamanı gelince elbette meyve verir.
904. Bahçeye ve bostana tazelik vermek bahçivana layık olandır.
905. Gül bahçesinde çer çöp bırakmayıp, bahçenin içini temizlesin.
906. Salik daima dünya zevklerinden el çekmelidir, (öyle ki) seyr-i fillahın sonu yoktur.
907. Tohum içinde ağaçların şeklinin saklı olması gibi sırların keşfi de insanlıkta gizlidir.
908. Bu ilm-i evvel ve ilm-i ahir sende saklıdır. (Bu sebeple) Gamlanma.
909. Git (ve) öz benliğinden talep et. Şeref bul, soy soppu terk et.
910. Tevhidle makamını temizle (ki) her zaman başın arşa (kadar) yükselsin.

Nasihât beyan eden bölümdür.

911. Makamın Allah'a yakın olsun dilersen, adın insan-ı kâmil olsun.
912. (Ona) kavuşmanın nuruyla yaşamı bulup, ruhun sonsuz cennete kavuşsun.
913. Evvela içini gayrdan (Allah'tan başka her şeyden) temizle. Senden ortaya çıkan ne varsa (böylelikle) temiz olsun.
914. Yumuşak başlılıkla bu halka sözlerini söyle. Hakk'ı seviyorsan (eğer) insanı incitenlerden olma.
915. Nasihâtı dinle, kendi kafana göre gitme. Hak yolunda fakir ol, zengin olma.
916. Sülûkun can ehli (olanları) meratible bu olgunluğu bulanlardır.
917. Hakk'ın tecellisinin karşısında ayna gibi durup, bülbül gibi gül bahçesine karşı ötsün.
918. Gönlünden masivaya (Allah'ın zatı dışındaki bütün varlıklara) ait her şeyi yıkayıp, her şeyde Huda'nın nurunu görsün.
919. Gönüldeki gayr sevgisini (Allah'tan başka her şeye duyulan sevgiyi) terk eyleyip, beline gayret kuşağını sıkıca bağlasın.
920. İnsan dokuz meratible olduğundan, ruhu dokuz feleği dolaşır.
921. Her sülûkun bir makamı vardır, (ancak) salik her (aşamayı) tamamlamalıdır.
922. Her babdan bir fayda sağlayıp, başlangıcını sona vardırmalıdır. Başladığını sona vardırmalıdır.

923. Öz benliği aslına dönüp, vücudu kavuşmasına engel olmasın.
924. Salık ne zaman iyi yaratılışlı olursa (o zaman) makamı cennet bahçesi olur.

Duanın sonudur.

925. Ey gönül! Gel, hamdederek kitabını bitir. Dua ile herkesin kabul etmesini sağla.
926. Bütün gönüllerden gizli ve açıkta olanla, cihan padişahının devletine duayı (iste).
927. Bu kitaba sebep kim olduysa onu (da) hayırla zikret.
928. Cihan şahının yakınındadır. Bu dünyada adı Mustafa'dır.
929. Bu karanlığa meşaleyi o yaktı. İyiliğe kılavuzluk eden, onu yapan gibidir.
930. Bunun adı Delîlü's-sâlikîn oldu. Dokuz yüz seksende (1572-3'te) tamamlandı.
931. Bu inciye çabalayarak usûlunce yazdım. Allah'im sen de onu kabul ipinden geçir. (Sen de onu kabul et).
932. Tarikat sahipleri baktıkça gözleri hikmet nurlarıyla dolsun.
933. Bu Hürrem-abad gibi güzel olan nazım okundukça, Aşkî (adı da) hayırla anılsın.
934. Ey yardım isteyenlerin yardımcısı olan (Allah bunu) dilerim (ki) feleklerde melekler (de bu duaya) amin desinler.

5. SONUÇ

16. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilen Aşkî, aslen Yenihisarlıdır. Mahlasıyla beraber anılan Üsküdar ise şairin hayatının önemli sayılabilecek bir bölümünü Üsküdar'da geçirmesi dolayısıyla. Şimdiye dek şair üzerine yapılmış çalışmalarda kendisinden Üsküdarlı Aşkî olarak söz edilmiştir. Biz de çalışmamızda bu Aşkî'lerden başka bir Aşkî olduğu algısı yaratmamak adına kendisini Üsküdarlı ifadesiyle -bizden önceki çalışmalarda olduğu gibi-beraber anmayı daha uygun bulduk.

Üsküdarlı Aşkî, hayatının bir döneminde yeniçerilik vazifesinde bulunmuş ve bu görev esnasında Osmanlı'nın en güçlü padişahlarından Kânûnî'nin yanında bulunma şansına erişmiştir. Şairin sıkça belirttiği üzere sefer sırasında padişahın önünde piyade olarak bulunmuştur. Yalnızca Kânûnî'nin değil aynı zamanda II. Selim ve III. Murad saltanatlarına da şahit olmuştur. Adı geçen padişahlara eserler sunmuştur.

Şimdiye kadar Dîvân'ından başka Muhtâr-nâme, Menâzilü's-sâlikîn, Temhîdat tercümesi gibi üç eserinin varlığından haberdar idik. Ayrıca Arûsü'l-arûz isimli bir eser daha zikredilmektedir. Ancak şaire aidiyeti konusunda eserde şairin adının geçmesi ve yazılış tarihinin Aşkî'nin yaşadığı döneme denk gelmesi dışında kesin başka bir delil yoktur. Bu sebeple adı geçen esere -varlığından bizi haberdar eden Sadık Yazar'ın da belirttiği üzere- şimdilik ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği kanaatindeyiz. Bütün bunlardan başka tez konusu arama çalışmalarında denk geldiğimiz ve üzerinde çalıştığımız Delîlü's-sâlikîn isimli eser, Aşkî'ye ait yepyeni bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızın ana konusu olan metin Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin Devlet Kütüphanesi)'de Ms. or. oct. 2637 numaradadır ve Dürrî mahlaslı bir şaire ait olarak

kaydedilmiştir. Ancak metni okuduğumuzda gördük ki eserde şair mahlasını Aşkî, eserinin adını Delîlü's-sâlikîn ve tamamlandığı tarihi de H. 980/M. 1572-3 olarak açıkça vermiştir. Şair, eserini II. Selim'in odabaşlarından Mustafa isimli bir ağanın arzusu üzerine bir risaleden tercüme etmek suretiyle kaleme almıştır. Bu bilgilerden yola çıkarak daha önce Aşkî üzerine yapılmış –yukarıda adlarını andığımız- çalışmalarla karşılıklı okumalar yaptık ve eserler arasında benzer kimi zaman da aynı olan pek çok beyte rastladık ve şairin tasavvufî meseleleri işlediği üç mesnevîsini aynı isimli ağaya sunduğunu gördük.

Çalışmamızın giriş bölümü mahiyetindeki kısmında şairin hayatına, edebî şahsiyetine ve tasavvufî kişiliğine dair bilgileri ve fikrimizi aktardık. İkinci bölümünde ise Delîlü's-sâlikîn'in şekil ve muhteva özelliklerine değindikten sonra diğer iki mesnevîsiyle mukayese ettik, benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymaya çalıştık. Yaratılış konusunda kaleme alınan bu eserde geçen bazı dinî ve tasavvufî kavramlar hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Klasik Osmanlı şairlerinin eserlerinde sıklıkla işlemeyi tercih ettikleri konular arasında tasavvufî meseleler karşımıza çıkmaktadır. Aşkî'nin Delîlü's-sâlikîn adlı eserinde de tasavvufî açıdan sıklıkla değinilen ve üzerine pek çok İslam şair ve âliminin fikir beyan ettiği yaratılış bahsi kaleme alınmıştır. Yaratılışın Kur'an merkezli olarak nasıl gerçekleştiğini ele almış ve bu hususta pek çok beyit nazmetmiştir. Yaratılan âlemlerin esasında Gayb ve Şehâdet âlemleri olmak üzere iki adet olduğunu ve farklı isimler anılsa da maksudun bu iki âlem olduğunu beyan etmektedir. Ardından her şeyin bir merâtib üzerine yaratıldığını söylemiş ve hakikati bulmak yolunda sâlike uyması gereken kurallardan bilhassa taharet ve riyazet üzerine bilgiler ve tavsiyeler sunmuştur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Aşkî eserini sunduğu ağanın isteği üzerine bir risaleden tercüme etmiştir. Ancak eserinin hiçbir yerinde Menâzilü's-sâlikîn'de de yaptığı gibi herhangi bir isim zikretmemiştir. Ancak okumalarımız sırasında 13. yüzyıl mutasavvıflarından Nesefî'nin İnsân-kâmil isimli eseriyle benzer pek çok noktayı

barındırdığını fark ettik. Neseî eserini Farsça ve oldukça sade bir dille mensur olarak kaleme almıştır. Aşkî de Delîlü's-sâlikîn'ini buradaki meseleler üzerine manzum olarak bina etmiştir. Konu itibarıyla bu bahiste ele alınan eserlerin hepsinde bir ortaklıktan bahsetmek mümkündür. Ancak Aşkî'de rastlanan durum benzerlikten ziyade söz konusu mensur Farsça eserden bazı bölümleri manzum olarak Türkçe'ye aktarmak olarak değerlendirilebilir. Muhteva olarak diğer iki eserinde de Delîlü's-sâlikîn'e benzer bir biçimde tasavvufî meseleleri işlemesi hususunda da ya Aşkî'nin böyle meselelere ilgi duyduğu ya da her üç eseri de sunduğu ağanın bu tip meselelere temayülü olduğunu söyleyebiliriz.

Yaşadığı yüzyılda Osmanlı şiirinde baskın olan süslü, ağdalı bir dil seçmek yerine Aşkî'nin eserlerinde -bilhassa Delîlü's-sâlikîn'de- oldukça sade, anlaşılır bir dil kullandığını söyleyebiliriz.

Şimdilik yalnızca bir nüshasına erişebildiğimiz Delîlü's-sâlikîn adlı tasavvufî hüviyetteki bu eserin Üsküdarlı Aşkî'ye şaire ait olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışma tasavvuf ve klasik Osmanlı şiiri sahasında çalışan araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

6. KAYNAKLAR

A) KİTAPLAR

Ahdî. (2018). **Gülşen-i Şu'arâ** Haz. Süleyman Solmaz. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Âşık Çelebi. (2010). **Meşâirü'ş-şuarâ: inceleme - metin**. Haz. Filiz Kılıç. 3 c. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Beyânî. (2017). **Tezkiretü'ş-Şu'arâ**. Haz. Aysun Sungurhan-Eyduran. 2 c. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Fuzuli. (1940). **Sihhat ve Maraz**. Çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Milli Mecmua Basımevi.

Gölpınarlı, A. (1985). **100 Soruda Tasavvuf**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî. (2010). **Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi** Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh yayınları.

İsen, M. (1994). **Kühül Ahbar'ın Tezkire Kısmı**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Kınalızâde Hasan Çelebi. (2017). **Tezkiretü'ş-Şu'arâ**. Haz. Aysun Sungurhan-Eyduran. 2 c. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Latîfî. (2000). **Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzama (inceleme-metin)**. Haz. Rıdvan Canım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Mehmed Süreyya. (1996). **Sicill-i Osmânî**. Haz. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Muhyiddîn ibn-i Arabî. (2013). **Sırrın sırrı (Lübbü'l-lübb ve Sırru's-sırr)**. Haz. Arzu Meral, İstanbul: Revak Kitabevi.

Nesefî Azîzüddin. (2004). **İnsân-ı Kâmil**. Çev. A. Avni Konuk. Haz. Sezai Fırat, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Nesefî, Azizüddin Muhammed. (1993). **Le Livre de L'Homme Parfait (Kitâba'l-insâna'l-kâmil)**. Haz. Marijan Mole. Paris: Institut Français de Recherche.

Nesefî, M. Aziz. (2000). **Zübdetü'l-Hakâik: Hakikatin Özü**. Çev. Seyyid H. Hüseyinzâde, Sadeleştiren: Vahdet Mahir, İstanbul: Kitsan Yayınları.

Nesefî Azizüddin. (2015). **Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsan-ı Kâmil**. Çev. Mehmet Kanar. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Pala, İ. (1988). **Aşkî ve Divanı'ndan Örnekler**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Riyâzî. (2017). **Riyazü's-Şu'arâ**. Haz. Namık Açıköz. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Sehî. (2017). **Heşt Behişt**. Haz. İpekten, H., Kut, G., İsen, M., Ayan, H., Karabey, T. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Y. Y. (2012). **Tasavvuf el kitabı**. Ed. Kadir Özköse. Ankara: Grafiker Yayınları.

Yazar, Sadık. (2012). **Üsküdarlı Aşkî'nin iki tasavvufî mesnevisi: Tercüme-i Muhtârname ve Menâzilü's-Sâlikîn**. İstanbul: Okur Akademi.

B) SÜRELİ YAYINLAR

Koçoğlu, Turgut. "Ruşuklu Zarîfî Ömer Baba ve manzum-mensur tasavvuf terimleri lügatçesi: İstilahât-ı meşâyih", **Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları**, 7 (2012/3): 1751-1776.

Kusta b. Luka el-Yunânî, "Ruh ve nefis arasındaki fark hakkında", Çev. İbrahim Halil Üçer, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 36 (2009/1): 195-208.

Nader el-Bizrî, "Allah: Zat ve Sıfat İlişkisi Problemi", Çev. Ziya Erdiç, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)**, 19 (2017/36): 199-217.

Yazar, Sadık. “XVI. yüzyıl şairlerinden Üsküdarlı Aşkî'nin eserleri hakkında yeni tespitler.” **Türkiyat Mecmuası** 21 (2011/1): 375-393.

Yücer, Hür Mahmut, “Vahdet-i Vücûd Nazariyesinin İzahında Nokta Sembolizmi ve Muhyiddin-i Rûmî'nin Temsîl-i Nokta Adlı Eseri” **Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi** 6 (Mart 2017/2): 199-278.

Zafer Erginli, “İbn Arabî'ye göre Hz. Âdem'de temel insan nitelikleri”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi** (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), 9 (2008/21): 161-197.

C) TEZLER

Gedik, N. **Türk edebiyatında manzum devriyye.** (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2016.

Kayabaşı, B. (1997). **Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı.** (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Kılıç, M. E. (1995). **Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Varlık Mertebeleri.** (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Pala, İ. (1983). **Aşkî: hayatı, edebî şahsiyeti ve Dîvân'ı.** (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sandıkçı, M. (2009). **Aynülkudât Hemedânî'nin hayatı, eserleri ve Temhîdât Tercümelere (Metin-İnceleme)** (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sarioğlu-Alptekin, L. (2013) **Cemâl-i Halvetî'nin Tasavvufî Mesnevîleri (Metin-İnceleme).** (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Uzun, S. (2011). **Üsküdarlı Aşkî Divanı tenkitli metin, nesre çeviri ve 16. yy. Osmanlı hayatının divandaki yansımaları.** (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yazar, S. (2011). **Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği.** (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

D) SÖZLÜKLER

Abdürrezzak Kâşânî, (2015). **Tasavvuf Sözlüğü: Letâifu'l-a'lâm fî işarâtu ehli'l-ilhâm**, Çev. Dr. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık.

Cebecioğlu, E. (2014). **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**. Ankara: Otto Yayınları.

Cevizci, A. **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Seyyid Cafer Seccadî. (2007). **Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü: Ferheng-i ıstilahat ve tabirat-ı irfanî**. Çev. Hakkı Uygur. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Seyyid Şerif Cürcânî. (2014). **Ta'rifât tasavvuf ıstılahları**. Çev. Abdülaziz Mecdî Tolun. Haz. Abdurrahman Acer. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Şimşek, S. (2017). **Tasavvuf terimleri sözlüğü**. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Uludağ, S. (2001). **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Y.Y. (2006). **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**. Ed. Zafer Erginli. İstanbul: Kalem Yayınevi.

E) ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Karlığa, H. B. (1991). “Anâsır-ı erbaa”. **TDVİA**. c. 3. İstanbul.

Özcan, A. (1994). “Dergâh-ı Âlî”. **TDVİA**. c. 9. İstanbul.

Şevki, Y. Y. (2000). “İlme'l-yakîn”. **TDVİA**. c. 22. İstanbul.

Şevki, Y. Y. (2002). “Kürsî”. **TDVİA**. c. 26. İstanbul.

Uludağ, S. (1989). “Akıl”, **TDVİA**, c. 2. İstanbul.

Uludağ, S. (2006). “Nefis”, **TDVİA**. c. 32. İstanbul.

7. ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Diyarbakır'da tamamladı. Lisans eğitimini 2005-2010 yılları arasında Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı.

